

L 76/3
383

KRITIKAS

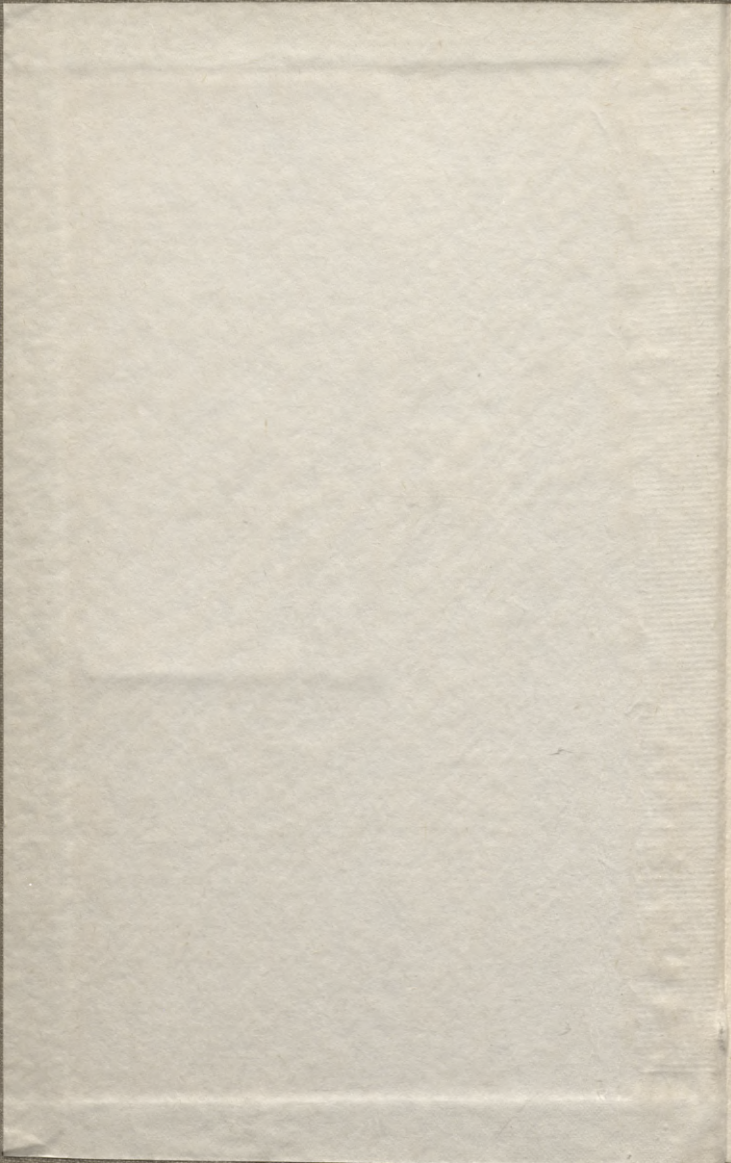
gada- grāmata

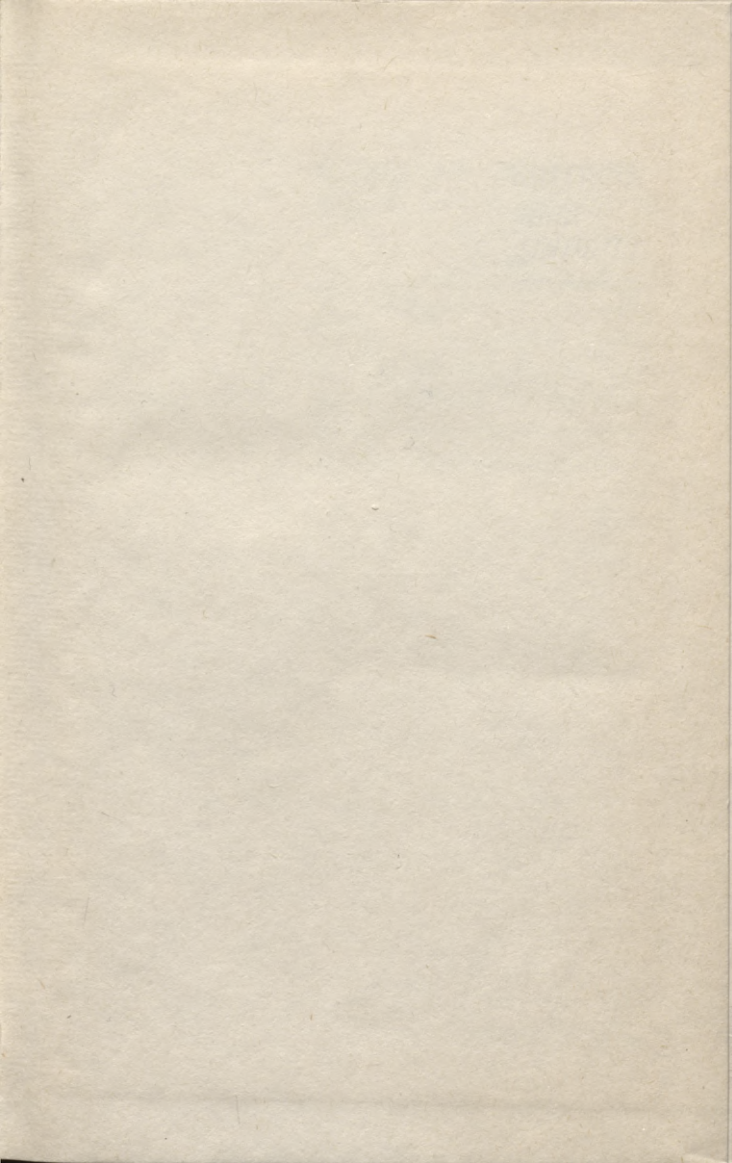
1986. gads literatūrā.
Publicistika. Kritika.
Dzeja. Proza.
Dramaturģija.

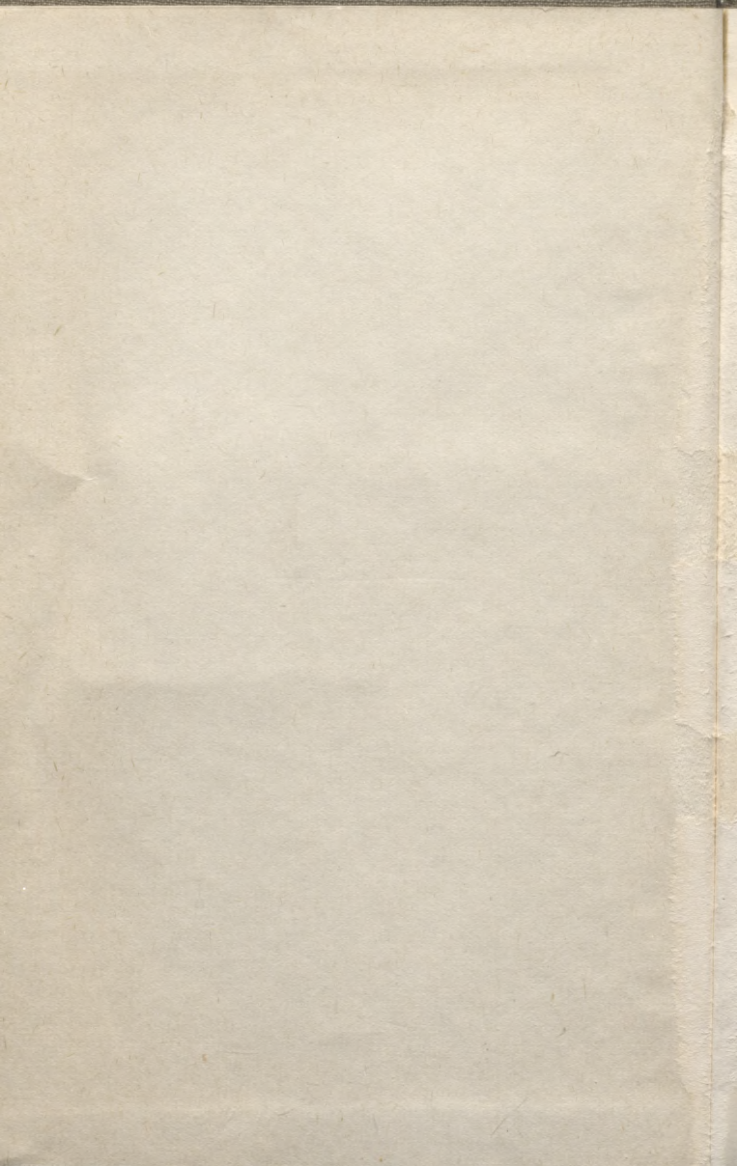
Portreti.
Jānis Sirmbārdis.
Zigmunds Skujiņš.
Andris Kolbergs.

Literārās dzīves hronika.

15

KRITIKAS
gada-
grāmata

15

15

1986. gads literatūrā.
Publicistika. Kritika.
Dzeja. Proza.
Dramaturģija.

Portreti.
Jānis Sirmbārdis.
Zigmunds Skujiņš.
Andris Kolbergs.

Literārās dzīves hronika.

L 76-3
383

83

KRITIKAS *gada- grāmata*

15

RIGA «LIESMA» 1988

83.3(2L)7
Kr 600

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

88 —

26.574

0305049467

Sastādītājs Bronislavs Tabūns

*Redkolēģija: Arvids Grigulis, Jānis Kalniņš,
Jānis Skapars, Pēteris Zeile*

Māksliniece Ināra Jēgere

Jura Krieviņa foto

K $\frac{4603010202-32}{M801(11)-4}$ —4—87

ISBN 5-410-00306-3

© Izdevniecība «Liesma»,
1988

CEĻAVĀRDI PIECPADSMITAJAI

So «Kritikas gadagrāmatas» laidienu ievada Andreja Dripes ieskats publicistikā. Par kritikas aktualitātēm publicistiskā pavērsienā pārdomās dalās Ingrida Vāverniece un Jānis Škapars. Apkopotī arī Māras Svīres, Aivara Kalves un citu rakstnieku un kritiķu izteikumi par kritiku.

Par dzejas novitātēm 1986. gadā pārskatu sniedz Valdis Ķikāns. Dzejas procesa izvērtējumu papildina Vitolda Valeiņa analīzes, kurās netrūkst dialoga arī ar kritiku. «Kritikas gadagrāmata» vairākkārt publicējusi materiālus par jaunažiem dzejniekiem, šoreiz — Intas Čaklās apceri par astoņdesmito gadu debitantiem.

Prozai pievērsušies vairāki vērtētāji. Dace Ūdre un Anda Plēsuma uzrakstījušas pārskatus, bet Ingrida Kirsēntāle, Aleksejs Grigorjevs un debīte Dace Damberga runā par raksturīgākajām tendencēm un problēmām. Dramaturģiju 1986. gadā vērtē Anda Burtniece.

Literatūrkritisku Zigmunda Skujiņa portretu veidojusi Ildze Kronta, Jāņa Sirmbārža — Māris Čaklais, Andra Kolberga — Andris Kavacis.

Tāpat kā iepriekšējos laidienus, arī šo kuplina Valdemāra Anciņa sastādītā literārās dzīves hronika un Skaidrītes Sirsones — bibliogrāfija.

Sastādītājs

1. PĀRSKATI. PROBLĒMRAKSTI

PUBLICISTIKA

ANDREJS DRIPE

Publicistikas gads — 1986

Publicistika ir un vienmēr bijusi visjūtīgākais nervs un kaujinieciskākais sabiedrībā vērojamo procesu atspoguļošanas iecirknis, mūsu sirdsapziņa un barometrs, kas rāda, kā un kurp ejam, kas kavē un kam jāpievērš vislielākā uzmanība. «Tieši publicistam iespējams visātrāk, visoperatīvāk uztvert un izteikt dinamiskās pārmaiņas šodienas sabiedrības attīstības norisēs,» saka Pēteris Zirnis.

Mūsu labākie publicisti šajā sirdsapziņas postenī ir stāvējuši vienmēr, un viņiem nekāda īpaša pārkārtošanās nebija jāizdara. Taču nevar noliegt arī to, ka pirms pagrieziena uz demokrātijas un atklātības pusi par daudzām problēmām rakstīt nācās grūtāk, bieži publicista balss tika slāpēta un korigēta. Tas nevarēja neizraisīt zināmu piesardzību un atturību. Paralēli pastāvēja tā sauktā bālās publicistika, kas piemērojās pieprasījumam pēc mazprasīgā. Pašlaik tā sāk mirt dabiskā nāvē.

Kādām problēmām un cik veiksmīgi mūsu publicistika pievērsusies 1986. gadā? Visu periodiku un presi, tāpat grāmatās izdoto aptvert grūti, tādēļ aplūkošu žurnāla «Karogs» un laikraksta «Literatūra un Māksla» lappusēs ievietoto, tūlīt atzīmējot, ka tieši šajos izdevumos publicistikai pievērsta vislielākā uzmanība.

«Karogs» gadu sāka ar apcerēm par publicistiku kā žanru, tā varēšanu un nevarēšanu republikas redzamu šī novada kopēju skatījumā. Kā pirmais ar apcerēm par mūsu publicistiem te visā spilgtumā atspīdēja Jānis Liepiņš, pasakot, kas kurš ir savā sakāpināti neordinārajā skatījumā. Šie «Mūsu publicistu mazi uzzīmējumi» neapšaubāmi iefiltrēsies Latvijas literatūras vēsturē, kaut vai aiz tā iemesla vien, ka sajaukt tik interesantu toleranci un barbarismu apvienojošu kokteili pa spēkam ir vienīgi

atsevišķiem izredzētajiem, Bijībā zemu noliekdams galvu Jāņa Liepiņa priekšā, tomēr esmu spiests ar nožēlu konstatēt, ka pats «Uzzīmējumu» autors 86. gadā ir bijis nepiedodami mazproduktīvs publicistikas druvā un sava talanta nedaudzās dzirksteles mētājis ne sevišķi dziļu izdevumu lappusēs, par to saņemdamas attiecīga līmeņa kritiku no šo izdevumu lasītājiem. Var jau priecāties par viņa labo gribu pavilkt uz priekšu arī iepaļā soļojošos un izraut tuteni un pīpi no sievietes rokām, taču Liepiņa erudīcija un rakstītprasme pelna plašāku un biežāku kontaktēšanos ar lasītāju, neaprobežojoties ar īsrakstiem un parādīšanos skatītāju priekšā slavenu un mīļu teātra zvaigžņu eskortā.

Pēc Liepiņa savas domas «Karoga» lappusēs izteikuši Pēteris Zirņītis rakstā «Piedalīties un līdzdarīt», Ēvalds Strods — «Šaušana ar pilnām un tukšām patronām», Ābrams Kļockins — «Rosināt pilsoni», Jānis Melbārzdīs — «Ieinteresētība, sāpe — un kas vēl?», Ēriks Hānbergs — «Kutināmie, raudināmie, kaitināmie un mierināmie punkti», Andrejs Dripe — «Cikstēšanās paredzama sīva», Aija Lāce — «Vai sirgstam?», Igors Jakaitis — «Avots ir gudrs», Imants Auziņš — «Tik patiesība vien...», Leons Zeķītis — «Neiecietības kapacitāte» un Monika Zīle — «Gar nedrīkstībām taustoties».

Pieminēto autoru pārdomu virsraksti jau paši par sevi runā izteiksmīgu valodu. Te redzam prasību dzīvot līdzī (vislabāk priekšā) savam laikam un ar ieinteresētību un sāpi rosināt laikabiedrus pacelties augstākā kvalitātē, būt neiecietīgiem, nebaidīties atklāt nepatīkamas patiesības, zinot, ka būs jāsastopas ar savu laiku nodzīvojušo uzskatu paudēju protestiem.

«Ja apgalvojam, ka mūsu virzīšanās iet uz augšu, uz labo, un vienlaicīgi nejūtam ļaunuma pretošanos, tad šāds apgalvojums pārvēršas retorikā, socioloģiskā grafomānijā. Virzīšanās uz labo ir virzīšanās pret ļauno. Ne katra kritika ir doma, bet katra doma ir kritika. Domai nav citas pastāvēšanas formas,» saka abhāziešu rakstnieks Fazils Iskanders.

Te gribētos īpaši uzsvērt atziņu, ka nopietna doma nevar pastāvēt bez kritikas. Tieši par kritiku pārāk bieži visasāko kritiku saņēmuši paši publicisti. Tikai šāda veida kritikā parasti nav domas. Arvien no jauna pašapmierināti snaudulotāji un dogmatiki izvērza prasību pēc mūsu īstenības slavinājumiem un pārmet publicistiem dzīves

nomelnošanu, nevēlēšanos saskatīt labo. Protams, minētais neattiecas uz norisēm, kas pastāv ārpus mūsu valsts un sociālistiskās sistēmas robežām, te visasākā kritika un trūkumu atsegšana tiek īpaši veicināta un gaidīta. Bet, tikko publicists saskata slikto pašu mājās un, nedod dievs, nosauc arī vainīgos, tā iedegas sīva pretdarbība, kas pēdējā laikā gan vairāk izpaužas maskētā un plašākai sabiedrībai nemanāmā formā.

Nekad un nekur labais nav pastāvējis izolēti no sava pretstata. Tā ir aksioma. Jo sevišķi — ja runājam un rakstām par plašākām parādībām. Un daudz veiksmīgāk mēs palīdzam labajam tad, ja norādām uz medaļas otro pusi, ja laikus brīdinām un saasinām uzmanību uz nepadarīto vai vislabāko nodomu vārdā nepareizi darīto, nevis spodrinām tikai gaišo pusi vien. Tikko publicists sāk aizrauties ar slavināšanu, viņš objektīvi bremzē sabiedrības attīstību, jo noteikti kaut ko noklusē, nav paties un līdz ar to nostājas ļaunuma pusē.

Protams, teiktais nenožīmē, ka pozitīvais atstājams bez ievēribas. Nekādā ziņā. Taču nevaru piekrist tai niecīgajai niansei manā uztverē citādi ļoti pārdomātajā Ābrama Kļockina rakstā «Rosināt pilsoni» (K,* № 2), kur viņš saka: «...nekad neesmu sapratis cilvēkus, kas nespēj neko paslavēt, vienlaicīgi ko citu nenoniecīnot.» Pieņemu, ka Kļockins, to minot, nav domājis nekrologus, jubileju apsveikumus un tamlīdzīgas vārda izpausmes formas. Nopietnā publicistikā kritikai jābūt obligāti, citādi sākas melošana. Visumā atzinīgi runājot par arhitektoniski labi veidotu ēku, nedrīkstam taču neredzēt tās vietas, kur celtnieki pielāvuši brāķi vai būvmateriālu ražotāji piegādājuši nekvalitatīvus materiālus. Pie tam pats Kļockins taču vēlāk skaidri pasaka, ka īstas grūtības rodas no problēmām, kuru pamatā ir pretrunas, kas ir jebkuras attīstības cēlonis un dzinējspēks, tādēļ nav nedz nolādamas, nedz slēpjamas.

Apcerot publicistikas ražu, jāsāk ar svarīgāko, kam pakārtots viss pārējais, un tas ir un paliks kara un miera jautājums. Par mieru un cīņu pret bruņošanās eskalāciju tagad runā un raksta ik dienas. Televīzija, radio, prese mums sniedz nemitīgu informāciju, taču visumā tā ir sausa, šabloniska un maz palīdz patiesai ieinteresētībai.

* Periodisko izdevumu nosaukumu saīsinājumus skat. nod. «Grāmatas un publikācijas periodikā».

Atklāti jāsaka, reizēm šāda informācija pat iemidzina un attālina no laikmeta traģikas, to sāk uzņemt tikpat ierasti kā laika ziņas nākošajai dienai. Te nu zinoša, iejūtīga publicista spalvai ir plašs darbalauks. Un tūlīt jāsecina, ka šādas miera ienaidniekus gudri atmaskojošas un interesanti rakstītas publicistikas apskatāmajā periodā ir maz.

Kā pirmo gribētos minēt Miervalda Birzes apceri par tikšanos ar ASV pārstāvjiem Jūrmalā — «Kā jau rudenī — te lietus, te saule» (LM, 17. okt.). Rakstnieks reālo ainu zīmē skaudri, pasmīn par Rietumu diplomātu aukstasinīgo plāpāšanu, kodolgalviņas skaitot, par šo sīkmanīgo spēli, aiz kuras slēpjas cilvēces gals, jo: «Mēs varam izdzīvot vai mirt — tikai kopā.» Ko lai dara mazie cilvēki, kuri nav ne diplomāti, ne ģenerāļi, ne raķešu fabrikanti? Viņu iespējas kaut ko par labu vērst ir tik niecīgas. Un tieši tādēļ viņiem jāsaslienā visi kopā, jo runa taču ir pirmkārt tieši par viņu un viņu bērnu dzīvībām. Birze lakoniski un spilgti parāda domāšanas atšķirības ASV un mūsu puses pārstāvju vidū. Amerikānis taču nezina, ko nozīmē karš uz paša zemes, nekad nav redzējis sabrūkam savu māju. Reizē Birze pasmaida arī par tiem mūsu pārstāvjiem, kuri runātkārē spiežas pie mikroфона, kaut paši lāgā neprot savu domu formulēt vai izvairās no atbildēm uz amerikāņu jautājumiem, jo pietrūkst atpāības un asprātības.

Birze ir spēcīgākais starptautiskā žanra kopējs starp mūsu publicistiem. Te ļoti palīdz viņa erudīcija, sūrā dzīves pieredze, ironiskais humors, ārzemju un turienes cilvēku dzīves pazīšana, kas bagātīgi sniedz trāpīgu detaļu klāstu. Bez tam Birze ir brīvs no taisnvirziena interpretācijām, kas parasti atbaida lasītāju. Nevaru piekrist Liepiņa aprādēm, it kā rakstnieks pārāk bieži un nevajadzīgi aizklistot kara laika apcerēs un šī iezīme sākot traucēt.

«Visiem — veterāniem un jaunajiem — jāatceras pēdējā kara galvenā mācība: pret karu vajag cīnīties, iekams tas ir sācies. Un rakstīt par karu arī nozīmē cīnīties pret karu,» saka Ingrida Sokolova sava raksta «Kā iesim tālāk?» nobeigumā (LM, 20. jūn.). Rakstniece, apcerēdama padomju rakstnieku patieso, psiholoģiski dziļo «leitnantu prozu», kas ietiecas cilvēku individualitātē, «jo katram bija savs karš», konstatē, ka mūsu republikas rakstnieku darbos šis vilnis nav radis vēlamo atbalsi. Vienlaikus

viņa asi nosoda nesenās pagātnes trulo reglamentāciju un «gudros» padomus, kas nāca no ierēdņu puses, cenšoties rakstniekus iespīlēt kaut kādos urrpatriotisma un «pozitīvi audzinošo» plūdlinijas darbu rāmīšos. Raksts ieturēts Sokolovai raksturīgajā kaismē, un nevar nepiekrīst viņas atziņai, ka «tieši vissūrākā patiesība par karu ir labākais audzinātājs».

Tieši šo sūrās patiesības vajadzību atgādina arī Jezups Laganovskis publikācijā «Ja gribam būt patiesīgi» (LM, 21. febr.). Laganovskis citē Daniilu Graņinu: «Karš ir amorāla, pretdabiska nodarbošanās normālam cilvēkam. Un, lai gan cilvēki izrāda karā varonību, pašaieliedzību un biedriskumu, karš nepadara viņus labākus.» Dzēlīgi izsmiedams provinciāliem ierēdņiem pakalpīgos redakciju darbiniekus un kritiķus, Laganovskis saka: «.. vairumam aizliegumu, ko nedrīkst rakstīt un kā nedrīkst rakstīt, kuri laiku pa laikam uzkrājas redakcijās un izdevniecībās, nav nekāda nopietna pamatojuma. Tie radušies attiecīgā laikposmā pārsvaru guvušu pašapmierinātības, dogmatisma, birokrātisma noskaņu ietekmē.»

Atceroties paša piedzīvoto, autors uzsver, cik nepārdomāta un nepamatota bija daudzu cilvēku izsūtīšana no Latvijas īsi pirms kara sākuma. Saraksti tika sastādīti steigā un pavirši, un kopā ar patiesi vainīgajiem nereti cieta ļaudis, kas gribēja un varēja kļūt draugi jaunajai padomju varai. Tieši šo faktu pilnā sparā izmantoja hitleriešu propaganda, visādi baidot un kara beigu posmā atraujot no dzimtenes un aizmānot svešumā lielāko daļu latviešu intelligences. Par visu to Laganovskis aicina rakstīt ne tikai rakstniekus, bet arī piesardzīgos kritiķus, uzsverot, ka nepieciešams analizēt kara literatūras klāstu un salīdzināt to ar vēstures patiesībām.

Jānis Dzintars plašā publikācijā «Ar kāškrusta zīmi» (LM, 4., 11., 18. jūl.) dokumentāli izseko fašistiskās Vācijas «piektās kolonnas» radīšanai un darbībai Latvijā pirmskara laikā un kara sākuma posmā, kā arī cīņai pret šīm grupām un buržuāzisko nacionālistu bandām. Diemžēl autors nav atzinis par vajadzīgu dziļāk analizēt Laganovska minētās skarbās patiesības un aprobežojas tikai ar miglainām norādēm, ka arī ASV pirms kara darijuši tāpat un ieslodzījuši koncentrācijas nometnēs savus japāņu izcelsmes pavalstniekus, tā it kā velkot paralēles starp sociālistisku un kapitālistisku valsti.

LM 9. maija numurā ievietoti fragmenti no publicista Zālamana Eidusa nepabeigtās atmiņu grāmatas «Redzīgums» — «Vēstules no frontes pārlasot». Sajās vēstulēs atspoguļojas dziļi cilvēciski pārdzīvojumi, parādīta kādas pagrīdnieku grupas cīņa pret fašistiem okupētajā Latvijā un tās traģiskais gals.

Tas arī aptuveni viss, ko izdevās atrast par kara un miera tēmu.

Dažus vārdus gribētos veltīt publikāciju iedarbīguma pakāpei. Sodienas lasītājam, iztīrējot šos jautājumus, vairs nav nozīmes pasniegt skaļas frāzes un vispārzināmas patiesības, rakstam jābūt emocionālam, bagātam ar interesantām detaļām, svaigiem faktiem un paradoksiem. Šīm prasībām visvairāk atbilst Birzes publicistika. Bez tam jāņem vērā, ka arvien vairāk mūsu vidū ir tādu cilvēku, kuri karu redzējuši tikai uz ekrāna. Te nelīdz sūroties, ka jaunie neinteresējas par kara tēmu, ne vienmēr saprot vecos frontiniekus un viņu nestos upurus. Vainīgi nav jaunie, bet paši vecie, kuri neprot pārorientēties un pieskaņoties šim lasītāju kontingentam, bieži vien raksta un runā pārāk sausi, senatnīgi vai piepacelti svinīgi. Frontes un pagrīdes varoņi tiek zīmēti tik pārcilvēciski dzelžaini un nešaubīgi, ka viņi vairāk atgādina ar idejām uzlādētus robotus nekā dzīvus cilvēkus. Nezinu, varbūt toreiz attiecīgos apstākļos cilvēki patiešām tik ļoti pārvērtās, bet, ja pat manī šādi supervaroņi neizraisa lielu līdzpārdzīvojuma un apbrīnas efektu, tad nebūsim pārsteigti par noraidījumu no jauniešu puses. Minētais atsevišķās vietās attiecināms arī uz F. Rekšņa un P. Bauģa aprakstu «Neuzvarētie». Jaunieši gluži vienkārši šādus fanātiķus nepieņem, nevar saistīt ar reāli iespējamo, jo neko tādu sev apkārt esošajā dzīvē nav redzējuši un neredz.

Otra globālā tēma ir daba un tās aizsardzība no cilvēka postošās ietekmes. Nevaram noliegt, ka pašreizējā situācijā pašos pamatos jāpārvērtē viss, ko līdz šim esam darījuši, un, to mēģinot, atklājas drūmas patiesības. Šai tematikai pieskaroties, atkal pirmā vietā izvirzās Miervaldis Birze ar savu elēģiju «Liepas ziedēja klusi» (K, № 1).

Nē, autors te neizvirza pirmajā vietā milzu tankkuģu avārijas, alkātīgo mežu izciršanu Kongo un Amazones upju baseinos vai Sevana ezera bojāeju Armēnijā. Viņš runā par vēžu un zivju nāvi mūsu mazajās, piesārņotajās upēs, par skaistuli Gauju, kuras baltās sēres klāj melnas

un indīgas dulķes, par garausi zaķi un ezīti, kurus drīz vajadzēs ierakstīt Sarkanajā grāmatā, par liepu alejām, kas zied klusi, jo nedzirdam vairs bišu zumēšanu — čaklās medusvācējas pieveikusi visvarenā lauksaimniecības ķīmija —, par pīlādzi, kas skaists, bet neaizsargāts stāv ar cirvi bruņota civilizēta mežonā priekšā, kurš naudas-kārē jau kļuvis tik slinks un truls, ka nespēj nolasīt ogu čemurus, kokam nekaitējot, bet cērt nost tā zarus. Un visvairāk jau Birze raksta par cilvēku pašu. Arvien straujāk šis radījums pārvēršas necilvēkā, īsredzīgā vienas dienas «saimniekā» — izsaimniekotājā.

Ilgi nebiju lasījis tik skumju un dziļi izjustu aicinājumu saudzēt dabu un reizē cilvēku. Kopā ar Birzes ieraudzīto indiāni, kas iznāk no nakts tumsas un nostājas saindētās Rikšas upītes krastā, gribas saukt: «Atcerieties, atcerieties, ka neesat zemi mantojuši no tēviem, bet aizņēmušies no bērniem!» — un atgādināt, ka naudu nevar ēst.

Tālāk jāmin Pētera Zeiles apcere «Kas veido cilvēkvidus kultūru?» (K, №3—5). Autors, visai plaši balstoties uz daudziem piemēriem, analizē pašreizējo stāvokli ekoloģijas un kultūras pieminēkļu saglabāšanas jomā mūsu republikā. «Šodienas saspringtā, dažā ziņā — kritiskā ekoloģiskā situācija prasa no ikviena cilvēka ekoloģiskās zināšanas un kultūru. Prasa ekoloģisko audzināšanu. Ekoloģisko pašdisciplīnu,» atzīmē Zeile un konstatē, ka zināmā cilvēku daļā ieviesusies visatļautības psiholoģija un ciņa pret to ir grūta, brīžiem pat dramatiska. Jāsaskaras ne tikai ar ierindas pilsoņu, bet arī vadītāju un saimniecisko darbinieku pārlieku vienpusīgo utilitārismu. Autors aicina nopietnāk pievērsties jaunatnes ekoloģiskajai izglītošanai mūsu skolās.

Par dabu un tās aizsardzību daudz rakstīts arī LM lapusēs. Gan tieši, gan sakarībā ar citām problēmām šai tēmai veltījuši uzmanību Ēriks Kūlis, Miervaldis Bušs, Jānis Vilciņš, Ainars Meiers, Aivars Berķis, Lūcija Kužāne, Indulis Emsis, Zenta Jaunzeme, Dainis Ivāns un Artūrs Snips.

Ar dramatismu, aktualitāti un apdraudējuma mērogiem visplašāko rezonansi sabiedrībā nenoliedzami izraisījis D. Ivāna un A. Snipa raksts «Par Daugavas likteni domājot» (LM, 17. okt.). Te saskaramies ar tām pašām dabas pārveidošanas problēmām, kas pēdējā laikā tiek aizrautīgi apspriestas vissavienības presē un dažādu līmeņu

sanāksmēs. Kā zinām, reizēm atrisinājums bijis dabai un reizē ar to cilvēkam labvēlīgs (lielo Ziemeļu upju tecējuma virziena izmaiņu projekta atcelšana). Ivāns un Snips pietiekami pamatoti apšaubā Daugavpils HES celtniecības un ekspluatācijas lietderīgumu iepretim tiem zaudējumiem, ko nesīs šī varenā enerģētiskā būve mūsu republikas dabai, ainavai, kultūrai un daudzām saimniecības nozarēm. Kā rāda bēdīgā vissavienības pieredze, šādi projekti pārāk bieži tiek veidoti uz visai nepilnīgu izmeklēšanas datu pamata, ignorējot daudzu nepieciešamu faktus piesaisti. Tehnokrātam galvenais ir iekļauties plānos, pēc iespējas mazāk izdot līdzekļus, aizstāvēt sava resora intereses — kas notiks pēc tam, tas viņu vairs neinteresē, par to viņš neatbild. Jā — vispusīga izpēte var izmaksāt vairāk nekā pati iecerētā celtnie, taču tikai tā turpmāk jārikojas, ja negribam atkārtot pagātnē pieļautās kļūdas, kas summējoties noved pie smagām un grūti pārredzamām sekām. To tieši vai netieši aprāda raksta autori, par mūsu likteņupes turpmāko likteni domājot.

Diskusija turpinās starp Daugavas hidroelektrostaciju kaskādes galvenā inženiera vietnieku Jāni Knoku un LVU ģeogrāfijas fakultātes dekānu ģeogrāfijas zinātņu doktoru Gunti Eberhardu (LM, 7. nov.). Knoks, protams, aizstāv Daugavpils HES lietderību, Eberhards to noliedz. Knoks ir tehnokrāts, Eberhards zinātnieks un dabas draugs. Knoks apriori pieņem, ka projekts nemelo, Eberhards norāda, ka projekti nav pilnīgi un sekas būs traģiskas. Kuram taisnība? Tādas lietas, saprotams, nevar izšķirt avīzes slejās, te nepieciešams rūpīgs darbs lieliem kolektīviem, jābūt pārstāvētām abām pusēm, jāiesaistās sabiedriskajai domai. Publicistiem jāsaņem paldies par impulsu.

Vismaz divaina liekas Knoka raksta sākumā minētā doma, ka Daugaviņa māmuliņe, mūsu nacionālais lepnums, arī pēc visu aizsprostu uzcelšanas palikšot tā pati un būšot tikpat mīļa, kaut arī «ieguvusi jaunus apveidus». Varbūt inženierim tā var likties, bet kaut cik estētiski uztvert spējīgam cilvēkam šī otrā — sagandētā Daugava būs un paliks vienīgi tehniskā ūdenskrātuve, elektrības ražošanas līdzeklis. Tāda Daugava jau ir šodien uzcelto HES rajonā — neizteiksmīga un kaila. Protams, mūsu bērni, kas nebūs redzējuši īsto Daugavu, varbūt samierināsies ar to vienmuļo diķu kaskādi, kāda atklāsies viņu acīm, viņiem nebūs ar ko salīdzināt. Bet vai

mums ir tiesības apzagt savus bērnus visai apšaubāma tehniskā progresa vārdā?

Indulis Emsis un Zenta Jaunzeme skāruši mūsu jūras piekrastes saglabāšanas jautājumus un resoru atpūtas bāzu celtniecības patvaļu. Ar skumīgu smaidu par melioratoru rosīšanos rakstījis Aivars Berķis un par lauku ainavas saglabāšanu — Juris Vilciņš.

Atkal un atkal publicistu redzes lokā nonāk mūsu laukos notiekošie procesi. Par laukiem rakstījuši Aivars Berķis, Jāzeps Zeļonka, Ināra Eriņa, Andrejs Dripe. Uzmanības degpunktā izvirzīta jauna pieeja cilvēkam laukos — viņa pašiniciatīvas atraisīšana, saimnieka izjūtas radīšana, attiecības starp nesen izveidoto agrorūpniecisko kompleksu un kolhoziem, birokrātiskas diktēšanas novēršana. Un, protams, jaunu — uz zinātnes atziņām balstītu intensīvās saimniekošanas metožu ieviešana.

Visvairāk publicisti uzmanību veltījuši gara kultūras, ētikas un mākslas jautājumiem, nacionālajam un internacionālajam, valodai, skolai. Te jāietilpina arī publikācijas par mūsu grāmatu izdošanas likstām, sacelšanās pret alkoholismu, pārdomas par mūsu pilsētu arhitektūru un sakoptību, par preses un televīzijas saskari utt. Kopumā šiem jautājumiem veltīti vairāk nekā 30 rakstu — un izteikušies tikpat autoru (daži — atkārtoti).

LM redakcijas jau agrāk iesāktais pārrunu cikls «Kultūra laikā un cilvēkā» tikai visai nosacīti beidzās laikraksta 1986. gada 31. janvāra numurā, jo raksti turpināja ieplūst un tika drukāti. Tas arī pilnīgi saprotami, te no beiguma nebūs nekad. Cilvēks un viņa attieksme pret savu laiku un tā izvirzītajām problēmām vispirms jāsaista ar viņa lielumu vai mazumu tieši ētiskajās, humanitārajās sfērās. Mūsu laikmets prasa jauna tipa domāšanu, vispārcilvēcisku vērtību izvirzīšanu pirmajā vietā, jo arvien skaidrāk aptveram, kur visu cilvēci novedusi pakļaušanās pakārtotu mērķu, patērēšanas kulta un tehnicisma dievināšanai. Arī mūsu sabiedrība nav brīva no šīm globālajām kaitēm.

Visiem rakstiem te nevaru pieskarties, minēšu, manu prāt, būtiskākos.

Lielu rezonansi sabiedrībā radīja Paula Putniņa apcere «Kas ir starp mums?» (LM, 17. janv). Putniņš, kā vienmēr, raksta ar sev raksturīgo pilsoniskumu un atklātību par cilvēku atsvešināšanos, noslēgšanos sevī un savā mājā, paplašinot un attiecinot šo domu arī uz dažādu

tautu savstarpējās saskares vai nesaskares parādībām. Viņš pamatoti norāda, ka lielākā daļa no Latvijā dzīvojošiem citu tautu pārstāvjiem valodas neprasmes dēļ izslēdzas no republikas kultūras dzīves, no līdzdalības tās veidošanā. Tā tiek kroplota patiesā internacionālisma ideja, jo, Putniņa vārdiem runājot: «Savstarpējā bagātināšanās nenotiek, toties bez savstarpējas cieņas, izpratnes un labestības starojuma — neglābjami sākas postošais atsvešināšanās process.»

Tehnokrātijas dominēšanas tendencei uzmanību veltī filozofs Olgerts Eglītis rakstā «Kā pieradināt tehnokrātu?» (LM, 18. apr.). «It visi, kas runā par šo sāpi, uzsver, ka reāls progress, arī zinātniski tehniskais, vai nu nav iespējams, vai arī kļūs par nelaimi bez sabiedrības vispārīgā kultūras limeņa, jo sevišķi — bez šīs kultūras ētiskajām pamatvērtībām,» konstatē autors. Viņa rakstā «Par kultūras starojuma iespējām jeb Vitamīns un maize» (LM, 10. janv.) apsvērtas reālās iespējas gara kultūrai, mākslai (respektīvi — vitamīniem) bagātināt dzīves sociālekonomiskos procesus (maizi). Ja cilvēks redz, ka pelnā ikdienu ārkārtīgi atšķiras no tā, uz ko aicina no spožajiem mākslas templiem, viņš gribot negribot paliek skeptiķis vai iet uz kompromisiem. Eglītis aicina uz lielāku pievēršanos realitātēm, lai sekmīgāk «patraucētu negatīvajiem sociālekonomiskajiem faktoriem ārdīt kultūrvīdi».

Rakstnieku uzdevumiem kultūras izplatīšanas laukā, balstoties uz PSKP 27. kongresa atziņām, pievēršas šī kongresa delegāts Jānis Peters rakstos «Nest laika nastu» (LM, 28. martā) un «PSKP 27. kongresa atbalsis» (K, № 6). Te koncentrēti skarti ļoti plaši turpmākā darba loki un dota jau paveiktā analīze, atklāti norādot uz traucējošo. Dzejnieks brīdina, ka rakstnieku dzīve neklūs vieglāka, viņiem daudz atbildīgāk jāuzņemas laika uzlikta nasta un jārēķinās ar resorisku pretestību. Šie raksti ir programmatisks aicinājums gan mūsu literatūras iznešanai starptautiskajā arēnā, gan kultūras mantojuma radošai tālākpugvei, gan mūsu dabas aizsardzībai, gan «Rīgas grāmatas» rakstīšanai. Autors, brīdinot no kritiķu — spridzinātāju pārcenšanās, tāpat no rakstnieku spekulācijām ar tēmu, saka: «Atklātība bez kultūras ir patvaļa. Savukārt kultūra bez atklātības ir subkultūra.»

Ļoti daudz uzmanības veltīts skolai, un tas labi saprotams, jo kur gan citur, ja ne tur tiks veidots tas cilvēks,

kuru ceram sagaidīt? Nenoniecinot ģimenes lomu, bef pareizi konstatējot, ka pašlaik tā ir grūti vadāma un bieži bērņus ietekmē vairāk negatīvi nekā pozitīvi, skatiens atkal apstājas pie skolas.

Pedagogs praktiķis Vilis Seleckis rakstos «Literatūra cilvēka gadsimtā» (LM, 24. janv.) un «Kā gāzt karali no troņa» (LM, 29. aug.) ar faktiem pierāda, kā bīstamā tendence eksaktajiem priekšmetiem izbīdīties priekšplānā kropļo skolēnu tikumisko līmeni. Arvien grūtāks un mazproduktīvāks kļūst valodas un literatūras skolotāja darbs. Nepārdomāts ir stundu sadalījums pa klasēm, klibo programmas un mācību grāmatas. Un rezultāti liek sevi manīt — zūd skolēnu interese par literatūru, arvien vājākas ir viņu zināšanas latviešu valodā. Tikpat asi autors vērsas pret viltus «karali», nepamatoti izvilkto trijnieku, pret prasību pēc «uzpūstā» sekmības līmeņa.

Par kļūdām skolu darbā raksta arī Anda Līce, Sigma Ankrava, Māra Zālite, Andrejs Dripe u. c.

«Gan pirmsskolas vecuma iestādēs, gan skolās bērns ir jānoņem no konveijera, tikai tad var būt runa par personības veidošanu,» saka Anda Līce rakstā «Plauktā nenoliekamais» (LM, 26. sept.).

Sigma Ankrava iesaka izveidot vidusskolas ar humanitāro ievirzi (Cik spēj dot skaistā andalūziete? — LM, 16. maijā) un ar nožēlu konstatē, ka pagājuši tie laiki, kad literatūras skolotājs bija skolas idejiskais centrs.

«Mūsu sociālajā avārijā varbūt visvairāk cietušie ir skolotāji. Viņiem jāpalīdz,» domā Māra Zālite (Atjaunotnes labā. — LM, 12. sept.).

Ap skolu šavijies vesels problēmu mudžeklis, un tieši to, kā jau humanitārās sfēras pārstāvji, visasāk ievērojuši rakstošie cilvēki. Visi atzīmē, ka skolu reforma pagaidām devusi ļoti maz labuma.

Lielu sarosīšanos un pretrunīgus vērtējumus izraisījis jaunās prozaīķes Rudītes Kalpiņas raksts «Es zinu tik daudz, cik es saku...» (LM, 29. aug.). Te kaleidoskopiski skarts krietns birums sasāpējušu problēmu, un autore ar jaunībai raksturīgu tiešumu kā no pārpilnības raga tās izber mūsu priekšā. Daudziem tas nepatīk, un paceļas pretbalsis, sevišķi no skolotāju vides: «Vai tā vajag, kas šī Kalpiņa pati ir, ka tā uzdriktas?» Arī Marinai Kosteņeckai šis tas lāgā nepatīk, tiek taču tiesāta arī viņas paaudze — un tas aizskar. Un Kosteņeckas raksta «Tiesa

nāk, piecelties!» (LM, 24. okt.). Raksts ir spožs, kaut vietām strīdīgs. Labi, ka neredzam uzbrēcienus, bet pārdomas, kurās der ieklausīties, lai divdesmitgadīgie saprastu arī četrdesmitgadīgos. Varam piekrist Kalpiņai, varam piekrist Kosteņeckai, jo daudz taisnības ir abām, tikai katra stāv uz savas šķautnes.

Nevar nepieminēt arī otras jaunās prozaīķes Evas Rubenes rakstu «Ceļš uz frāzēm» (LM, 14. martā). Ar neapstrīdamiem faktiem (citāti no skolēnu jaunrades)/autore parāda, kā ar labiem nodomiem tiek bruģēts ceļš uz elli, kā daudzas literatūras skolotājas dzen bērnu galvās tukšumu un nomīda patiesas jaunrades asnus.

Arī Rubenes raksts nepatika un ar grūtībām izspiedās cauri dažādiem sietiem un atteikumiem citos izdevumos — tāpat kā Kalpiņas sacerējums. Vēl pavisam nesen izteicām pamatotus pārmetumus jaunajiem, ka tie nepievēršas publicistikai. Kad nu sāk pievērsties, izrādās — ne tas gaidīts, viņu sakāpinātā atklātība liek saraukt pieres. Cerēsim, ka jaunie nenobīsies.

Ko sacīt par kopainu?

Nenoliedzami ir tēmas, kas atspoguļotas maz vai nemaz. Publicisti nav pievērsušies rūpniecībā strādājošo darba uzlabošanas jautājumiem, pilsētas strādnieks palicis aiz uzmanības loka, maz un tikai ļoti vispārīgi skarts dažādu kantorū un instrukciju izdevēju birokrātiskais darbošanās stils. Jāatzīmē, ka neredz atbildīgu darbinieku uzstāšanos presē, viņi, tāpat kā agrāk, turas nomaļus, izvairās no diskusijām, bet, ja ko uzraksta, tad tie ir frāžu sakopojumi. Taču galvenajā virzienā cilvēka ētikas, viņa garīgās sejas skaistuma kopšanā darīts daudz, un tas attiecas uz visiem, vienalga, kur viņi dzīvotu un ko strādātu.

Zēl, ka dažs filozofs vairāk pievērsies kultūras jēdziena skaidrošanai un preparēšanai, mazāk tiem jautājumiem, kas patiešām interesē visu sabiedrību, nevīs tikai šauru teorētiku grupu. Reizēm filozofi vēl neprot izsacīties vienkārši un saprotami, tiek apcerētas ļoti būtiskas problēmas, bet raksta secinājumus un galveno jēgu visai grūti izlobīt, tas prasa īpašas pūles. Daudzi lasītāji negrib būt rēbusu minētāji un atliek rakstu sānis, neizlasījuši līdz galam. Zināmā mērā no tā cieš arī citādi vajadzīgais un interesantais Māra Grinblata apcerējums «Saprast, kāpēc nepieciešams saprast» (LM, 5. sept.).

Kā jau minēju, esmu mēģinājis aptvert tikai «Karogā» un LM publicēto. Protams, atsevišķi interesanti raksti parādījušies arī citos izdevumos. Satrauc tas, ka tieši mūsu vadošajā laikrakstā «Cīņa» nopietnas, plašākas problēmas skarošas publicistikas ir ārkārtīgi maz. «Padomju Jaunatne» šai ziņā «Cīņu» apsteidz, «Cīņa» vairāk analizē dažādas seku izpausmes, maz interesējas par cēloņiem, pievēršas atsevišķu darbavietu vai partijas pirmorganizāciju nebūšanām, aizmirstot kopsakarus. Arī tas, protams, vajadzīgs, taču ne tikai tas. Nevar noliegt, ka šāds glēvums zināmā mērā ietekmē publicistisko domu visā republikā. Cerams, ka turpmāk iesim principiālo demokrātijas un atklātības ceļu sparīgāk un vairāk mācīsimies no vissavienības preses.

KRITIKA

JĀNIS ŠKAPARS

Vai kritika ir pielāpāma?

Par kritiku tiek diskutēts visos līmeņos un dažādos ģeogrāfiskos platumos. Latvijā. Arī citās savienotajās republikās. PSRS Rakstnieku savienības 8. kongresā, tāpat jau ilgāku laiku vissavienības laikrakstos un žurnālos debatēja un debatē par to, ka kritika ir zaudējusi analītiskumu, prasīgumu, spēju runāt vīrišķi atklāti, ka kritikā dominē aprakstošais stils, plaukst komplimentārisms un amatu godināšana, ka kritika uzblīdusi skaitliski, kurpretī radošās potences sarukušas. Sarunu raksturs un intonācija iek domāt par nopietnu stagnāciju vai pat krīzi kritikā. Ar Daiņa Ivāna rakstu «Katram savs jājamzirdziņš» (LM, 1986, 24. okt.) par jaunu aizdegušies strīdi par kritiku. LM 14. nov. viņam sirdīgi oponenta Viktors Ivbulis un Aija Lāce.

Polemika ir vērtīga lieta, tā «uzkarsē smadzenes». Uzasina domu, atraisa radošo enerģiju. Atklāj jaunus skatpunktus. Vienu otru iztrūcina no letargiska miega. Tas, ka kautiņā ir metusies pat visai mierīgā zinātnes elite, liecina: Ivāns iekniebis vārīgā vietā.

V. Ivbulis, nodēvējis sevi par veci, saka: «..atklāti runāšu savas paaudzes vārdā.» Tā ir arī mana paaudze. Bet runāt tās vārdā man ir sarežģīti. Sarunā par kritiku es nevaru būt tās aizstāvis. Kā V. Ivbulis. Bet es nevaru būt arī bezgrēcīgais tiesātājs. Kā D. Ivāns. Manai paaudzei ir jājūt vaina. Vaina nākotnes priekšā par nolaiskoto un neizdarīto pagātnē. Arī kritikas problēmas pārspriežot. Jūs teiksit — vainīgi bija apstākļi. Jā, bet apstākļi tika veidoti arī ar manām rokām. Tāpēc mana līdzdalība sarunā var būt vienīgi cēloņu analīze, grēksūdze. Tāda skaidrojoša atkāpe man bija nepieciešama tāpēc, ka savu paaudzi es redzu neviendabīgu esam.

Diez vai V. Ivbulim tā vajadzētu uztraukties, ka «bar-
gaais spriedējs gandrīz līdz ar zemi nolīdzina visu to, ko
pēdējos gados darījuši kritiķi un literatūras zinātnieki».
Vērtīgo neviens tik viegli nenolīdzinās. Protams, Ivāns
darbojas ne jau ar smalki profesionālu kritikas spieķīti.
Viņš vērē ar bomi pa labi un pa kreisi. Ne visi trāpī-
jumi ir pietiekami korekti. Taču centieni uzspridzināt
problemātiku ir atbalstāmi. Atcerēsimies, cik pretenciozi
60. gados sevi pieteica tagadējie Tautas un Nopelniem
bagātie — O. Vācietis, I. Ziedonis, V. Belševica, G. Priede,
I. Auziņš, A. Bels, M. Čaklais. Cik vērīenīgi mēza ārā
agrāko. Kritika ir kļuvusi stipri gaudena, bīstami ir pa-
jukuši kritēriji. Jādomā, ka sācies «asiņu pārliešanas»
posms kritikā.

Mani vairāk satrauc oponentu sīkumainība. Villojamies
ap detaļām, ap kādu no konteksta izrautu fragmentu, sir-
dīgi aizstāvam mundiera godu, par varītēm tiecamies
iebāzt maisā lecīgo Ivānu. Maz strīdamies par atpalcības
cēloņiem, vēl mazāk ir konstruktīvu risinājumu. 1985.
gada decembrī notika Rakstnieku savienības valdes sēde,
kur izstrādāja kritikas turpmākās attīstības pasākumu
plānu. Pa šo laiku pirmie soļi ir sperti, lai uzlabotu kri-
tikas speciālistu sagatavošanu, grāmatu izdošanu, 1987.
gada pavasarī notiks skolu 11. klašu olimpiāde «Recen-
zija». Taču būtiskākas kritiskās domas sakustēšanās jo-
projām nav. Nav paša galvenā — prasīgas, kritiskas un
paškritiskas radošās atmosfēras. Harijs Hiršs ar savu
rakstu «Kritikas situācija masu komunikācijas sistēmā»
(LM, 5. dec.) visai emocionālo sarunu ievirzīja analītis-
kā gultnē. Kritikas problemātika ir iegūlusi un blīvēju-
sies gadu gadiem, kārtu kārtām, un tagad tā vien šķiet,
ka te ko izkustināt ir gandrīz neiespējami. Tas viss liek
domāt, ka kritikas stagnācijai ir kādi būtiski cēloņi —
sociālie, literatūras procesā sakņotie, kritikai specifiskie.
Reti kurš no estētiskiem institūtiem ir tik tieši un cieši
saistīts ar sociāli politisko atmosfēru kā kritika. Nesa-
protu, kādēļ, bet mums ne visai patīk runāt par pagātņi.
Taču, ignorējot sociāli vēsturisko determinētību, polemika
par kritiku var izrādīties nezinātniska un neauglīga.

Neaizmirsīsim, ka pavisam nesenā pagātnē mūsu sa-
biedrībā bija dziļi iesakņojies duālisms: reālajā dzīvē
problēma klājās uz problēmas, bet sanāksmēs un presē
cildināja panākumus. Manifestēt panākumus bija patrio-

tiski, lietišķi un patiesi risināt problēmas — maz ieteicams, saasināti brīdināt sabiedrību par trūkumiem — jau apšaubāma rīcība. Šīs parādības inficēja arī mākslas procesu, bet jo sevišķi kritiku. Inficēja un deformēja to.

Laikrakstā «Pravda» publicētais J. Jevtušenko dzejolis «Katikkasnenotiekteicēji» nāca novēloti, bet situāciju izteica asi un patiesi. «Katikkasnenotiek» atmosfērā par vienu vai entiem laika sprižiem atlika talantīga rakstnieka problemātisku vai strīdīgu darbu, tā vietā paštrinājumu ieguva konjunktūrista pelēcība. 1986. gada «Karogā» lasījām A. Bela romānu «Bezmiegs». Cik gan spēcīgi tas būtu impulsējis literāro procesu un sabiedrību pirms divdesmit gadiem! Nebūtu šo laužumu arī Bela daiļradē. Vēl viens paradokss. P. Putniņa divas lugas — «Uzticības saldā nasta» un «Mūsu dēli» — tika uzvestas kā veltes attiecīgi PSKP 26. un 27. kongresiem. Taču «Mūsu dēlu» publikācija LM vispār netika pieļauta, bet uzvedums teātrī aizkavējās par vairākiem gadiem. Turklāt savu lomu pie tā nospēlēja gan tolaik «principiālas» iebildes, tīri resoriskas intrigas, gan piesardzīgā lēmēja nogaidošā malā stāvēšana.

Vēl grūtāk klājās kritikai, kurai nācās gan izturēt «blokādi» no kaujinieciskām radošajām personībām, gan rēķināties ar ierēdnieciskām pretenzijām. Kā no kosmētiskā kabineta nākuši man šķiet Aijas Lāces spriedelējumi, ka «īsts kritiķis rakstīs gan» pat «nenoskārstai vajdzībai». Atgādināšu LM diskusiju «Mūsdienu cilvēks — dzīvē un mākslā», kur tieši kritiķi un publicisti (arī vairāki rakstnieki) ļoti pamatoti apstrīdēja latviešu literatūrā iesīkstējušu inerci — tvert pasauli sašaurināti, pretrunas — bikli un klusināti —, aktīvi iestājās par nākotnē orientēto varoni — pozitīvo ideālu un ideju nesēju. Pārvarot spēcīgu apstākļu pretestību, kritiķi un it sevišķi publicisti uzšķērda ļoti būtiskas ļaundabīgas parādības. Diskusija ar dievu uz pusēm vēl finišēja, bet uz diskusiju balstītais rakstu krājums no plāniem tika izslēgts. Un tā ir tikai viena neliela lappusīte no kritikas pagātnes. Šinī nozīmē kritiķis atrodas uz barikādēm, ir pionieris, izlūks un uz sociālajām šķautnēm avarē pirmais.

Visu nevar reducēt uz sociālo. Šajās peripetijās svarīga nozīme ir rakstnieka un kritiķa personības parametriem. Diemžēl liela daļa latviešu rakstnieku priekšplānā izvirza izdzīvošanu, priekšroku dod garīgam un mantiskam komfortam, mierpilnai drošībai, sadūries ar sūrāku apstākļu

pretestību, latviešu rakstnieks jo bieži grimst konformismā. Gluži nemanot pierod lieliskā mākslas iesaiņojumā pasniegt pus- un ceturtdaļpatiesības, bezkonflikta tēlojumus, psiholoģiskas skicītes. Kritika deformējas citādi. Kritiķi pārtrauc rakstīt un pamet kritiku. Septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados tieši publicistiskā kritika ir zaudējusi daudzus. Nebija īsts kritiķis, nebija — teiktu Aija Lāce. Diemžēl no kritikas visbiežāk aizgāja tieši talantīgākie un spurainākie. Turklāt vairāku apstākļu dēļ gandrīz desmit gadus tika pārtraukts jaunu kritiķu pieplūdums, kas stagnāciju vēl padziļināja.

Kaujinieciskās kritikas «postēnus» laika gaitā aizpildīja prasības mērenāks kritiķis. Kritiķis ar valīgākiem kritērijiem. Izvairīgais kompromisa kritiķis, bet nereti arī vāvuļotājs un svešu domu kompilētājs. No savas redaktora pieredzes varu teikt, ka mēs šo procesu apzināti vai neapzināti veicinājām, jo tā strādāt bija mazāk riskanti. Analītiski kritisko kritiku pārmāca aprakstošā un apkalpojošā. Vissavienības periodikā nereti tiek apgalvots, ka aprakstošais stils ir cēlonis konformismam un komplimentārisma. Latviešu mentalitātei nepiemīt jūsmīgs komplimentārisms, tas, domājams, nācis no dienvidnieku galda runām un inficējis daļu no Maskavas kritiķiem, latviešu kritiķi patiesības priekšā sāk minstināties un tā novītero, ka nepateiksi, vai daiļdarbs ir labs vai slikts. Lūk, piemērs: «Pārļapojojot vēlreiz visu grāmatu, liekas, ka romāns tajā nebūt nav spēcīgākā daļa un atpaliek no romāna «Rūgtums». Taču tas liecina par autora jauniem meklējumiem.» Saproti, kā gribi. Ļaunākais ir tas, ka liela daļa kritikas šo laipojošo, tērzējošo un apčubinošo stilu tiecas nevis pārvarēt, bet gan noturēt.

Taču laipošana patiesības priekšā nevar neradīt kvalitatīvus kritismus. Viduvējības pieaugumu kritikā. Neiedomājieties tikai, ka viduvējība rekrutējas vienīgi no netalantīgiem cilvēkiem. Viduvējība ir ļaundabīgs audzējs. Vēlveidīgs. Tās vairošanās ceļi ir daudzveidīgi. Konformisms kritiskajā domā ir gremdējis daudzus. Arī ļoti talantīgus rakstniekus. Kritikā 70. un 80. gados viduvējības invāzija ārkārtīgi pastiprinājās. Viduvējība ir vitāla. Arī ērtāka: ātri pasūtāma, ērti sagremojama, bez riska ražojama. Viduvējību literatūrā balsta tai radnieciska kritika. Vēl vakar un aizvakar mēs sadūrāmies ar praksi, ka viduvējs kritiķis viduvēja rakstnieka pelēcīgu darbu, bet jo sevišķi daiļdarbu, kas patrāpījies uz konjunktūras vilņa, kvalificē

kā nozīmīgu, bet cildināšanas auru reizē — pielīdzina pasaules klasiķu virsotnēm.

1986. gada septembrī Rakstnieku savienībā notika sapulce par kritiku, kurā visumā konstruktīvi referēja Ingrīda Sokolova. Lielu daļu debatētāju un arī klausītāju galvenokārt satrauca divi jautājumi: Ineses Treimanē «nehumānā» kritika, otrs — kā rakstniekam iekļūt enciklopēdijā. Kāpēc satrauca jaunā kritiķe? Tāpēc, ka uz pašreizējās tērzējošās kritikas fona I. Treimanē tiešums griezīgi rezonē: J. Lapsas darbs ir «sauss un kokains», I. Lastovska stāsts vājš, būtiskas nepilnības ir A. Bela un A. Kalves sacerējumos. Prasām no kritikas principialitāti, objektivitāti. Taču no objektivās patiesības esam gatavi pieņemt tikai vienu pusi — rakstnieka sirdij tikamo. Turpretī sūrāku objektivitāti bloķējam ar visiem iespējamajiem līdzekļiem. Tā ir iegājies, ka kļūdas, ja vien tās nav politiskas, nevienu nesatrauc. Domājams, ka arī Černobiļas atomstacijas ekspluatācijā nebija nevienas politiska rakstura kļūdas. Kultūras lielākā traģēdija ir tā, ka avārijas tajā notiek nedzirdami, cilvēki iet bojā nemanāmi.

Tāda ir radošā atmosfēra — sīkmanīga, pārvērtīga, pret kritiku neiecietīga. Kritiskās temperatūras atvēsināšanas līdzekļi ir plaša diapazona. No aizbildnieciskām norādēm, ka kritika neuzmanīga un neizprotoša pret pašmāju rakstnieka jaunienesumu, līdz agresīviem un atriebīgiem pretsitieniem. Taču radošā atmosfēra ir tikai šīs monētas viena puse. Otra — pašas kritikas celtspēja, spēja apgūt un pārliecinoši izvērtēt sarežģīto literāro procesu sastatos ar vēl jo sarežģītāko un tik dinamisko laikmetu, spēja producēt un sintezēt estētiskās vērtības.

Fiksējot stopkadrā pašreizējo literatūras devumu, iegūsim reljefu izteiksmi. Kontrastainu ainavu ar virsotnēm, aisbergiem un nomācošiem kritumiem. Tur ir spēcīgas refleksijas, psiholoģiska analīze, sociālais detektīvs, pieteikums uz filozofisku pasaules tvērumu, spilgti esejiskas meditācijas un turpat līdzās biezs jo biezs slānis viduvējības, sēnalliteratūras un masu produkcijas, pretenciozi darbi bez mākslinieciska seguma, «krimiķi», didaktikas gabali un lirisku nopūtu literatūra.

Šobrīd valdošā aprakstošā kritika, bet it īpaši recenzijas, nespēj šo kontrastainību atsegt. Aprakstošās vienmuļās un bezpersoniskās recenzijas nolīdzina, paceļ uz augšu

pelēcību, nonivelē talantīgus darbus. Tādu kritiku daudzi uztver kā demokrātisku, humānu — nevienu tā pāri citiem nepaceļ, nevienu nesāpina un nenoniecina. Taču tā ir demokrātisma profanācija. Nivelējoša attieksme pret daiļrades vērtībām ir salta un netaisna. Tā ir netaisna pret čaklo, talantīgo, tā ignorē jaunradei atdoto darbu, sviedrus, asinis. Šobrīd recenziju autori nemaz netiecas diferencēt mākslinieciskās kvalitātes, analizēt sacerējumus kontekstos, uzrādīt rakstnieka un daiļdarba vietu procesā. Recenzijas ir vienādi uzmanīgas pret visu un vienādi nevērīgas pret būtisko. Izklaidu kritika, kas nespēj, arī negrib koncentrēties ap izcilākām mākslas parādībām.

No 1985.—1986. gada «Karoga» recenzijām, kā arī problēmu rakstiem domas un emocijas spēj urdīt tikai nedaudzi. V. Valeiņa lietišķais un korekti prasīgais J. Sirmbārža un A. Vējāna grāmatu vērtējums, V. Eihvalda svaigie spriedumi par V. Plūdoņa daiļradi, A. Kaņepes prasme no P. Pētersona atziņām sintezēt savējās, tāpat arī spriganā polemikas dzirksts K. Karuļa publikācijās. Taču vairumā «Karoga» recenziju dominē aprakstošais stils. Recenziju autori (V. Rūmnieks, R. Zviedre, S. Vārpa, J. Pabērzs, A. Skalbergs, I. Salcēviča) visbiežāk daiļdarbu pārstāsta, painformē par to, labākajā gadījumā atšifrē vienu otru tīri profesionālu «noslēpumu». Trūkst analīzes, principiāla vērtējuma.

LM 1986. gada kritikā ir nedaudz lielāks problēmrakstu īpatsvars, diferencētāka un kritiskāka pieeja vērtējumos. Intrīgē I. Čaklās polemika ar V. Ķikānu par 80. gadu debitantiem dzejā, I. Krontas un A. Kubuliņas prozas un dzejas konfliktu un problemātikas tvērums, R. Veidemanes spriedumi par dzejas taktiku. Taču jūtamākas pozitīvas virzības arī LM kritikā šobrīd nav. Pretrunīgus iespaidus rada prozas un daļēji arī dzejas pārskati. Pozitīvais: lielāka operativitāte, vienotāki kritēriji, aptverošāk fiksētas jauniznākušās grāmatas. Taču anotatīvais vērtējums, viena autora spriedumu monopols, arī virspusējība nereti pārsniedz pieļaujamības robežas. Neizanalizēta paliek tā problemātika, kuru operatīvais stils nespēj atsegt. Labākā situācijā ir Knuts Skujenieks — mazāk recenzējamo grāmatu, turklāt pārskatu autors ir dzejnieks un erudīts kritiķis vienā personā. Varbūt tieši pārskatu gatavošanas jomā derētu padomāt par štata komentētāju, kas būtu brīvs no citiem darbiem.

PSRS rakstnieku 8. kongresā tika izvirzīta prasība pēc

augstākiem kritērijiem. Vissavienības periodika nepārtraukti rosina kritiku būt asākai un kaujinieciskākai. Par šīm problēmām ar D. Ivānu polemizēja A. Lāce. Manī urda cits jautājums. Vai pašreizējā kritika spēj uzturēt augstus kritērijus? Informatīvu, aprakstošu, vēl jo vairāk — tīri vāvuļojošu kritiku var rakstīt no viduvēja līdz pat vājam kritiķim. Ne rakstniekus, ne apliteratūras aprindas tas nešokē. Nelasīs? Gan laikrakstā, gan žurnālā pietiks lasāmvielas. Pavisam cita ir reakcija uz kritisku publikāciju, kas asi konfrontē daiļdarba mākslinieciskās vērtības ar augstiem ideāliem un kritērijiem, — preparēts tiek katrs kritiķa vārds. Mani tu kritizē, bet cik jēdzīgi raksti tu pats?

Otrkārt — 80. gadu vidus literārā situācija nepavisam nav tā, kas bija 70. gadu nogalē. Literatūra ir sazarojusies un diferencējusies pretišķīgos strāvojumos, pretrunīgos cilvēku dzīves jēgas un mūža misijas meklējumos. Diferencējušies arī mākslinieciskie strāvojumi un meistarības līmeņi, izveidojusies profesionālu rakstnieku kopa ar lielu literāro pieredzi, ar izkoptu rakstības tehniku un stilu. Diemžēl tai līdzās stāv kritiķis amatieris, kuram literatūras vērtēšana bija un paliek vaļasprieks. Kritika kaut cik ir apskatījusi atsevišķus darbus, bet literatūras process kopumā palicis neizvērtēts. Astoņdesmito gadu otrajā pusē par visu vairāk pietrūkst problēmkritikas, kas atsegtu procesu kopsakarības, virzības stratēģiskos posmus un galvenos mezglojumus.

Prasīgumam un augstiem kritērijiem jāiet kopsolī ar pašas kritikas meistarības un prestiža izaugsmi. Augsts profesionālisms, kompetence, domāšanas līmenis un redzesloks — tās ir mūsdienu kritikas visasākās problēmas. PSRS rakstnieku kongress rezumēja daudzajās diskusijās un apspriedēs teikto un iezīmēja būtiskus pārkārtojumus kritikā. Arī latviešu kritika šobrīd ir pārāk kārna, lai to paceltu, vienīgi iekšēji pārkārtojoties un racionālāk izmantojot iekšējos spēkus, kā to iesaka V. Ivbulis, B. Tabūns un vairāki citi. Domāju, ka latviešu literatūras kritikas progresa vārdā būtu atmežģījami vismaz trīs Gordija mezgli. Pretējā gadījumā visa polemika var aprobežoties ar tādu karnevālisku parībināšanu, bet sagrabējušais kritikas vezums pa vecam kratīsies tālāk.

Pirmais Gordija mezgls. Kritiķis dzīvo publikācijā

Kritiķa dzimtās mājas — laikraksts un žurnāls. Tas izsaka visu: publicēšanas vietu un platību, kritikas sociālo prestižu, kritikas ievirzi un raksturu. Cik vietas presē kritikai ierādīs, cik zinoši un ieinteresēti kritiku uzturēs, tik arī tās būs. Prese un tikai prese noteiks, kāda jēga būs kritiķa profesijai, cik liels un kāds būs pieprasījums pēc kritiķa darba. Prese un tikai prese cels vai apraks kritiķa talantu. Nu, nu, nevajag pārspīlēt, teiks iespējamie oponenti, kur tad aicinājums? Nenoliedzu, aicinājums un talants nepieciešams. Bet talanta iznākumu noteiks prese. Tur izšķirsies, vai talants un aicinājums rezonēs sabiedrībā vai arī izplēnēs nebūtībā.

Viktors Daugmalis kādā no saviem rakstiem «Cīņā» nodevēja LM un «Karoga» kritiku par konservatīvu. Lai tā arī būtu. Taču tā nav tik daudz šo redakciju vaina, cik nelaime. Abos izdevumos koncentrēts 60% no literatūras kritikas. Tas veicina elitārisma tendences kritikā, sašaurinātu profesionālo orientāciju. Bet kritika pēc savas misijas ir sociāli estētisks institūts. Paradoksāli, ka šai «konservatīvajai» kritikai nav alternatīvas. Pretsvara, konkurenta, ja gribat — noliedzēja. Noliedzēja ne agrāko dogmatisko «teoriju» veidā. Nē, noliedzēja, kas nāktu ar jaunu — sugestīvo domu, jaunas patiesības atklāsmi. Demokrātisku un publicistiski meistarīgāku kritiku, kas intriģētu tāpat kā saruna PSKP 27. kongresā.

Ja V. Daugmalim pietika drosmes mest izaicinājumu: «LM un «Karoga» kritika ir konservatīva,» — tad būsīm savos spriedumos konsekventi — vairumā daudztirāžas laikrakstu un žurnālu kultūra ir nobīdīta visupēdējā vietā, bet kritika vai nu nikuļo, sarūk, vai ir nepiedodami primitīva. Pārlapojiet periodikas lappuses — vai ir kaut kas, ko varētu likt atsvārā «konservatīvajai» LM un «Karoga» kritikai? Vismaz prestiža ziņā līdzvērtīgs? Mēs taču sakām: «Karoga» kritika, «Karoga» stils, «Karoga» estētiskā koncepcija. Arī «Literatūras un Mākslas» kritika. Varbūt — «Cīņas» stils? Bet tālāk? Vai ir kaut kas tāds, ko mēs varētu dēvēt par «Sovetskaja Latvijas», «Padomju Jaunatnes», «Zvaigznes», «Liesmas» un «Sovetskaja molož» stilu? Par šo redakciju konceptuālo pieeju latviešu literatūrai, mākslai, kultūrai?

PSKP 27. kongress ievadīja lūzumposmu. «Lai dzīvo cilvēciskais faktors!» skan atkal un atkal. Diemžēl žurnālistikas praksē cilvēciskais faktors visbiežāk tiek reducēts uz ražošanu, ražošanas sastrēgumiem, ekonomikas problēmām, plānu caursīšanu, maz tiek debatēts par cilvēku un cilvēciskām kvalitātēm. Tik vērienīgi pārkārtojumi nevar būt triumfa maršs. Jaunais brien smagiem soļiem. Un pats cietākais rieksts pārejas posmā ir cilvēks. Mēs esam radināti un raduši būt patērētāji. Izpildītāji. Piesardzīgi nogaidītāji. Pabailīgi «katikkasnenotiek». Ierēdnieciski burta kalpi. Skaitļu un atskaišu dreijātāji. Pārspilēju? Iespējams, bet lietas labā. Tagad nepieciešama jaunatklāja paradoksālā domāšana, «drosmīgā neprāts», tālākojošā azarts. Jāpārtop cilvēkam — no izpildītāja jaunradītājā. Ieslēgt aprītē «cilvēcisko faktoru» ir simtkārt grūtāk, nekā es spēju to pateikt. Kā pārvērtīsim cilvēciskā enerģijā vienaldzību, neticību, egoismu, kā pārvērtīsim devējā patērētāju? Te ar merkantilisku pieeju nepietiek. Arī ar agrāko konjunktūrisko mākslu. Te ir nepieciešami paši talantīgākie spēki un kritiķis kā arbitrs ceļā pie tautas. Lūk, tāpēc es tik sirdīgi apelēju pie preses. Diemžēl joprojām bez panākumiem.

«Skolotāju Avīze» pieder pie tiem izdevumiem, kur sarunas par literatūru nav. Gandrīz nav. Acīs duras B. Ziedoņa un citu autoru vecišķie raksti par Tuvajiem un Tālajiem Austrumiem, gāztajiem diktatoriem, ekonomists J. Porietis raksta par cilvēcisko faktoru, trūkst, ārkārtīgi pietrūkst kritiķa, rakstnieka, mākslinieka dialoga ar skolotāju par jauniem — šodien tik neatlaidīgi proponētās rītdienas cēlāju. Dialoga, kurā piedalītos arī audzināmais. Mani šokē, ka par skolu reformu strīdas skolotāji «Cīņas» «apaļajā galdā», LM izglītības ministrs A. Buillis polemizē ar skolas direktoru V. Selecki (tas ir teicami!), bet «Skolotāju Avīzē» «dvēseles inženierija» atstāta novārtā, un nākotnes cilvēka veidošanas problēmas laikrakstā skan resoriski, ierēdnieciski, tribīnes monologa formā.

Pelnīti un nepelnīti pārmetumi tiek izteikti «Padomju Jaunatnes» kritikai un diskusijai par jauno dzeju. Tiek saukts par negodīgu G. Dišlera raksts «Viltvārdība», var likties kategoriski A. Rancānes spriedumi par M. Zālīti. Nav viegli arī rakstniekam atrasties kritikas sprostugunī. Taču kaislības ap M. Zālītes dzejas lugām, tāpat kā savulaik ap Bērtulsonu, liecina, ka rakstnieks uzplēsis kādu sāpīgu vāti, liecina par jaunienesumu un tā pretrunīgumu.

Polemikas emocionālais lauks liek domāt arī par pretišķībām starp atsevišķiem strāvojumiem. Tāpēc šī polemika iešķīla asu dzirksti kritikas gurdēnā ritējumā. Taču sarunas otrā puse ieilga un polemika noslāpa. Lai uzturētu spriegumu, dienas avīzē diskusijas materiāli jāpublicē blīvāk, varbūt — ik dienas. Kur ņemt platību? Man šķiet, ka jaunatnes preses izdevumi milzum daudz kultūras platības izšķiež stāstiem un aprakstiem vairākos desmitos turpinājumā. Enerģijas lādiņš, ko dotu prasmīgi rīkota diskusija par cilvēku mākslā un literatūrā, būtu desmitkārt lielāks. Pašreizējie seriāli domāti pasīvam lasītājam — patērētājam. Avīzes popularizēšanai. Un vēl — atgādināsim jaunatnes izdevumiem tos laikus, kad tie bija pirmie vārti, caur kuriem kritikā ienāca jaunie.

«Sovetskaja molodež» kultūras dzīves lappuse man asociējas ar masu kultūras produkciju. Sarunas un polemika par kultūru galvenokārt tiek reducēta uz džezu, diskotēkām vai jaunatnes kafejnīcām. Nebūtu jēgas strīdēties ar laikraksta autoriem, kuri visā nopietnībā proponē «diskotēkas ar Šukšinu», taču, cienot krievu valodā lasošo jaunatni, domāju, ka tā ir pelnījusi krietni vien būtiskāku un intriģējošāku sarunu laikraksta slejās gan par Šukšinu, gan citu rakstnieku daiļradi.

Nevar neradīt neizpratni krievu valodā iznākošo laikrakstu dažkārt vērojamā atrautība no republikas kultūras dzīves, publikāciju maz, par literatūru — vairums jubilejas raksti un intervijas. Krievu izdevumiem vajadzētu vairāk integrēt kultūras pamatvērtības, padarīt tās par visas republikas iedzīvotāju kopiegvumu. Nepārvērtējama varētu būt šo izdevumu loma krievu kritiķu gatavošanā, kuri cita starpā republikas literatūras nozīmīgāko devumu nestu ārpus tās robežām. Veidotos tilts uz ārpusi.

Kritikas publikācijas presē un kritikas grāmata ir viena procesa organiskas sastāvdaļas. Kritiski estētiskās domas kāpieni. Grāmatu apskati, recenzijas, problēmu un teorētiskie raksti, diskusijas uzlādē grāmatu klāstu ar aktualitāti. Tā ir bāze, iestrāde, sagatave grāmatizdevējiem. Savukārt aptveroša un mērķtiecīga grāmatu izlaide nostiprina kritikas teorētiski stratēģiskos akcentus, ceļ tās literāri publicistisko meistarību, palīdz izkopt stilu, pārvarēt operatīvās kritikas virspusējību.

Nelaime ir tā, ka izdevniecības «Liesma» Kritikas un literārā mantojuma redakcija aktuālām literatūras pro-

btēmām velta maz uzmanības. Turklāt neaizmirsīsim arī manuskriptu ilgo gulēšanu redakcijas plauktos.

Es pārstāvu V. Ivbuļa paaudzi, un tāpēc man sirdij tuvs ir viņa brīdinājums nenorakstīt agrāko. Un es jau mēģinu kā vecos laikos balansēt: izdota «Kritikas gada-grāmata», vēl izdarīts tas un tas, bet tomēr... Taču šis «tomēr» tā piesārņo grāmatu lappuses ar jubilejas patētiku, svētku manifestējumiem, radošo laboratoriju, rakstnieka — ceļotāja vērojumiem, ka dzīva kritiskā doma atmirst. D. Ivāns, kaut arī viņš vēl neizvēlīgi, ar jaunekligu maksimālismu, taču pa šiem augoņiem trāpa.

Mūsdienu kritēriji, pēc kuriem izdod grāmatas, varētu būt sekojoši: Krišs cienijams darbinieks ar vārdu, Pēterim apaļa jubileja, Margēris augsti titulēts, Matilde nešpetna un kašķīga, Miķelim izdevniecības plauktos vairākas monogrāfijas, Valdis ļoti populārs — tie jāizdod. Pārspilēts? Pieņemsim. Taču atmosfēra un psiholoģiskais klimats ir tieši tāds. Periodikas, bet it īpaši izdevniecību atvilktnēs ir vismaz ar piecu gadu perspektīvu saraksti par dzīvo un mirušo rakstnieku jubilejām un konkrēti plāni par to svinēšanas mērogiem, bet nav pat mēģinājumu inventarizēt jaunākā literatūras procesa problēmas, tendences, parādības. Jūs nedzirdēsiet tur sarunas par literatūras verdošajām problēmām, par rakstnieka daiļradi viņa zvaigžņu stundā, par lejupslīdes dramatismu, par stabilas viduvējības vitalitāti.

Aplam būtu iegalvot, ka nekas netiek darīts. 1986. gada rudenī Izdevniecību komitejas kolēģija izanalizēja kritikas grāmatu izdošanas praksi, pieņēma arī konkrētus lēmumus. Taču iekšējā sajūta attiecībā uz perspektīvu man ir ļoti rezervēta. Apkritikas aprindu spiediens pēc kritikas surogāta ir daudzkārt spēcīgāks nekā pašu kritiķu tiecība veidot radošu, aktīvu literatūrkritisko domu.

Jautājums par kritikas vietu presē un grāmatu klāstā ir jautājums par kultūrsituāciju šo kraso pārvērtību laikmetā. Par kultūras politiku, kultūras prestižu, kultūras vietu pārkārtojamos. Citādi visai argumentētajā H. Hirša rakstā pārspilēts šķita biedinājums, ka, «iekļaujoties masu komunikāciju izveidotajā vidutāju sistēmā, kritika katastrofāli zaudē savu profesionālismu». Ka tas ir cēlonis, kādēļ «Arvien lielāku vietu ieņem informējošā, skaidrojošā, izglītojošā kritika...». Saknes informējošās un skaidrojošās kritikas invāzijai ir citas. Kritika ir kultūras darba zirgs, un tai ir jānes kultūra masās. Jāiekaro ma-

sas. Jāiekaro nevis atvieglināti, bet nesot sevī sāpi, sūrmi, problemātiku, ar ko ir «grūta» tauta. Kritikai ir nāvējošas divas galējības: gan elitāri profesionāla šaurība un aristokrātiska nevērība pret masām, gan pašmērķīga masu «medišana» un izdabāšana masām, bet vēl vairāk — masu paralizēšana ar «masu kultūru».

Kritika ir tilts no mākslas uz sabiedrību, arbitrs, mākslai izejot pasaulē, arbitrs starp «lielo mākslu» un «masu kultūru». Jautājums par kritiku presē ir jautājums par to, kā māksla izstaros sabiedrībā. Vai ikvienā ciematā un dzīvoklī, ikvienā cilvēkā ielauzīsies šī laikmeta svētākās vērtības, vai arī masas barosies ar mākslas surogātu, greznosies ar kultūras stērbelēm. Kļūs par patērētāju, visbiežāk — «masu kultūras» patērētāju. Talantīgāko, sociāli, ētiski un estētiski izcilāko spēsīm izvadīt tautā, tikai un vienīgi ieslēdzot visas mūsu rīcībā esošās jaudas — radio, televīziju, laikrakstus, žurnālus, izdevniecības. To ieslēgšanās kultūras aprītē celtu pašu šo raidījumu un izdevumu kultūru, dažādotu, daudzveidotu, sazarotu kritiku. Protams, arī diferencētu kritiku. Veidotos zinātniskā, analītiski vērtējošā, publicistiskā, mākslinieciskā, arī popularizējošā un skaidrojošā kritika.

Otrais Gordija mezgls.

Lai taptu kritiķis — jāmacās

Broņislavs Tabūns rakstā «Kā ienākt kritikā» (LM, 7. martā) apstrīd manis izvirzīto kritiķu gatavošanas ideju. «Vai kritiku var iemācīt? Vai profesionālu dzīves un literatūras apcerētāju un vērtētāju var sagatavot fakultātē, kā tiek gatavoti filologi, žurnālisti, filozofi, bibliotekāri? Optimisti, pie kuriem pieder arī kaismīgais kritikas prestiža aizstāvis Jānis Škapars, nešaubīdamies atbildēs pozitīvi.»

Pēc B. Tabūna rakstītā varu spriest, ka no mana raksta viņš ir izlasījis tikai apakšvirsrakstu «Vai kritiku var iemācīt?». Arī to pavirši. Es taču neapgalvoju, bet jautāju. Nekad un nekur neesmu teicis, ka kritiķi var sagatavot līdzīgi filologiem vai žurnālistiem, ka kritiku var apgūt jebkurš jauniešs, ka pēc dažiem gadiem mēs saņemsim dažus desmitus profesionāli sagatavotu kritiķu. Lai polemika būtu korekta un jēdzīga, nepieciešams pretinieka spriedumus precīzi vai nu citēt, vai adekvāti rezumēt. Tabūns manu viedokli pārveido pēc savas patikas: pats

izvirza tēzi (pēc konteksta tā ir pieķēdēta man), pats to apstrīd.

Vismazāk pamata būt optimistam ir man. Sešpadsmit gadus strādājot LM, kritikas dūkstī ir nācies brist bezgala daudz. Pārdzīvot, domāt, analizēt savas vainas un objektīvos cēloņus. Kritikas kadru kvalitāte pēdējos 10—13 gados konsekventi ir slīdējusi lejup: aizgājuši talantīgākie spēki, divkārt pieaudzis to autoru skaits, kuri vecāki par 50 gadiem, vairākkārt samazinājies jauno kritiķu īpatsvars. 1972. gadā tika pieņemts PSKP CK lēmums «Par literatūras un mākslas kritiku». Viens no cēloņiem, kāpēc lēmums nedeļa cerēto, ir nekonsekvence kadru gatavošanas sistēmā.

Lai mūsu strīdi nebūtu neauglīgi, vienā ziņā vajadzētu vienoties: kritika ir profesija. Jā, kritiķim jābūt ar īpašu talantu (cik gan maz to ir pašreiz!), jābūt māksla, dzīve, cilvēks, jāspēj vērtēt mākslu sastatos ar dzīvi, jāprot un jāvar saukt patiesību īstajā vārdā. Taču nevajadzētu mistificēt un pārspīlēt talanta un aicinājuma aspektus. Kritika ir profesija. Ļoti sarežģīta, bet profesija. Un, tāpat kā jebkurā profesijā, arī kritikā ir nepieciešama izglītība. Ne stomatologa vai agronoma, pat ne filologa vai bibliotekāra. Kritiķim jāapgūst tās disciplīnas, kuras visvairāk nepieciešamas kritiķa darbā.

Bronislavs Tabūns tūdaļ oponēs: «Bet kāpēc tomēr augstskolu programmās mūsu valstī šāda specialitāte paredzēta netiek — tāpat kā netiek praktizēta aspirantūra...» Tiek, cienijamo oponent, tiek paredzēta. Tas suns ir aprakts citur. PSKP 27. kongresā vairāki delegāti kritizēja līdzšinējo praksi balstīt kultūru uz tautsaimniecības līdzekļu pārpalikumu. Sekas bieži bija bēdīgas. Arī kritikā. Tāpēc nevajadzētu parādības vai situāciju, kāda ir izveidojusies trūcības dēļ, dēvēt par likumsakarību. Tā mēs varam bezgalīgi debatēt, vai kritiķis ir sagatavojams vai jau gatavs no mātes klēpja izkritis.

Nenoliedzu iespēju daļu kritiķu izraudzīt no filoloģijas, žurnālistikas, filozofijas un vēl citām specialitātēm. Taču tas ir ārkārtīgi ekstensīvs ceļš. B. Tabūns jau tika atzīmējis, ka Filoloģijas fakultāti pēdējos desmit gados beigusi vairāk par tūkstoši, bet tikai retais no viņiem darbojas kritikā. Arī cerīgā fakultatīvā kritiķu gatavošana izrādījusies bezcerīga. Tas ir likumsakarīgi — arī otrais tūkstošis dāsnus rezultātus nedos. Un ne jau nu «spēju un aicinājuma» trūkums ir neveiksmju pamatā. Profe-

sionālā orientācija, pasniedzēju pūles, lekcijas, semināri, prakse, zinātniskais darbs — viss, viss ir virzīts uz to, lai sagatavotu pedagogu, žurnālistu, bibliotekāru. Cerēt šinī tūkstotī kaut ko «nokrejt» kritikai nozīmē nodoties laimes spēlei.

Kritika ir profesija. Sarežģītākā no profesijām. Tā ir jāapgūst pamatīgi. Tikpat pamatīgi, kā mediķis apgūst anatomiju un histoloģiju. Šobrīd mēs esam iežņaukti nepārvaramā burvju lokā. Pirmkārt, augstskola nevar savenēt reflektantus ar «spējām un aicinājumu», jo skolās latviešu valodas, literatūras un pārējo humanitāro priekšmetu apgūšana ir neapskauzami zemā līmenī. Otrkārt, trūcīga ir kritiķu gatavošanas bāze universitātē. Treškārt, neatrisināts ir jautājums par kritiķu izvietojanu, necīgas publicēšanās iespējas, ārkārtīgi skopa kritiķa darba apmaksa.

Diemžēl PSRS rakstnieku kongresa organizatori, risinot kritikas kadru izglītības problēmas, piemirsa, ka republiku radošajām savienībām nav savas bāzes, kas būtu analoga Gorkija Literatūras institūtam. Turklāt jautājums par kritiķu izglītību ir kāda plašāka jautājuma sastāvdaļa. Republikā nav vienotas mācību sistēmas, kas dotu vispusīgu, dziļu un pamatīgu humanitāro izglītību. Līdz ar to ir ārkārtīgs humanitāri izglītotu cilvēku deficīts. Tas gremdē mūsu valodas kultūru, domāšanas kultūru, darbības kultūru, arī vadības kultūru. Kritika ir tikai viens no komponentiem šajā ķēdē.

Republikā būtu neatliekami iedibināmas skolas vai klases ar humanitāro apmācību kā galveno. Tur tad arī vajadzētu pastiprināti mācīt latviešu valodu, literatūru, apgūt literatūras vērtēšanas un kritikas iemaņas. Olimpiādēs un jaunatnes periodisko izdevumu rīkotos ikgadējos konkursos zondētu un fiksētu jauniešus ar noslieksmi uz literatūru, mākslu, kritiku. Pastiprināti strādātu ar viņiem. Šim mērķim būtu pakļaujama vasaras nometne «Aicinājums». Ja to paveiktu, tad Filoloģijas fakultātē jau ar pirmo mācību dienu varētu mērķtiecīgi padziļināt vispārējo humanitāro izglītību, uzsākt profesijas apgūšanu. Tā visa nav, nav arī kvalificētu reflektantu.

Tāpēc bija iecerēts, ka pirmajos divosursos potenciālie kritiķi mācītos kopīgi ar filologiem un apliecinātu savas «spējas un aicinājumu» kritikā, lai pēdējos trijosursos intensīvi apgūtu specialitāti. Bet ceļā stājas jauns

pūķis un iedzen tevi zemē ar vienu vienīgu jautājumu: cik kritiķu jūs izvietosiet? Kurš var atbildēt? Atbildes nav.

Ko tādā gadījumā darīt? Apturēt kritiķu gatavošanu, līdz noskaidrosies, cik, kur un kad mēs tos izvietosim? Bet arī redakcijas grib pagaidīt. Ikviens redaktors rādīs ar pirkstu un teiks: būs labs kritiķis — ņemsim, laba recenzija — publicēsim. Arī Filoloģijas fakultātes vadītāji rāda ar pirkstu: būs pieprasījums — gatavosim. Jo rādīt, atkratīties, atrakstīties — to mēs esam lieliski apguvuši. Turklāt tagad to darām pa jaunam. Rādām pa labi un kreisi, rādām no apakšas uz augšu, norādām no augšas uz apakšu, bet vezums...

Nekad un nekur neesmu apgalvojis, ka pietiek tikai «mazliet vairāk neatlaidības», lai taptu kritiķis. Prakse ir devusi sūru pieredzi arī šinī ziņā. Bieži, ļoti bieži kritiķis netop pat šķietami optimālā variantā. Atbirums kritikā ir liels. Tādēļ kritikas kadru gatavošanu nedrīkst iespīlēt instrukciju un ierēdniecisku reglamentu žņaugos, pakļaujot sagatavošanu sadalei. Jau tā dažos gados kritiķi sagatavot grūti, bet, ja, nodrošinoties pret sadales grūtībām, mācību procesu atšķaidīsim ar pedagoģijas disciplinām, no mūsu iecerēm var iznākt čīks. Pedagoģija var pārvērsties par glābšanas riņķi, kas kritiku nožņaug.

Esmu par plaša profila literatūras kritiķa gatavošanu. Vēl vairāk. Padomāsim, vai kritiķu gatavošanā nebūtu lietderīgi apvienot LVU, Mākslas akadēmijas un konservatorijas spēkus un līdzekļus. Pirmajos divosursos tad apgūtu vispārhumanitāros priekšmetus, ievadītu literatūras, mākslas un kultūras problemātikā, pēdējos trijos — specializētos. Iespējams, ka būtu savi zaudējumi, taču ieguvumi ļoti būtiski: labāka mācību spēku atlase, spēcīgāka bāze (iespēja izveidot kritikas fakultāti un katedru), veidotos vienots centrs kritiskās domas attīstībā, paplašinātos domāšanas mērogi, izzustu izolētība starp mākslām un dažādu mākslu kritikām. Bet kā ar zināšanām specialitātē? Domāju, ka nesalīdzināmi izvērstākam jābūt individuālo un nestandarta grupu apmācību īpatsvaram, semināru, zinātniskā darba un prakses īpatsvaram specialitātē. Arī specializācijai pēc augstskolas beigšanas (aspirantūra, stažēšanās, kvalifikācijas celšanas sistēma). Pašreizējā kadru sagatavošanas sistēma sadrumstalo spēkus un līdzekļus.

Domāju, ka kritikas kadru izglītības problēma ir viena no asākajām mūsu kultūras problēmām.

Trešais Gordija mezgls. Profesionālā kritika

Pašreizējais kritiķu pulks ir skaitliski uzmilzis, nevien-
dabīgs gan pēc meistarības, gan publikāciju daudzuma. Dažus oponentus ļoti satrauc kādreiz manis pieminētais
kritiķu kopskaits — 200; tie ir autori, kuri trijos gados
(1982—1984) bija publicējušies republikas periodikā (arī
šobrīd stāvoklis nav būtiski mainījies). Vai tos visus var
ieskaitīt augsti godātajā kritiķu «cunftē»? Gribētos, lai
cienījamie oponenti kaut mirkli pabūtu arī manā ādā. Ja
uzrādu, kāds autoru loks piedalās literatūras vērtēšanā,
tad vienīgais kritērijs ir publikācijas avīzē vai žurnālā.
Pamatotāki kritēriji, lai kvalificētu par kritiķi, šobrīd vēl
nav izstrādāti. Jūs teiksiet: Rakstnieku savienības biedrs.
Bet astoņas desmitdaļas no pašreizējo publikāciju auto-
riem nav Rakstnieku savienībā. Jūs teiksiet: publikāciju
kvalitāte. Bet kvalitātes izpratnē mūsu domas dalās un
manis izraudzītos citi noraidīs. Jūs teiksiet: publikāciju
daudzums. Šinī ziņā tik tiešām kritiķi polarizējas. Vienā
polā ir 37 autori, kuri minētajos trīs gados ir devuši
10 un vairāk kritikas publikāciju. Tos ieskaitīsim kritiķos?
Otrajā polā 107 autori ar vienu līdz trim publikācijām —
tos kritikas «cunftē» neielaidīsim? Taču arī starp «izre-
dzētajiem» trīsdesmit septiņiem ir ne mazums vāju au-
toru, turklāt vairums no viņiem jau gados. Vēl sarežģītāk
ir kvalificēt divsimtnieka viduci.

Atkārtotā — 200 kritiķu. Un to daru nevis savu opo-
nentu kaitināšanai, bet lai parādītu, cik saimniecība ir
nesakopta. Pašreizējais kritiķu kolektīvs ir izplūdis un
amorfis, izkaisīts pa dažnedažādām organizācijām. Līdz
ar to grāmatu vērtēšanas tempi pagausinās, kvalitāte un
prasīgums krītas. Jau septiņdesmito gadu otrajā pusē tika
spriests par būtisku pārkārtojumu nepieciešamību kritikā.
**Kritiķa un kritikas darbs ir jāintensificē, jāpadara mobi-
lāks, jāizveido profesionāls kritikas kodols.** Par profesio-
nālu es dēvētu kritiķi, kura pamatdarbs un pamatienākumi
būtu kritikas publikācijas.

Kā to izdarīt? Domāju, ka jāsāk no elementārākā. Dau-
dzos laikrakstos un žurnālos trūkst kompetentu literārās
dzīves un kritikas vērtētāju un organizatoru. Tur jo bieži
literatūras vērtēšanu uztic diletantiskiem gadījuma auto-
riem. PSRS rakstnieku 8. kongress ieteica iedibināt lite-
ratūras komentētāja štata vietas republikas laikrakstos,

žurnālos, radio un televīzijā. Un vēl. Sākotnēji būtu lietderīgi radīt pārejas iespējas uz profesionālu kritiku, paredzot kritiķiem, kuri strādā pie monogrāfijām vai nozīmīgiem problēmrakstiem, ilgstošus radošus komandējumus, apmaksātus radošus atvaļinājumus, pabalstus, stipendijas, arī stažēšanos vai aspirantūru.

Man šķiet, ka viena no progresīvākām formām varētu būt līgumdarbs. Bet līgumdarbs jaunā kvalitātē — kā pamatdarbavieta kritiķim. Līguma shēma varētu būt šāda: redakcija slēdz ar kritiķi līgumu uz gadu, garantē mēneša darba apjomu un darba apmaksas minimumu, nodrošina sagatavotā materiāla publicēšanu. Kritiķis apņemas izpildīt darbu līgumā noteiktajos termiņos un kvalitātē. Atkarībā no tā, kā kritiķis savu darbu ir veicis, un no izdevuma vajadzībām redakcija pēc gada līgumu atjauno vai pārtrauc saistības. Līgumdarba nosacījumi ir bargi: maksā tikai par uzrakstīto un publicēto. Ik dienas intensīvi jāstrādā, intensīvi jāceļ meistarība. PSRS rakstnieku kongresā ieteiktais štata komentētājs gan iepriecina, gan rada šaubas. Es proponētu līgumdarbu. Taču sākumstadijā profesionālās kritikas, bet īpaši līgumdarba iedibināšanai ir nepieciešamas injekcijas no āries: augstāki honorāri, stipendijas, pabalsti, radošās veiksmes gadījumā arī prēmijas.

Bet galvenais — jāpārvar visāda veida šaubas, neticība, vairīšanās un smīkņāšana. Jautājumu ap profesionālo kritiku var rasties daudz. Profesionālā kritika? Līdz šim nekas tam līdzīgs nav ne redzēts, ne dzirdēts. Profesionāls kritiķis. Nu zini, ņems un viens pats «aprīs» jau tā trūcīgos honorārus un platības, ko tad darīs zinātnieki, pasniedzēji, redaktori, korespondenti — visi tie, kuri šimbrīžam ir uzturējuši kritiku? Profesionāls kritiķis? Kritikā nav personību, kura spētu profesionalizēties. Tādā vai citādā variantā šīs šaubas un brīdinājumus nācies dzirdēt, kopš publicēju LM (1986, 27. dec.) rakstu «Kritika no virtuves puses».

Mans oponents B. Tabūns profesionālās kritikas ideju apgāz, lūk, kā: «Es baidos ticēt tīra, «sterila» kritiķa produktīva darba idejai. (..) Arī kritiķim, tāpat kā rakstniekam, nepieciešamas zināšanas un pieredze — nemitīga, allaž atjaunināma. Otra profesija mūsdienu apstākļos kritiķim parasti ir «maizes darbs», bet grūti apstrīdēt faktu, ka tā būtiski bagātina viņa biogrāfiju un pieredzi. Neiespējami iedomāties Jāni Kalniņu kā kritiķi bez viņa ko-

losālās pieredzes literatūras zinātnē.» Arī es nevaru iedomāties J. Kalniņu, A. Griguli, J. Mackovu bez viņu otrā — galvenā darba.

Taču no savas prakses es varētu veidot vēl garāku sarakstu no tiem, kurus «aprijis» «maizes darbs». Dažus uz laiku, citus pavisam. «Nebija, īsta aicinājuma nebija,» jūs teiksiet. Tomēr, tomēr. «Maizes darbs» ir maģisks spēks. It sevišķi — ja jaunajam kritiķim ar vienu roku ir jālabo burtnīcas vai jāraksta kandidāta disertācija, ar otru jāmaisa biezputra, bet ar kāju jākustina bērna ratiņi. Tad, cienījamie oponenti, jūsu proponētās «spējas un aicinājums» izgaros kā vīraks baznīcā. Arī pieredzējuši un stabili kritiķi, disertācijas un plāna darbu «dzenot», jo bieži ilgstoši pamet savu «vaļasprieku» — kritiku.

Negribu ieslīgt nebeidzamā polemikā par to, kas vairāk veido radošas personības biogrāfiju, palīdz uzkrāt dzīves pieredzi, bagātina zināšanas. Kritika savienojumā ar galveno — «maizes darbu» vai, kā to dēvē B. Tabūns, «sterilā kritika». Idejā par profesionālu kritiku nav nekā revolucionāra. Tā ir elementāra kritiskās domas attīstības stadija. Ja normalizētu publicēšanās iespējas un kritiķa darba apmaksu, nokārtotu dažus juridiskos normatīvus, tad mēs netērētu laiku šķietami gudrām, bet īstenībā bezjēdzīgām debatēm. Tad gluži tāpat, kā tas jau notiek ar dzejniekiem, prozaikiem un dramaturgiem, — tāpat paši no sevis atrastos kritiķi, kuri justu aicinājumu pilnībā nodoties šai grūtajai, bet reizē arī vilinošajai profesijai. Citi turpinātu rakstīt kritiku no «maizes darba» brīvajā laikā. Ceļš uz profesionālu kritiku ir ceļš uz augstāku virsotni kritikas piramīdā. Nekad un nekur neesmu teicis, ka profesionāli pārņems visu kritiku un visu platību. Pat ja tai pavērtu «zaļo ielu». Profesionālis mūsu kritikā ie-nāks gausi. Individuāli, nevis barā. Un tomēr, ja līdz nākošās tūkstošgades sākumam mēs izveidotu kaut 8—10 literatūras kritiķu profesionāļu kodolu, tas būtu solis jaunā kvalitātē.

Lit. un Māksla, 1987, 16. janv.

Atskatoties

Pārdomas par literatūras kritikas stāvokli mūsdienu sabiedrisko un radošo procesu kopsakaros

Laiks, kas aizritējis pēc PSKP 27. kongresa, arī mūsu republikai bijis nozīmīgu pagriezīenu, pat lūzumu laiks. Ne tikai ekonomiskajā, bet arī garīgajā dzīvē. Tiešākā vai netiešākā veidā arī literatūras kritika akumulējusi sevī visus idejiski politiskos dzīves ritmus, laikmeta «pārsitienus» ieskaitot. Principiālu nozīmi atguvuši tādi jēdzieni kā «pilsoniskais briedums», «ētisko un estētisko kritēriju skaidrība», «ideāla noturīgums». Tāpēc, vērtējot 1986. gada norises, īpaši svarīgi likās saprast, vai literatūrkritika (gan kā žanrs, gan kā sabiedriskās apziņas forma) vairāk tikusi laikmeta spirta vēju ārdēta vai arī pārsvarā drebinajusies personisko un resorisko ambīciju caurvējā.

Protams, vispārējās atklātības atmosfērā slēpjas zināmas briesmas iestīgt pašmērķīgā kriticisma dūkstī, ignorējot visu to pozitīvo, idejiski un mākslinieciski nozīmīgo, ar ko neapšaubāmi bagāta arī mūsu literatūra. Līdz ar to īpaši aktualizējas paškritikas jēdziens, tā izpausme visos līmeņos (rakstnieku, kritiķu, redaktoru, izdevēju, dažāda ranga atbildīgu darbinieku un t. jpr.).

Radošās domas kvalitatīvas pārmaiņas pa «karstām (lēmumu un notikumu) pēdām» vēl gaidīt pāragri (nevajadzētu tomēr aizmirst, ka reizēm tieši literatūra, arī kritika, gājusi pa priekšu laika garam). Taču šī atziņa nedrīkstētu atcelt ideālu (šinī gadījumā objektīvu, principiāli godīgu, mākslinieciski augstvērtīgu kritiku), pēc kura tiecoties būs jāpārvar ne mazums objektīvi un subjektīvi samilzušu šķēršļu, jāatrisina «globālas» un resoriskas problēmas un, kas ir ne mazāk svarīgi, jāatmodina sabiedrības ticība tam, ka literatūras kritika spēj ietekmēt tautas garīgo apziņu un dzīvi. Atcerēsimies armēņu rakst-

nieka un filozofa M. Nalbandjana sacīto, ka tieši kritikas stāvoklis liecina par nācijas izglītības līmeni. Domāju, šī atziņa ir aktuāla arī mūsdienās.

Tāpēc šobrīd ar tādu kā sliekšņa izjūtu dvēselē nozīmīgāk par 1986. gada literatūras kritikas darbu izvērtējumu šķita veikt apkritikas atmosfēras «ekoloģisko ekspertīzi» un žanra iekšējo problēmu revīziju. Citiem vārdiem sakot, pirms došanās uz priekšu — atskatīties atpakaļ.

Atsakoties no tradicionālās žanra pārskata formas (kuras shēma varētu būt aptuveni šāda: sargrupējot līdz saprātīgiem apjomiem ierobežoto izvēles materiālu, ieskicēt (vēlams) ne visai drūmu kopainu, akcentējot jau zināmos sasniegumus, piesaucot neveiksmes, sniegt dažus vispārinājumus un secinājumus ar drošu cerību nākotnē vai tml.), riskēju izteikt savu subjektīvo viedokli par dažām literatūras kritikas un tās «fona» problēmām.

* * *

Runu, rakstu, sapulču, sēžu un apspriežu par un ap literatūras kritiku 1986. gadā bijis izteikti daudz. Ir meklēti un reizēm arī atrasti vainīgie, ir pieņemtas rezolūcijas un lēmumi, taču būtiska stāvokļa uzlabošanās vēl aizvien nav panākta. Varbūt arī tāpēc, ka runām ne vienmēr sekojuši darbi un runāts bieži vien ticis, neieklausoties un nesadzirdot citus, nespējot vienoties par galveno. Kā to apliecināja arī daudzās atbildes uz LM anketas jautājumiem pirms rakstnieku kongresa, ar literatūras kritiku republikā nav apmierināts neviens — ne rakstnieki, ne paši kritiķi, ne «vienkāršie lasītāji», ne sabiedrība kopumā (tikai cēloņi šai neapmierinātībai laikiem gan ir katram savi).

Neliela atkāpe: runājot par literatūras kritiku, pirmām kārtām nepieciešama kvalitatīva norobežošanās no žurnālistiskiem rakstiem (arī tad, ja to objekts ir literārs teksts, grāmata), no dažāda veida jubileju materiāliem (ja tie nav literatūrkritiski vai vēsturiski analītiski centrēti, bet pieskaitāmi pie «pjedestalizācijas» žanra), no paplašinātām anotācijām un cita veida informatīviem vai tml. tekstiem. So daudzveidīgo, citiem mērķiem rakstīto publikāciju pieskaitīšana pie literatūras kritikas tās patieso ainu visai jūtami deformē.

Tajā pašā laikā atmetīsim arī pārliecību, ka pēc «īstās» kritikas izfiltrēšanas (kurš gan noteiks tās patiesās

robežas?) mums nekavējoties uzmirdzēs talantīgu, objektīvu, zinātniski argumentētu un mākslinieciski noslīpētu pārļu virkne. Turklāt literatūras kritikas «bižutērijas» vairums, kuru var atpazīt pēc vērtīborientācijas un argumentācijas imitācijām, acīm redzami neiztur konkurenci ar citām masu informācijas līdzekļu nestām pseidokultūras vērtībām, kuru galvenā priekšrocība — izklaidējoša, estrādiska dzīvesizjūta. Jo jebkura (arī nekvalitatīva) kritika prasa no lasītāja līdzdomāšanas, līdzradīšanas spēju. (Rainis ir sacījis: «Atziņai, tāpat kā kritikai, vajga būt līdzradošai: kārtošana vien nedod pilnīgu priekšstatu. Tikai radītājs ir sapratējs.» (Kopoti raksti 30 sēj. R., 1983, 17. sēj., 207. lpp.) Domāju, šie vārdi vienlīdz attiecināmi kā uz kritiķiem, tā arī uz lasītājiem.)

Līdz ar to esam nonākuši pie jautājuma par kritikas *adresātu*. Kāds viņš ir un ko gaida no kritikas? Uz šiem jautājumiem diemžēl atbildes vēl nav devuši ne sociologi, ne psihologi. Tomēr skaidrs ir viens, ka kritikas un lasītāja attiecības nav lokāli viennozīmīgas, bet to pamatā ir sociāli, kultūrpolitiski, izglītības sistēmas determinēti cēloņi.

Sobrīd mums jau nopietni jārēķinās (bet tas nenozīmē — jāsamierinās) ar faktu, ka interese ne tikai par literatūras kritiku, bet arī pašu literatūru katastrofāli krītas visā pasaulē. Milzīgajā pseidokultūras lavīnā cilvēki aizvien grūtāk rod orientierus uz patiesām mākslas vērtībām. Tāpēc jo aktuālāks kļūst jautājums par garīgi un morāli stipras kritikas nepieciešamību. Šīs problēmas nopietnību apstiprina arī M. Gorbačova PSKP 1987. gada 27. janvāra plēnumā sacītais: «Padomju sabiedrībā iekļūva arvien vairāk stereotipu no buržuāziskās masu kultūras, kas uzspiež banalitāti, primitīvu gaumi un garīgu trulumu.» (C, 1987, 28. janv.)

Krasi deformējusies arī lasītāju vērtīborientācija daļēji literatūras izvēlē, strauji audzis un turpina augt pieprasījums pēc vieglāk, ātrāk «patērējamas» literatūras — detektīva, pseīdovēsturiska romāna, humora, sadzīviska rakstura beletristikas ar pēc iespējas minimālāku mākslinieciskā arsenāla pastarpinājuma kārtiņu, lai vieglāk un ērtāk varētu atpazīt lasītāja ikdienas dzīvi, situācijas, apkārtējās norises (daļēji to apliecina arī augošā interese par publicistiku vai, piemēram, M. Svīres romāna «No ciruļiem līdz griezei» lielā popularitāte, īpaši lauku iedzīvotāju vidū, tajā pašā laikā zināmas lasītāju daļas no-

raidošā attieksme pret A. Bela «Bezmiegu», līdzīga aina vērojama arī citās kultūras sfērās un mākslas veidos).

Drudzainā metienu kāpinājuma tendence arī mūsu republikā deformējusi grāmatizdošanas procesu, bet lasītāji vēl aizvien turpina saukt pēc lielākām tirāžām. Tas ir no vienas puses, bet no otras puses... Kritika turpina klušēt... Latvijas padomju rakstnieku kongresā L. Azarova sacīja, ka viegla peļņa, ko nes gigantiskas, hiperbolizētas tirāžas, ir manāmi deformējusi dažu darbinieku uzskatus, un aicināja iedomāties, kā izskatās pasaule šāda cilvēka acīm: nerentabla ir vislabākā dzeja, zaudējumus nes vis-skaistākās bērnu grāmatas, kritika, filozofija, zinātniskie pētījumi, vispār — vislabākā grāmata ir pavārgrāmata. Uz jautājumu, kurā no lasītāja apziņas hierarhijas plauktiņiem atrodas literatūras kritika, daļēji atbildi sniedz, piemēram, «Kritikas gadagrāmatas» metiens — 3000 eksemplāru (no sākotnēji plānotajiem 5000) iepretī vidējam 45 000 prozas darbu metienam un atsevišķiem A. Kolberga, Z. Skujiņa u. c. romāniem, kuri iznāk 130 un 150 tūkstošu lielā metienā.

Nopietni satrauc pašas radošās savienības visumā vienalzīgā attieksme gan pret kritiku kā žanru, gan kritiķiem kā literātu organizācijas pilntiesīgiem biedriem. Rakstosajā sabiedrībā attieksmē pret kritisko domu jūtama ne-labvēlības atmosfēra, tiek akceptētas vien popularizējoši slavējošās vai skaidrojoši interpretējošās kritikas eksistences tiesības. Starp citu, neviens no saturiski nozīmīgā un augstas politiskās kultūras caurstrāvētā Latvijas padomju rakstnieku 9. kongresa koreferātu autoriem, ieskaitot arī literatūras kritikas jautājumiem veltīto, nebija literatūras zinātnieks vai kritiķis. Valdes pārskata referātā gan tika atzīmēts, ka «Rakstnieku savienībā par kritiku sarīkotas vairākas pārrunas, valdes sēdes ar plašām rezolūcijām, ar dažādu uzskatu sadursmēm par kritiķu tapšanas ceļiem» (LM, 1986, 4. apr.), iezīmēta vēl viena otra apkritikas situācija, taču līdz reālam un konkrētam kritikas stāvokļa raksturojumam referents tā arī nenonāca.

Cerības, protams, var rosināt valdes pārskatā izteiktā rezolūtā atziņa, ka «jaunajai RS valdei ir jāpievērš liela uzmanība kritikas kadru sagatavošanai, kritiķu kā līdzvērtīgu rakstnieku balstīšanai», piebilstot, ka visu, «protams, izšķirs pati kritiķa personība. Tāda personība, kura neaprobežosies tikai ar pašmāju rakstniecības fonu vien, tāda personība, kas aktīvi publicēsies vissavienības presē, kura

jūt akūtu latviešu literatūras kritikas materiālu deficītu. **Ja arī kritiķi gaida** (pasv. mans — I. V.), tad gaida nevis sašaurinātu preparētāju, bet plaša vēriena vērtētāju ar publicista un esejista atvēzienu.»

Tā tad nākotnes kritiķa, kritiķa, kuru gaida (ja gaida), vaibsti it kā būtu ieskicēti, bet kā ar darbiem tiek pierādīta minētā «kritiķu kā līdzvērtīgu rakstnieku balstīšana»? Praksē tas realizējās tā — uz PSRS rakstnieku kongresu Maskavā nebrauca neviens kritiķis vai literatūrzinātnieks, bet kritikas sekcijas darbā republiku pārstāvēja dzejnieks J. Rokpelnis. Arī daudzajos Dzejas dienu un citos literārajos pasākumos pēc kongresa tradicionāli netika iesaistīti ne kritiķi, ne zinātnieki. Šo secinājumu virkni varētu vēl turpināt arī radošo komandējumu, ārzemju braucienu, starprepubliku konferenču (pat kritikas jautājumiem veltīto pasākumu) utt. sakarā. Uz jauno rakstnieku apspriedēm Maskavā mūsu republika nemēdz sūtīt kritiķus (bet, piemēram, lietuvieši rīkojas gudrāk, un varbūt tieši tāpēc viņu kritiskā doma nav tik kūtra, sekla un aprobežota un biežāk atspoguļojas vissavienības arēnā).

Turpinot līdzšinējo literatūras kritikas politiku, manu prāt, velti cerēt, ka mūsu kritiķi no «sašaurinātiem preparētājiem» (kuri, starp citu, ir pašu rakstnieku visvairāk iemīļoti un gaidīti) pārvērtīsies par «plaša vēriena vērtētājiem ar publicista un esejista atvēzienu».

Diemžēl šis literatūras kritikas ignorēšanas modelis, pārkāpjot Rakstnieku savienības sliekšni, gājis arī tālākus kultūrprocesa ceļus: 1986. gada A. Upīša zinātniskajā konferencē (kas pēdējos gados guvusi pat starptautiska pasākuma statusu) referāts par kritiku izpalika. Sagādīšanās vai attieksme?

Un tomēr jāsaprot, ka kritikas panīkumā nevar vainot vien pseidokultūras lielo bumu, cilvēku tiecību pēc viegli patērējamas lasāmvielas, grāmatizdošanas procesa deformētās izpausmes vai arī Rakstnieku savienības organizatorisko vai morālo ignoranci.

Galvenā atbildība par izveidojušos stāvokli neapšaubāmi jāuzņemas pašai kritikai. Neviens cits nav vainojams apstākļi, ka pēdējā laikā literatūras kritika sākusī zaudēt daļu savu gudrāko un uzticīgāko lasītāju. Te ciešā kopsakarā skatāmi gan pašas kritikas kvalitātes, līmeņa, daudzveidības, gan citi jautājumi.

Viens no cēloņiem varbūt meklējams situācijā, ka, gadiem ritot, preses slejās literatūras kritikai tiek atvēlēts

aizvien mazāk vietas (piemēram, laikrakstā «Literatūra un Māksla» daudzo radošo savienību «pārapdzīvotības» dēļ literatūras kritikai no sešpadsmit lappusēm ik numurā tiek atvēlētas, augstākais, divas lappuses (agrāko četru vietā), žurnāls «Liesma» vispār pārtraucis vērtēt literāro procesu, gājusi mazumā arī laikraksta «Cīņa» literatūras kritikai atvēlētā platība utt.), līdz ar to zudusi iespēja iepazīt dažādus un atšķirīgus viedokļus. Rezultātā — viena vai labākajā gadījumā divas recenzijas par vienu darbu vai grāmatu, pretendējot uz tādu kā «galējo spriedumu», neveicina nedz lasītāju interesi, nedz jaunu kadru pieplūdumu, nedz radošā klimata veselīgu gaisotni.

Domāju, ka patiesais literatūras kritikas līmenis visuzskatāmāk un pilnīgāk atklājas tās pamatžanrā — recenzijā. 1986. gadā šā žanra darbi lasītāja apziņā būtiskas pēdas, liekas, atstājuši visai reti. Relatīvi plašais autoru loks, vērtējumu šķietamā objektivitāte (kas bieži vien atgādina jau Jura Alunāna 1860. gadā formulētos «nekatrējādos spriedumus»), pārstāstošā izteiksme recenziju materiālu vērš vienotā anonīmā masā, kurā grūti nošķirt suverēnu viedokli, stāju vai ideālu. Kaut arī aizvadītajā gadā komplimentārās kritikas ziedi nav zēlušī kupli, atsevišķi tās aizmetņi bijuši itin cerīgi (piemēram, Jāņa Baloža recenzija par J. Osmaņa krājumu «Čuksti un vējš» «Karoga» 2. burtnīcā). Arī tas ir viens no ceļiem, kā pievilt lasītāju uzticību.

Reti bijuši tie gadījumi, kad kāda no recenzijām izraisītu atklātu domu apmaiņu, diskusiju vai pretēja viedokļa publikāciju citā preses izdevumā.

Sarosīšanās jūtama vien tad, ja kāds no vērtētājiem uzdrošinājies nosaukt lietas to īstajos vārdos, kā to darījusi I. Treimane («No kritiķa dienasgrāmatas»), vērtējot I. Lastovska darbu «Zirga lūgšana», vai arī ja tiek izteikts krasi negatīvs vērtējums par kādu sabiedrībā jau aprobētu parādību, literāru darbu vai autoru (G. Dišlera un A. Rancānes recenzijas par M. Zālītes darbiem «Padomju Jau natnē» vai D. Ivāna recenzija LM par B. Tabūna grāmatu «Nepārtrauktība»). Te nu būtu pienācis laiks atcerēties PSKP 27. kongresā M. Gorbačova sacītos vārdus, ka «kritika ir sabiedrisks uzdevums, nevis autoru patmīlības un ambīciju apkalpošanas sfēra». (Gorbačovs M. PSKP CK politiskais referāts PSKP XXVII kongresam. R., 1986, 83. lpp.)

Svaigu spēku pieplūdums kritikā, arī recenzijas žanrā, notiek visai gausi un mazauglīgi. Pie veiksmīgākajām, piemēram, gribas pieskaitīt jaunā filozofa U. Tirona publikācijas «Literatūrā un Mākslā» (par V. Hļebņikova un J. Rokpeļņa dzejoļkrājumiem), kas visumā amorfajā un vienmuļajā recenziju kopainā ienāca ar plašāku redzesleņķi un atsvaidzinoši ironisku toni. Pārliciecinātā kritikas arēnā gribētos dzirdēt arī jauno zinātnieku balsis. Būtībā neviens no viņiem nav ienesis ne jaunības maksimālisma svaigumu, ne jaunāko zinātnisko atziņu barotus spriedumus. Protams, tas ir ne tikai zināšanu, bet arī talanta jautājums.

Kaut arī ap katru preses izdevumu noslāņojies visai konstants autoru loks, krasi izteiktu redakcijas kultūrpolitiku, pozīciju «nolasīt» ir visai grūti. Varbūt tās noskaidrošanu varētu veicināt, piemēram, abu literāro izdevumu — «Literatūras un Mākslas» un «Karoga» — savstarpēja diskusija par vienu vai otru daiļdarbu vai kultūras parādību?

Domāju, turpināma un veicināma LM prakse publicēt vienlaikus divus atšķirīgus vērtējumus par vienu darbu (D. Ivāna un V. Skrauča recenzijas par V. Lāma romānu, U. Tirona un I. Čaklās recenzijas par J. Rokpeļņa krājumu) vai problēmu (V. Ķikāna un I. Čaklās izteiktie krasi atšķirīgie viedokļi par jauno dzeju, A. Kubuliņas un R. Veidemanes vērojumi par dažu vidējās paaudzes dzejnieku daiļrades attīstības virzību).

Visdzīvāko rezonansi literatūras kritikā 1986. gadā tomēr, šķiet, izraisījis D. Ivāna raksts «Katram savs jājamzirdziņš» (LM, 1986, 24. okt.), kurš būtībā uzlūkojams par vienas daļas jauno kritiķu manifestu. Tas izraisīja divus mēnešus ilgu dažādu stilu, paaudžu, temperamenta literatūras kritiķu un zinātnieku visai atšķirīgu viedokļu publikāciju kaskādi. Diemžēl domu apmaiņa auglīgā diskusijā nepārauga, jo daudziem autoriem svarīgāk par «kopas lietas» labā risināmu jautājumu noskaidrošanu šķita aizstāvēt sava mundiera godu vai personiskās ambīcijas. Šī publikāciju virkne jau kuro reizi pierādīja mūsu literatūras kritikas saimniecības lielo nesakoptību — neskaidrību un nekonsekvenci gan terminu, gan jēdzienu lietojumā —, pierādīja arī to, ka paši kritiķi nav morāli gatavi uztvert pret viņiem vērstu kritisku skatījumu. Diskusiju kultūras un prasmes apgūšanas darbs vēl ir priekšā. To apstiprināja arī veiksmīgi uzsāktā, bet turpmākajās

publikācijās apdzisusi viedokļu apmaiņa par jauno autoru dzeju «Padomju Jaunatnē» un materiālu kopa «Kārogā» — «Publicistika: autors un laikmets». Šādu publikāciju gatavošanā liela (ja ne izšķirošā) loma ir redakcijas darbinieku kompetencei, mērķa skaidrībai un profesionālajai gatavībai, to šajā jomā varētu vēlēties vairāk.

Gribu akcentēt domu, ka literatūrkritikai kā veselumam nepieciešams realizēties dažādos līmeņos un daudzveidīgās formās. Ideāli, ja katru izdevumu varētu atpazīt arī pēc tā kritikas. Dienas laikrakstiem, piemēram, tuvāks varētu būt skaidrojošas, literārā darbā ieinteresējošas (daļēji arī anotējošas, reklamējošas) kritikas stils, īpaši tulkotās literatūras vai sarežģītākas daiļdarba struktūras gadījumā, partijas presei — publicistiskās ievirzes kritika, kura risinātu idejiski politiskas, sociālas, metodoloģiskas problēmas (socioloģiskā kritika). Literāro izdevumu pienākums būtu kopt un attīstīt teorētisko, zinātnisko, esejistisko kritiku. Nepietiekamas šīs diferenciācijas rezultātā arī radies šobrīd valdošais neitrāli universālās «vidējās» kritikas sindroms.

Šīs dažādo ieviržu un stilu kritikas potences reāli pastāv (piemēram, A. Alķe izteikti kopj publicistisko stilu, J. Kursīte — teorētiskās kritikas atzaru, R. Veidemane — lingvistisko poētiku, J. Mackova — esejistisko kritiku utt.), turpmāk tās vajadzētu stimulēt vēl mērķtiecīgāk un pārliecinošāk. Tikai tādā veidā arī katrs lasītājs atradis sev piemērotāko, saprotamāko un vajadzīgāko kritikas paveidu (gluži tāpat, kā tas vērojams dzejā: aizvien straujāk diferenciējoties lasītājam, izzudis dzejas «visēdājs»; par to liecina arī dzejoļkrājumu tirāžu krišanās, kas nebūt nenorāda uz žanra prestiža zudumu, daļēji pat otrādi — zināmas lasītāju daļas kultūras līmeņa celšanās diferenciējusi arī attieksmi pret žanru. Šis process, ļoti dabisks un normāls, būtu pētāms arī sociologiem).

Vēl viens jautājums, pie kura griētos pakavēties, — «Kritiķa dienasgrāmata» un ceturkšņa dzejas pārskati «Literatūrā un Mākslā», jo ap tiem virmojusi un turpina virmot ne tikai kritiskā, bet arī — plašāk — sabiedriskā doma.

Līdz ar «dienasgrāmatas» aizsācējas V. Jugānes pārīšanu darbā uz izdevniecības «Liesma» Oriģinālās daiļliteratūras redakciju prasīgajai un interesantajai kritiķei vairs nebija iespējams šo darbu turpināt (V. Jugāne

1986. gadā nav reprezentējusies kā kritiķe, jau tā mazskaitlīgajai kvalitatīvu kritiķu saimei tas ir sāpīgs zaudējums). 1986. gadā šo V. Jugānes iniciatīvu — reizi mēnesī izvērtēt visu latviešu valodā iznākušo daiļprozu (tulkoto ieskaitot) — turpinājuši divi — pieredzes, rokraksta, temperamenta ziņā atšķirīgi — kritiķi I. Alķis un I. Treimane. Protams, līdz ar divu autoru parādīšanos skatījums kļuvis saskaldītāks, nevienmērīgāks, arī nelīdzsvarotāks. I. Treimanes kritiķes uzstādījums lielākoties nepieņemami principiāls, idejiski un mākslinieciski augstu prasību motivēts, kas ne vienmēr bijis patikams un «izdevīgs» pašmāju autoriem (turklāt sagādījis, ka oriģināldarbu izvērtējums galvenokārt iekritis I. Treimanes mēnešos). Tieši viņas vērtējums arī izraisījis visvairāk pretenziju no rakstnieku puses. Otrs «dienasgrāmatas» autors I. Alķis, cenšoties plašāk iezīmēt ik grāmatas (jo sevišķi tulkotās) garīgo un fizisko tapšanas lauku, priekšvēsturi vai tml., it kā cenšas attālināt to brīdi, kad par izdevumu būs jāpasaka galīgais spriedums. Tā kā ierobežotā platība nepieļauj daiļdarba izvērstu, analītisku vērtējumu, kritiķa spriedumi nereti paliek it kā pusceļā, turklāt realizējoties visai izvairīgā izteiksmē.

Kaut arī «Kritiķa dienasgrāmatā» sastopami profesionāli veiksmīgi daiļdarbu vērtēšanas paraugi, tomēr dienasgrāmatas literatūrkritiskā vērtība visos gadījumos nav vienlīdz augsta. Taču tās informatīvi anotējošais līmenis lasītājam palīdz orientēties daudzskaitlīgajā un daudzveidīgajā izdoto grāmatu plūsmā. Patiesībā šis «ceļveža» darbs būtu veicams kādam no dienas laikrakstiem, bet literatūras avīzei, protams, vajadzētu risināt kardinālākus literārā procesa taktikas un stratēģijas jautājumus. «Kritiķa dienasgrāmata» — neatkarīgi no izdevuma, kurā tā būs nodrukāta, — tikai tad pildīs savu uzdevumu, ja tai līdzās — kā visoperatīvākajam žanram — savu vietu atradīs arī analītiskas recenzijas (turklāt vēlams — vairākas) par katru jauniznākušo oriģinālliteratūras (ideālā variantā — arī tulkoto) grāmatu. Operatīvs daiļdarba iznākšanas piefiksējums nedrīkstētu izspiest vispusīgu vērtējumu, pašreizējā praksē tomēr tas notiek.

Salīdzinot ar «Kritiķa dienasgrāmatu», K. Skujenieka veidotie dzejoļkrājumu pārskati «Literatūrā un Mākslā» savu uzdevumu veikuši nozīmīgāk un kvalitatīvāk. Acīmredzot arī tāpēc, ka dzejoļkrājumu skaits ir mazāks (ja dienasgrāmatas autori aplūkotu tikai oriģinālprozu, stā-

voklis būtu apmēram līdzvērtīgs). Līdztekus šiem pārska-
tiem (turklāt pastāvot tikai vienam, tātad arī vienotam
viedoklim) atsevišķās recenzijās novērtēta dzejoļkrājumu
lielākā daļa. Protams, svarīgi arī tas, ka pārskatu autors
vienā personā veiksmīgi apvieno gan prasīgu un erudītu
kritiķi, gan talantīgu dzejnieku, kas daudzos gadījumos
vērtējumam piešķir tik būtisko skatījumu no procesa iek-
šienes.

Sistemātisku bērnu literatūras izvērtējumu jau daudzus
gadus nav veicis neviens preses izdevums. Izņēmums nav
arī 1986. gads. Vai viss ar bērnu literatūru saistītais sma-
gums velts krājuma «Padoms» plecos? (Turklāt savā
iecerē krājums tālu pārsniedz bērnu literatūras ietvarus.)

Zināmu neizpratni vieš žurnāla «Karogs» iedibinātā
prakse recenzijas par jauniznākušajām grāmatām publicēt
rubrikā «Grāmatu apskats», līdzās pastāvot arī nodaļai
«Kritika». Notiek it kā formāls un mākslīgs grāmatu ap-
skatu norobežojums no kritikas, līdz ar to it kā «diskvali-
ficējot» recenziju. Turpretim nodaļā «Kritika» vienu otru
reizi tiek publicēti materiāli, kuriem ar literatūras kritiku
tās patiesajā nozīmē visai mazs sakars (par to runāju arī
sākumā). Piemēram, «Karoga» 9. burtņīcā publicētās
A. Vējāna pārdomas pēc PSRS Rakstnieku savienības
kongresa, domāju, labāk iederētos rubrikā «Publicistika,
piezīmes, pārdomas» vai «Kultūras panorāma». Arī kri-
tikas nodaļā publicētās rakstnieku pārdomas par literatū-
ras procesiem starpkongresu laikā nekādi nesaistās ar
kritikas jēdzienu.

Sie un citi materiāli liek secināt, ka pat nopietnos kriti-
kas darbos aizvien biežāk sastopamies ar pārlietu brīvu,
pat «izlodzītu» stilu, čalojošu izteiksmi, ka otrajā plānā
pamazām, bet visai noteikti tiek atbīdīta analītiskā kri-
tika. Kritiku lielā mērā sāk aptvert tāds kā pseidoese-
jisms, «it kā starp citu» tonis. Pat nopietni žanru pārskati
un problēmraksti aizsākas ar nevainīgām atrunām un pie-
zīmēm: «nepretendējot uz vispusīgu problēmu aptveri»,
«neaplūkojot visus darbus», «nemēģinot izdarīt secināju-
mus» (tas attiecas arī uz šo rakstu) utt., kas iezīmē
vienu no simptomātiskākajām mūsdienu kritikas pazī-
mēm — zināmu virspusību, paviršību, fragmentārismu,
necenšoties pretendēt uz vispusīgu skatījumu vai ana-
līzi.

Daļēji šai parādībai cēloņi meklējami arī mūsu izglītī-
bas sistēmas nepilnībā, respektīvi, humanitāro priekšmetu

akūti zemajā līmenī — kā vispārizglītojošajās skolās, tā augstskolās, Filoloģijas fakultāti ieskaitot. Būtībā šis zobens ir abpusgriezīgs: tas vienlīdz skar gan topošās kritiķu paaudzes, gan nākotnes lasītāja, tātad arī kritikas adresāta problēmu.

Svētīgs aizsākums varētu būt rakstnieku un pedagogu sadarbība. Pirmais solis tika sperts 1986. gada Dzejas dienās (ja neskaita agrāknotikušo pedagogijas speciālistu un rakstnieku sarunu par nepieciešamību apvienot pūliņus, rakstot un sastādot mācību grāmatas). Pašlaik skolās, aplūkojot daiļdarbu galvenokārt kā sociālu problēmu kopumu, tiek nivelētas skolēnu mākslinieciskās uztveres spējas, netiek attīstīta viņu jūtu kultūra un emocionālais potenciāls.

Taču nepietiekamas «kvalifikācijas» lasītāja cēloņi slēpjas vēl dziļāk — pirmsskolas vecumā, kad literatūra, piemēram, bērnodārzos, tiek izmantota galvenokārt pēc pielietojamības principa — dažādām praktiskām ātrrunas un pareizrūnas u. c. nodarbībām un svētku reizēm.

Bet literatūras kritika atkal klusē. Turklāt bērnu prese — žurnāli «Zīlīte» un «Draugs» — nekopj bērnos apzinātu literatūras izpratni ar viņiem adresētas un saprotamas kritikas palīdzību. Laikraksts «Pionieris» gan konsekvēnti un mērķtiecīgi realizē pārdomātu kultūrvēsturisku politiku un sniedz ieskatu jauniznākušajās grāmatās, kaut arī tikai anotējoši informatīvā līmenī.

Jādomā par literatūras kritiku bērniem, kura tēlaini, dzīvi un bērnu uztverei piemēroti skaidrotu daudzus un dažādos ar daiļdarba specifiku saistītos jautājumus (līdzīgi nepieciešama arī tēlotājas mākslas un mūzikas kritika bērniem). Pretējā gadījumā nav ko brīnīties, ka jauniešiem, kurš šobrīd lasa «Liesmu», bet vēl nesenā pagātnē lasījis «Zīlīti» un «Draugu», absolūti vienaldzīgi ir visi ar literatūras specifiku saistītie jautājumi, arī kritika. Tiklīdz par humanitārās izglītības tiešu un netiešu ietekmi uz literatūras kritiku. Taču šīs saiknes ir tālejošākas.

Literatūrkritika kā viens no literatūrzinātnes atzariem (līdzās literatūras vēsturei un teorijai) ir cieši saistīta ar «blakusnozaru» attīstību. Pašreiz tā ir literatūras kritiku bremzējoša. To, ka teorijas zemais līmenis un literatūras vēstures lielā nesakoptība nav tikai mūsu republikas problēma, liecināja arī 1986. gada nogalē Maskavā notikušais PSRS RS Literatūras kritikas un literatūrzinātnes padomes kārtējais plēnums. Galvenais referents A. Mihai-

lovs cita starpā uzsvēra arī faktu, ka starp teoriju un literatūras kritikas praksi iezīmējies pārrāvums. Arī A. Lanščikovs, atzinis mūsu filoloģijas zinātnēs vērojamo stagnāciju, runāja par literatūrzinātnieku parādu pret kritiķiem un sabiedrību kopumā gan terminoloģijas, gan mūsdienu literārā procesa periodizācijas un literatūras vēstures sistematizācijas un interpretācijas jomās. Visi šie jautājumi aktuāli arī mūsu republikai.

Par normālu nevar uzlūkot faktu, ka pēdējais «Mazās literatūrzinātnes terminu vārdnīcas» (J. Osmaņa no krievu valodas tulkots, papildināts un kārtots) izdevums datēts ar 1965. gadu. Par sešsējumu «Latviešu literatūras vēsturi», kuras pēdējais sējums iznācis 1962. gadā (pirmais — 1956. gadā), 1985. gadā iznākušajā «Mūsdienu latviešu padomju literatūrā» literatūrzinātnes pārskata autore V. Labrence raksta, ka «sešsējumu literatūras vēsture vēl līdz šai dienai ir galvenais zināšanu avots gan filoloģijas studentiem, gan vidusskolu latviešu literatūras skolotājiem». Tālāk viņa atzīst: «Protams, vēlāk, detalizētāk un dziļāk vērtējot, atklājās jaunas šķautnes, idejiski precizējamas līnijas un padziļināts skatījums ne viena vien rakstnieka daiļradē.» (78. lpp.) Tieši starp šīm divām atziņām — «atklājās jaunas šķautnes, idejiski precizējamas līnijas» un «vēl līdz šai dienai ir galvenais zināšanu avots gan filoloģijas (! — I. V.) studentiem, gan vidusskolu latviešu literatūras skolotājiem» — slēpjas pretruna, kuras novēršana ir mūsu republikas zinātnieku neatliekams uzdevums. Šobrīd aizvien lielāka kļūst pārliecība, ka mūsu literatūrzinātne attālinās no dzīvās literatūras, arī kritikas prakses. Domāju, zinātnieku parādu nevar dzēst arī jau pieminētā grāmata «Mūsdienu latviešu padomju literatūra», kuras ievadā V. Hausmanis raksta: «Pēc vienādošanas grāmatas veidotāji nav centušies, ņemot vērā iepriekš minēto apstākli, ka šī monogrāfija nav vienota literatūras vēsture, bet gan tikai apcerējumi («tikai» — zinātnieku apcerējumi? — I. V.) par mūsdienu latviešu padomju literatūru.» (13. lpp.) Pēc «vienādošanas», protams, dzīties nav nekādas vajadzības, bet pēc vienotiem kritērijiem un metodoloģiskas skaidrības «Zinātnes» izdotā grāmatā gan, domāju, tiecība varēja būt lielāka un nopietnāka.

D. Ivāna jautājumam, «kad topošo disertāciju mērķis būs nevis zinātniskais grāds, bet tautas izglītība un pienākums pret nacionālās literatūras attīstību» (rakstā «Katram

savs jājamzirdziņš»), it kā turpināja minētā Maskavas kritiķu foruma dalībnieki A. Lanščikovs u. c. Atsaucoties uz D. Ivāna rakstu, S. Bikova runā par iesikstējušo praksi: «...ja aizstāvētas piecas disertācijas ar tradicionālā romāna tradicionālu izpratni, lai tiek aizstāvēta vēl sestā. Tas nozīmē, ka jautājums būs izpētīts pamatīgi.» (Asns. — LM, 1987, 9. janv.) Arī šis — zinātniskās domas jaunrades un aktualitātes aspekts ir tieši saistīts ar literatūras kritikas kvalitāti.

Labākie literatūras kritikas darbi, kas iznākuši atsevišķā grāmatā vai kopkrājumos, katru gadu tiek prēmēti Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas iedibinātajā konkursā. Atsevišķos gados, izpaliekot konkurencei (konkurss bez konkurences, ko nosaka kritikas grāmatizdošanas politika), prēmijas pārvēršas par tādu kā papildhonorāru. Arī 1986. gada kritikas ražu vērtējot, žūrijas komisijai nebija plašu izvēles iespēju, jo iznākušas tikai divu kritiķu — I. Krontas un B. Tabūna — grāmatas. Turklāt abas — ilgu gadu darba rezultāts, kas pašreizējā literatūras kritikas procesā neienes ne informācijas, ne vērtīb-orientācijas, ne kritēriju novitātes; jāpiebilst, ka B. Tabūna grāmata «Nepārtrauktība» «pārslidējusi» no 1985. gada izlaides plāna, kad neiznāca neviena (!) kritiķa grāmata. Minētajā konkursā parasti vērtē «Liesmas» izdevumus. Tādēļ dabiski rodas jautājums par pārējo republikas izdevniecību devumu šajā jomā.

Ipaša nozīme kritikas procesa attīstībā ir pirmajām grāmatām, šis jautājums 1986. gadā ne reizi vien atradies radošās sabiedrības epicentrā. Atgādināšu, ka jauno (un ne tik jauno) dzejnieku un prozaiķu pirmās grāmatas tiek izdotas uz tā saucamās izdevniecības lokšņu rezerves pamata, izlaides plānā tās iekļaujot ar īpašu pavēli (pēc radošās savienības attiecīgās sekcijas manuskripta akcepta). Kritikas izdošanā diemžēl nostabilizējusies cita veida prakse — grāmatas iznāk nobriedušiem (būtībā — vadošajiem) kritiķiem, kuri jau sasnieguši mūža pilnbriedu, pat gatavojas pirmajai jubilejai.

Varbūt šo apburto loku pārcirtīs 1986. gadā Izdevniecību komitejas kolēģijas sēdē pieņemtie lēmumi? Ticību, ka šiem lēmumiem būs cits liktenis un lielāks spēks nekā 1981. gadā kolēģijā būtībā par tiem pašiem jautājumiem pieņemtajiem, stiprina apziņa, ka «laiks ir cits». Bet vēl vairāk to stiprina izdevēju reāli uzsāktais darbs.

4°

Mozaīka no replikām par kritiku

Aleksandrs Mihailovs

Notikumu gaita un sabiedriskās domas attīstība šodien diktē nepieciešamību mainīt dzīves mākslinieciskās atspoguļošanas laika un telpas mērogus un atbilstoši izvirza jaunus uzdevumus kritikai.

Vajag papulēties ieraudzīt literatūru ne tikai kolektīvzācijas vai pirmo piecgažu, Lielā Tēvijas kara vai pēckara atjaunošanas periodā, ne tikai neapgūto zemju epopejas vai pēdējo desmitgažu lielo jaunceltņu laikā — atsevišķi, noslēgtā laikā un telpā. Plašā notikumu panorāmā, sabiedriskās apziņas pārmaiņās, tās pacēlumos un kritumos, gara lidojumos un ideālu sabrukumā, vardarbības un represiju tragēdijās un milzu varoņdarbos cilvēības vārdā — vēsturiskajā perspektīvā pienācis laiks literatūrai attēlot tautas dzīvi, tās pagātņi un tagadni, bet kritikai — literatūru apjēgt un novērtēt.

Noslēgtības pārvarēšana. — Literaturnaja gazeta, 1987, 18. martā, 4. lpp.

Igors Zolotuskis

Kritika tikai tad ir kritika, ja tā jūt, par ko domā un ko runā tauta. Tā aktīvi reaģē uz tautas viedokli. Kritikas un tautas viedoklis var sakrist, kritika var tautas viedokli apsteigt, var pat to apstrīdēt, bet, stāvot malā tad, kad tautas dvēselē plosās vētra, tā zaudē tiesības būt par kritiku.

Par visu runāt atklāti. — Literaturnaja gazeta, 1987, 18. martā, 4. lpp.

Tagad visas pretrunas saasinājušās, literatūras pasaule skaidri izdalījušās dažādas grupas, arī «ātrās reaģēšanas» grupas, kurām ir pavisam citi mērķi nekā tie, ko tās skaļi reklamē.

Pārkārtošanās — tā ir jaunrade. — Literaturnaja gazeta, 1987, 18. martā, 4. lpp.

Anita Rožkalne

Es domāju par to, ka ar ārdišanas metodi neko nevar uzcelt, tikai notīrīt ceļu un jaunbūvei nepieciešamo vietu. Tādēļ, pirms kaut ko ārdā, laikam ir jāzina, kādas konkrētas jaunceltnes vārdā tas notiek. Es domāju par to, ka literatūras kritikā, diskusijās, arī daiļliteratūrā pašlaik skan daudz asu vārdu par dzīves negācijām. Laikam jau pašlaik sākam apzināties un arī teikt, ko un kā nevajag, bet vēl nezinām, ko vajag. Un, kamēr to nezināsim, literatūra būs bāla, kritika — vienpusīga un tonis — histērisks. Es domāju, ka rakstīt ir vērts tad, ja ar to var kaut ko palīdzēt. To var saprast daudzējādi, tur ir sava dialektika, bet domāju, ka pozitīvajam mērķim ir jābūt konkrētam — nevis kaut kādam vispārējam, abstraktam literatūras labumam. Kriteīrijs laikam var būt viens — ko es varu darīt, lai būtu savādāk? Vai tikai un vienīgi uzrakstīt, ka ir slikti? Attiecīgās nozares profesionāļiem tas nevarētu būt galīgais vārds.

Pauls Putniņš

...mūsu trūcīgajos apstākļos (te es domāju gan ierobežotās publicēšanās platības avīzēs, gan nekopto demokrātisko tradīciju vairāku pretēju viedokļu publiskai krustotšanai viena darba sakarā utt.) kritiķa vienīgais subjektīvais spriedums par tevi vai tavu konkrēto darbu sabiedrības apziņā drīz nogulsņējas kā gluži objektīvs vērtējums. Citiem vārdiem, vienīgais oficiālais spriedums par tavu darbu vēršas it kā nepārsūdzamajā «pēdējā instancē». Tēlaini runājot: kādu «bimbuli» tev piekar, ar tādu arī būs jāstaigā — ilgu laiku vai pat visu mūžu.

Par morāles tēmu. — LM, 1987, 6. feb., 13. lpp.

Domāju, ka kritiķim vajadzētu uzrakstīto ne tikai ar prātu saprast (viņi jau visi ir gudri cilvēki un saprot), bet arī izdzīvot līdzī ar lasītāja emocionālo attieksmi. Un saturiskā ziņā neprasīt to, kā nav. Piemēram, nevar prasīt pozitīvo varoni darbā, kur autors to nav attēlojis.

Kad braucu pār jaunu tiltu. — Jaunās Grāmatas, 1987, № 2, 2. lpp.

Vitolds Valeinis

Par vērtēšanu no mākslinieciskā nolūka viedokļa

Tas ne tikai iespējams, bet arī nepieciešams. Tikai mākslinieciskais nolūks nav jāizdibina no sarunas ar autoru. Tas redzams turpat darbā kā tā centrs, dominante, kam būtu pakļaujamas visas daiļdarba kā veseluma sastāvdaļas.

Vai tā būtu kritikas demokratizācija?

Parādījusies jauna veida virskritika (vai zemkritika?), kas demokratizācijas vārdā no apakšas un sāniem ar elkoņiem un estrādiski, bez analītiskas nodarbošanās ar paša daiļliteratūras materiāla argumentētu izvērtēšanu nodarbojas ar strādājošās kritikas apstrādāšanu. Pretenzīvi, ar sevis iztēlošanu par asniem, bieži parupji (jo tā iznākot «demokrātiskāk»), citus tēlojot par konservatīviem večiņiem, kas garlaikojot jaunatni. Šo ievirzi atbalsta tie, kam tāpat īstajā kritikas darbā nopelnu pamazāk, toties ambīciju pavairāk.

Vai pieļaujams prasīt to, kā daiļdarbā nav?

Kritika nav tiesīga prasīt citu tēmu, citu tēlu, citu tēlu sistēmu. Te katrs mākslinieks, tāpat kā gleznotājs, sižeta izvēlē pilnīgi suverēns, un nevienam nav tiesību prasīt, lai viņš tēlo jūru, ja viņš tēlo upes līci.

Bet kritika — kā mākslas kritika — ir spiesta prasīt mākslinieciskumu, psiholoģisko motivāciju tad, ja to darbā nav. Un mākslinieciskuma vārdā var prasīt arī citādāku — darbā pašā «neesošu» — kompozicionālo risi-

nājumu, var prasīt valodā trūkstošo atbilstību raksturiem u. tml. Patiesībā kritika jau ar to vien nodarbojas, ka uzrāda gan sniegto, gan trūkstošo.

Vieš cerības

Steidzos darīt zināmu, ka tieši ar 1987. gada sākumu parādījušās recenzijas par dzeju vieš cerību, ka recenzija kā žanrs ieņems savu vietu dzejas kritikas laukā. Te vispirmā kārtā minamas divas C. Pelītes recenzijas: par R. Ziedoņa dzejoļu krājumu «Atvēzējies glāstam» (LM, 1987, 20. febr.) un par J. Rokpeļņa dzejoļu krājumu «Vilciens no pilsētas R.» (K, 1987, № 2).

Dzejas specifikas izpratne, poētikas interpretācija no daiļradīšanas procesa viedokļa, dzejoļu vērtējumi no to sugestivitātes viedokļa, prasību noteiktība un skaidrība, domas risinājuma lietišķība, sava subjektīvā skatījuma esamība, bet neuztieptība šīs recenzijas liek atzīt par sava veida ceļa rādītājiem uz recenzijas kā žanra tālāku pilnveidošanos. Varētu sacīt, ka radies labs palīgs K. Skujeniekam.

Tā, piemēram, recenzijā par R. Ziedoņa grāmatu atrodam gan dzejas sociālpsiholoģiskās virzības raksturojumu, resp., liriskā varoņa attieksmi pret dzīvi, viņa pozīcijas skaidrojumu, gan arī uz šā pamata sniegto mākslinieciskās iedarbības iespēju izvērtējumu. Sociālās un estētiskās funkcionalitātes interpretācija liek atzīt, ka patiešām, runājot recenzentes vārdiem, «ja ir ko teikt, tad taču tas jādara maksimāli mērķtiecīgi». Dzejas teksta dzejiskuma, dzejoļu mākslinieciskā veidojuma un skanējuma analīze saudzīgi un lietišķi atklāj arī to, kā poētiskā nenoteiktība, mazefektivitāte ir tiešā atkarā no psiholoģiskās un filozofiskās nenoteiktības, no emocionālās indifferences.

Par eseju

Esejistika ir divpusīga. Tā spēj vest uz augstām 20. gadsimta domas un daiļrades virsotnēm un krāšņi kuplināt literāro dzīvi. Bet, ja to nebalsta liela personība, tad tā paliek tikai plāpīgu čalu līmenī — ne māksla, ne zinātne, bieži vien sadarināts pašdarbības līmeņa pusfabrikāts, kas kritikai var pakalpot stipri nosacīti.

Notiek paaudžu maiņa, jaunās kritiķes sit pie krūtīm un sauc: «Es rakstu tikai to, ko domāju! Lai mani gabalos plēš, es tā domāju!...» Par laimi, nevienu «gabalos plēst» netaisās, pat slavē par ģiprumu un drosmi. Kritikas centieni ir visai raibi, simpātiski, taču kaut kā sasteigti. Kritiķis vienmēr būs lasītāju pusē, aizstāvēs lasītāju, taču pašam kritiķim būtu dziļāk jālasa. Citādi iznāk tā: romānu apravē gluži skolnieciski — kā biešu lauku —, darbiņu ar bradāšanu un klaigāšanu pavadot. Lai nu kas, jaunā kritika neraksta vienu un nedomā — citu. Iepriekšējie gadi sāpīgā atmiņā sauc «pasūtītos» gabalus, pat ievadrakstu akmeņus, tie varēja iedzīt dzejnieku, rakstnieku kaktā uz ilgiem gadiem, izdevniecībā roku vairs nesniegs... Godīgākie kritikas vīri parāvās malā, pieklusa, apgura.

Kritika var vairāk saputrot nekā netalantīgs rakstnieks, putra būs gan lasītāja, gan rakstnieka galvā, kad bez sistēmas nodrūzmējas svešvārdi. Būtu vēlāma zināma apdomība — ceļā uz skaidrību. Katrs rakstnieks pazīst šaubu velniņus, tie var izaugt par īstiem lietuvēniem, spiež strādāt un labot, cīkstēties. Taču dažs kritiķu raksts ir «cirsts augšā» ar tādu paštaisnību, ka sāk līdzināties smagam ceļa rullim. Varbūt mūsdienu kritika tieši izcelties ar nešaubīgu paštaisnību? Nav izticis bez «pucināšanas», lai kaut kādi celtu kritikas šķietamo mazdūšību, jābrūk virsū pēc iespējas atzītākam rakstniekam, jau tas vien — sasniegums!... Neizslēdzu nopietnu un asu vērtēšanu. Es runāju par kritikas «pucināšanu» tās mānīgās atbildības vārdā, ārišķīga izrādīšanās nav gods. Un rakstīšana kļūst ambicioza — par katru cenu lai vilna pa gaisu lido!

Kritika šķietas par daudz piekalta pie grāmatas. Raksturu dzīslās maz dzīves sulas, kultūras virzības un jauno dzinumu apziņas. Varbūt maldīgi uzskatu, ka kritika — arī literatūra, kas pagēr īpašu talantu un milzu darbu, un skatienu dzīves parādībās, nenoslēdzoties rakstos. Nezinu, vai būtu jāsteidzas un karsti jāstrebj. Man vai ik gadu šķitis: literatūra krietni bagātāka, nekā kritika apcirkņos spējusi saskatīt, un daudz kas notiek ar mūsu rakstniekiem, jānūdien, viņi nestāv kā celmi katrs sava lauka malā. Sodien ir labvēlīgs laiks, lai likvidētu agrāko gadu plaisu starp rakstnieku un kritiķi, nekādi nemazinot

visu lielo patiesības sacīšanu. Bet — dažu labu rakstu lasot, jūtu: tas cilvēks literatūru nemaz nemīl...

Esmu vērojis dažādus kritiķus darbībā. Profesors Kārlis Krauliņš, kādā redakcijā apspriežot manus prozas mēģinājumus, spalgi kļiedza: tie uz līdzenas vietas sadedzināmi gabali, — ka iespiedies atmiņā uz mūžu... Toties cirka kafejnīcā Ēvaldam Vilkam blakus sēdēja taisns kā collštoks Harijs Hiršs, tie vīri izsprieda ar saprātu un pīpēšanu radušos «zvaigžņu stāvokli». Nav mums labāka Ēvalda Vilka prozas un dzīves pazinēja par Hariju. Toties Mārtiņš Poišs uz skaļāko ieslēdza klasisko mūziku, lasīja mūsu darbus, salīdzinot ar paša iedomātiem gariem un ideāliem, šķiet, viņš rakstīja mūzikas uzskarsēt un nikns. Vēlāk nāca sarūgtinājumi, tikpat karsta pretdarbība. Bet Mārtiņš turpina mīlēt literatūru: iejūdzies dižu angļu tulkošanā, raujas kā literatūras melnstrādnieks. Vija Jugāne, lauždamās pa redakcijas darba briksnājiem, prata ieraudzīt un mums parādīt Regīnas Ezeras sievieti klusā mežmalā, to jūtu pārnospriedzi, kas rakstnieces darbos.

Jānūdien, man nav skaidrības, kā ar to literatūras mīlēšanu ir, varbūt esmu gauži vecmodīgs, bet man šī mīlestība priecina aizvien vairāk, esmu pārvērties kaislīgā lasītājā un dažam jaunam kritikas līdumniekam novēlu to pašu.

Harijs Hiršs

Kritikas procesā iepriekšējos gados īstas mākslas stingro prasījumu uzturoša līnija pilnīgi pārtrūkusi nebija, kaut brīžiem pārsvaru guva orientācija uz vieglākiem un pavisam viegliem, sakuplojušo patērētāju pulku izklaidējošiem, nomierinošiem strāvojumiem. 1986. gadā strīdīni un ķīviņi diezgan skaidri parādīja pastāvošo uzskatu pret-runas, tā ka daudz kas tika samudžināts vēl vairāk. Literārajā dzīvē tomēr būtiski procesi sāka risināties ne tik daudz kritikā kā citur.

Pats būtiskākais pašreizējā literatūras procesā neapšaubāmi ir tas, ka gadu desmitiem slēgtās atvilktnēs gulējuši manuskripti, līdz šim par briesmīgiem, kaitīgiem un pat noziedzīgiem uzskatīti, pārtop par grāmatām un brīvi nonāk mūsu rokās. Un, ja, tās lasot, ne reizi vien, pat ar vislielāko piepūli meklējot, nekādi nav iespējams atrast,

kas tajos kādam varēja likties kaitīgs un cilvēkiem nerādāms, — tas tikai ar īpaši griezīgu asumu parāda, cik milzīgi patiesības slāņi varmācīgi bija izslēgti no publikās apziņas loka un kā tika gandrīz un laužti ne tikai rakstnieku, bet arī visas literatūras likteņi. Un vēl laikam gadiem būs jāpaiet, lai pavisam kropļīgi un ačgārnīgi sagrieztos priekšstatus par patiesajiem rakstniecības uzdevumiem kaut cik stabili nostādītu uz stingriem pamatiem.

Pie mums šis pagātnes atdošanas process vēl stipri pabikls un gauss — pieminēšu O. Vācieša 1970. gada vareno īspoēmu «Pulkvedis Vācietis un Hirosima» (K, 1986, № 11) un A. Bela romānu «Bezmiēgs» (K, 1986, № 9—10), par ko savlaik autoram nācās ne mazums ciest. Krievu periodika strādā daudz aktīvāk — atgādināšu kaut vai A. Beka romāna, J. Gerasimova stāsta publikācijas. Gluži tikpat svarīga ir līdz šim no literārā mantojuma izslēgtu daiļdarbu atkalatdošana tautai; cik daudz te vēl darāmā, liecina, piemēram, A. Platonova stāsta «Juvenilā jūra» nodrukāšana. Mēs pie šāda darba īsti vēl klāt neesam ķērušies, kaut gan, īpaši 20.—30. gadu literatūrā, daudz kas ne tikai literatūrvēsturiski, bet arī — un tas varbūt ir vēl vajadzīgāk — izdevnieciski apgūstams un atgūstams.

Un, protams, kultūrvēsturisks notikums ar nepārvērtējamu nozīmi ir akadēmisko Raiņa Kopotu rakstu noslēgums. Tagad mums ir, ja nu gluži ne līdz pēdējai rindiņai, tad tomēr milzīgi daudz Raiņa. Tik daudz, ka vēl nemaz pa īstam nespējam to ne apgūt, ne apjēgt. Bet ir! Un gan jau ar laiku šī bagātība dabiski iestrādāsies mūsu kultūrapziņā.

Soreiz iznāca runāt vairāk ar atpakaļvērstu skatu, bet pārliecināti un noteikti uz priekšu iet, aiz muguras atstājot neskaidrību slīkšņas, ir grūti, pat pavisam neiespējami. Izmantojot iespēju, tikai gribas pieminēt Miervalda Birzes pēdējo gadu stāstus. Tā ir tik lielas cilvēces pilna literatūra, tas ir tāds, gandrīz jāsaka, klasisks augstums, kādu — pie mūsu viskarstākajām vēlmēm — sastopam ļoti, ļoti reti.

No apļa — uz spirāli!

Dzeja 1986. gadā

Mūsu publicistikā un literatūras kritikā jau sen skan balsis par dzejas popularitātes mazināšanos. Atskan, protams, arī tām kontrastējošas balsis, ka lasītāju gaumes dažādojas, ka katram dzejniekam ir savs — kaut neliels, bet uzticams — lasītāju un klausītāju loks, ka latviešu dzejai grūti aiziet pasaulē, jo, lūk, trūkst kvalitatīvu atdzejojumu, sākot ar dainām un beidzot ar sarežģītākiem mūsdienu autoriem... Un tomēr runas par dzejas nonākšanu, ja ne gluži krīzes, tad robežsituācijā atskan atkal un atkal. I. Auziņš krievu valodā izdotās divsējumu antoloģijas «Mūsdienu latviešu dzeja» (1984) ievadā raksta: «Nav šaubu, ka latviešu dzeja sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados sasniegusi daudz, bagātinot latviešu nacionālās dzejas dārgumu pūru. Tas ir vispāratzīts fakts. Iedrošinos teikt, ka visas latviešu dzejas vēsturē šādu pacēluma periodu nav daudz.»

Bet šis pašas antoloģijas recenzents R. Dobrovenskis akcentē tieši šā perioda izbeigšanos: «Manuprāt, mēs esam liecinieki latviešu dzejas «laikmetu griežiem». Kā piecdesmito gadu vidū Ojāra Vācieša ienākšana literatūrā apzīmēja jauna laika sākumu, tā Ojāra Vācieša aiziešana iezīmē krasu, kaut arī neredzamu robežšķirtni; vai nu mēs to apzināmies, vai ne — svītra ir novilkta, un mēs atrodamies tai otrā pusē.» (LM, 1986, 14. febr.) R. Dobrovenskis raksturo «aiz svītras» palikušo 60.—70. gadu latviešu dzeju, neminot pašas «svītras» cēloņus, ne arī tās dzejas iezīmes, kura ir «šai pusē».

Manuprāt, 60.—70. gadu sabiedriski nozīmīgās dzejas periods nebeidzas: vai tad tajos gados risinātā problemātika būtu beigusies? Tieši otrādi — tā sazarojas un sarežģijas. Sabiedriski nozīmīgākā dzeja pašlaik ir zigzagu

līnija, kur dažs rakstītājs atrodas 60. gadu sākumā vai vidū, cits ienāk šodienā un nekādam svītrai nepakļaujas. Cits bezgalīgos atkārtojumos sen jau beidzis pastāvēt kā dzejnieks un tiek izdots «aiz inerces».

Šāds stāvoklis eksistē katrā dzejas attīstības periodā ar vairāk vai mazāk izteiktu kādu no minētajiem spektriem. Ojāra Vācieša spektru 1986. gadā visizteiktāk pārstāv viņa agrāko gadu nepublicētie darbi. Dzejoļi «Pulkvedis Vācietis un Hirosima» (K, №11) šādiem vārdiem tiek runāts par Jukuma Vācieša «nezināmību»:

Un, ja dzīvs ir kaut viens,
kurš šo «apmēram» spējīgs apgāzt,
ar basām kājām
un kailu galvu
uz ceļiem tam jāmetas
laikmeta priekšā.

«Pulkvedis Vācietis un Hirosima» uzrakstīts 1970. gadā, tas tikai vēlreiz apliecina jau zināmo patiesību, cik ļoti dzejnieks bija priekšā savam laikam. Tas nav iespējams, ja neesi «laikā iekšā», ja neizjūti sevi kā laikmeta asinsķermenīti, dzejnieka vārdiem runājot, bet centies būt laikmeta zobu birste vai zābaku spodrinātājs.

Tie Ojāra Vācieša dzejoļi «Lit. un Mākslā» 1986. g. 14. nov., kas rakstīti laikā no 1964. līdz 1970. gadam, liecina, cik ļoti viņš ir šodienā iekšā, pārvērtējot tādus traģiskus notikumus kā 1949. gada pavasaris, Magadana u. c. kulta laika problēmas. Zem tām taču ar O. Vācieša aiziešanu «svītra nav novilkta», kā to liecina izteikumi par šo problēmu risināšanas nepieciešamību (J. Laganovskis — LM, 1986, 21. febr.; I. Sokolova, Z. Skujiņš — turpat, 14. febr. un 19. sept.). Diemžēl izteikumi ir izteikumi, bez reālā grūtā to realizēšanas darba — tikai birstu enerģiska vicināšana. O. Vācieša 1986. gada publikācijas ir spilgta liecība, kā no ierastības un aprastības apla izrauties uz dzejas attīstības jaunu loku, uz spirāli.

Kopš 60. gadiem mūsu dzejā saasinātā problēma, ka cilvēkam jāapzinās tautas vēstures liktenis un gaita, iedarbīgākajos dzejoļos skanējusi gan kā cilvēka individuālā atbildība (ja, «stāvot pie tuksneša plaša, /Tie miljoni mūsu dainu /Būs jādzied tev vienam pašam» — A. Skalbe), gan kā tautas apziņa (O. Vācieša «Pūt, vējiņi!», I. Ziedoņa «Poēma par pienu», J. Petera «Tautas skaitīšana»). Tautas likteņa tēmu

vēsturiska dzejoļu cikla «Laika raksti» publikācijā «Irbes sniegā» (K, №3) risina Vizma Belševica. Viņas poēmā «Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas hronikas malām» (1969), kas tagad publicēta arī krievu valodā (Узоры старника. М., 1985), attēlota tautas apziņas un iekšējā protesta grūtā mošanās. Ciklā «Irbes sniegā» tēlots šīs apziņas pretrunīgās attīstības ceļš no vācu muižniecības un carisma apspiestības gadiem līdz pat 20. gadsimtam. Cikla kompozīciju veido atsaukšanās uz nozīmīgiem vēsturiskiem notikumiem tautas kultūras dzīvē, bet sižetu — divu tendenču attīstība un ciņa tautas domāšanā un rīcībā: vagariska padevība, pakalpība un cilvēka cieņas apziņas vairošana. Atsevišķie kultūras darbinieku raksturi tverti autores liriskā aspektā un veido vispārinātu tautas apziņu izteicošu lirisko varoni — viengabala personību. Laika rakstu likumības iet pāri tēlotajai vēsturei, un, piemēram, reliģiskā krusta karu sludināšana asociē arī šodienas sludinātājus, tautu kultūras slāpētājus u. tml. Kārtējo reizi jūtam gandarījumu par V. Belševicas rezultatīvo darbu ar vārdu.

Minētajos O. Vācieša un V. Belševicas ciklos attieksme pret vēsturisko laiku, kā arī vispārināti izteiktā heroiskā cilvēka koncepcija liecina, ka literatūrā, tāpat kā dzīvē, varoņdarbiem vieta ir vienmēr, ka tagadnes un pagātnes parādību vērtēšanas un pārvērtēšanas grūtais darbs ir viena no garantijām literatūras normālai attīstībai.

Sabiedriski nozīmīgas dzejas atzarā svarīgu vietu ieņem cilvēka un Visuma, cilvēka un pasaules, cilvēka un dabas tēlojumi un filozofiska apcere. Tā bija Raiņa otrā daiļrades perioda problemātika krājumā «Gals un sākums», lai trešajā attīstības lokā — «Dagdas skicēs» — dzejnieks atkal kvēli cīnītos sabiedriskās un intīmās pasaules laukos — tagad jau augstākā pakāpē. Ar «labvēlīgās tumsas» motīviem šādu no agrākās dzejas atšķirīgu loku nogāja I. Ziedonis. Filozofiska apcere par cilvēku pasaulē un Visumā kļuva par vienu no O. Vācieša pēdējo gadu motīviem.

Knuta Skujenieka lirikā kosmoloģiska pasaulsizjūta ir viens no pamatmotīviem. Viņa pirmo grāmatu «Lirika un balsis» I. Auziņš raksturoja kā «tālplāna dzeju». Tālplāns un tuvplāns tajā ir organiski sakausēti: «es gribu tikt tai sārtā logā / pa kuru saule jūrā iet... caur zvaigžņu spīdumiem brist... un pazust padebesī salnā... lai atkal varu uzlēkt kalnā / no kura sākas nenoriets.» Cil-

vēka piederība Visumam, iesaistība tā mūžīgo pārvērtību un riņķojuma procesā, nepazūdamība ir arī K. Skujenieka grāmatas **«iesien baltā lakatiņā»** galvenais patoss. Un tieši tādēļ tik nepretenciozs, tik ikdienišķs un ar otru cilvēku, ar pasauli garīgi kontaktējošs un mīļš tās nosaukums. Arī lakatiņš un iesējējas rokas izjūkami par mūžības daļu. Grāmatā šis centrālais motīvs kā gaismas stars sadalīts tūkstoš daļās.

Grāmata iezīmējas pirmām kārtām ar apskaužami (īpaši mūsdienu dzejas kontekstā!) bagātu, tēlainu un precīzu latviešu valodu. Tajā nav neviena lieka vārda. Vārds atkārtojas, vienīgi jau atkārtota tēla līmenī lietots. Dzejoļa, panta, rindas kontekstā katra vārda semantiskais piesātinājums ir maksimāls.

Šī valoda var noderēt par paraugu jebkura vecuma skolābērnā — ar noteikumu, ka viņam pašam jāieliek pie turas zīmes, kuru nelietošanu sen par konvencionālu akceptējusi mūsdienu dzejas prakse. K. Skujenieka rinda gandrīz vienmēr ir pabeigts tēls. Un punkta prasība te būtu tas pats, kas prasība gleznotājam pie saules, koka utt. triepī labi saredzamu punktu.

Šīs dzejas sugestīvošā burvība ir tajā apstākļi, ka tai «apakšā» jūkami milzum biezi, bet reizē mobili kultūrslēpni, asociējot pasaules dzejas, folkloras u. c. kultūras veidu kontekstu. Visu šo dzejas celtni cementē latviešu tautasdziesmu filozofiskums: optimistiskais, ambivalentais pasaules un cilvēka uztvērumš, tā izprastvėlme un daudzveides apbrīna. Paguruša nihilisma, prātvēderības un neintelektuālu kalambūru tik stipri piebārstitajā mūsdienu dzejā K. Skujenieka lirika plūst kā rasmaīns lietūs uz kaldušu zemī.

Pēc pirmās grāmatas klāt nākuši vai, labāk sakot, to turpina intīmo pārdzīvojumu un humoristiskie dzejoļi, kopā ar patriotiskajiem dzejoļiem tie veido trīs svarīgu tēmu mākslinieciski augstvērtīgu risinājumu.

Pasaules un cilvēka labestīgais uztvērumš kā dabiskus uzņem arī visus sūrumus, rūgtumus, grūtumus, kuru šai grāmatā ir ne mazums, bet tie pārkusuši apskaužamā harmoniskumā. Tāds tas var būt tikai izsāpēts. Paši sāpju motīvi šur tur aiztrīs kā fons, ļaujot emocionāli apjaušt šo dzīves un pasaules pusi, kas nekur netiek atklāta līdz zūdišanās vai žēlošanās līmenim. Tieši ar to bija stiprs arī dainu latvietis. Balta harmoniskuma aizsnieg-

šanā ir gan dzīves, gan dzejas pretrunās izkristalizētais mirdzums:

Sen vairs neklaiņot pasauli graudamam
un par skabargu panadzē bļaudamam
viens pats pusrublis ķešā bet īsts..
iešu rietā pa noliktu taciņu
nākšu veli uz bērības aciņu
tur kur dzenis kā zeltkalis kaļ.

Tādas stila «vaļības» kā «ķeša», «vizitēt», «nesanācīs», kā arī krietni «sālītākās» ir gluži labi apzinātas un lietotas intonatīvam iekrāsojumam, lai cildenais, kas šajā grāmatā dominē, nekļūtu bārs un vientulīgs.

Šāda augsta harmoniskuma aizsniegšana ir vienmēr bijusi dzejas mērķis. Jo bieži, piemēram, Raiņa liktenī, to smagi apēnojušas sociālo pretrunu negācijas. K. Skujenieka harmoniskums var rosināt mūsdienu cilvēku uz auglīgas saprašanās meklējumiem ar pasauli, uz stresa un nihilisma pārvarēšanu.

Ja māksla to nespēj dot vai dod trūcīgi, tad nevar runāt par tās sabiedrisko nozīmīgumu.

K. Skujenieka «vienas dziesmas» grāmatā nav atkārtotāšanās, nav apla; viņš savas «neizplūdušās» publicēšanās dēļ, kā arī mākslas uzdevumu augstās izpratnes dēļ nonācis dzejas sabiedriskā nozīmīguma smailē pa pašu optimālāko ceļu.

Viktora Avotiņa «Lēzenā mūžība» virsrakstā ietver jēgumu, kas ir K. Skujeniekam centrālais temats, taču še — ironiskā aspektā. Tas arī atbilst krājuma kopnoskaņai: tā ir publicistiski polemiska pret mūsu laikmeta morāli ētiskajiem izlodozījumiem, kam liekulīgi tiek piedēvēts pat jauninājumu statuss. Dzejnieks pret visu ārišķīgo, neīsto, melīgo ir līdz sarkasmam nesaudzīgs, viņš tiecas viscaur noraut dekorācijas. Tā viņam «kā putra pļepē pilsēta, kur pūlis / pa trošuāriem kā pa nātrēm plīks»; Rīgas slavenais «putnu dārzs» ir vieta, kur «esi līdz sirmumam bērns, / neskumsti, nenīsti, nemīli —/ pārdod un pērc, pārdod un pērc». Autora skatījumā arī no vēstures mēs ļoti kūtri mācāmies un iztulkojam to pa savam prātam, savai ērtībai. Pat kara gadu pārcilvēciskās grūtības un traģēdijas tiek apsmietas: pionieri «pār kopgaldu pārjājoj, / pa to vālājas / mirusi maize». Smalka ironija, ka par informācijas galveno avotu

jo bieži kļūst televizoru ekrāna līmenis, ietverta īsajā dzejolītī «Iz Raiņa»:

Sēžu —
melnaiss suns pie kājām...
Televizors teiks,
vai celsies karaļmeita.

Pat mūžību — dižu, neaptveramu — esam sākuši uztvert kā kaut ko lēzenu, guļošu — krājuma galvenais patoss ir tā sarkastiskajā intonācijā. Labākajos dzejoļos jūtama Ojāra Vācieša satīras tradīcija, piemēram:

Un Jūdasi tik viegli neaug. Jā,
Es dzirdēju — tie mācoties no dieviem...
Pirms Jūdass nāk, nāk lielais klusētājs
Un katram mutē cukurgraudu ieliek.

Autora izpratnē vēsture ir laba tādēļ, ka tajā izmiruši visi sīkie nelgas:

Jo sīkāks gars,
Jo neaug laikam cauri —
Būs atnākošais gadsimts tīrs
No mūsu liekuļiem un mūsu tukšiem pauriem.

Līdzīgi dzejoli «Mūsmājas» materiālās rausības un garīgās atrofijas konfliktā runāts par «mūsu mājām» kā «lietu un miesu mājām», kur «Īsas vēl mūsu dvēseļu rokas./ Bieži vēl acu vāki».

Autora skatījumā mūsdienu sabiedrība pelna ironiju, arī nicinājumu un nožēlu jebkurā darbības, sadzīves un garīguma nozarē. Teātrī «pie kafijas tiek laime», «Retro-lirikā» viņš izsmej gan veco sētu apraudāšanu, gan tērpsanos bāleliņa drēbēs, braucot auto noskalot. Jo patiesi mākslas surogāts pašas mākslas vietā un senatnes atribūtika īstās tradīcijas vietā sastopama ik uz soļa. Un V. Avotiņa lirikā konflikts ar pasauli, ar mūsdienu sabiedrību arī izaug ik uz soļa. Ne vēsts no K. Skujenieka olimpiskā miera un dziļās saskaņas ar pasauli! Kuram dzejniekam tad ir taisnība? Manuprāt, abiem. Jo katrs iededzies par savu: K. Skujenieks kā izejas punktu izvirza nesatricināmu personības monolitumu, V. Avotiņam tas varētu būt tāls mērķis, taču disharmonisku protestu viņā iesvel jebkura mūsu dzīves ačgārnība. Šim detalizējumam, mikrokolīzijām, kas K. Skujeniekam ietrīs tikai kā fons, ir noteikta nozīme mūsdienu pretrunu izpratnē.

V. Avotiņa publicistiski kritiskā pasaules uztvere visu, arī K. Skujenieka tā poetizēto darbu, tver saasināti, apstrīdami, ar šodienīgām negācijām tēlu atribūtikā:

Dubļos mērcēti mākoņu pūdeļi
Trinas gar cīruļu stilbiem,
Un dieviņš ar pērkonu pudeli
Pārsit nabaga debesīm ķirbi.

Imanta Auziņa «Atskārsmē» kā cilvēka glābējdziņa un reizē kā glābjoša atziņa dominē mīlestība. Autors jo bieži «cilvēka sākšanos» motivējis ar ģimenes, dzimtas vidi, ar dzimto pusi, kas ir viņa rīcības veidotājas un noteicējas. Atmiņu vizijas kļūst ar reālijām dzīvas un tagadnīgas, summējas atskārsmē:

es neiešu nekur
no dzeguzēm un dzeņiem
man adrese ir tur
tur pie šiem laukakmeņiem.

Domās autors izstaigā jau daudzās viņa dzejoļu grāmatās mītas takas gar Mēmeli, izbrauc kopā ar māti Neretas tirgu un īpaši pakavējas dzimto māju vecajā dārzā un zem augusta debesīm dzimtajā pusē. Divas lirisakas poēmas — «Vecais dārzs» un «Zem augusta debesīm» — kļūst par «Atskārsmes» centru: tā ir divu tuvāko cilvēku — mātes un tēva — nepārvērtējamās nozīmes atskārsme. Emocionāli izjustāka ir poēma «Vecais dārzs» — viena no I. Auziņa augstajām dziesmām mātes mīlestībai — vienotājai saitei ar dzīvību, dabu, pasauli. Atšķirībā no krietni daudziem reflektējošās dzejas autoriem I. Auziņam dzimtā puse, bērnības nesašķeltā pasaule neklūst par nebeidzamas nostalgijas priekšmetu, bet gan par spēka avotu: «tu manī ieaugi,/ un tas bij labākais,/ kam nepagaist.»

Šī atziņa jau daudzkārt izteikta kā I. Auziņa, tā daža laba cita dzejā. To vērtību pārņemšana, «kam nepagaist», šodien kļuvusi daudz sarežģītāka un arī deformētāka. Ā. Elksne, I. Ziedonis runājuši par «akmens bērniem» «zāles bērnu» vietā, par bērniņa aizmiršanu piecelties, kad tautasdziesmu dzied, I. Auziņš pats akcentējis zaļa maura trūkumu, lai bērns piedzimtu sirdī. A. Skalbe rakstījis par mūsu vainu, ja miljons latvju dainu būs jādzied tev vienam pašam... Tie ir iespaidīgi, I. Ziedoņa vārdiem runājot, dzejas saskaitāmie. I. Ziedonis savulaik runāja arī par saucēja nepieciešamību dzejā. Šodien tā trūkums

redzams vai ik autoram. Jo daudzie saskaitāmie variējas un kārtojas, bet summa, kā zināms, nemainās. Saucēja atrašana, autora koncepcijas atrašana ir vienīgais ceļš izklūšanai no apļa. I. Auziņam šis saucējs ir tēva sētā mantotās ētiskās vērtības. Un, kaut arī tās kā mēraukla mūsdienu pasaules realitātei ir nepietiekamas, grāmata ir pakārtota šādai noteiktai problēmai.

I. Auziņa liriskas varonis ir šodien viens no harmoniskākajiem mūsu dzejā, aptverot cilvēku vispusīgi, arī mākslai obligāto cilvēka garīgo dzīvi filozofiskā aspektā: «Nē./ Tas, kas nevēlas mirt, —/ tas ir apzinīgs dzīvības spēks./ Ja vēlaties — dvēsele. / Viss pārējais / nekad nav bijis / dzīvāks par lapu vai asnu,/ varbūt pat akmeni, kamu vai irdni;/ manas šūnas,/ manas lūpas,/ rokas vai acis —/ viņām nav bailu/ no nāves...» (Maza poēma par liekām emocijām. — K, 1986, № 1.) Filozofiska pasaules un cilvēka meditācija ir I. Auziņa ieguldījums mūsu dzejā jau kopš «Skumjā optimisma» (1968) laika. Dvēsele kā vienīgais, ko cilvēks var ilgāk par savu fizisko mūžu saglabāt, ir garīgā vērtība, kas dzen cilvēku pilnveidoties:

Mūs dzen alka to atdot, kas jāatdod citiem.
It nekas te nav paturams sev!
Neatdotais — vislaunāk mūs tirdī.

Pašreiz dzejoļu krājumos vienotas problēmas trūkums ir cēlonis tam, ka dzejā īsteni vairs nevaram runāt par ciklu — kā savā laikā, piemēram, par 1905. gada ciklu Raiņa dzejā, par strēlnieku ciklu Čaka dzejā, par ciklisku pamatu O. Vācieša, I. Ziedoņa grāmatās. Atsevišķa dzejas darba viengabalību dažkārt palīdz saglabāt žanra, piemēram, poēmas, specifika, lai gan arī te kaleidoskopiskums, «liriskā stihija» jo bieži to izkaisa.

Apzināti kā vienotu laikmeta gleznu savu krājumu «**Kvēpa lidojums**» veidojis Pēteris Jurciņš. Vēstījums par dzīvi bērībā Latgales mazpilsētā un agrās jaunības darba gaitām kopā ar tēvu — amatnieku — atklāj laikmeta ainu buržuāziskajā Latvijā un lielo pārmaiņu gados — 1940./41. un Lielā Tēvijas kara laikā. Intīmi subjektīvais un sociālais — darbaļaužu bērna izmaņa un asprātība trūkuma pilnajā ikdienā — kļuviši par vienotu pārdzīvojumu. Miesta tirgus piedzīvojumi, dažādu nostāstu un spoku stāstu atgadījumi, sadzīves proza un poēzija, lai cik saistoša, it kā atkāpjas galvenā — darba pārdzīvojumu priekšā:

Tas gods man tika —
slaucijām mēs skursteņus.
Un tiem, kam mutē kuis kvēps
un acis pelns,
nekas nav dzīvē pārāk pelēks,
pārāk melns.

Atsevišķi tēlojumi ieņem savu vietu latviešu literatūras bērniības atmiņu sērijā kā tikai Latgāles novadam piederoši un iespējami. Citi fiksē vairāk tikai faktus, kā arī pieblīvēti ar etnogrāfisku un sadzīves atribūtiķu («Kāzas», «Vecāmāte», «Vecie sādžu nosaukumi»), tiem vieta būtu kādā novada grāmatā par Latgaliti...

Patstāvīgo dzīves gaitu tēlojums lasāms P. Jurciņa jau labi apgūtajā poēmas paveidā — «Tramvajā caur 1950. gadu». Arī te līdzīgi kā iepriekšējā ciklā savijas individuālais ar sociālo: gan FRA skolas, gan stiligie, «kam biezās porgas, plecos vate», gan fūrmaņi uz bukas un Marijas ielas sievietes, «pavisam lētas», reizē vai ik sižeta situācijā izšķīlas vispārinājums. Rīgā ienācēja laucinieka tēls iezīmējas tieši caur šiem toreizējās pilsētas tipiskajiem uztvērumiem, kā arī tramvaja vadītāja gaišajās kā «ķiršziedu vējš» un tumšajās kā «akmens vagona logā» stundās. Vienīgi kā apvainojums lauciniekiem skan vārdi par «sasvīdušām kājām» un «nemazgātiem krekliem» — tā nekad nav bijusi Latvijas lauku pazīme.

Tāpat kā biogrāfiskajā ciklā, vienotība ir arī liriskajās «Kastaņu impresijās» un ciklā «Piezemēšanās». Tajos vietām iemirdz kā smalks, izslīpēts stikls, kas rada viegli apēnotas skumjas:

Saulrieti visvairāk prātā palikuši —
Vaska dzeltenī kā svecēs,
gar mežu galotnēm kurēdamies,
klusī, tikko jaušami — kā zemes pavadoņi nakts ceļā,
miglā zūdoši, neredzami, no krēslas neatšķetināmi,
baisi kā kara atblāzmas, kā nelaimes vēstneši drūmi,
sarkanmelnī kā sātani, mākoņu trejdekšņus turēdami,
un kā raganas — lillā mežģinēs, zilgani melnā veļā.

Un tieši tā pietrūkst ciklam «Impresijas par gaismu», kur pārāk daudz «ligatūras». Kā šajos ciklos, tā daudzos liriskajos dzejoļos ienāk planētas stresa, sastrēgu tēli un labākas nākotnes cerība. Un atkal jautājums: uz ko to balstīsim?

Iepriekšējie divi teikumi sacīti reizē arī par Ingvara Jakaiša krājuma «Pirmās salnas» centrālo darbu — poēmu «Septiņas dienas — Zeme». Poēmas asociatīvā

amplitūda ir neparasti plaša, uzturot šo plašumu kā sprieguma lauku, salīdzinot telpā un laikā tālas vietas un notikumus. Senā un mūsdienu Ludza. Pasaule TV ekrāna lodziņā. Senais zemes kopējs un šodienas kartupeļu sapūdētājs, teļu mērdētājs fermā. Zemes tumsas laikmeti un kosmiskie lidojumi. Un visam cauri skan jautājums gan par planētu Zemi, gan: kas būs ar zemi, kas to strādās, kas pasargās meitenes «no Rīgā braukšanas», kur «tās pārakmeņojas»? Šis garās kaleidoskopiskās problēmu virknes (no kurām katra tverta īsā skicējumā), nepāraugot nekādā secinājumā, paliek uzskaitījumu līmenī un zaudē sākotnējo emocionalitāti. Tādējādi arī skaidri izteiktais «saucējs», t. i., tēmas vienotība, — kas būs ar zemi? — vēl nerada paša darba vienotību, jo tēma pati ir palikusi tikai jautājuma līmenī, turklāt bezgalatkārtota. Katrā ziņā I. Jakaitis pelna atzinību par mūsdienu globālu problēmu izvirzīšanu, taču, domājams, risinājums būtu daudz veiksmīgāks, ja viņš būtu sašaurinājis un arī padziļinājis skarto jautājumu loku. Pagaidām I. Jakaitis jūtami spēcīgāks sadzīves žanrā — kā dzejoļos, tā liriskajā poēmā par gleznotāju K. Padegu «Starp diviem kariem». Un sadzīve nebūt nav šķērslis nozīmīgu vispārinājumu izteikšanai. Te dzejniekam ir savs stila paņēmieni — mūsdienu nevaroņu konfrontācija ar hellēņu laikmeta varoņiem. Un tad gluži kā pret skulptūru iezīmējas tikai tās nenoteikta ēna — par labu varoņu laikmetam.

Uz tā paša Zemes apdraudētības vilņa esam, lasot Laimoņa Vāczemnieka «**Es paklanos labvakaram**». Iesācis krājumu ar uzticību revolūcijas karogam un streļķiem, jau trešajā dzejolī autors aicina savaldīt visu sadedzinošo atomkara lāpu. Pasaules miera un drošības izcīņā ir ieguldīta noteikta mūsu tautas daļiņa, tā jāaudzē lielāka un lielāka, turoties pie savas zemes («tomēr kāda robeža ir sirdij vajadzīga»). Taču notiek atsvešināšanās no tās («Mūsu sakņu enkuri vairs netur, / tie ir vēja saplēsti un pušu»; «jo dienas jo tālāk aizejam no savām istajām mājām» utt., u. tml.). Tiek piesaukts gan ziedoniskais tēva mājas galds, gan pārņemts klaidonībai un apliecināts, ka «Mātei dvēsele jāiesēj / un vienīgi Māte to spēj». Līdzīgi I. Jakaiša kaleidoskopam skan vesels cikls «Es skatos caur sevi» par to, «kā mēs protam», respektīvi, neprotam: just, mīlēt, nīst, ēst. Un — esam atkal iekšā mīļajā aplī! Seko, protams, izejas meklējumi — «Kamēr vēl var», to puiku, kas vēl nav «nó putekšņu

vaska/ aizkaltis akmenī», mēģināt glābt. Taču — slimībai nav nekādas diagnozes, un tad ar glābšanu ir pavisam problemātiski. Tā tas viss norisinās lasītāja priekšā līdz grāmatas vidum. Tad seko intīmā lirika, pārdomas, atvieglināta satīra un atkal atgriešanās pie grāmatas sākuma daļas Zemes un zemes problēmām tajā pašā līmenī: «sausu upju valējas rētas,/ birzis, kas amputētas,/ strautu smirdošie pūžņi,/ tuksneši sāp un lūžņi .., sakiet jūs —/ vai tiešām tā būs?»

Pravietis taču ir dzejnieks, un viņam jāsaka, nevis bezgalīgi jātaujā.

Jāņa Sirmbārža krājums «Ak, mūžs!» paver visai savdabīgu, jāteic, sirmbārdisku pasaulsainu. Sākuma daļas dzejoļi plūst tradicionālā dzejas gultnē ar visai zināmu, pat «pērnu» saturu un intonāciju. Tad dzejnieks it kā sasparojas — katrā ziņā tas jūtams kā kompozicionāls pagrieziens krājumā, un «Epitāfija Rīdzenei» mūs izsit no inerces. Krietni daudzos dzejoļos uzdzirkst Sirmbārža lirikas «vilcējspēki», «nesējraķetes», sauciet, kā gribat: lab-sirdīgs humors, pretrunu dramatisms un atskaņu spēles prieks. Uzdzirkst šoreiz neparastāka — filozofiski padziļināta satura atklāsmē. Auglīga spēka tēlojums dramatis-kās norisēs: «Saules pavārdarbi», «Vilciskis ekspromts», «Pa mākoņvagu» u. tml. («Kā pirksti / strēles žilbi garas / pie zemes kailām miesām / skaras, / un, kaut šīs miesas / veldzes kāras, / tās trīs un dreb zem straujās varas, / kad patvarības / darbi darās») izlej patiešām dzejoļi kā brī-numu — «Mēmam brīnumam blakus» —, dzejoļi ar pirm-cilvēka dzejnieka tēlu (vēl ar Ulda Bērziņa konkretizē-jumu!), ko šē ar atsevišķiem citātiem grūti ilustrēt, jo tās ir viengabala lējums kā visi īsti mākslas darbi. (Iespē-jams, ka kritiķiem tos vienmēr vajadzētu analizēt bez drumstalojošiem citātiem.) Tēlainā doma šē uzbur pirm-cilvēku, kuram līdzīgi mūsdienu bērnam pasaule ir krā-saina un krāšņa, bet mēma — vēl neizsakāma teikumos un neietverama rakstu zīmēs. Bet vai tāpēc mazāk emo-cionāli tēlaina?

Sirmbārdiskā labestība un «joku dzišanas velniņš» ienes šodien daždažādi «pārtraģiskotā» kritikas stāvokļa ainā veselīgu jautra vēja šalti. Te portretēta gan «Cirka. Bet nāvīgi asā! / Ar nātri pa miesām basām!», gan «ap-gēnījošanās» un «Pegaza atzišanās», lai kulmināciju sa-sniegtu pelītes visvarenības tēlā, kas jau Kanibāla kau-jas ziloni sagrauca līdz kaujas nespējai. Un — «kāds gan

mums tiks nolemts soda mērs,/ kas par pelēm uzdrīkstamies rakstīt?». Bez tiešākas norādes šē pieskaņojas klāt arī «Subjektīvs viedoklis», ka pie biļešu kontroliera (un cik te citu kontrolieru neasociējas!) darba dzejnieks ķersies tikai kā pie paša pēdējā, «kad itin neko / es vairs nespēšu spēt», kaut arī šis darbs dod tādu varenas pašvērtības izjūtu:

Te nevajag / iesākt ar sveicienu/
vai kaut kā citādi / mīloties./
Te visiem/ liec drebēt ar teicienu:/
«Pilsoņi! Uzrādiet biļetes!»

Literāro nebūšanu tēmā iespēlējas jau niknāk rakstītais (tā Sirmbārdis prot atšķirībā no ļaunrakstīšanas) «Cik jauki paslēpties» — ar dzirkstošajiem atskaņojumiem:

Caur tenku sietiem
tevi berž un sijā
šai mīmu sabatā,
šai smīnu simfonijā.

Tu pasmejies —
glābj tevi ģimīs — mīms.
Aiz pseidonīma
gandrīz anonīms.

Dzīves un mākslas komisko pušu (un arī dziļāk!) atēles ziņā (kā ne vienu reizi vien) J. Sirmbārža krājums «Ak, mūžs!» dzejas gadu redzami bagātina. Mazāk veiksmīgs ir valodas problēmu risinājums un arī valodnieku kritiskais portretējums. Tāpat «memento mori» motīvs, kur cilvēka sakušanas ar Visumu tēma, piemēram, K. Skujeniekam tverta filozofiski vispārinātāk, Sirmbārdim — tieši reālistiski un jau daudzkārt atkārtojoties. Pārdomas par dzīvi un tajā paveikto un veicamo, izrauļoties no parastās intonācijas, skan «Dzejolī par otro elpu». «Grūt-sirdīgā smaidiņā» gluži kā naglai uz galvas trāpīts dažam labam, kas aizgājēju, kurš viņu acu galā nav ieredzējis, pēc nāves visādi cenšas slavēt un limēties tam klāt, kā tas bija gan H. Heislera, gan U. Leinerta, gan O. Vācieša aiziešanā. Jo nu jau vairs nav kam iebilst! Un Sirmbārdis sniedz it kā «tai dienai» rakstītu veltījumu šiem konformistiem:

Ak jūs, nelabvēļi mani mīļie!
Kakls svilst no jūsu skavām karstām
Un no smīniem rīka-krokodiļiem. (..)
Palicēju raibais balagāns
Apkārt stāv. Un kožlenītes košļā...

Tragikomiski. Istenībā — traģiski, tik traģiski, ka nav zināms, vai iespējama zemāka krišana.

Krājuma beigu daļā, sākot no dzejoļa «Kā zirneklim», Sirmbārdis medītē par mākslinieka misiju. Šī daļa ir jūtams kritums krājumā gan atziņu aprastības, gan dzejoļu izstieptības dēļ.

Dzejoli «Atbilde dažiem gudriem padomdevējiem» pausta galīgi nepieņemama doma: ja dzejniekam par «ellīgu» un «dievīgu» dzejoļu rakstīšanu draud nonākšana «zem velēnām», tad labāk ir rakstīt tā: «... kaut asiņo pēdas un sirds, / bet līdzsvaru nezaudēšu. ... nekriždams / bezdibeni.» Pat spēcīgākajā no beigu daļas dzejoļiem «Nekomfortabls dzejojums» (Ojāra Vācieša piemiņai) labas un oriģinālas ir tikai I un VI nodaļa («Dzejnieks ar ordeni pilnām krūtīm»), kur pārlicina sirmbārdiskā vitalitāte un asprātība, pārējās nodaļas dzejolim tikai kaitē. Izstieptība kaitē «Klejošanai starp tēmām», «Bābeles motīviem» un tieši ar vienu savu trešdaļu spēcīgajam dzejolim par Ļeņinu — «Kā zobens un glāsts rītausma mirdz». Un, kaut arī gada pārskats nav recenzija, jānorāda, ka dzejoļos par ālavām planētām («Par dzimstību Visumā») un eksplodējošo granātu («Par aicinājumu») ir pārāk tiešs O. Vācieša tēlu izmantojums.

Mirdzas Bendrupes «Lukturu aizdedzinātājs» ir visai oriģināls simbols gaismas nesējam stipri aprasto zvanu, pulksteņu, modinātāju u. tml. kontekstā. Gaismas nesējs kā caurviju tēls grāmatu intonatīvi saliedē, tajā atpazīstam autores rokrakstu: cilvēkam nemitīgi jāmeklē un jāatrod savs skatījums uz lietām un parādībām, jāatrod savs spēka avots.

Mūsdienu pasaules disharmonijā dzejniece spēkus smel kultūras mūžīgumā, ko saglabā kā liela, tā maza tauta («Indijai»). Bet cilvēka saglabāšana ir viņa paša ziņa: ozolu skaldītāji zibeņi no mūsu netikumiem neatskalda ne skaidu («Pasaule bagātā»). Sensenās likumības cilvēku ciltī ir suverēnas. Un tāpēc siržu un prātu aizdedzināšana visos gadsimtos, pēc viņas, romantiķes, ieskata, ir dzejnieka — vispār mākslinieka — galvenā rūpe. So savu pamata uzskatu M. Bendrupe katrā jaunā grāmatā prot pārsniegt jaunā rakursā, vēl nebijušos tēlos. Šajā grāmatā notiek sasaukšanās arī ar J. Poruku: lai no tūkstoš mazām gaismām taptu «gaisma liela» «mūsu ielai», lai pa diviem, pa trim — bet «ja nu pa simtam?» — mēs miglu pārkausētu gaismā. Dzejnieces kosmiskie atvēzieni kalpo

mūsu pašu zemītes un cilvēku tikumu labākai sapratnei. Otrajā nodaļā ar «jaunu salu» apgūšanas motīviem izteikta cilvēka ticība brīnumam, tam, ka arī samežģījušos mūžus un prātus var pārādīt. Dzejniece noraida sāpju un ciešanu kultu, kas valdījis arī mūsu romantismā. Tāpat noliegta ieslīgšana dienišķās rijības cietumā, tiek aicināts no dzeltenmaizes un naudas pacelt skatu uz mākoņiem un nelīdzenībām. Un «Gans baskājis ar svilpi kārklienā / Sev atsveļēj kēniņvalsti». Autore piesauc pasaules tīrītāju caurvēju. Visi šie tēli ir gaismas nesēja metamorfozes.

Kā kontrastējošs tēls krājumā valdonīgi ienāk arī cits gaismas simbols — komēta dzejoļos «Viesis» un «Komētas atgriešanās». Komēta ir individuālistisko romantiķu augstās, lepnās zvaigznes līdziniece, kas «mūsu dārzus, āres, jūras plašumu, mūsu dziesmu, mūsu silto dvasu» negrib un «Dzīvos tālāk pati savu mūžu, / Spožu, divainu, mums tālu mūžu». Tāpat kā «ik kalna gals... neizsakāmi viens», savā laikmetā arī ģēnijs jūtas viens, jo šodienā ienāk «Nevis no pagātnes audzēm kā citi, / Bet no nākotnes» («A. S. Puškinam»). «Bezgala vientuļš, mežonīgi skaists» ir ugunspuķis, kurš līdzīgi komētai «nevienā ciema sētā.. nenolaidās». Konkrēti šāda likteņa piedēvēšana V. Belševicai (dzejolis veltīts viņai) nesaņem ar patiesību — viņas dzeja ir daudzu sētu rokasgrāmata. Bet principā lielais vientulis ir lukturu aizdedzinātāja pretstats, sevī sadegošais fenomens. Tā ir lepna, neiedragājama, nepārveidojama dvēsele un vairāk izjūtama par dzejnieces estētisko ideālu nekā krājuma nosaukumā formulētais gaismas nesējs. Abi šie tēli valdzina katrs ar savu pasaulesatzīni kā mūžīgā pretruna cilvēkā: cik darīt tu spē, un cik darīt ir vērts? Šie tēli nav tieši saistīti ar mūsdienu pasaules realitāti, kas mūs interesē par visu vairāk. Bet pārējo dzejnieku mūsdienīgā faktūra zināmā mērā dod autorei vispārināšanas tiesības, tā izsenis bijusi romantisma īpatnība. Mūsu dzejas kontekstā tā vērtējama kā spilgta, patiesi gaismai radniecīga linija.

Ārijas Elksnes pēdējā grāmatā «Viršu karogs» pieaug mūžības izjūta. Dzejniecei tā stipra tur, kur piepildīta ar reālo Latvijas dabu, dzīvi, cilvēku likteņiem. Dzejoli «Būt», «Bet lai auglība paliek», «Veļu māmuļas» un daudzi citi raksturo šo grāmatu kā dzejnieces garīgo testamentu. Tiek novēlēts tas, kas Ā. Elksnei visā viņas dzejnieces mūžā patiesi pašai piederējis: tautas auglības, tautas zēlības doma, mātes vārda cildenums, gaišums un

siltums cilvēku attiecībās. Varbūt — katra dzejnieka ikvienā grāmatā paustas domas un vēlējums? Nebūt ne. Šobrīd ir ne mazums dzejas, kas proponē racionālismu cilvēku rīcībā un kopš dainu pasaules pastāvošos ētiskos dārgumus neko daudz nerespektē un augstu nevērtē. Bet arī respektētāju vidū Elksnes mantojumam ir un būs sava vieta, sava intonācija, kādā ir sargāts gar bezdibeņa malu ejošs bērns, kādā tam dziedāta šūpla dziesma un kādā izteikta traģiskā patiesība, ka tas pārvērties par — akmens bērnu.

Arī savā pēdējā krājumā Ā. Elksne runā par viņas izpratnē tautai svarīgāko: par nākamām paaudzēm, kam novēlēt Gaiziņu, mātes valodu un K. Barona veikumu; par sievietes ziedošanos bērnam kā mīlestības būtību («Un, ja jums gribas laurus vieglāk gūt, / Tad mācieties / Kaut vai par traktoristi»); par cilvēku sastrēgumu, kas jau agrākā dzejā izjuts kā karam līdzīgas briesmas. Še tās jau izvirzītas kā neapejams jautājums: kas radījis vieplis, pa ielām kas iet? Kur cēloņi atsvešinātībai, tām «glotām, ko ļaunums saskalojis te»? Un ne jau velti dzejniecei dabas ģēnijs par cilvēcisko pārāks šķiet. Pietrūkst maza soļa, lai uz šo jautājumu apli paskatītos no augstāka — no spirāles punkta (to izdarīja O. Vācietis «Nolemtībā»). Te palīdz arī futurologi, kas jau aprēķinājuši, ka gadu tūkstošu mijā mūs uz zemes būs krietni pāri sešiem miljardiem.

Taču visu laiku kā melns pavediens šiem tēliem cauri aužas aizsaule, nāves nojauta un tuvums, cilvēka mūža apraušanās, tā aizslīdēšana kā ēnai. Kā lielas formas skaņdarba finālā ievijas agrāko daļu galvenie motīvi, tā «Viršu karogā» iesmēdz cilvēku nevērības, sievietes ne novērtēšanas, vilšanās sāpju motīvi, apliecinot arī dzejnieces pašas vārdus:

Katrs mēs vienmēr vienādi paliekam
Vai vienādi aizejam projām.

Kā mūžības kausa malks, dzēšot sikumu atmiņkausiņu rūgtumu, izlejas atzinums mīlestībai, ka arī promiešanā «tomēr bija kaut kas paliekams» («Nekad»). Cilvēka laimes augstākais mirklis ir būt priecīgam otra priekā. Saglabāt otru sevi tā, lai arī nāves laukos mēmos to nestu līdzī. Lasītāju arvien neatlaidīgāk urda jautājums, kur tādu cilvēku rast, ja jau pati dzejniece atzīst: «Ak dievs! Man skatīties pat netik / Uz viepliem, kas pa ielām iet.»

Cerība skrien kā vāvere ritenī. Un Ā. Elksnes dzeja ir viena no liecībām, ka no apla nav izklūts, un reizē liecība, ka nepieciešams no tā izklūt. Dzīvē neiegūtais cerētais ideāls Ā. Elksnes dzejā šajā grāmatā mirdz kā apskaidrota sāpe, kas vairs nenes neko citu kā vienīgi skumju atziņu melodiju.

Citā tonalitātē — ar albumdzejas piegaršu — skan dzejoļi sarunā ar distancēto «jūs». Tāpat arī rēķinu slēgšana ar nelabojamo pretējo dzimumu («Stiprais dzimums» u. c.). Ar neaizmirstamu mīlumu skatīta, iespiežas atmiņā Kurzemīte — dabas un kurzemnieces raksturā klasiskā meistarībā attēlota («Mana brīnumzeme, mana Kurzemīte»). Autores pēdējā grāmatā sāpju sajūta aizmiglojusi šādu objektivizētu skatījumu uz dažu labu parādību, kas agrāk devis vairāk paliekamu dzejoļu.

Valijas Brutānes krājumā **«Plauksta uz pieres»** viscaur atpazīstam autores lielo sirsnīgumu divsarunā ar laikabiedru, augstu ētisku prasību izvērzišanu un spēju priecāties par cildeno cilvēkā. Kara atceres cikls «Nezināmais» skan ar tiešas uzrunas iedarbīgo intonāciju, jo ietver sevī personiski piedzīvoto un pārdzīvoto.

Atmiņā iespiežas dzejnieces vienmēr palajošie dabas, īpaši puķu tēlojumi, kas palīdz labāk apzināties mūsu mūžam gleznaino ziemēzemi, kur «zeltkūpošs spurdžu daļums sumināts», kur «astere, astra. Puķe ar zvaigznes vārdu» un «ziedkupena balta / vai arī violeta. / Ziedu plīvurs rožsārts». Puķu tirgus kļūst glābējs, kad «pēdējā nestunda gandrīz klāt».

Vēlēšanās, klusa ilgošanās pēc cilvēka tuvības un pēc visu cilvēku kopības — sensens V. Brutānes dzejas motīvs — aizņem grāmatā galveno lappušu skaitu. Rinda dzejoļu veltīta dzejas problēmām, oriģināli tverti Sudrabkalna, Ādamsona, Čaka, Kromas portreti. Aktuāls un vietā ir jautājums: «Kāda būsi, dzeja?» Te runāts par tās devalvāciju līdz krājgrāmatīņas un universālveikala praktiskumam, līdz jūtu un maiguma noliegšanai, kas negrozāmi izvērza jautājumu: kāpēc? Arī šī patiesi visus interesējošā problēma paliek aplī.

Dagnijas Dreikas krājumā **«Ziedos ieleja»** paveras laimīgas sievietes pasaule. Atšķirīga no M. Kromas sabiedriskā rosībā un kopībā atrastās laimes. Atšķirīga no V. Belševicas, M. Zālītes grūtās ģimenes laimes. D. Dreikas laime no pēdējo gadu dzejnieču meditācijām vistuvāka V. Kalniņas gluži vai fatālajam mīlestības ceļam pie

otra cilvēka — tuva tikai pašā laimes izpratnē, pavisam atšķirīga intonācijā. Jo atšķirīga ir pati attiecību uz tvere, izjūta, varētu teikt — etoss. Te dominē individuālas laimes alkas, kas cauri visām peripetijām, kāpinājumiem («lai tu netiktu prom no manis, būšu par dūkstī —/ vai... gribētu tikt tevis saplosīta») smeldzīgas, vieglu skumju, nekad nepiepildāmu izjūtu cauraustas: «No sniega raušus cepsi, / Kad slimosi ar skumjām vai skepsi / Tos vakarus, kad grūst uz galvas laiks.» Apkārtējā pasaule ir patiešām ziedoša ieleja kaut kāda zelta laikmeta ērā, kur nekas netraucē ilgoties un skumt. Apkārt ir tāds rudens brieda laiks, «vinalaiks», «kad labībai ir cēlmetāla spīdums»; «kāds zilu nokrāsojis/ Visu mūžību par godu zvaigžņu svētkiem». Dabas un mūžības mūzika salejas, atceres ir tikpat reālas kā pašreizējā esamība, starp tām nav pretrunu, jo abas šīs sfēras ir vienādi ireālas, eksistē tikai iztēlē:

Saullēkts ir mana mūzika bezgalīgā —
Ko gan citu pēc tādas varētu spēlēt,
Atmiņu dārzā sējot zem debesu juma,
Spītējot stundu sanoņai, smalkai kā oda sīciens,
Apcerot vienu klusu, mierīgu līci
Vasaras rītā, kuram nav noilguma.

Blakus šādiem svaigiem tēliem, kas izteic neparastu pasauli, atrodam ne mazums vecromantisku klišeju: «Lēkta debesīm pārlīta pērļaina laka»; «Mostošā ieleja atkal reiz tapsēta zīdā»; «Klusē uz ķīniešu vāzes sarāvis pūķis»; «caur sarmas rotu spīdīgo un grezno»; «Krepa debesīs neaizdiedzams spīd plisums» un, protams, «vecrozā gaisma uz rūtīm».

Ne tēma, ne rakurss, ne cita laikmeta tēlošana šādā stilā nekā nemaina: līdzīgi I. Jakaitim D. Dreika pievērsās sengrieķu dieviem, bet starp tiem un šodienu nav poētiskā sprieguma — tie it kā dzīvo vienu dzīvi. Arī seni skitu kapenēs izceltie priekšmeti. Vienīgā šodienu tverošā divrinde ir varbūt: «Elļota pilsēta, kā ar trānu piedzīta, / Peld kanālā netīras kaijas.» Bet arī te ābeļziedi «noslīd dubļos varavīkšņaini».

Valda Rūja s krājumā «Pie blāzmas turies» ievērots dzejoļu cikla princips: grāmatas kodolu veido lirika un balādes par latviešu sarkanajiem strēlniekiem; apakšvirsrakstā norādīto satīru atrodam grāmatas beigu daļā — par dažādiem mūsdienu tipiem, darboņiem un viņu radītām parādībām.

Strēlnieku tēmā V. Rūja jau ilgu laiku «iesitis roku», visveiksmīgāk balādes žanrā, kas arī te izmantots: «Perekopa velns», «Septiņpadsmit šāviņi», «Mazais strēlnieks» u. c. Strēlnieku ciklā tēloti zināmi un arī mazāk pazīstami vēsturiski strēlnieku varoņdarbi, dažkārt pārāk turoties pie notikuma, mazāk pie dzejas blāzmas... Tādi tēli kā «Perekopa velns», «Strēlnieku zvaigznājs», «Dziesma sarkanā mantijā», «Vēl vienu gaismas brīdi... Vēl vienu «Pūt, vējiņu» u. tml. asociē A. Čaka, O. Vācieša, J. Petera dzejoļus, filmas nosaukumu u. tml. Vēl sliktāk, ja šādu aprastu reālīju savienojumi veido pantu:

Savā simtgadē polku leks,
Strēlnieku zvaigznājā degs
Mūžīgi mūžos;

Kamēr Ķemeranniņa mūs gaida,
Būsim dzīvi. Sniegs lai nenobaida...

Sobrīd V. Rūjam izvirzās nepieciešamība meklēt jaunus rakursus un tēlus strēlnieku problēmu (tieši problēmu, kā to pierāda O. Vācieša nesenās aizkavētās publikācijas!) risināšanai.

Artura Gobas «**Kristalizācijā**», kā tas raksturīgi arī «Pīlādžu gadskārtās» (1979), daudz sižetisku dzejoļu. Notikums ir kompozīcijas un diemžēl parasti arī satura pamats — nekādu poētisku vispārinājumu nesniedzot. Un tur, kur dzejoļa daļa ir veiksmīga atziņa, piemēram, dzejoļa «Radīt maizi» divi panti 79. lpp., tiem seko vēl vesela lappuse atšķaidījuma. Gan šādas kļūmes, gan acīm redzamas poētiskas apgrēcības («Katru pavasari kāds cīrulis / Pirms laika atlidot mēdz, / Tālceļa jūdzes / Ietīdams dziesmu kamolā. (...) Savu necilo vārdu ierakstīdams kā sāpi / Cīruļputeņa palsajā sienā») paslīdējušas garām «trīskāršai kontrolei» (rec. M. Losberga, M. Čaklais, red. V. Rūja). Tādēļ nav jābrīnās arī par tādiem «štampa uzlabojumiem» kā, piemēram, «Pārkausēsīm zobenus stīgās, / Uz kurām cīruļi spēlē» un šādām «atziņām»:

Nē, rudens ir karalauks,
Kur zaļo dzeltenais pārspēj,
Pats noasiņodams sarkans.

Vienīgi sirdī —
Kaut vasaras mainās ar rudeniem,
Bet krāsas nekad.

Protams, par visu šē minēto atbild autors un pirmām kārtām. Bet, liekas, uz šo atbildību palaužoties, esam nonākuši kā dzejas problemātikas, tā mākslinieciskuma aplī. Un turpinām reibt no šī karuseļa. Katrs sevī un katrs sava vidū.

Šē izvīrītājā 1986. gada dzejas aplūkojuma aspektā — kā dzeja pārvar (galvenokārt tomēr nepārvar) iesligšanu ierastā tematikas un stila lokā — kā krustceļos esoši uzmanību saista vairāki krājumi. Jāņa Rokpeļņa trešais krājums **«Vilciens no pilsētas R.»** atsauc atmiņā vairākas viņa agrāko grāmatu iezīmes: paradoksus, tēlu originalitāti, fantastikas un reālā sajaukumu. Turpretī tematikā iezīmējas redzama pārorientēšanās no sabiedriskiem motīviem uz individuālo izjūtu tēlošanu, gan dažkārt uzsverot «apstākļu lomu» («Es, protams, nelēcu akā./ Vienreiz gan/ mani gribēja tajā iemest»), bet tēlojot tos «kā tādus», kā dabiskus:

laiki kā zināms mainās
paveros laicīgās ainās

ko nu tu bālelīn skumsti uzaustošs jauneklis taujā
tāda ir kauja par skumsti vienreiz ir jākrit šai kaujā
katra visasākā bulta
pārtop reiz laulību gultā.

Šādas «pārtapšanas» dzejoļu krājumā ne mazums. Un šādai metamorfozei kā cēloņi tiek piesaukti gan tas, ka «nav naglai lēmējbalss» un pēc «priekšrakstiem mēs gājām», gan 60. gadu «Mežrozītes» ēra, kas pārvērtusi asinis ne nu gluži «salkanīgas, bet savādākas gan». Ir taču vispāratzīts, ka 60. gadi ievērojami cēla dzejas «asinskrāsu». Krājumā neuzzinām, kāpēc J. Rokpeļņa lirikas varonim tas bijis citādi. Sur tur krājumā spēcīgi strādā kādreizējais naturālisms un robustums («Dzīvībai», «Koki pilsētā»), atblāzmojas viņa agrākās dzejas paradoksi un fantastika: varonis ceļo vērdiņā pa pasauli un dabū redzēt «prastus ļaudis, nevis pasaules pirmrindniekus», autors uzaicina, «kamēr Vecrīgu restaurē», mazliet padzīvot Trojā, noīrējot istabiņu no Homēra, kas mitinās reizē divās poēmās.

Taču tagad šī J. Rokpeļņa stiprā puse kalpo vairāk Kanālmalieša stilam un veic tīri izklaidējoši uzjautrinošas funkcijas. Tā nav O. Vācieša tradīcijas turpināšana, lai gan J. Rokpeļnis viņam veltījis meistarīgu dzejoli («tavs zaru raksts») un citur pat pārāk tieši lieto viņa tēlus: «Tikai lāses purinājām / Nost no biksēm — / Te melnas,

te baltas, te sarkanas...» (6. lpp.; «Elpa», 205. lpp.); «telpā uzkavējos/ tai telpā uzgaidāmā / kas vērtās manā namā» (5. lpp.) ir O. Vācieša bieži lietots tēls 60. gadu dzejā (sk. arī R. Roždestvenska atdzejojumā «Mans vārds», 18. lpp.).

Pārāk peticīgs uzdevums uzticēts tik dažādažām Senās Romas, mūsu pašu 13. gs., Mocarta un Saljēri u. c. kultūras reminiscencēm. Jau bezgalīgi lietotas mūsu dzejā, tās šē skan pārāk aprasti un pērni:

Labdien, es esmu biedrs Saljēri. (...)

Bet ko lai dara, biedri Mocart!
Zārks arī nevar tukšā būt.
Jā, protams, sēras mani moca,
Kaut liktenis man divkārt grūts, —

Jūs varat gaiši atdusēties...
Bet man vēl jādzīvo — tā jā.

Tas jau ir autora paša apšaubīto 60. gadu polāro protestu patoss, ko šodien patiesi nevajag atdzīvināt.

K. Skujenieks, piemēram, spēku saskata grūti izcīnītā harmoniskumā, V. Avotiņš nelietības izpausmes cenšas skatīt kopsakarā ar lietu un materiālās labklājības kultu, bet individuālo trumu šaustišana jo daudziem šodienas autoriem ir tikko minēto un vēl citu sabiedriski aktīvo dzejnieku agrāka perioda daiļrades inerce.

Vika «elektroniskajam pagānam», kā ne jau vienai vien «grūtai grāmatai», ceļu pašķirt nācies Ojāram Vācietim. Ievadā viņš raksta: «Viktors Kalniņš ar pašu dzejas materiālu — vārdu — arī rīkojas absolūti brīvi, visu laiku uz riska robežas. Vienā no viņa dzejoļiem ir runāts par dejošanu uz virves, kur «tikai neskaties lejā, tur ir vertikāle pret tevi». No V. Kalniņa dzejas patiešām nedrīkst «skatīties lejā» — nedrīkst ņemt jēdzieniskās domāšanas «vertikāli» — iesmu — un ar to preparēt tēlainību.»

Dzejoļu krājums «elektroniskais pagāns» ir noteikts pagrieziena autora daiļradē, uzrakstīts jau 70. gadu beigās, sava neparastā stila dēļ līdzīgi Bērziņa krājumiem (pavisam citā stilā!) tik ilgi «ziemojis». Krājuma stilā liela vieta ne vien vārdu un jēdzienu, bet arī skaņu asociativitātei, to spēlēm, apspēlēm, iespraužot vārdā liekus balsienus, skaņas latviešu vai angļu valodā, tādējādi panākot tēla vai frāzes daudznozīmību. Sāds stila paņē-

miens nav jauns tāpat kā gandrīz nekas šajā pasaulē — K. Skujenieks norāda uz tā pirmavotu — amerikāņu avangardistu *e. e. kamingsu* (1894—1962) (LM, 1986, 6. janv.). Savu eksperimentu mūsu dzejā Viks paskaidro un aizstāv dzejoli «līmeņrādī burbulis...»: burti, vārdā pārvietojoties, rada jaunas satura izteiksmes iespējas. Un «sakaitinātiem no kārtības», kas uztraucas, ka nedrīkst uzspriecināt valodu, viņš atbild:

bet kā tad zibens uzspriecina
negaisu
(lai būtu gaiss)!

Vika novatorisms pelna ievēribu, jo lielā daļā dzejoļu tas kalpo nozīmīga, aktuāla satura izteikšanai. Jau ar īpatnējo virsrakstu «elektroniskais pagāns» dzejnieks pasvītrot liriskā varoņa plašo laika uztveres amplitūdu: mūsdienu tehnizācijas laikmetā viņš cilvēkā redz gadsimtu un gadu tūkstošu mantojumu — pagānismu, cilvēka saistību ar dabu, kas nekad nedrīkst izzust. Virsraksts krājuma lasīšanas gaitā vēl asociē arī elektrisko ērģeļu tēlu — mākslas mehanizācijas «pagānismu» — u. c. mūsdienu modernos «pagānismus».

Rindā dzejoļu, piemēram, «modernā arhitektūra», «putni», «tā mana daļa», «trokšņu ielā», «cielavai atsīto ties pret VAZ-21011 radiatorrežģi», meditēti pasaules unifikācijas plusi un mīnusi, iespaidīgi parādot dabas nenoliedzamo pārkumu: «mašīna aizjoņoja/ piespraudusi pie savām krūtīm / nozīmīti / mazu spārnotu / kamikadzēnu,» — tomēr superlidķermeņiem putniem ir «nepārspējami / maināmas ģeometrijas / spārni».

Pirmajā krājumā «Komunikācijas» (1978) Viks (Viktors Kalniņš) runā par savas tautas problēmām, šajā — par internacionālajām. Dzejnieks atzīst mūsdienu «elektro Mona (rhiju)», pievienojot izceltajam vārdam Mona vēl Liza, tādējādi apliecinot to kā šodienas ideālu, atzīst arī populāros džinsus par «vēsturē pirmo pasaules / tautas tērpu» un reizē internacionālajai pasaulei iesaka runāt Milestības valodā, kas ir visnenākā — no pagānisma laikiem nākoša. Šīs idejas nosacīta ir krājuma tematika un vadošā intonācija. Dzejoli «uvertīra» autors tver pašu lielāko un sarežģītāko laikmeta pretrunu starp mieru un karu, atgādinot madonnai un skolotājam, ka «dūšīgais pielādētājs / ar betona smaīdu ir / vēsture» un ka daudzie nākošajā grāmatas lappusē savilkto izsaucēji ir «ierinda»

un pēc tam — «brāļu kapi»; «uvertīra» beidzas ar satraucošu brīdinājumu: «peld Saturns sestdienā/ gulst zāļu vākars smags/ kaist apvārsnis un/ gatavojas savai neatnākamajai dienai/ Rit.»

Labāko dzejoļu koncentrācija un emocionālās iedarbības spēks pat pārsteidz:

planēta
kurai vairs nav mākoņu

skarbāku brīdinājumu
i neiz
do
māsi(ņ)!

Te ar vārda dalījuma un viena burtā iespraudumu pānākta emocionāla uzruna māsai.

70. gadu nogalē samērā labvēlīgas starptautiskās situācijas apstākļos tik asredzīgi pasaules katastrofas draudus mūsu dzejā tvēra vēl vienīgi Ojārs Vācietis.

Vika krustceles šajā krājumā parādās kā saturā, tā formā. Pirmā grāmata bija uzrakstīta tradicionālajā dzejā, tikai vietām lietojot eksperimentālo daudznazīmības stilu, šē tas kļuvis par galveno. Ne visur tas attaisnojies. Kopumā sanāk krietns skaits dzejoļu, kuru saturs pazūd eksperimenta shēmā, kura pat «neuzspridzina valodu», bet to it kā betonē, piemēram:

mūs iztulkos
(dzen dzenis
senu no-tikumu
priedē Būsim
sen mūs iztulkos
no šaipus Nav
un viņā pusē
k-Ādam
visredzoši lasīs).

Šādos veidojumos ne tikai nevar runāt par virszudējuma trūkumu, kā tas ir vienā otrā sameistarotā Vika dzejolī, — te nav uztverama dzejas teksta. Tādos dzejoļos kā «Pangejas mākoņi», «pusnakts dzejolis», «balss», «sieviete», «pulksteņiem», «pasaulē mēs caur salmiņu...» ir vairāk blēņošanās ar vārdu spēlēm nekā iecerētais stils darbībā. Un jāpievienojas jau minētajā ievadā teiktajiem O. Vācieša vārdiem: «..valoda ir dzīvs organisms, un nevienam nav ļauts tajā ķirurģiski maisīties, ja viņš to ne vien zina, izprot, bet ja viņš to līdz pēdējai šūniņai neizjūt.

Viktoram Kalniņam ir teicama valodas izjūta, taču arī viņam ir sirsnīgi jāieteic pārāk neaizrauties šajā ziņā...»

Amandas Aizpurietes «**Kāpu iela**» ir pirmā krājuma «Nāks dārzā māte» (1980) visumā tiešs turpinājums: dominē tumsas, nakts, noslēpumainības tēli, fantastiski domu lidojumi. Iluzoras vīzijas pauž sievišķīgu vientulību un arī visai slēptu vēlēšanos izrauties no tās. Sievišķīgā labestība un laimes alkas viscaur izteiktas pastiprināti zemtekstā. Autore baidās ticēt cilvēku saprāšanās un tuvošanās iespējām: viņai gan «kaimiņos jāpajautā, vai mājas gariņš nav manīts», gan «pasakā pirms laimīgajām beigām/ Pūķis pamodies», gan «pamazām draugi/ pārvēršas viesos» un «Lūdzu, nosauc mani vārdā,/ Lai varu iekrist tumsai rokās».

Liriskā varone šķietami asprātīgi jautā: «ko ar to maigumu iesākt, kurš nepieder man,/ Bet nepastāvēs bez manis?» Šādā stilā kā dilemma tiek skatītas visas cilvēku attiecības: nekas nav drošs, pastāvīgs, noturīgs, viss ir līgans, noslēpumains, visbiežāk iluzors. Tur, kur salīdzinājumā ar pirmo krājumu pieaugusi reālistiskās detaļas loma tēlojumā, tā nenes citu slodzi — vienīgi ietonē caur un cauri iluzori impresionistiskā romantisma maniere tvertu pasauli. Ar to nav gribēts ne noliegt romantismu, ne apšaubīt Aizpurietes tiesības radīt šajā nemirstīgajā literatūras virzienā. Gribētos tikai, lai viņas romantismā, viņas psiholoģiskajos tēlos ienāktu konkrētāka problemātika. Citādi zūd vērtējums, dzejnieka ekspresija. Var iebilst: Aizpurietei tā ir neuzbāzīga, slēptāka nekā citiem, tāda ir viņas īpatnība. Ja arī tā, attieksme tomēr nedrīkst zust. Minēšu kaut vienu acīs krītošāku piemēru.

Autore atrauj vaļā pat tik drausmu sāpju vāti kā pašnāvība, bet tās tēlojums paliek pašmērķīgs (45.—46. lpp.). Nemaz neminot, kas viņš bija — bārenis? glēvulis? varbūt narkomāns? — un kas viņu iedzina nāvē, autore ir mūs izšausminājusi — un viss. Šādā aspektā ķerties pie šīs problēmas taču ir neētiski. Gribas ticēt autores pašas kādā reālistiskā dzejoli teiktajam: «Laiks būtu kļūt nopietnākam.» Tas nav mudinājums dzejniecei atteikties vai mainīt romantisko stilu — stils ir pati cilvēka būtība. Pasaulsuztveres, izpratnes un attēles principos jebkurā stilā svarīga ir patiesība. Psiholoģiskā patiesība, kas dominē A. Aizpurietes dzejā, pagaidām nav ne pietiekama, ne pārlicinoša.

Annas Rancānes otrā grāmata «**Piektiena**» iezīmīga ar folklorisku pasauleskatījumu. Īpaši izceltas tautā gadsimtos sakņotās ētiskās vērtības: mātes mīlestība, pieķeršanās lauku dabai un cilvēku attiecību skaistumam. Šie motīvi A. Rancānes dzejā skan elēģiski — ar neatgriežama zaudējuma sāpi. Māju vārds pazudis un meklējams zem sliekšņa, pār jumtu skrien melns krauklis, un sauciens pār pagalmu izskan bez atbalss. Sādžas dadzis vēl ķeras drēbēs kā draudzīgs suns. Kaut kas vēl velk atpakaļ pie zemes, pie tām mājām, kurām lūgšana izskan dzejnieces pirmajā krājumā «Lūgšanas mājai». Bet, ja «Alksnis grāvmalā turas/ siksti un latgaliski», tad «kādēl mēs projām gājām,/ Splaujot vecajā akā?» — kā pamatoti jau tāts «Lūgšanā mājai». Lauku atstāšanai, «nodevībai», «piesplaušanai» u. tml. ir noteikti sociāli ekonomiskie cēloņi: gan pirmo kolhozu gadu grūtības, gan rūpniecības vienpusīgā forsēšana, gan lielā rubļa un laimes meklēšana pilsētā. Krievu padomju u. c. proza šos procesus atspoguļojusi dziļi un pamatīgi. Tos asi uztvēra 60. gadu dzejā O. Vācietis un I. Auziņš. Tagad būtu jādod dziļāka un nozīmīgāka atbilde. Taču mūsu jaunie dzejnieki šajā jomā griežas «kāpēc» un «kādēl» aplī un ne mazāko spraudziņu nepaver atbildei. Lauku pretrunas konkrētās ainās un pat skaitļos un faktos tver I. Ziedoņa «Tik un tā». Gan te, gan statistikā var atrast datus, cik cilvēku no Latgales u. c. rajoniem pārvelk pie sevis «Ādaži» u. c. «laimes meklēšanas» vietas. Un, protams, atstātajās vietās, «dabai tukšumu neciešot», ieplūst citi laimes meklētāji. Šķiet, ka, to izprotot un emocionāli atklājot, pavisam citādu seju iegūtu želotais un pilsētā «pazudinātais» ienācējs no laukiem. Tad vēl vairāk nekā pretstats konkrēti A. Rancānes dzejā izceltos viņas poēmā «Taisneības nesējs» attēlotais nesalaužamais patriots Pīters Miglinīks. Ar viņa prātu bija iespēja atrast laimi jebkurā malā, taču tas nav un nevarēja būt ejams ceļš vienam no sava laika lielākajiem cilvēkiem. Viņa tēls pieder pie labākā A. Rancānes dzejas veikuma. Vienīgi žēl, ka šī poēma saprotama tikai dialekta pratējiem.

Klāvs Elsbergs, kurš jau pirmajā krājumā «Pagaidīsim ausaino» (1981) spēja dot kaut nedaudzus, bet sociāli nozīmīgus vispārinājumus, otrajā grāmatā «**Bēdas uz nebēdu**» devis pašu krāsaināko un bagātāko tēlojumu jaunākās paaudzes dzejnieku vidū. Tas iezīmējas ar savdabīgu stilu. Ikdienas burzītā pilsētas cilvēka psihe krus-

tojas ar «dižajo» izsacītajiem noslēpumiem savdabīgā liriskā varonī, kas izaicinoši nostājas pret visu estētisko, turot aizdomās jebkuru par skaistiem meliem. Bagātas literārās reminiscences no A. Čaka, arī no E. Ādamsona un gan jau arī no franču urbānistiem, ar kuriem autors labi pazīstams, nosaka lirisko varoni — zināmā mērā agrāko periodu arhetipu. Tomēr arī šāds literarizēts raksturs spēj portretēt mūsdienu cilvēku. Viņa dzīves pozīciju raksturo jutekliski un intuitīvi asi uztverta pasaules situācija no «Pasaules saimnieka» («Man visa pasaule piederēs/ Pēc bumbas...») un «Pusaudžiem karā» («no raķešu iekārtu pultīm/ spīd skumīgas pusaudžu acis») līdz tam, ka «mēs esam ļoti vieni» un «Sērot būtu lieki —/ par kaķi. Bet par cilvēku, patiesi,/ šie vārdi kādam liktos vismaz nepatiesi». Tiešām, cilvēka vērtības zudums mūsdienu pasaulē ir fakts. Bet tālāk? Vai ar šo konstatējumu pietiek? Un te redzams apjukums un neziņa situācijas priekšā, gluži kā viņam no viņas šķiroties: «lūk tādā balsī ir jābrēc kairīgai.. / nezinu / — ko tev teikt/ mēs ejam caur pagalmu skaties es saku/ šis kaķis laikam ir beigts.» Ja dzejā pietrūkst pasaules situācijas analīzes un skaidrošanas, svarīgi, ka autora tēlainais redzējums vismaz rosina uzurdošas domas. Lielā problēma — šodienā — «Bēdās uz nebēdu» ir mūsu priekšā daudzveidīga un noslēpumaina. Ja autora attieksme būtu noteiktāka, mēs piekļūtu tai tuvāk. A. Čaka ironijai, robustajiem tēliem, naturālismam «apakšā» ir liela labestība un «cerība dreb apses lapā» (J. Peters), bet «Bēdās uz nebēdu», K. Elsberga ekstravagancei jaucoties ar reālistisku detaļu, veidojas izvairīga un nenoteikta attieksme.

Rimanta Ziedoņa pirmajā grāmatā «Atvēzējies glāstam» ar pirmo dzejoli un tālāk iezīmējas pārsteiguma momenta meklēšana: vai saule būs vēl rīt? vai tiešām tā lec mūsu dēļ? arī skaistā naktī cilvēki mirst; tikai galīgu sīkumu dēļ divus gadus nav notikusi svarīga redzēšanās. Patiesi, visi šie it kā naīvi fiksētie redzējumi ir būtiski, jo cilvēks parasti nedomā par lietas vai parādības «otru pusi», kas dažkārt ir svarīgākā. Šī līnija turpinās visā krājumā. Ne intuitīvi emocionālais, bet loģiskais pasaules-uztveres primāts veiksmīgākajos dzejoļos rada caur domu dzimušu pārdzīvojumu: par strēlnieku Ilmāru, kas nomirt steigšus uz tēvzemi; par skolu, kur mācīja, ka cāli var iedzīt atpakaļ olā; par Rīgu, no kuras izbraucot jānoslauka kājas; par sauli, kas

turēja runu,
no kuras izrietēja,
ka smīnšie
vairs netiks sildīti.

Apstrīdams ir apgalvojums, ka «antikā drāma vairs nevar izsaukt katarsi». Mākslā kurlam varbūt. Vai tiešām 20. gs. nogalē latviešu vai citi avangardisti radīš jaunu katarses mākslu? Cik šādu «radītāju» jau bijis un izbijis! Drīzāk šādi dzejoļi kā «Draugs» uztverami kā ironija par agrāko kategoriju un jēdzienu «novecošanos»:

draugs var mierīgi noskatīties
kā tevi iedzen ar hidraulisko veseri zemē
ko tad es varu darīt viņš teiks
tas taču ir hidrauliskais veseris.

Asprātības demonstrācijas līmenī palikuši dzejoļi 16.—21., 23., 29., 34. u. c. lpp. Tas viss būtu saprotami un pirmajā grāmatā pieņemami, ja tajā no pirmās līdz pēdējai lapusei nevaldītu tik pazīstamās I. Ziedoņa intonācijas. Nevienam citam šādas intonācijas pirmo grāmatu nedrukātu. Kādēļ to dara R. Ziedonim? Šinī gadījumā jau pirmajā grāmatiņā izvirzās krustceļu problēma, kas parasti raksturīga otrajai.

Tāda tā ir arī kopkrājumā «Četri».

Patiesi nepretenciozs un bezpersonisks nosaukums. Gan šādas izdošanas prakses dēļ, gan arī spilgtākas individualitātes trūkuma dēļ veselu četru autoru dzeja tā arī ne ar ko īsteni neiezīmējas. Un tomēr — ja mēģinām ņemt rokā katra devumu kā atsevišķu grāmatiņu... Visvalda Vecvagara debija «Spīdēsim šonakt» bija jau 1978. gadā. Tā iezīmējās ar lielu labestību, elēģiskumu, uzticību šauram sadzīves parādību lokam. Tādu pašu ieraugām autoru jaunajā grāmatā «**Vasaras vakara riteņbraucējs**», kur, vīrišķīga maiguma apņemta, klāt vēl nākusi intīmā dzeja. Diemžēl ļoti maz ir tādā līmenī uzrakstītu dzejoļu kā «Fotogrāfija», kur dzīves tik nežēlīgais «par vēlu» vai «nekad» izteikts tādā aizturētā kliedzienā. Iejūtīgums pret dabu un cilvēkiem, fantastikas ievirze vedina domāt, ka V. Vecvagars varētu rakstīt bērnu dzeju. Te jau ir daži labi paraugi («Bruņinieki»).

So pašu starplaiku — veselus astoņus gadus — aptver Tamāras Skrīnas otrais krājums «**No vienas saules**». Izjūtu, noskaņu izteicēja ar tieksmi uz aforistisku atziņu dzeju, kas vietām prātā paliekoša: «Zāles smarža ir zemes

lūgšana»; «Pat ja akmens maizē tu kod,/ Tev graudam ir jāpiedod»; «Darbs nav jānes,/ Darbā ir jāpārlejas». Tēlu un krāsu sablīvētība: balts uz balta, gaisma uz gaismas, un saule — gaismas pieminēklis — liecina par sadomātību, kāda jo bieži ienāk cerētās originalitātes vietā, piemēram, Visumā «mūsu acis izmisīgi ceļo/ Kā dūmu spirāles, kā uguns veļi». Par šādiem «tēliem» taču laikam jāatbild arī redaktorei N. Kalnai. Bet tas viss jau bija pirmajā T. Skrīnas grāmatā «Dzintars asiņo». Un cik tad tālu tā?

Dalītas jūtas un, protams, domas rada Mirdzas Kerliņas grāmatā «**Uz gaismu nedusmo**». Autorei raksturīgs spēcīgs pārdzīvojums, lielas dzīves alkas, vietām savi, pašas atrasti tēli: «es tevi gribu/ mūžīgi lasīt/ arī tur/ zem dievkociņiem/ arī tad/ kad mani par pieneni sauks.» Diemžēl jo daudzus, arī labi sāktus, dzejoļus sabojā vispārīgums: «lai izgaismo pasauli plašo/ tā saule kas spīd tevī pašā»; «kā urdziņas kā strauti/ vaļā rauti mirkli/ burbuļo starp mums/ un laika upē krājas»; «kāpēc lai kļūtu par zemi/ ja mēs tik pilni ar sauli?» — līdz pat tādiem šabloniem kā «un tu vārdus izčukstēji/ pilnus sudraba». (Atkal redzams redaktora trūkums.) Gan satura, gan formas divdabībā plūst viss krājums, jo bieži acīm redzamam šablonam dzēšot poētisku veiksmi. Nenoliedzami vainojams arī autores paškritikas trūkums.

Arī ceturtais no «Cetriem» Edgars Bražis ienāk tajā pašā laikā, kad pārējie, — ar toreiz visai cerīgo krājumu «Tas dārzs starp mums» (1979). Tāda limeņa sniegums ar pretrunīgās pasaules mūžīgās kustības un atjaunināšanās izjūtu, ar nenoliedzamu filozofiskās dzejas ievirzi un oriģināliem tēliem lika turpmāk gaidīt ko nozīmīgu. Otrajā grāmatā «**Un vēl tu**» ir dzejolis «*In memoriam*»: «kamēr neviena nebija mājās/ viņa izberza grīdu/ noslaucīja no klavierēm puteklus/ sakārtoja rotallietas/ un pieņēmas lietīņas/ palikušās pēc viņas bērēm/ tad uzkrāsoja lūpas/ spoguļi lūkojās brīdi/ un iegāja atpakaļ/ ģimetnē.» Ja šādu dzejoļu būtu vairāk, nenoliedzami varētu runāt par izaugsmi, par ieguldījumu mūsu dzejā. Diemžēl tā nav. Un tas laikam ir grūtākais stāvoklis, vismaz daļrades sākumā, kad autors sevi atgādina, atkārt, bet nepārspēj. Vēlāk diemžēl sevi daudzkārt atkārtotāju un «uz leju pārspētu» dzejnieku izdod bez kādām sirdsapziņas mokām. Un arī lasa un priecājas par tik labi atpazīstamu. Tā ka krustceļu problēma ne tuvu nav tikai paša

dzejnieka problēma: tālāko nosaka, kaut arī tā tam nevajadzētu būt, daudzi blakusapstākļi, arī konjunktūra.

Un, tā līdz šādam bēdīgam secinājumam nonākot, vēl gribas izdarīt īsu kopsavilkumu.

«Dzejnieku nekad nevar būt par daudz, dzejas vienmuļības gan...»

Sie A. Griguļa vārdi kā naglai uz galvas trāpa mūsu 1986. gada dzejai. Aktīvi rakstošu dzejnieku mums ir patiešām daudz visās paaudzēs, kas bagātīgi pārstāvētas arī ar aplūkojamā gada grāmatām. Un gandrīz visās tajās vienmuļība: atkārtotāšanās (visvairāk recitējot sevi), svarīgu tēmu devalvācija, sīktēmība, iešana pa apli. Visvairāk pārsteidz nespēja atbildēt uz kardināliem laikmeta jautājumiem: kur ir cilvēku vaina pašreizējo globālo draudu augšanā, un kā to labot? Mūsdienu zinātniskā un populāri zinātniskā literatūra sniedz interesantas, arī pretrunīgas un šokējošas atbildes. Vai tiešām mākslas uzdevums ir tikai turēt spoguļi laikmeta lielceļa malā? Piebildīsim, spoguļi, kas stipri apputējis. Nav nemaz jāsāk uzskaitīt pagātnes dižgaru vārdus, lai redzētu dzejnieka pravieša misiju. Protams, ne visos laikos un situācijās tā ir bijusi vienādi aktuāla un vajadzīga. Taču pilsoņa iedrošināšanos, «es un šis laiks» pozīciju atradīsim visiem, kas šodien ir mūsu dzejas kontā. To pārliecinoši apstiprina 1986. gada izlases: A. Čaka «Tikai tevi es mīlējis esmu», A. Griguļa «Soļi uz lielceļa», U. Leinerta «Graudam būt», V. Līvzemnieka «Doma par pastāvēšanu», D. Avotiņas «Ērģeles naktī», H. Heislera «Atstāj vienu labu vārdu». Tā ir spēcīga dzejas maize. Ne jau visi, kas ilgi rakstījuši, var šodien tādu galdā celt. Bet paliekošais būs tik liels, cik liels ir dzejnieks savā laikā.

Dzeja un tās kritika 1986. gadā

Raksta pirmajā pusē būs runa par pašu dzeju, protams, ne gluži bez tā, kas teikts par dzeju kritikā; otrajā pusē — par dažiem kritikas jautājumiem. Aplūkojot dzeju, nebūs sniegts pārskats par itin visām gada laikā iznākušajām grāmatām, kuru skaits tuvojas trim desmitiem; būs tikai ieskats spilgtākajās, iespaidīgākajās. Un, ielūkojoties kritikā, arī būs skarti tikai daži jautājumi, kas vairāk varētu nodarbināt kritisko domu.

Par dzeju

1986. dzejas gads gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi ir bagāts. Lai arī, tā sakot, neviena komēta nav uzliesmojusi, tomēr mums ir ne tikai daudz dzejas grāmatu (vairāk nekā citos pēdējos gados), bet — kas galvenais — daudz īstas dzejas.

Meklējot nozīmīgāko, kas īpaši saista uzmanību tieši kā mūsdienīgās dzejas pulsējuma sastāvdaļa, būtu jāpievēršas dzejas publikācijām periodikā. Tas, starp citu, arī tika darīts pagājušajā «Kritikas gadagrāmatā». Sai reizē pievēršamies grāmatām. Izlases te gan neaplūkosim, bet acu priekšā paturēsim A. Griguļa plašo izlasi «Solī uz lielceļa», O. Vācieša «Rītam ticēt», D. Avotiņas «Ērģeles naktī», H. Heislera «Atstāj vienu labu vārdu», A. Krūkļa «Dziesmās ieputināts», V. Livzemnieka «Doma par pastāvēšanu», A. Čaka «Tikai tevi es mīlējis esmu» u. c. Tās ar savu zināmo kvalitāti veicina dzejas kultūras un tās procesa attīstību.

Kā jau sacīts, neaplūkosim grāmatas, kas īpašu ievēribu nav izpelnījušās (starp tām var būt arī laba līmeņa grāmatas, bet bez īpašas spilgtākas savdabības mūsdienu dzejas kontekstā). Turpretī zināmu uzmanību saista debijas un otrās grāmatas, jo ar šīm grāmatām sevi pieteic jaunas individualitātes.

Tātad vispirms par iespaidīgākajiem krājumiem. Viens no vairāk noskaņotiem un saturiski piepildītiem ir Valijas Brutānes krājums **«Plauksta uz pieres»**. Tā ir meditācija ar filozofisku strāvojumu. Te rāmi rit skaidra, jūtu pavadīta doma, kas organiski vienota ar tēlainību un ik dzejolī aizrit līdz savam atrisinājumam, tā sagādājot estētisku patiku jau pašā dzejoļa uztveres gaitā.

Saturs nāk no dzīves gudrās pieredzes, no dzejnieces atzītajiem ētisko pamatvērtību avotiem. Saista rimtais, daudzsaprotošais, savā psiholoģiskā dabiskumā pārliecinošais elēģiski tonētais visu dzīves balto un nebalto dienu, veikto un neveikto darbu skaudrais un viedais izvērtējums.

Otra saturiski, intonatīvi un mākslinieciskā veidojuma ziņā spilgtā un noskaņota grāmata ir Knuta Skujenieka **«iesien baltā lakatiņā»**. Tā ir uz smalkām liriskām intonācijām balstīta pārdomu dzeja ar meditatīvi melodisku skanējumu, kas īsti baudāms tikai tad, ja šo intonatīvo melodiju sadzird, ja ieiet tajā iekšā. Tā ir tautiska un dvēseliski stabilizējoša dzeja, kurā izjūtams folkloriskais piesātinājums. Folklorā te netiek atdarināta, stilizēta, bet ir jūtama tās garīgās, ētiskās un estētiskās būtības klātesamība.

Blakus liriskajai simpātiska te arī humoristiskā stīga. Par šo divatnību pats dzejnieks saka:

tā mana dzīve ir jocīga
un jocīgas manas dzejas
kā sprediķis kurā puse raud
bet otra plīsdama smejas.

Svarīgi, ka ik dzejoļa koptēlā organiski dzīvo vienota jūta un doma.

Mirdzas Bendrupes dzejoļu krājums **«Lukturu aizdedzinātājs»** par jaunu ar dzejnieci piemītošo teksta iespaidīgumu apliecina romantisko «nerimas balsi». Nerimtīgas garīgas aktivitātes kā dzīves skaistuma akcentācija ietverta skaidrās gleznās, ko mērķtiecīgi virza dzīvi ietonēta doma.

Ārijas Elksnes dzejoļu krājums **«Viršu karogs»**, ko dzejniece vēl pati sastādījusi, apliecina viņas daiļrades dziļo tautiskumu un augsto meistarību. Tā ir patiesi demokrātiska māksla, kur valoda un priekšstats, no tautas paņemti, atgriežas tautā dzejnieces apgarotī. Trāpīgi Skaidrite Sirsone recenzijā par šo krājumu izsakās — ka

tā ir «tautas sirdī iedziedāta dzeja» (K, 1986, № 11, 170. lpp.).

Tieši Ā. Elksnes dzejai augstā mērā piemīt tas domu un jūtu organiskums, kas dzeju pasargā no konstruētības, nedzīvas, miglainas metaforizācijas, kas diemžēl nomāc vienu dzejas daļu.

Imanta Auziņa dzejas grāmata «Atskārsme» ir cieši sakņota gan paša dzejnieka iepriekšējā daiļradē, gan vispār mūsu dzejas procesā, gan tautas dzīvē, tās pagātnē un šodienā, pie tam — gan saturiski, gan tēlošanas veidā. Dzejnieks turas pie realitātes ne tikai saturā, bet arī valodā un ne tikai pie sadzīviskās realitātes, bet arī pie vēsturiski sociālās. Te I. Auziņa dzejas spēks.

Krājumā iespaidīgākais ir cikls par mātes aiziešanu. (Tas savā ziņā atgādina Miervalda Birzes tēlojumu «Tie tikai izgājuši» un sasaucas ar iespaidīgo priekšpēdējo nodaļu Lijas Bridakas dzejoļu krājumā «Mūžīgais vaicājums».)

Kritiķi ir saskatījuši, ka I. Auziņam dažā dzejoli stāstījums ielaužas tēlojuma vietā. Stridīgi paliek jautājumi par centrēšanos uz sadzīvi — kad un cik ar to iegūst, un kad un cik ar to var zaudēt (bet tuvāk par to, kad būs runa par kritiku).

Jāņa Sirmbārža dzejoļu krājumā «Ak, mūžs!» pievilcīgs pats domu un atziņu īpatnējais rotalīgais pasnieguma veids, izteiksmes skaidrība un skanība. Jau pats krājuma nosaukums zīmīgs ar lakoniska teiciena intonatīvo saturīgumu. Vispār J. Sirmbārdim stipra ir intonatīvi versifikatīvā izkoptība un elastība, kas pakļauta domu gaitas noteiktībai un mērķtiecībai. Neapgrūtinātā uztveramība sagādā estētisku patiku jau pati par sevi.

Sai ziņā J. Sirmbārdim tuvs Laimonis Vāczemnieks — vispār, kā arī ar krājumu «Es paklanos labvakaram». Dzejniekam piemīt spilgts humorista talants.

Minētie dzejas krājumi ir pārsvarā ar meditatīvu raksturu, t. i., ar pārdomu liriskas raksturu; kā vēstījošās dzejas tirveidu var minēt Pētera Jurciņa krājumu «Kvēpa lidojums». Tur, kur pavēstījienā izdodas ieprojicēt jūtu, emociju, liriskā pārdzīvojuma strāvu un to sniegt kompozicionālā vienotībā, — tur ieplūst iespaidīga elegiska pārdoma, smeldzīga atmiņa, valdzinošs humors. Pie vērtībām pieder arī vides kolorīts, kāds tas ir, piemēram, garākā dzejojumā «Tirgus». Tieši kolorējums te pārvēršas par galveno saturu. Vispār krājums ir sava veida

sadzīviski kolorēta autobiogrāfija, kurā nozīmīga vieta pieder poēmai «Tramvajā caur 1950. gadu».

Ingvara Jakaiša trešais krājums «**Pirmās salnas**» minams galvenokārt tādēļ, ka tas liecina par meistarības pieaugumu. It īpaši tas parādās poēmā «Septiņas dienas — Zeme». Te izpaužas spēja rakstīt atraisīti, sekojot iztēles un izjūtas brīvajai plūsmai.

Daudz vērības I. Jakaitis veltī versifikatīviem saskāpumiem (klasiskās strofas, atskaņojumu regularitāte, kas pārējā dzejā pareta parādība). Taču neliekas, ka gluži te viņa dzejas spēks; vairāk tas atklājies brīvos ritmos, kā, piemēram, jau minētajā poēmā.

No jaunaļiem savdabīgāka un izturētāka balss ir Klāvam Elsbergam viņa otrajā krājumā «**Bēdas uz nebēdu**». Visumā tā ir smalka grimašu dzeja (piezīmēsim: ar atbilstošu ilustrējumu uz vāka un titullapas). Stils pamatos rotaļīgs. Tajā artistiski viegli vienojas ironija (arī pašironija) ar lirismu. Tas ir dzīvotprieka un izdomātprieka pīestrāvots krājums.

Ar jaunākajiem dzeļoļiem, piemēram, arī ar ciklu «Plavnieki» (K, 1986, № 10), dzejnieks tiešāk savā dailradē ieplūdina personisko pieredzi, kas līdzī nes lirisma pastiprināšanos.

Spilgti īpatnēja otrā grāmata ir arī Annai Rancānei — «**Piektdiena**». Notikusi pārvirze no laucinieckās uz pilsētnieckisko dzīves uztveri. Dzejniecei piemīt dzīvas runas intonācijas ar kāpinātu jūtīgumu, un dažreiz liekas, ka pat par daudz ir tiša sakāpinājuma.

Anna Rancāne ar otro dzeļas krājumu iegājusi — varētu sacīt ar pazīstamā teiciens palīdzību — briesmās un skaistumā, un, atklāti sakot, bail par viņu. Visvairāk bail viņas pārāk skaudrā tiešuma dēļ. Bet laikam tāds jau ir dzejnieka liktenis.

Kā īpaša parādība atzīmējams tāds vairāk grāmatniecības nekā dzeļas fakts, ka četri pretendenti uz otro grāmatu ietverti vienā kopkrājumā. Laikam domāts tā, ka atsevišķi katrs vēl nepelna pa grāmatai, vēl nav nogatavojies tam, bet no kopā saliktiem, no kvantitātes vien jau radīšies minimāla kvalitāte, kas nepieciešama grāmatas iznākšanai un — pārdošanai. Tā jau ir tāda pieeja kā t. s. nelikvidiem, t. i., neejošām precēm. Taču šī prakse neattaisnojas, jo, pirmkārt, katrs mākslinieks ir individualitāte un efekta pastiprināšanai grūti likt kopā dziedāt Zoržam ar Rodrigo; otrkārt, ja nav kvalitātes, atse-

višķi ņemot, kā tad tā radīsies kopā? Vajadzēja pagaidīt, kamēr nobriest un, ja ne no katra, tad vismaz no kāda izlobās tā vajadzīgā kvalitāte, potences tam ir manāmas. Tāpēc atliek cerēt, ka vismaz trešais krājums nebūs kopeļs.

Neaplūkoto grāmatu autori lai nēlaunojas. Viņu grāmatas netiek uzskatītas par mazvērtīgām, bet dažā ziņā par mazāk iespaidīgām gan. Un galvenais faktors, kas dzeju dara maziespaidīgu, vispirmā kārtā saistās ar to, ka autors pārāk bieži ar sevi vien ir piepildīts. Šīs dzejas bālasinības avotus varētu raksturot Justina Marcinkeviča vārdi: «Kāds posts! Jūs sevī rodāt sevi vien.» Otrkārt, galvenie trūkumi saistās ar poētiku: vai nu ar miglainu, nemērķtiecīgi komponētu tēlainību, vai arī — un bieži vienlaikus — ar dzīvās runas iespaيدا trūkumu. Visbiežāk traucē sadomātu metaforu neorganisks kopsalikums, konstruētība, nepietiekama gleznu pakļautība vienotajam pārdzīvojumam kā koptēlam. Visus gadījumus te uzskaitīt nav iespējams, bet minēt kāda viena autora vienu darbu iznāktu it kā viņam pāri darīt. Pie tam lielu daļu no šiem gadījumiem, kas rada «poētiskus nelikvidus», uzrāda prasīgākie recenzenti, kā, piemēram, K. Skujenieks, rakstot par V. Avotiņu (LM, 5. sept.), A. Skalbergs — par Viku (K, № 10) u. c.

Par kritiku

Kritikā, vismaz vienā un nozīmīgā tās daļā, pastiprināties analītiskums, pārvarot slavējoši izskaidrojošās, komplimentārās «it kā» kritikas inerto plūdumu. Otrkārt, patikami atzīmēt, ka ražīgāk un arī analītiskāk strādājuši vidējās un galvenokārt jaunās paaudzes autori: Inta Čaklā, Reinis Ādmidiņš, Anda Kubuliņa, Māra Cielēna, Janīna Kursīte, Antra Kaņepe, Atis Skalbergs, Ingrida Vāverniece, Viesturs Vecgrāvis u. c. Viņu labākajās recenzijās un rakstos pastiprinās argumentēts prasīgums, spriedumu un vērtējumu patstāvība un vienlaikus liela tiecība pēc objektivitātes. Taču, neraugoties uz samērā lielo autoru skaitu, trūkst sistemātiskāka aptverošu rakstu klāsta un nav izvērstāka analītiska visas dzejas ražas (gan grāmatu, gan ievērojamāko publikāciju periodikā) māksliniecisko kvalitāšu izvērtējuma. Te gan lielu darbu veic Knuts Skujenieks ar savām, tā sakot, minirecenzijām

pārskatos pa gada ceturkšņiem, taču viens nespēj veikt to, kas veicams tikai visiem. Bet to «visu» iespējas ir stipri ierobežotas, jo nevaram gaidīt no atsevišķiem autoriem, lai viņi kā saimnieki vai dārznieki pastāvīgi pārraudzītu savu novadu, ja, būdami aizņemti katrs savā darbavietā, viņi tikai šad tad spēj sagatavot pa kādam rakstam. No tā tad arī rodas visa kritiskās domas nesavāktība, fragmentārisms, svarīgu aktuālu jautājumu neizrisinātība. Un citādi arī nebūs, kamēr nebūs profesionālu kritiķu.

Recenzijās attiecībā uz dzejas poētiku pārsvarā bijis jautājums par **dzejas tēlainību** un galvenokārt par metaforiski ornamentālo, uz asociācijām balstīto tēlainību. Tā ir dažādi vērtēta — gan slavēta, gan pelta. Kritiskāka nostāja pret to bijusi tad, kad ar to vien mēģināts sataisīt dzeju. Un šī kritiskā nostāja visumā ir simpātiska, jo atbīda malā to pseidokritiku, kura apkalpo dzeju, izskaidrodama metaforas bez to vērtējuma no mākslinieciskā iespaidīguma viedokļa dzejoli kā veselumā.

Dzejas tēlainības lielais sakuplojums līdz pat pārbagātībai kaut kādā ziņā sabalsojas ar izvērstāku šo jautājumu risinājumu literatūrzinātnē. Te īpaši minami Ausmas Grīnvaldes pētījumi, kas lielā mērā sekmējuši dzejas tēlainības izpratni.

Bet ne tik daudz izkopta gan dzejā, gan arī tās zinātnē ir otra puse — muzikālā, melodiski intonatīvā. Te pie atsevišķiem jautājumiem gan strādā Janīna Kursīte (pie metrikas) un Anda Kubuliņa (pie intonācijām), bet praktiski aktuālajā kritikā šī dzejas puse par maz akcentējas. Pašā dzejā, jauno dzejnieku daiļradē intonatīvais dzīvās runas melodisms vairāk samanāms Māra Melgalva, Annas Rancānes un Lolijas Vēzes darbos; īpatnēji tas izpaužas arī Klāva Elsberga dzejā.

Par neauglīgiem atzīti un atmesti strīdi par to, vai mūsu dzeja plaukst vai nikst, jo visumā dzeja kaut kādā tās daļā plaukst un kādā arī nikst. Tāpat kā uz mūsu planētas: vienā daļā sausums, otrā lieti, trešajā gluži normāli. Dzejā jo vairāk šādas atšķirības veidojas tāpēc, ka mūsdienās tā ir ne mazāk dažāda un raiba kā pati zeme starp ekvatoru un polu.

Tāpēc auglīgāki strīdi var būt par atsevišķu dzejnieku daiļrades tendencēm, par sasniegumiem un trūkumiem atsevišķos žanros un stilos, par atsevišķu poētikas līdzekļu izmantojuma veiksmēm un neveiksmēm un, bei-

dzot, par atsevišķu darbu kvalitāti, bet katrā ziņā un visos gadījumos vairāk nekā līdz šim spriežot par dzejas teksta dzejiskumu, par tā radītā estētiskā valdzinājuma kvalitāti, tātad — vērtējot no estētiskās funkcionalitātes viedokļa sabiedrībā. Jāpiezīmē, ka tā nav t. s. receptīvās estētikas sludināšana, bet tās kā sastāvdaļas iekļaušana kopvērtējumā. Ipaši atzīmējams, ka gada laikā ir bijuši lietpratīgi dzejas specifikas aizstāvēšanas gadījumi. Tā Inta Čaklā, iebilzdamā pret Valda Ķikāna rakstā «Kā dzīvo dzejas pamatvārdi?» (LM, 1986, 13. jūn.) pieļauto atsevišķu vārdu lomas pārvērtēšanu dzejā, pamatoti aprāda, ka ne jau vārdi — un lai arī tie būtu pat tā sauktie pamatvārdi — dzejā ir izšķiroši, bet gan tēls. Ar vārdu var spēlēt, to var apspēlēt, to var izteikt ar citiem vārdiem, bet tēls, ja runājam par dzejoļa koptēlu, izšķiroši atklāj liriskā varoņa pozīciju. Pie tam mūsdienu dzejas stilam sevišķi raksturīga lielo vārdu neskandināšana. Līdz ar to Inta Čaklā sarunu no pamatvārdiem pamatoti pārvirza uz pamatvērtībām un to izpausmes specifiku dzejas tēlos.

Pamatoti Inta Čaklā noraida arī pragmatiski tematisko pieeju dzejai, kas pavīd V. Ķikāna prasībā, lai dzejnieki, pievērsoties lauku vecajām mājām, tās skatītu salīdzinājumā ar jaunajām (tātad lai iepreti pagātnei būtu tagadne, tāpat kā kādreiz prasībā — lai iepreti negatīvajam tēlam būtu pozitīvais). Inta Čaklā raksta: «..nedrīkst no dzejniekiem pieprasīt..: ņemiet tik un tik daļas atmiņu par vecajiem laukiem, sajauciet ar tik un tik daļām prieka par tehnikas sasniegumiem, saskalojiet un dzeriet...» (LM, 1986, 20. jūn.; pārpublicējums šajā gadagrāmatā). Dzeja ne tik daudz balstās uz loģiskiem apsvērumiem, kā uz jūtu norisēm. Un, kādas tās ir, tādām tām jābūt dzejā. (Kādreiz jau Treimanis-Zvārgulis to efektīgi atgādināja: «Šabloniskiem kliegzieniem / Pintiķus lai nomā, / Dzejniekam būs visu teikt, / Ko viņš jūt un ko viņš domā.») Citāda pieeja rada šaubas par dzejas funkcionalitātes izpratni.

Pārprastas top dzejas iespējas un loma arī tad, kad Valdis Ķikāns tajā pašā rakstā (par dzejas pamatvārdiem) prasa, lai jaunie dzejnieki, kā kritiķis saka, «Ķertos pie lielu tēmu risināšanas» (ar lielām tēmām saprotot politiskās tēmas). Lūk, kā skan šī prasība, izteikta pilnā veidā: «Mūsu jaunajiem ar augstāko izglītību un lieliskām svešvalodu zināšanām ne tikai jābūt pa spēkam, bet

ir obligāti ķerties pie lielu tēmu risināšanas.» Tas skan kā no 50.—60. gadu tālumiem. Ar šo prasību raksts tad arī jo efektīgi tiek noslēgts. Tēmas lielumu dzejā nebalstis ne augstskolas izglītība, ne svešvalodu zināšanas, bet tikai personības lielums un šā lieluma pašatklāsmes dziļums un iespaidīgums. Citādi radīsies tikai t. s. lielu tēmu apdzeja, un tā vairs nav dzeja.

Kāpēc pie tā īpaši pakavējamies? Ne jau tāpēc, lai darītu pāri V. Ķikānam, bet tāpēc, lai turpmāk mazāk darītu pāri lirikas specifikai.

Atzīmējama arī tāda zīmīga, tikpat kā likumsakarīga parādība, ka intensīvāka pievēršanās liriskam varonim kā personībai, kā savdabīgai mūsdienu individualitātei, bijusi pamatā tam, ka visvairāk kritikas uzmanību saistīja tieši Māra Zālite kā viena no spilgtākajām personībām starp mūsu jauniešiem. Par M. Zāliti no 1985. gada beigām līdz 1986. gada vidum parādījās ap 10 rakstu, kas kopumā vairoja dzejnieces popularitāti un rezultātā deva samērā vispusīgu un pamatos augstu viņas daiļrades vērtējumu.

Viens no nozīmīgākajiem rakstiem par svarīgu jautājumu ir Andas Kubuliņas problēmu raksts pētījums «Bēg mākslinieciskais konflikts» (LM, 1986, 21. martā), kurā autore cenšas noskaidrot, kāpēc tas bēg populāro triju dzejnieku I. Auziņa, V. Ļūdēna un M. Čaklā daiļradē.

Te gan ir šis tas iebilstams, bet kā ierosinošs mēģinājums salīdzināt mākslu ar dzīvi tas katrā ziņā vērtējams atzinīgi. Autore runā par galveno lirikā — par liriskā varoņa attieksmi pret dzīvi. Un tas, ko no šā viedokļa autore ir teikusi I. Auziņam par labu, ir pamatots. Jā, I. Auziņš ir tautas likteņu pārdzīvotājs un tēlotājs jau no 60. gadu sākuma. Bet, kas teikts par stagnāciju sadzīviskumā daiļrades jaunākajā posmā, var izraisīt arī atšķirīgas domas, jo vai tad pats sadzīves tēlojums traucē? Visiem iespaidīgākajiem Plūdoņa un Blaumaņa darbiem ir sadzīves pamats, bet caur lielo mākslas spēku tie ceļas uz sociālas nozīmības sfēru. Mākslā vispārīgais top iedarbīgs caur individuālo, vienreizējo, sociālais — caur sadzīvisko. Ne te tā vaina. Vainu uzrāda pati Anda Kubuliņa šādos vārdos — «vispārinājums tiek pasacīts priekšā». Tātad dzejnieks dažā vietā stāstījumu, deklarējumu nolīcis tēlojuma vietā. (Par to runā arī K. Skuje-

nieks — LM, 1986, 4. apr.) Tātad — vainīgs dažviet sastopamais «viennozīmīgais pārstāsts», par ko autore runā savā rakstā tālāk.

Tātad par sadzīviskumu varētu teikt ar K. Skujenieka vārdiem:

no maza sadzīviska grēka

aug diža poēzijas ēka.

(«iesien baltā lakatiņā», 21. lpp.)

Protams, tas notiek tikai tad, ja sadzīvi tver nevis empīriski, aprakstoši, bet gan īsti dzejiski (kā empīrisku sadzīves tvērumu allaž minam Treimaņa-Zvārguļa dzejoļu krājumu «Cietuma rozes»).

Attiecībā uz **recenzijām** jāsaka, ka tās bieži paliek kaut kur starp eseju (eseju pašu par sevi kā žanru nenoniecīnām) un recenziju vai arī recenzija tiek aizstāta ar eseju, nereti iztiekot ar kādas iezīmes gluži subjektīvu paraksturojumu, ko, starp citu, L. Novičenko, par kritikas trūkumiem runājot, raksturoja šādiem vārdiem: «Subjektīvisms, kas noved līdz patvaļai, līdz pārgalvīgai savas gaumes izpaušanai, un viņa, tā teikt, jaunākais brālis — ļaunais «esejisms», kurš reizēm ir spilgts, stilistiski spožs, bet kurš demonstratīvi stāv iepretī zinātniskām prasībām un kritērijiem.»¹

Izņēmums (ne vienīgais) šeit ir K. Skujenieka minirecenzijas pārskatos par grāmatām. Protams, cik nu tas iespējams vienā vai pāris lappusēs, tomēr te biežāk nekā citur un pat dažkārt vairāk nekā izvērstajās desmit lappušu recenzijās atrodam analītiskus vērtējumus tieši no dzejas dzejiskuma, poētiskuma viedokļa — un šai gadījumā tieši no praktizējoša, amata jautājumos ieinteresēta dzejnieka viedokļa. Vienā gadījumā, piemēram, vērtējot D. Dreikas dzejoļu krājumu, K. Skujenieks lielāku uzmanību veltī dzejoļu kompozīcijai (salīdzinot ar iepriekšējo krājumu), bet, par J. Rokpeļņa dzejas poētiku runājot, pievēršas viņa dzejas intonatīvajam skanējumam, tonalitātei, konstatējot noslieci uz ironiskām apspēlēm un atiešanu no lirisma. Vai atkal, apcerot J. Sirmbārža dzejas poētikas stiprās un vājās puses, savukārt pievēršas gan krājuma struktūrai, gan jautājumiem par to, vai un cik viņa daiļradē realizējas poētikas evolūcija. Te izvirzās tēlainības un tās organiskuma un kompozicionālā

¹ Citēts no I. Bērsona raksta «Prasīgumu un saudzīgu attieksmi». — K, 1976, № 9, 130. lpp.

saistīguma jautājumi. Tādējādi, domājams, arī tajos gadījumos, kad aplūkoto grāmatu autori nebūtu vienis prātis ar recenzentu, tomēr šāda saruna par amata jautājumiem ir derīga, ierosinoša.

Kritisks analītiskums attiecībā uz dzejoļa tekstu, uz tā poētiku iezīmējas Ata Skalberga recenzijās par I. Rismānes (K, 1985, № 4), Vika un K. Elsberga (K, 1986, № 10) dzejoļu krājumiem.

Pēdējos gados un arī 1986. gadā produktīvi strādājusi Ruta Veidemane. Dzejas apcerēs R. Veidemane lielu vietu parasti ierādījusi valodai, bet tagad dažos rakstos, kā, piemēram, rakstā par publicistiskuma renesansi dzejā (Cik viņi tautai sver? — LM, 1985, 20. sept.), arī par Māras Zālītes jauno dzejas krājumu (LM, 1986, 1. aug.) u. c., vairāk redzes lokā ietver arī citus aspektus. Par Māras Zālītes trešo krājumu rakstot, R. Veidemane pievēršas Māras tēlam lirikā un dramatiskajās poēmās un šā tēla saistībai ar liriskās varones tēlu un pozīciju. Tas ir sava veida pētījums par Mārām. Tas ir labi, ka atrasts šāds viedoklis, bet vai recenzijai par dzejoļu krājumu ar to pietiek? Vai recenzijā nebūtu izvērtējami krājumā ietvertie dzejoļu teksti to mākslinieciskās kvalitātēs?

Arī Viesturs Vecgrāvis, visumā prasmīgi aplūkojot Amandas Aizpurietes dzejoļu krājumu «Kāpu iela», tomēr galveno vērību veltī nevis dzejoļu kā mākslas vienību izvērtējumam, bet vispārīgam liriskās varones psiholoģiskajam raksturojumam. Jāpiezīmē, ka tur, kur autors sniedz arī tēlainības kopraksturojumu, viņš to dara samērā kritiski. Taču beigās, kopvērtējumā, atkāpjas no izrietošā secinājuma, vismaz to cenšas mīkstināt. Tā jau ir mūsu visu vājība.

Arī Ingrīda Vāverniece plašajā un iejūtīgajā recenzijā par Annas Rancānes grāmatu «Piektidiena» (Ar sliekšņa sajūtu dvēselē. — LM, 1986, 14. nov.) izseko galvenokārt liriskās varones psiholoģiskai izaugsmei ceļā no lauku mājām uz pilsētu, bet, liekas, par maz izvērtē šā ceļa atklāsmi dzejiskajos tekstos kā veselās mākslinieciskās vienības ar to dažādām kvalitātēm. Kur I. Vāverniece pievēršas tekstam, tur paliek galvenokārt pie atsevišķiem valodas jautājumiem. Dzejolis kā veselums, kā kvalitāte par sevi it kā paliek ārpus redzes loka.

Tātad secināms, ka 1986. gads mums devis daudz labas dzejas un tomēr visā procesā, neraugoties uz neapšaubāmām kvalitātēm, vērojams tāds kā ieildzis starp-

posms. Jauno dzejā (te domāti galvenokārt tie, kam 80. gados ir iznākuši pirmie krājumi) meklējumiem pagaidām galvenokārt empīrisks raksturs. Paša pieredzē smeltajai un vairāk vai mazāk sametaforizētajai tēlainībai dažkārt vēl pietrūkst spēcīgākas vispārinošas filozofiskas un sociālētiskas virzības. Niansēti glezno, darina īpatnējas izteiksmes formas, smalki reflektē — un turpat vien mīnājas tēloto nianšu smalkumos. Jācer uz lielāku sakustēšanos.

Un ne tikai jauno, bet arī visā dzejā vēl pārāk liela ierastības inerce. Daudz nodevu rutīnai, bet par to jau Plūdonis savā laikā ir teicis:

Kur sākas rutīna,
Tur beidzas māksla;
Kur beidzas māksla,
Tur sākas amats...

(Mākslas *perpetuum mobile*. —
Krāj.: Tāli tāki, tuvi tēli. R.,
1921, 209. lpp.)

Jau gadiem ilgst riņķošana pa t. s. «sagnēm». Sagniegumi te galvenokārt J. Petera, I. Auziņa un M. Zālītes daiļradē. Bet nekādu jaunu pavērsienu pagaidām nav ne saturā, ne formā.

No sagnēm ir jāaug. Uz kurieni? Protams, uz augšu. Bet tas attiecībā uz dzeju ir pārāk vispārīgi. Uz augšu būs tikai tad, ja liriskais varonis pats kā personība vairāk iesakņosies pašas dzīves augsnē — mūsdienu procesos cilvēku apziņā — un sāks vairāk pieradināt sevi pie domas par citiem, ne tikai par sevi. Socialitātes saule augšanai nepieciešama kā gaiss. Vairāk būtu rosināmi un atbalstāmi meklējumi, kas iet līdzī atjaunotnei pašā mūsdienu dzīvē, patiesībā, ne tikai līdzī iet, bet kas aktīvī un veicina šo atjaunotni.

Atrast pareizo balsi

Par jauno dzejnieku paaudzi, tās ienākšanu dzejas atbildības laukā, stāju un ideāliem pēdējā laikā rakstīts daudz. Un daudzi autori pārmetuši jaunajiem ideālu un atbildības nepietiekamību, stājas nenoteiktību. Atgādināšu A. Kaņepes rakstu (LM, 1985, 19. jūn.), V. Leites publikāciju (Kritikas gadagrāmata, 13. laid.), G. Dišlera rakstu (PJ, 1985, 27. nov.). Līdzīgas pārdomas un atziņas izsaka arī V. Ķikāns (Kā dzīvo dzejas pamatvārdi? — LM, 1986, 13. jūn.). Cilvēciski saprotama ir mūsu vēlme, varbūt pat nepacietība sagaidīt jaunās paaudzes dzejnieku, vēl labāk, ja veselu grupu, kas apliecinātu ideālu noturību un stiprumu mūsu dzīvē, ar ugunsvārdiem gaiņātu kūtriību un apmieru dvēselēs, vienotu mūs lielu kopīgu uzdevumu veikšanai. Jā. Tomēr, lasot šos rakstus, tāpat sekojot daudzu gadu dzejas publikācijām, arī jauno ienākšanai dzejā, nelielā miera jautājums: kādēļ tad viņi neskan kā zvani? Varam, protams, nolemt, ka vainīgas talantu individuālās īpatnības vai arī — nepietiekams pilsoniskais briedums. Taču par paaudzi kopumā šāds apgalvojums — pat ja tas ir pareizs — pats prasa tālāku skaidrojumu un cēloņu meklējumu. Jo vairāk tādēļ, ka septiņdesmito gadu beigās, astoņdesmito sākumā dzejā ienākusi virkne talantīgu autoru: J. Kunnoss, M. Melgalvs, K. Elsbergs, E. Zīrnis, G. Godiņš, A. Aizpuriete, A. Rancāne; minu tos, kuru publikācijās esmu spējusi saskatīt ievēribas cienīgus meklējumus un atradumus. Un, ja vesela paaudze negribīgi un piesardzīgi izturas pret «lielām tēmām», tad tiešām «tas ir paradokss, kura cēloņus būtu vērts izpētīt», kā saka V. Ķikāns. Visus cēloņus izpētīt neņemos, bet dažiem mēģināšu pieskarties.

Viens no iemesliem varētu būt tas, ka jaunās paaudzes dzejnieki šīs lielās tēmas izprot pa savam, savas pieredzes

gaismā izvieto poētiskās pasaulsainas akcentus ne gluži tur, kur esam pieraduši tos gaidīt. Jāņem vērā, ka, sadzīvē izirstot ētiskajām normām un tradīcijām, vairojoties racionālam pragmatismam un dažāda veida atsvešinātības izpausmēm, tajā pieprasījuma atmosfērā, ko veido laba daļa lasītāju, kritiķu, visa ikdienišķā kultūras gaisotne, kā pretsvars šīm dzīves tendencēm izkāpinās prasība pēc tradicionālo morālo normu tradicionāla apliecinājuma mākslā. Mazliet vulgarizējot, varētu teikt — pēc apliecinājuma, ka dzejniece grib būt priekšzīmīga sieva un māte, kopt ģimenes pavardu un laist pasaulē daudz bērnu, bet dzejnieks — būt labestīgs, strādīgs un darba tikumu godājošs. Es nevienu brīdi negribu ironizēt par šīm sabiedrības alkām vai apšaubīt ētisko normu nepieciešamību dzīvē, bet gan teikt, lūk, ko: ja īstenības estētiska apguve (pie kuras pieder arī dzeja) apvieno sevī īstenības izpēti, vērtējumu un ideāla izvirzījumu, tad šajās prasībās priekšplānā izvirzās apliecinājums bez īstenības izpētes un vērtējuma, pat neraugoties uz īstenības procesiem. Taču šādā ceļā nevar tikt izvirzīts dzīvs un perspektīvs mākslas ideāls, bet gan tikai normatīvs ideāls. Galu galā tas nozīmē tikai vēlēties, lai dzeja mūs kārtējo reizi nomierina, apstiprinot, ka «Pie jūras dzīve mana, tāds liktenis man ir lemts, šo zemi un šo jūru man mūžam neatņemt», kā dzied pašlaik populārā dziesmā.

(Cik nedrošs orientieris dzejas vērtējumā ir, ja tā varētu teikt, pragmatiskās morāles kritērijs, apliecina kaut vai tas, ka V. Ķikāns pārmet A. Aizpurietei izvairīšanos no sievietes būtības, bet V. Leite savukārt konstatē, ka A. Aizpuriete «konsekventi uzskata par savas dzīves jēgu būt sievai un mātei, kuras pienākums iekurt ģimenes pavardu uz mīlestības pamata, tāpēc skumjas izraisa tukšais nams un vientulība» (Kritikas gadagrāmata, 1985, 13, 137. lpp.). Gan jau abi kritiķi varētu atrast Aizpurietes dzejā kādas rindas savu spriedumu pamatošanai, bet... laikam taču šāda līmeņa jautājumu skaidrošana nav ne dzejas, ne kritikas īstais uzdevums.)

Tiesa, septiņdesmito un astoņdesmito gadu dzejā ir daudz spilgtas, mākslinieciski pilnvērtīgas un patiesi pārdzīvotas dabas, dzimtās puses, zemnieciskās un folkloriskās pasaules vērtību atklāsmes. Te varētu nosaukt ļoti daudz dzejnieku vārdu un darbu (kaut vai O. Gūtmaņa «Atgriešanās ceļš» un «Saulgrieži», O. Lisovskas Piebalgas cikls, A. Skalbes «Mūžam saule debesīs», M. Zālītes

periodikā un daļēji krājumā «Nav vārdam vietas» publicētie dzejoļi u. c.), tā ka, vēršoties pret gadījumiem, kuros parādās šīs tēmas, tēlu un izjūtu inerce un devalvācija, manuprāt, nedrīkst no dzejniekiem pieprasīt kaut ko līdzīgu receptei: ņemiet tik un tik daļas atmiņu par vecajiem laukiem, sajauciet ar tik un tik daļām prieka par tehnikas sasniegumiem, saskalojiet un dzeriet... Es domāju, ka viena no vērtībām, ko paņemt līdzī kolhozu cieņmatā, ir arī šī dzeja — garīga realitāte —, par kuras apguvi un tālāko likteni dzīvē ir atbildīgs lasītājs. Tiesa, ja dzejolis tikai aicina saglabāt gadsimtos krātās kultūras vērtības, bet neiemieso sevī, neizceļ tagadnes gaismā kaut daļiņu no tām, tad — jā, tad es arī pievienojos V. Ķīkānam, ka aicinājums jāizklāsta konstruktīvi, lai neiznāktu tā, ka mēs šos aicinājumus kā tenisa bumbiņas piespēlējām cits citam (kritiķis — dzejniekam, dzejnieks — lasītājam, lasītājs savukārt — dzejniekam, dzejnieks — kritiķim un tā tālāk), sargoties, ka tikai bumbiņa nepaliek pie manis.

Bet atgriezīsimies pie jaunajiem dzejniekiem. Nav nejaušība, ka īpaši silti un saprotoši tika uzņemta Anna Rancāne. Viņas «Lūgšana mājai» un «Piektidiena» talantīgi zīmē šo «siltās pasaules» tēlu, ko veido tēva mājas, savējie, tuvā, dzīvā un personificētā daba, ciešo garīgo saišu, vērtību pārmantojamības uzsverums, dzimtā novada tēls. Šī Rancānes pieredze, viņas personiskā pasaule ar sabiedriskās vērtības zīmogu ir mums dārga un saprotama, un, kad viņa raksta: «Skaudri sāpot zemīte nes / tukšas mājas un ceļus sabrukušus. / Ja tu aiziesi, māla krūze / pārplīsīs vidū pušu,» — tad šis dramatisms komentārus neprasa.

Ne tik saprotami šķiet vairāki citi jaunie dzejnieki, kuri izauguši jau citas pieredzes pasaulē. Kādēļ man šīs pieredzes jautājums liekas tik svarīgs? Galu galā — vai tad kultūra nav visai sabiedrībai kopīga un dzejnieks neiekļaujas vispārnozīmīgo vērtību apliecināšanā un apguvē? Viņš taču nav Robinsons ar savām «salas» mēroga kaislībām. Vai, kā raksta G. Dišlers: «Mūsu jaunākās literatūras process prasa nevis «savu lasītāju» provinciāli «savdabīgiem dzejdariem», ..., bet jaunu kultūrredzi, savu skaidru un noteiktu galvu uz pleciem.» Tomēr — šai jaunajai kultūrredzei cita starpā jāizaug arī no skaidras «dzīves redzes». Dzejnieks ienāk mākslā ar savu individuālo biogrāfiju un temperamentu un — kas ir vēl svarīgāk —

ar savas paaudzes biogrāfiju, samērojot tās dzīves pieredzi, sociālās un garīgās potences un iespējas ar tādām lietām kā humānisms, cilvēces progresa virzība, tautas vēsture un liktenis. Šī paaudzes biogrāfija var neparādīties dzejā tematiski (kā tā neparādās, piemēram, G. Go-diņam), bet tās klātbūtne arvien jūtama autora balsī, vārdu izvēlē, emocionālajā īpatnībā un meklējumu virzienā. Ja tā nav, tad var rasties tikai goddevīgas reprodukcijas, lai cik apliecinošas un tikumiskas mums tās arī šķistu. Tādu jaunās paaudzes autoru darbos kā J. Kun-noss, M. Melgalvs, K. Elsbergs, E. Zirnis «biogrāfijas» klātbūtne ir visai tieša. Izrādās, ka tā ir diezgan sarežģīta un smaga realitāte, kurā atrast pozitīvus saskares punktus ar «dzejas pamatvārdiem» nav vienkārši. Pirmkārt, daudzas jābūtības nevis harmonē, bet disonē ar to (te runa nav par vienmēr esošo, nepieciešamo distanci starp jābūtību un īstenību, bet par abu tendenci attīstīties dažādos virzienos). Otrkārt, šī pieredze ir grūti izstāstāma, tēlā satverama — tradīcijas latviešu dzejā šīs realitātes apguvei ir plānas, salīdzinot ar daudz bagātāko dabas, lauku dzīves, filozofiska vai romantiska garīguma tēlojuma slāni. Bet tradīcijas ārkārtīgi atvieglina dzejnieka un lasītāja saprašanās iespēju: tā ir kā valoda, kurā dzejnieks saka runu. Līdzās dažādu 20. gs. cittautu autoru studijām jaunie dzejnieki bieži iet «valodu mācīties» pie Čaka — bet Čaka trīsdesmito gadu Rīga ar dažiem centra bulvāriem un zaļās nomales loku ap tiem ir tomēr pavisam kas cits nekā astoņdesmito gadu gigantiskā industriālā vide, kurā iekļaujas arī pilsētai pietuvinātie lauki un kura ik pa brīdīm draudīgi atgādina savu spēju izlauzties ārpus cilvēka kontroles. Treškārt, tā ir pieredze, kurā stipri mainīties cilvēka darbības un attieksmju stils; viena no būtiskākajām pārmaiņām — starp cilvēka rīcību un tās rezultātu radies daudzpakāpju pastarpinājumu slānis, kas lielā mērā anonimizē rīcības sekas. Līdz ar to daudzi vārdi zaudējuši to skaidro un ideālo jēgu (kaut vai vārdi «mājas» un «darbs» no V. Ķikāna nosaukta-jiem).

Uzskatāmi šīs noskaņas, dzejnieka pozīcijas maiņu rezdnam, salīdzinot divus dzejoļus, kurus vieno kopīgs motīvs, bet tapšanas laiku šķir divdesmit gadi.

Laudis, brīdi klusuma!

Nolaidiet paceltos ieroču stobrus un dūres,

Apstādiniet spalvu, kas iesāka rakstīt melus,

Izraujiet durvju atslēgas, lai vairāk nav atslēgas
caurumu,

Pa kuriem ielūkoties
neuzticībai, viltum un nelietībai.
Un tad paņemiet bērņus uz
parkiem, ielām, ceļiem, kur
iziet vīri ar pūšamiem ragiem.
Atskaņojiet maršus!
Valstu prezidenti atstāj pilis un
atrofētām biksēm sēstas uz plaujmašīnām.
Ļaudis, jūs esat pārsteigti, no
savām istabu alām snaikstāt galvas?
Vai tad jūs nezināt, ka siena laiks?

Un:

Ir pēcpusdiena.
Viņam ieniekas deguns.
Viņš meklē kabatlakatu,
Izvelk, atloka, brīdi skatās uz to.
Kā kaut ko atceroties,
Tad lēnām iesien katrā stūrī pa mezglam un...
Uzliek sev galvā.
Viņam ir melns uzvalks, balts kreklis,
Kaprona kaklasaite ar gumiju.
Kabatslakatiņš galvā.
Viņš ceļas augšā no galdā,
Iet pēc izkaps un dodas uz plavu.
Viņam atbrauca pakal.
Viņš pretojās un kļiedza:
«Kas jums par daļu!»

Pirmais ir fragments no V. Līvzemnieka dzejoļa «Siena laiks» (krājumā «Cel savu pilsētu», 1967, bet dzejoļa gads — 1962.), otrais — no A. Zebera dzejoļa «Ierēdnis» (L, 1984, № 7). Abos ir siena plaušana kā dabiskas, skaidras un derīgas nodarbības pretstats melīgam, atsvešinātam un bezjēdzīgam dzīvesveidam. Bet — kāds bezdibenis starp šiem dzejoļiem! Pirmajā autors pilnā balsī uzrunā ļaudis, tāpat tic, ka tiks sadzirdēts un saprasts, ka spalva, kas iesāka rakstīt melus, tiks nolikta malā, atslēgas izrautas no durvīm. Veidojas savdabīgi naivistiska, vitmeniska svētku atmosfēra — pasaules lielā siena plauja. Otrajā — vienpatnā mēģinājums izrautes no atsvešinājuma tikla noris pilnīgā klusumā, bez jebkādiem aicinājumiem ļaudīm, arī autors ir drīzāk skrupulozs un monotons notikuma reģistrētājs (stilizēts ierēdnis) nekā ieinteresēts līdzdalībnieks. Viņš atsakās no visiem vārdiem — vērtētājiem un komentētājiem —, atstājot tikai vārdus — faktus un norišus nosaucējus. A. Žebers gan nepieder pie sabiedrībā jau kaut cik pazīstamiem dzejniekiem, krā-

jumu autoriem, taču viņa publikācija «Liesmā» ir zīmīga ar savu stilistisko konsekvenci. Līdzīgas tendences varam vērot arī citu jaunās paaudzes autoru darbos. (Par šo tendenci runāja arī I. Treimane, vērtējuma jauno prozaīku stāstus. — LM, 1985, 20. dec.) Šis paņēmieni, protams, nav nekas jauns un nebijis — arī latviešu literatūrā —, taču nenoliedzami tas ir aktivizējies un, šķiet, dažkārt apgrūtina saklausīt jauno autoru darbos «zvana skaņas» pat tad, kad tās tur ir, — lasītājam, kurš vairāk pieradis pie tiešās izpausmes liriskas. Tāpat kā neviens cits, šis paņēmieni nav absolutizējams, tomēr tā parādīšanās ir likumsakarīga un tas var sniegt mākslinieciski iedarbīgus rezultātus.

Vienu no likumsakarības iemesliem atradu itin precīzi izteiktu K. Elsberga dzejolī «Atgādinājums apstāvētājam»:

Venta vilņo aiz eglēm, mākoņi kliegdami lido.

Bet tu stājies pie vaļēja kapa un vervelē,
rokas saņēmis. Vai nav pazīstama aina?
Tavi vārdi ir šķebinoša asaru gāze, kam turklāt
sen beidzies lietošanas laiks. (...)

Atrast pareizo balsi, gandrīz vai pašam mirt.

Domāju, ka te jaunās paaudzes dzejnieki vairāk pat atgrūžas nevis no literārās tradīcijas, bet no dzīves tradīcijas. Pat no divām, jo ar nesegtu augsta stila leksiku un frazeologiju gadu desmitiem operējis gan birokrātiskais pragmatisms, gan — drusku ar citu leksikas slāni — tas ikdienišķās kultūras aparāts, kas gribēja papildināt reālo attiecību funkcionālo lietišķību ar mazliet ideāla dvēseliskuma. Tā derīgajam «Māmiņu ir daudz, Kuras darbā trauc» nolikt līdzās sirsnīgo «Laba mana māmuliņa, Labi mani audzināja». Un, lūk, sintēze tā pašā A. Zebera dzejolī: «Rūc šūpuļdziesma klusi, klusi / Gul pilsēta aizmigus / Pār viņu pārliekusies / Nomodā rūpnīca norūpējusies.. Audziet lieli un stipri / Miliet māmiņas dikti, dikti.» Nē, nevar teikt, ka jaunā paaudze nebūtu klausījusies mūsu balsīs. Varbūt gan izsecinājusi no tām kaut ko neparedzētu. Šo auksto un rūgto ironiju par «pamatvārdu» devalvāciju sabiedrībā redzam arī E. Zirņa «Ap-sveikumā», varētu minēt vēl virkni dažādu autoru darbu. Tā ir savdabīga emocionāla inversija — ironisks vai bezkaislīgs tonis —, runājot par dramatiskām situācijām,

un mākslinieciski iedarbīga tā ir tad, ja vienojas ar redzīgu un patiesu īstenības pretrunu un sāpju punktu analīzi.

Nav grūti saziņēt astoņdesmito gadu pirmajos un otrajos krājumos tādus pazīstamus realitātes vaibstus kā ekoloģiskā nelabklājība, patērnieciskais patoss. Te jaunā paaudze pievienojas un turpina savu vecāko kolēģu un priekšgājēju veikumu, tikai atkal — intonācijā fiksētā autora stāja ir mazliet citāda. E. Zirņa «Supermārketss» un «Čaka motīvs 1978. gadā». Aiz inerces gribēju jau uzrakstīt, ka autors atmasko šīs parādības, bet apstājos. Nē, tās taču nemaz nav aizmaskojušās, bet ir mums labi zināmas un daudzkārt pārrunātas. Tad kādēļ dzejniekam būtu jāizliekas, it kā viņš pirmais būtu tās nupat tik pamanijis un justos briesmīgi pārsteigts? Vai te neslēpjas otrs iemesls, kādēļ jauno dzejnieku balsis dažkārt neskan tik kaismīgi, kā esam pieraduši?

Tā nonākam pie galvenā jautājuma: par «cilvēka koncepciju», par lirikā iemiesoto vērtību un attieksmju spektru saistībā ar sabiedrību, kurā cilvēks dzīvo.

Lūk, kā šī cilvēka ieaugšanas grūtības pilsētā tēlo A. Rancāne:

Katrs veidojam savu pilsētas
dieviņu, kā nu patik,
naktīs dieviņi salikti uz ietves
žāvēties,
mazi, neveikli totēmi šķībiem
deguniem un noļutušām ausīm,
lipināti no teātru priekškariem,
filmu
lentēm un kafijas biežumiem,
spuldžu gaismas un tautiskām
prievītēm,
tur viņi spiedz un grūstās kā
rindā pēc
deficīta, visiem nepietiek vietas.
Manējais vēl nav salipināts.
Nevaru atrast tādu akmeni
ielas bruģī,
kurš man uzsmaidītu.

Salīdzinājumā ar lauku dzejoļiem šajā Rancānes balss it kā ieplīst. Tomēr dzejoļi intuitīvi uztverta kāda pilsētvides nelaime: teorētiski plašu izvēles iespēju apvienojums ar piedāvāto vērtību eklektismu, no kura šeit cilvēku nepasargā tradīcijas autoritāte. Pilsētā ir visas iespējas dzert no augstāko kultūras vērtību avotiem, bet ir arī visas

iespējas pat nenojaust to pastāvēšanu, iestrēgt pseidokultūras vilinošo un dezorientējošo kārdinājumu limenī. Autores pašas kritērijs ir no mājām līdzņemtais — tiešums, cilvēciskas sirsnības prasība. Bet arī viņa apjauš iespēju apmaldīties šajos dažādajos šifros. Galu galā sava veida cilvēcisko sirsnību piedāvā indiešu vai pašmāju melodrama, savu — estrāde, savu — «blata sistēma». Sirsnību vai tās surogātu — ej nu sažini —, respektīvi, rodas «cilvēcisku jūtu» un veikālnieciska aprēķina salipums. Pamazām veidojas tādas kā šķēres starp lietišķo cilvēku uz ielas, kantorī, veikālā vai darbavietā un starp «cilvēku sev». Kā iekšēju vai ārēju pretrunu šo situāciju daudzkārt atrodam septiņdesmito un astoņdesmito gadu dzejā. Visus dzejniekus un darbus te pieminēt nav ne iespējas, ne vajadzības — citēšu M. Misiņas rindas (LM, 1985, 11. janv.), kur pretruna izteikta īsi un skaidri: «Kur puķes tās, kas ziedēs vēl, — kur sazagt? Vai tikai sapnī — laucinieces rokām, / vai dienā — rokām baltām, gredzenotām?» Vārētu nosaukt vēl M. Zālītes «Lauku sievu lakatā» un citus krājumā «Nav vārdam vietas». Zīmīgi, ka dziļākās dvēseles polu šajā konfliktā ar «dienas dvēseli» izteic sapnī vēl izjustās laucinieces rokas, lauku sieva un citi ar organisko pasauli saistītie tēli un priekšstati. Salīdzinājumam varam ielūkoties arī pavisam citā stilā rakstītās J. Petera «Tautas skaitīšanas» sociāli un vēsturiski vispārinātajos, neatlaidīgajos un tomēr tik grūtajos centienos savienot «rudzu dieviņu» ar pilsētas ritmiem un likumiem. Pārvarēt šo pretrunu, atrast sintēzes iespējas — tas ir ne vien mākslas, bet arī dzīves uzdevums.

Jaunākajā paaudzē kā tādus nemitīgus centienus salīdzināt, atrast saskarsmes punktus starp savas vides dzīves uztveri, attieksmju stilu un folkloras, klasiskās kultūras vērtībām es uztveru M. Melgalva divas pirmās grāmatas (līdz pat tik tiešam paņēmienam kā R. Blaumaņa dzejas citējumi krājumā «Labu vakar» nodaļu priekšā). Ir sava taisnība A. Kaņepeī, kura par šo grāmatu saka: «... pasaule tiek apgūta intensīvi, bet diskrēti, bez iešanas dziļumā» (LM, 1985, 26. martā). Es gan teiktu nevis «bez iešanas», bet «bez nokļūšanas», jo iets ir, taču materiāla pretestība ir liela, un reti autoram izdodas uzcelt tiltu starp šīm divām realitātēm, biežāk izjūta nosvārstās uz vienu, uz otru pusi un apstājas. Itin bieži groteskus vaibstus iegūst gan tagadnes epizode, gan kultūras zīme.

Viens no ceļiem, kuru izmēģinājusi septiņdesmito gadu jaunatne, lai izvairītos no šīs pretrunas, un kura atspul-gus atrodam arī jauno prozā un dzejā, ir bijis mēģinājums atteikties no sociālajām lomām. Par to ieminas V. Mel-galve (PJ, 1986, 28. febr.): «Mēs piederam, manuprāt, pie «hipiju laika astītes».» Angļu antropologs V. Terners grāmatā «Simbols un rituāls» (M., 1983, krievu val.), raksturodams struktūras un bezstruktūras (liminālos jeb sliekšņa) stāvokļus sabiedrībā un cilvēka mūžā, sākot ar pirmatnējās kopienas iniciācijas rituāliem un beidzot ar divdesmitā gadsimta hipijiem, atzīst šo sliekšņu periodu nepieciešamību cilvēka attīstībā: tas ir stāvoklis, kur cil-vēks ir «tikai cilvēks» starp sev līdzīgiem (nevis priekš-nieks vai padotais, tēvs vai dēls un tamlīdzīgi). Tas sa-asina eksistenciālas kopības un brālības jūtas, attīra no formālu nosacījumu uzslāpojumiem, atjauno apziņā da-biskā cilvēka un dabisko vērtību nozīmi. Taču uz sliekšņa nevar dzīvot, jādzīvo tomēr mājā — vai jāiziet laukā.

Šādu iekavējušos liminālo cilvēku portretē I. Zandere krājumā «Grāmatiņa» — dzejolī «Godīgais». Kā šīs pie-redzes tēlojums un izvērtējums man neliemas bezjēdzīga arī J. Kunnosa retrokolāža «Pop-session» (L, 1985, № 6), kaut arī no galvas šo dzejoli nemācišos. Lūk, pieredzes rezumējums: «priet laiks, apmet kažoku otrādi populār-nīks / ar SOS pudelēm pieblīvēts uzblīdis tarņiks / jauns karājas paziņojums: taras trūkuma dēļ slēgts. Ilgstošā pauze / neko vērtīgāku mēs laikam nesakrāsim. Tikai ne-noskumsti, vakarā būs saulriets.» Arī I. Zanderes «Godīgā» daļa paliek zivju pīrādziņš, tīra sirdsapziņa un — «skum-jas nepaveiktā domas». Jā, nepietiek atsvešinātībai, biro-krātismam, mehanizētajām attiecībām likt pretī tikai da-bisko prieku par saulrietu un citas tikpat dabiskas reak-cijas, dzīvi, kas «dzīvojas» tāpat vien. Šī atziņa jauno dzejā man liekas svarīga. Sociālo lomu nevar ignorēt, bet nevajag arī saplūst ar to. Kunnoss arī vistiešāk no šīs literātu paaudzes sekojis Čaka padomam: «Gremdē sevi savā tautā!» — pie tam nevis saukdams «tauta, tauta!», bet meklēdams ētiskos pamatus un optimisma sak-nes tautas dzīves reālajā daudzveidībā, konkrētībā, mūža smagumā (gan krājumā «Drellis», gan pēckrājuma publi-kācijās).

Kādā virzienā vēl jaunā paaudze veido savu cilvēka koncepciju, lai tā nepaliktu, P. Brūvera vārdiem runājot,

«traumēts dvēseles audzēknis, gvelzdams, elsdams, allaž nomodā dzīvodams» (L, 1984, № 1)?

Jāteic, šai paaudzei nav ar ko lepoties. Viņi vēl nav sadzīvojuši vai — drīzāk — nav atskārtuši to, par ko kādreiz varēs teikt — «kad mēs bijām jauni...». Viņi nav piedalījušies karā, pat ganīdami aitas. (Atcerēsimies O. Vācieša «Jā, es toreiz ganiju aitas...» krājumā «Elpa» 1966. gadā; lūk — arī viņa paaudzei kādreiz vajadzēja izcīnīt tiesības uz savas biogrāfiskās pieredzes, savas lomas sabiedrisko nozīmīgumu... Bet tas bija sen. Tagad savas biogrāfijas pozitīvā un negatīvā pieredze, tās loma sabiedrības dzīvē jāapjēdz un jāpierāda jaunajiem.) Ne velti K. Elsbergs, viens no retajiem, kas laiku pa laikam pieskaras kara tēmai, pēc atzišanās: «Man negribas šodien karā aiziet, / Māsu lielā pilsētā šūpulī atstāt, / Vēl mazāk man gribas no kariņa pārnākt. / Es jaušu, ko māsa būs pierakstījusi,» — it kā atvainojas vecākajai paaudzei: «Jūs nedusmojiet, vecie karavīri, / Par manu ķivītes kliedzienu miglā.» Nedusmojiet, bet neaizmirstiet, ka «mēs esam tie, kam būs jāiet». Arī dzejolī «Pusaudzī karā» (krājumā «Bēdas uz nebēdu») ir šis pats viedoklis: bijušā kara reminiscences izgaismo iespējamā nākotnes kara antihumāno būtību un draudus cilvēces pastāvēšanai. Ja cilvēki visu apzināto mūžu pavadījuši šajā apdraudētības atmosfērā, dabiski, viņu optimismam ir izteikta stoicisma nokrāsa: «Es rakstišu tev «cerība» uz krūtīm. Nav jēgas vaidus iztērēt pirms laika» (K. Elsbergs).

«Manuprāt, savas poētikas tilpuma apzināšanās ir viens no momentiem, kāpēc t. s. divdesmitgadnieku dzejā nav daudz risinātas lielās tēmas — tautas liktenis, vēsture, globālās problēmas. Par tām nupat ir jau uzrakstīts pietiekami daudz viduvēju darbu; godīgāk ir poētisku gatavību nerasniegušiem nevairot to skaitu,» — tā skaidroja savas paaudzes viedokli Klāvs Elsbergs (LM, 1983, 14. okt.).

Pat svarīgāks par savas poētikas robežu apzināšanos šīs paaudzes autoru attieksmē pret «lielām tēmām» man šķiet pārliecības trūkums, ka viņu citādam viedoklim un tēmu risinājuma veidam ir kāda jēga un tiesības uz pastāvēšanu, ka tas tiks uztverts ar saprastgribu, nevis kā pārliekā vieglumā izlaidušos cilvēku ņerkstēšana vai pārgūdra prātuļošana. Jo no kurienes gan K. Elsbergam rastos pārliecība, ka tie noteikti būs viduvēji darbi?

Jā, šī paaudze nav cietusi pēckara trūkumu un izsalikumu, nav lasījusi grāmatas kvēpekliša gaismā, pat uz skolas ballēm baltās čibiņās viņi nav gājuši, tad jau drīzāk karojuši par tiesībām ierasties tur džinsos. Viņu grūtumi, cīniņi, dzīves jēgas meklējumi nav noformulējušies vēl tik uzskatāmos, skaidri aptveramos tēlos kā iepriekšējām paaudzēm, kaut gan pašlaik šis process notiek. Nepietiekamā savas pieredzes apzināšanās ir viens no iemesliem, kāpēc arī jauno dzejā rodas daudz gurdenu un mīglainu refleksiju par neapjaustām dvēseles ciešanām, atsvēšinātību no dabas, vides un līdzcilvēkiem (kas, protams, nav labi, ja tas viss tiek atspoguļots aptuveni un pasīvi, bez aktīviem cēloņu un izejas meklējumiem), tāpat arī mēģinājumi poetizēt šo «bezsvara» stāvokli ar vecās romantikas arsenāla līdzekļiem. Tomēr spēcīgāko un vairāk domājošo dzejnieku darbos atrodam jau mākslinieciski apzinātas un piepildītas ikdienas dramatisma situācijas (E. Zirņa «Anketa», «Zvaigzne nomira četros no rīta...», «Pie tējas», M. Melgalva «Tik dzestrs rīts», «Viens pūš un elš...» u. c.) — tā dramatisma, ko rada nevis tukšs vēders, bet jēgpilna dzīves uzdevuma trūkums, nespēja aiz interpretācijām saredzēt dzīves īsto seju un varbūt vēl citi cēloņi (E. Zirnis: «It kā viss ielikts rokās, / acis kā vergam tumšas»).

Tādējādi daļai jaunās paaudzes dzejnieku priekšplānā izvirzās analītisks realitātes izpētes darbs, tāda kā sadzīves mikrosituāciju preparēšana, lai atklātu, kā savā starpā saistās, cik viena otrai atbilst vai neatbilst dažādu limeņu un mērogu patiesības. Tas notiek gan konstruktīvās, «bezemocionālās» formās, gan citos stilos. Šis patiesīguma un godīguma kritērijs, noskaidrojot sava «es» un vides savstarpējās pretenzijas, var likties pieticīgs un piezemēts, ja salīdzinām to ar dzejnieka — pravieša un tautas grēku izpircēja lomu, taču mēģinājums atjaunot visvienkāršāko lietu īstumu, uzticamības sajūtu nav maznozīmīgs. Varbūt pat tas ir ceļš uz lielu nozīmi. Dzejas uzmanības centrā tādējādi izvirzās ne tik daudz izcila personība (vismaz liriskais «es» neizjūt un neizrāda sevi par tādu), bet vairāk — ierindas cilvēks, viņa spēja izvēlēties savu rīcību un stāju mazās — tuvplāna situācijās. Līdz ar to dzejas «pamatvārdu» jēga tiek meklēta dažkārt, izejot no pretējā, atklājot to nespēju īstenoties darbībā, to bezspēcību dzīvē, dažkārt atkal — ar citiem, vienkāršākiem un nepretenciozākiem, vārdiem iezīmējot

dzejolī šī nenosauktā pamatvārda klātesamību, emocionālo oreolu. Samērā daudz tādu dzejoļu ir K. Elsbergam, G. Go-
diņam, arī citiem.

Teiktais nenozīmē kaut kādu vērtību pārrāvumu vai «tēvu un dēlu» problēmas uzsvērumu jauno dzejā. Nē, katram no jaunajiem varēsīm atrast saiknes ar mīliem un cienītiem iepriekšējo paaudžu autoriem gan poētikas, gan problemātikas, gan ideju līmenī. Gribēju tikai uzsvērt: būt «gan labiem, gan citādiem» nav jauno dzejnieku kaprīze vai iegriba, tā ir neizbēgamība.

Lit. un Māksla, 1986, 20. jūn.

PROZA

DACE ODRE

Romānu saraksts ar kritiskām piezīmēm — 1986

1986. gada latviešu romānliteratūrā centīšos materiāla dik-tēto iespēju robežās parādīt žanra attīstības tendences un to mākslinieciskā iemiesojuma spilgtumu, vienlīdz paturot vērā, ka kritika ir arī literatūras darba turpinātāja, daiļ-darbu sabiedriskās nozīmes uzrādītāja. Īstā mākslas darbā ideja nelienu ārā kā ilens no maisa, tā no visas faktūras izšķetināma, bet, jo šķidrāks daiļdarba audums, jo lētāk tā dodas rokā un apšaubāmāka tās nozīmība un pirmrei-zīgums. Grodā, bagātā veidojumā galveno pavedienu uz-taustišana nerada vēlēšanos izārdīt struktūru, tos izvelkot. Tad gribas izpētīt, kā «taisīts». Bet izvērstu interpretāciju gada apskatā nevar atļauties. Kompakti prognozēt vē-rtību — grūti un riskanti.

1986. gadā periodikā pirmpublicēti 4 romāni (A. Bela «Bezmiegs», V. Lāma «Bāleliņi», A. Viksnas «Viss kārtībā», R. Trasūna «Aurupes krastos»), grāmatās iznākuši 7 agrāk publicētie (A. Bela «Slēptuve», V. Lāma «Zeme viņpus Mordangas», A. Kalves «Kritošais Ikars», A. Kol-berga «Naktī, lietū...» un «Automobilī rīta pusē», J. Nied-res «Viņš izgāja rītausmā», M. Svīreš «No ciruļiem līdz griezei») un 3 līdz šim nekur citur npublicēti darbi (L. Pura «Sūrābele pilskalnā», J. Mauliņa «Jo vakar ska-nēja *si* mažors», G. Ievkalna «Miglas taure»). Tātad — 14.

Kopainas iespaids atšķiras no pērnā. Reljefāk nodalās veiksmes no neveiksmēm. Mazāk ir «vidusmēra» darbu, tādu, ko var pieņemt kā rakstnieka «kārtējo», bet kas īpaši neiesilda. Mazāk debiju. Diemžēl šķirtne starp veiksmēm un neveiksmēm iezīmējas, pirmajām paliekot mazākumā. Mazāk par pusi ir labu romānu (vai vismaz sava autora cienīgā līmenī tapušo), no tiem spēcīgi, kompakti un neierastāki veselumi — labi ja pāris. Vairāk ir neveiksmīgo vai vājo darbu; kādus 2—3 dažādu iemeslu dēļ varētu vēr-

tēt ar zināmām atlaidēm, ko centīšos tomēr nedarīt. Mēģināšu izvairīties no šķirošanas «pa labi» un «pa kreisi», jo meistariem arī neveiksmes mēdz būt galvastiesu pārākas par īsteni vājajiem darbiem, tās vismaz neuzdzen drūmu bezcerīgumu.

I. Vērtības un ieguvumi

Dominante — dzīves kopsakarību meklējumi

Pirmām kārtām šķiet aplūkojams rakstnieku devums, kam iezīmīga orientācija uz plaša mēroga sabiedriskām parādībām, interese par dzīves pamatspēkiem, meklējoša tiekšanās modelēt tendences mūsu dzīvē un no tā izrietošā doma par mūsu cilvēka nākotnes perspektīvu, kas likumsakarīgi ved uz mums neierastākiem romāna veidoliem. Šai ziņā 1986. gada prozas «smaile» atrodas A. Bels un V. Lāms.

Alberta Bela 1967. gadā sarakstītais romāns «**Bezmiegs**» (K, № 9—10) vispirms satrieca ar blakusasociācijām. Apmēram tā. Iedomājieties, ka pazīstat kādu iesirmu cilvēku, jau gadiem izjūtat kā sev tuvu, vajadzīgu, jo zināt, ka viņa balss spēj būt saucēja, un ilgojaties to vēl dzirdēt pilnskanīgi varenu. Taču ar bažām sekojat katram viņa solim, jo kaut kādā sērgā vai katastrofā iegūts fizisks defekts liedz viņam normāli pārvietoties; galu galā esat jau ar to apraduši un gandrīz pieņemat, ka nekā vairāk par apgaroto acu skatu un slaidiem, vingriem pirkstiem viņam nekad nav bijis. Un tad pēkšņi jums priekšā noliek fotogrāfiju, kurā redzat viņu jaunu, staltu, spēcīgu, ar nepārlauztu muguru. Turklāt rakursā, kas atklāj gan viņam arī šobrīd neatņemami piemītošo, gan to, kas būtu varējis dabiski un secīgi īstenoties, ja ... Ja A. Bela daiļradei neviens kliegdam un liegdam nebūtu stājies ceļā. Ja viņa darbi būtu nonākuši pie lasītājiem to sarakstīšanas secībā un bez citiem starpgadījumiem.

Ko «Bezmiegs» reljefi atsedz A. Bela daiļrades pamatievīrzes izpratnē? Vispirms tā ir tieksme redzēt cilvēku kā noteiktas sistēmas daļu, kura apziņu nosaka visai sarežģīts, nepārtraukti mainīgs konteksts. Šajā sakarību mijiedarbē būtiskākais ir noskaidrot, kā veidojas cilvēka viedoklis un attieksme, no kuriem izaug viņa virzība visās iespējamās darbības jomās — aktivitāte vai pasivitāte,

pašatdeve vai pašizolācija. «Es negribu piedalīties šajā jezgā, negribu degt un negribu arī nest pagales uguns-kuram. Man pietiek ar to, ka stāvu malā un noraugos.» Šo dzīves pozīciju noteicis vesels sakarību tikls. Tā atklāsmē, manuprāt, visspilgtāk padevies sociālo faktoru iezīmējums, kuri ir visciešākajā sakarā ar cilvēka pilnvērtīgu esamību. Teiksim, sadzīves dažādo sfēru nenokārtotība kā tikumisko priekšstatu grāvēja to gadu prozā nekur citur neparādās ne tādā asumā, ne arī kopsakarību meklējumos. A. Bela romānā šim nolūkam kalpo visai plašs asociāciju loks, kas ieslēgts vienotā vēstījuma ritmā, kurā uzzib it kā mazi impulsi neuzrakstītiem stāstiņiem. Šī īpatnība parādās A. Bela daiļradē arī turpmāk — spilgtam, noveliskam notikumam (vai piesītienam), kas netiek izvērst, bet iegulst lielāka darba ietvaros, vienmēr ir daudz vietas viņa romānos.

Savukārt visai tipiska 60. gadu otrās puses intonācija — drusku jauneklīgi zaļa nostādne īstenības sarežģītības priekšā — jaušama gan pašas pieejas, gan izskaņas patosā: ja sāk nopietnāk domāt par dzīvi, tad tiek pie bezmiega; no nekur neiejaukšanās un nekam nepieķeršanās — man jāatmostas! Tāpat arī morālās paštiesāšanās skaņas — Romeo un Džuljetai «izjauca citi, mēs izjukām paši». Bet tikpat neatlaidīgi un, šķiet, vēl nopietnāk un dziļāk nekā «Izmeklētājā» izvirzīts jautājums — kur sākas neizdzīvota dzīve, neuzvarēta cīņa, pamesta lielā mīlestība? Atslēga risinājumam ir vēsturiskā pieejā. Šķietami brīvā savienojumā, bet patiesībā mērķtiecīgi un blīvi saliedējas mūsdienas ar tuvākiem un tālākiem laikmetiem — jo autora piedāvātais līmenis ir ideju līmenis un galvenā darbība romānā — domu darbība. Un rakstnieka doma rok dziļāk par personības satvaru kā tādu, tā ietecas pārspriedumos par tautas un nācijas dzīvotspēju un tās noteicējam īpatnībām. Ar šo iezīmi romāns ir stipri tuvāks 80. gadiem nekā sarakstīšanas laika literatūras kontekstam. Pagātne kā šķūnis ar zirga pretīgo dirāšanu, kur nav vēlams bez īpašas vajadzības līst iekšā, — gandrīz momentāni rakstnieks ir atsaucies uz sava laika sabiedriskajā gaisotnē jūtamajām pārmaiņām — tad, kad jau uzzinājām — patiesības teikšanā varot aiziet par tālu... Bet A. Bela domātājs izjuta nepieciešamību domāt un izprast. Drusku vēlāk — «Būrī» — sastopam jau citu cilvēku, kurš jānovieto piespiedu ekstrēmā apstākļos, lai viņš sāktu domāt! «Bezmiegs» ir bagāts

ar spilgtām līdzībām, viena no tādām ir kumeļu kastrācijas aina — šo procedūru, kas padara par truliem, panesīgiem darba lopiem, vislabāk var veikt cilvēks ar «izkastrētām» smadzenēm.

Daudzviet tik spožā pāriemiesošanās 13. gs. cīņu laikā tomēr neved pie kādas ciešākas* pārliecības par heroisma un izdzīvotspējas attiecībām mūsu liktenī. Varbūt rakstniekam vēl nav bijis īsti savas attieksmes, un varbūt kaut kādi ierobežo izteikti pētnieciskā pieeja.

Bet romānā ir vēl viens domu atzars, ar kuru A. Bels ir gājis palielu gabalu priekšā toreizējam laikam, turklāt risinājumu novedams līdz atzīstamai konsekvencei; domāju pat, ka tā ir «Bezmiega» pamatskaņa, kur koncentrējas šī romāna jēga. Tas ir nopietns brīdinājums, pat izaicinājums tādai vērtību sistēmai, kurā cilvēks nav galvenā vērtība un pats par sevi nekam īsteni nerūp. Dažus gadus vēlāk V. Lāms «Mūža guvumā» Indriķa Ēbara dzīves drāmā ielika domu par vērtību līdzsvara nepieciešamību. Taču Ēbara orientāciju diktējusi bada nežēlīgā pātaga, turpretim A. Bels varonis ir citu sabiedrisku likumību auglis, un tās viņš tiecas apjēgt. «Savās četrās sienās es varu justies kā neaprobežots valdnieks.» Un nekur vairāk. Un nevienam tu netraucē, kamēr īpaši ar kādu soli «neuzprasies». Bet tikpat mierīgi tu vari vispār nekādus soļus nespert, arī tas nevienam neuztrauc, un pašam tā ir pat ērtāk. Tu strādā (jo galvenais ir darbs), bet vairāk ne pie kā cita negribi sevi saistīt, ja nu vienīgi kaut ko baudīt. Ievērojamākais čuguna lējējs pasaulē, kas izslaucis visvairāk piena, izperējis visvairāk cāļu un ir sociāli visnodrošinātākais, spriežams par to savas dzīves daļu, kas neatspoguļojas statistikas datos, secina, ka nav «nobriedis» visām nepieciešamībām (bet vai kādreiz būs?), ka visā pārējā — tikai «medus laizītājs». Kā un cik sāpīgi tas atsauksies uz cilvēka radošajām spējām — tas paliek jautājums. Toties skaidrs, ka pieprasījums rada piedāvājumu (ne velti autors izvēlas šādas kategorijas, jo te nav iztirzāta kāda atsevišķa indivīda «filozofija», bet gan sabiedriskas parādības, kuras radījusi aprobētās vērtību sistēmas vienpusība, kamēr medu katrs pats izvēlas pēc savas gaumes). Un nav zināms, kas būs, bet, ja neatjēgsies un mierīgi rīpos tālāk, visam pāri, tad nākotne būs priekameita. Šī līdzība šokē? Bez šaubām. Bet svarīgi arī redzēt, ka A. Bels, kā jau intelektuāls analītiķis, visu romānu uzbūvējis uz sev tik būtiskā: ja ..., tad ...

Iespējamība atkarīga no nosacījumiem. Bet ja briesmu signālu iebāž tā dziļāk atvilktnē?

Var jau teorētiski nospriest, ka vēsturē nav mazums gadījumu, kad rakstniekiem nācies nodot darbus laika pārbaudei «caur atvilktni», kad mākslinieki ne tikai «piebremzēšanu», bet pat jaunrades apspiešanu izturējuši, savus milža plecus i nenodrebinādami un uz saprotošākiem laikiem gaidīdami. Bet tikpat neapstrīdama ir patiesība, ka jaunrades process katram norit dziļi individuāli un tāpēc iejaukšanās sekas var būt arī citādas. Un subjektīvi man liekas, ka tieši tāpēc viena daļa A. Bela vēlāko romānu («Poligons», «Slēptuve», «Sitiens ar telādu») ir kā bērni, kas jau mātes miesās cietuši no apkārtējās vides piesārņotības un medikamentiem.

Sad tad rakstnieks ir presē komentējis savus darbus. Manuprāt, tas nav nekas nepiedienīgs, tieši otrādi — jebkura rakstnieka teiktais vienmēr saista, liek vērīgāk ielūkoties darbā. Bet A. Bela paskaidrojumi mani reizē kaut kā dīvaini skumdina — šķiet, rakstnieks pats «apcērp» savu darbu interpretācijas iespējas, it kā tiši vedina saskatīt tajos mazāk, nekā tur ir, vai uzskata par galvenajām tās līnijas, kas nemaz tik reljefi neizceļas.

Žanra pārveidību un iespēju meklējumos A. Bels allaž gājis pirmajā «piecniekā». 80. gadi tika gaidīti kā sintēzes laiks; šobrīd jau redzam, ka tas ir arī žanriskas sazarotības un savdabīgas «hibridizācijas» posms, turklāt romānam kļūstot sociāli arvien tiešākam, asākam. Šāda ievirze, stingri sakņota katra rakstnieka radošās pieredzes īpatnībās, nepārprotami izpaudās jau 80. gadu sākumā (V. Lāma «Trase», A. Bela «Saknes», R. Ezeras «Varmācība»). Tostarp skaidri izmanāmi A. Bela tiecieni uz parādību analīzes vispārinātāku pakāpi — «lielu ļaužu grupu apziņas mehānismu atklāsmi un universālu attīstības likumu māksliniecisku skaidrojumu» (A. Priedītis). Tāpēc ar romānu «**Slēptuve**» saistījās visai lielas cerības. Nosaukums kopā ar «mini» apjomu it kā solīja vēl nebijušu mākslas patiesības blīvumu. No sākuma gribējās «Slēptuvi» uztvert kā daudzslāņainu darbu. Autors tā ievirzīja — ar durvīm, kas ne uz kuriem neved, ar tēliem, kas konturēti biežām, skopām līnijām, ar domu par sapņu pasauli, kam dzīve pārbrauc pāri kā traktors jasmīnkūlam. Arī nobeigumā ieskanas akords, daudznozīmīgs piesitiens. Ar simbola mezgļiņiem sākumā un beigās aizākētais idejas pavediens pa vidu it kā pazūd, pagaist,

taču tam bija šad tad jāizduras cauri, jāiedzeļ... Bet realitāte ir pārmākusi nosacītību. Piezemētība valodā un stāstījumā (kur par agrāko A. Belu liecina tikai humors un ironija) nospiež domu tādā kā ikdienas apziņas līmenī, sadzīves drupačus knābājot. Par vispilnīgāk realizēto «Slēptuvē» uzskatu sociālo slāni. Koncentrēti (turklāt savstarpēji krustojoties) izpaužas vairāku un stipri dažādu sabiedrības grupējumu ieskatī par dzīvi un tās vērtībām. Un no šāda viedokļa romāns tiešām ir pārāk par «Būri». Mūsu dzīve gan individuāli, gan kopumā ir atkarīga no sakarībām, kādas izveidojas, dažādajām orientācijām saduroties. Psihologiskais slānis turpretim šķiet nepietiekams. Ojāra un Zanes attiecībās viss motivēti nostājas savā vietā. Par Zanes un vairs nedzerošā Voldemāra attiecībām to nevar teikt. Pietrūkst kādu psiholoģisku akcentu, lai tās nebūtu «aiz matiem pievilktas». Un varbūt tieši tāpēc grūti saredzēt īstu konsekvenci ar Zanes tēlu saistītajā simbolikā. Plānota vai neplānota, tā tomēr neuzmirdz. V. Lāmam par to ir citi ieskatī (Jaunās Grām., 1986, № 2). Bez šaubām, viņa fantāzija ir nesalīdzināmi pārāka par manējo. Bet man šķiet, ka V. Lāms vērtēdams ir pielicis no sevis vairāk klāt, nekā A. Bela tekstā var izlasīt. Autors pats skaidrāk par skaidru pasaka, ka «romāna galvenā vaina ir viennozīmība» (LM, 1986, 21. martā). Vaina — ar to viss pateikts. Rakstnieks neaizstāvas. Un nevajag. Man šķiet, A. Belu nokaitinājuši ne tik daudz I. Treiņānes minējumi (LM, 1986, 28. febr.), cik pats situācijas mulķīgums, kad paiet vairāki gadi, līdz kritiķu «cunftē» sāk mazu romāniņu no viena gala iztīrīt. Bet romāna teksts laikam taču kaut kādi rosinājis lasītāju fantāziju meklēt daudznozīmību. Par to nav jādusmojas. Es arī gribēju, bet neatradu. Tikai diemžēl arī piederu pie tās sugas, kas (pārfrāzējot M. Zariņu) nespēj saturēt pie sevis savas emocijas. Citiem vārdiem: mēs arī esam cilvēki, un mums gribas padalīties domās, ne jau mācīt kādam, kurš pats prot, rakstīt. Domāju, ka «Slēptuves» izveides principu panākumi bija atkarīgi no tā, kā izdosies «sasiet kopā» vienā veselumā visus trīs slāņus — sociālo, psiholoģisko, filozofisko. No šāda viedokļa «Bezmiegs» liekas daudz pārāks. Protams, problemātikas atvērziens katrā ir cits. Bet arī cilvēcisko attiecību kultūra ir tāda mēroga vērtība, ka prasa cēlonības izpēti dziļākā tvērumā, kas A. Belam būtu īsti pa plecam. Bet tā īsti uztvert alkoholu kā tēlu, kas izaug darbībā, traucē kaut

vai tas, ka nevar tak alkoholisma (un visa no tā izrietošā posta) cēloņus reducēt uz anekdotisku nejaušību. Cita lieta, ja būtu izdevies parādīt, ka piespiedu situācija (nedzer tāpēc, ka nevar) jautājumu neatrisina. Bet tad Nas-kam pie dzeršanas būtu jāatgriežas pēc kāda cita pavērsiena, nevis adekvāta sitiena «pa ķobi».

Visai radniecīgi tēlainības meklējumi, manuprāt, veiksmīgi piepildījušies V i s v a l d a L ā m a īsromānā «**Zeme viņpus Mordangas**». V. Lāms, pazīstams kā sociāli skaudra romāna tradīciju turpinātājs, 80. gadu darbos iesaista līdz šim vairāk liriskā romāna praksē izstrādātos paņēmienus — simbolizāciju, metaforiskumu, poētiskas detaļas. Šādai tēlainībai būtiska loma bija jau sociālfilozofiski centrētajā romānā «Pavarda kungs Ašgalvis», kur vērienīgi risināti cilvēka — radītāja sarežģītie esamības aspekti mūsu dienās. Romānā «Zeme viņpus Mordangas» nosacītība saplūdināta ar realitāti nemanāmās pārejās un tēli bez īpašām grūtībām uztverami kā simboli, tai pašā laikā pieļaujot arī romāna izlasīšanu tikai vienā slānī. Tieši tā, manuprāt, romānu izlasījis D. Ivāns (LM, 1986, 28. nov.). Viņa iebildumus varētu pieņemt, ja grāmatā saskata tikai šo vienu slāni. D. Ivāns tāpēc likumsakarīgi gaida ierasto psiholoģismu, kāds mūsu estētiskajā pieredzē iegūlis līdz ar tik mīļajiem un pazīstamajiem individualizācijas un tipizācijas paņēmieniem, uz kuriem mūsu raudāšanas vai smiešanas mehānismi ir labi noregulēti. Bet pastāv arī tipizācijas abstraktākas pakāpes, kas izmanto citas mākslinieciskas formas, kas daudz vispārinātākā veidā modelē īstenību. Psiholoģiskajā plānā pietiek ar dažiem akcentiem, kas V. Lāma romānā iezīmē divu cilvēku atšķirīgus apziņas līmeņus. Dolena, reālā dzīves saimnieka, apziņa ir atklāta visai skaidri un nepārprotami. Betijas apziņu savukārt mūsdienu realitāte kvalificē kā novirzi, jo tā ietiecas pārpraktiskajā. Starpformām nav pievērsta īpaša uzmanība, bet, kā to nōrāda V. Skraucis (LM, 1986, 28. nov.), arī citiem cilvēkiem romānā pietrūkst kaut kā tāda, pēc kā pusapzināti tiecas Dolens. Kaut kam ir jāmainās cilvēcības virzienā — to viņš nojauš, un tāpēc viņu gaidījusi Betija. Brīnuma gaidas, bez kā nevar iztikt Dolens, savijas ar mūsu sāpēm par Betijas nolemtību, priekšnojautu, ka viņa tiks nobeigta, viņu nepasaudzēs, neglābs un viņas burvju spējas mums būs zudušas.

Romāna pamatā ir divu pretstatu — robustā, pasauli aktīvi pārveidojošā praktiskā prāta un emocionāli jūtīgās,

gaišredzīgās dvēseles — tiekšanās vienam pēc otra, kas konkrētajā laikmeta kontekstā atrisinās kā traģiska nespēja harmoniski savienoties, nesabradājot trauslo, neaizsargāto ētiskās skaidrības ideālu. Rakstnieka attieksme ir līdzsāpoša, tā no visa kopuma uzķerama, jo šis romāns ir viltīgi būvēts tādā ziņā, ka vēstījums trešās personas formā patiesībā lielā mērā satur Arvila Dolena acīm skatīto, viņa domāto. Piemēram, dzīves nebūšanu uzskaitē ir izteikta tādā veidā, kāds ir Dolena domāšanas stils. Daudz kas sakrīt Dolena un autora viedokļos, bet viena daļa ir visai paštaisna kurnēšana, kāda tik raksturīga pašapzinīgajiem Dolena tipa cilvēkiem. Tādējādi autors, raksturodams apstākļus, ar to pašu raksturo arī Dolenu. No šāda viedokļa vērtējama arī leksika. No visiem V. Lāma darbiem visvairāk necenzēto un neestētisko izteicienu ir romānā «Trase», un «Zemē viņpus Mordangas» arī to nav mazums. «Trasē» «sālītie» vārdi izvēlēti samērā truli, jo saistīti ar ieiešanu visai deģeneratīvā sabiedrības daļā. Romānā «Zeme viņpus Mordangas» tie raisās līdz ar pietuvināšanos Dolena domāšanai. Romānā ievērojam, ka Dolena attieksme pret cilvēkiem ir rupja arī tad, kad «biezie» vārdi netiek lietoti. Katrā ziņā robežu starp autora tekstu un noģiedamo runu šādi veidotā darbā strikti novilkta ir tikpat kā neiespējami. Jācer, ka lasītāji — «smalko ausu» īpašnieki — šo apstākli respektēs.

Zurnālā «Karogs» (Nr 10—12) publicēts V. Lāma romāns «Bāleliņi».

«Pieci simti svešu ļaužu, / Simtiņš vien bāleliņu, / Piecu simtu nebēdāju, / Simtiņā stāvēdama.» Ir jau arī sadzīvīskāki aspekti, piemēram, «Labāk sēžu pie tautieša, / Ne pie sava bāleliņa» utt. Katrā ziņā vārda «bāleliņi» semantika nav no šaurajām, ko vēl attiecīgi apzīmogojusi vairāk nekā 100 gadu ilgā ekspluatācija tīri poētiskos nolūkos. Tāpēc pirmiespaids no nosaukuma vedina uz ironisku attieksmi. To atbalsta arī romāna iesākums, kas sola ar smīnu iekrāsotas pasakas formu, un tas stipri saīntrīgē, jo modernai pasakai atļauts viss, ko vien varam un nevaram iedomāties. Solīt sola, bet... Intonāciju mainība pārējās un saplūsmēs var ļoti bagātināt daiļdarbu. Kāpēc šoreiz tās it kā nodzēš cita citu?

Sākuma posmā itin secīgi tiekam iepazīstināti ar «bāleliņiem», kuri pie reizes katrs ir arī kāds noteikts mūsdienu cilvēka tips un raksturo to cilvēkdarbības sfēru, no kuras nāk, ar tās reālo spēku un nespēku, gudrību un

aprobežotību. Šeit jau rodas konceptuālas dabas neskaidrības, jo bārenīti Zigrīdu ar viņiem saista formālas radniecības diktētas ieraduma attiecības. Nevienam no bāleliņiem viņa nav vitāli nepieciešama (izņemot varbūt Helmutu). Tas tā varētu būt. Bet nevienam nav būtiskas ietekmes uz Zigrīdas dzīvi (viņa noklausās katra pasaku, ne viņai no tā sāp, ne salst...). Kāpēc man tas liekas neloģiski? Tieši tāpēc, ka autora attieksme pret Zigrīdu nav ne dzelīga, ne zobgalīga, bet mīli cilvēciski saprotoša.

Šī cilvēciski iejūtīgu attieksmi visnotaļ pelnījusi un pagaiši tonētā būtne iznākusi bālasinīga. Nejūt īpašu garīgumu, kas saistītu pie viņas. Nu jā, mūsu ikdienas virspusējā, saorganizētā «kultūras pasākumu» dzīvīte — tā jau arī ir tāda bārenīte, Cūsku Vecenes un Sumpurņa vajāta, materiālo noteicēju nievātā un «regulētā», bet tomēr pa reizei aizkustinājuma asaru dāvājoša un mīla... Zigrīda kopumā ir vēl neinteresantāka nekā viņas koptā «druva». Ja jau sievišķis tik lielu nozīmi piešķir precēšanās jautājumam, ka garīgajiem kontaktiem ar biedru Igoru ir gluži sekundāra nozīme, tad viņa būtu jau sen apprecējusies, apbērnokusies un, kas zina, varbūt arī ieguvusi citu «asumu» darbam un attiecībām ar cilvēkiem.

Bārenītei autors diemžēl neuztic veikt neko tādu, kā rezultātā izaugtu zelta ābele un tikai viņa būtu pavēlniece pār augļupilno zaru noliekšanos — vai vismaz, caur govs ausi lienot, ātri izdotos savērt milzumu vilnas. Autors arī nerāda pretējo, proti, viņas nespēju radīt brīnumu bezizejas situācijā no nekā; tas varbūt sāpīgā intonācijā, bet pretēji pasaku modelim iemiesotu bārenītes mūsdienu situāciju. Zēl, jo viena daļa no tā ir — bārenīte izprot un novērtē gatavu brīnumu, kad Laimas māte (kuras funkciju šai gadījumā pārņēmis Askolds Grāvenders) viņai to pienes klāt un ieliek rokās, romānam izskanot visai deklaratīvā patētikā.

Cilvēku likteņu un īpatnējo raksturvilcienu raibums šai romānā tēlojas stipri viennozīmīgs.

Ir trīs diezgan spēcīgi meti, kuros var saskatīt kaut ko vairāk. Pirmais — «ietvertās» pasakas ar sarkastisko satīru, īpaši trešā tēvadēla Mada ceļojums uz novadu, kur «laudis runā to, kam paši netic, un redz tādas būšanas, ko dzīvē neviens nevar ieraudzīt», kur pārdotavas patukšas, toties zēl «kreisā» tirdzniecība, mītnes viesiem skaitās pārpildītas un naktīs klaiņo agresīvi noskaņoti pusaudži.

Diemžēl gan šis, gan vairāk filozofiskām atziņām piesātinātās lappuses ir visai vājā sazobē ar reālajai šodienai ārēji tuvināto slāni, varbūt patiešām tur vainīgs šā slāņa «plikums».

Otrais — visnotaļ veiksmīgās lappuses, kurās tuvāk iepazīstam Askoldu Grāvenderu. Šī līnija man šķiet cilvēciski piepildītākā. Konkrētajā liktenī ietveras gan sociālu procesu redzējums, gan radoša cilvēka spēju apliecinājums ciešā vienībā ar atstumtības traģismu.

Trešais ir bīstama sociāla spēka iemiesojums Igors Berne, tehnokrāts, frāžu bērējs — un ne tikai. «Tā vajag» vārdā viņš ir spējīgs uz visu; «kāpēc vajag», «vai vajag» viņam nepastāv. Bernes ideāls ir viennozīmīga, praktiski lietojama patiesība, tāda stingrā disciplīna, kas ignorē cilvēku tikumiskās vērtības un estētiskās vajadzības. Turklāt Berne nav divkosis, viņš pats dzīvo saskaņā ar saviem uzskatiem, un tieši pārliecība, savas «pareizības» spēka apziņa ļauj viņam dzīvē ieņemt vietu pie vispildnākā galda. Ir taisni apbrīnojami, ka Zigrīdai ir pa spēkam sievišķīgi atbildēt (romānā lasām: šķelmīgi, ķircinoši, iedrošinoši, vilinoši) uz Igora trulībām, barbariski piesārņoto un frāžaino valodu. Nekāda uzskatu sadursme nenotiek, nav jau arī īpašs disputs vajadzīgs, lai redzētu, ka Igors un Zigrīda ir divas pasaules, kam nav nekā kopīga. Igora vīrietiskajai pievilcībai jānotic bez kāda pamatojuma, vienkārši jāpieņem, ka Zigrīda ir kaut kā sāmanījusi «sulīgo vīrišķību», miesiskas patikšanas stīdžinām i neietrisoties visu pagaro pazišanās laiku, līdz notiek saderināšanās «starp palagiem», kas, ja var automātiski, bārenītei negadās pirmoreiz. It kā būtu tāda aksioma, saskaņā ar kuru sieviete pakļaujas uzstājīgākajam un neatlaidīgākajam, lai arī tas būtu pastulbs.

Grāvendera un Bernes pretstatījumā pazīstam mums jau labi zināmo un ierasto V. Lāmu; šai ziņā jaunākajā romānā viņš pats sevi nepārspēj, vienīgi papildina ar jaunu variantu. Toties kā nevienā iepriekšējā darbā romānā «Bāleliņi» traucē seklī sadzīviskie pārstāsti, kuru amizantuma lietderība laimā ar to vien aprobežojas, ka mēs ar kolēģi Mežbērzu kādu britiņu varējām kopīgi uzjautrināties. Un vispār — šī spriedelēšana par literārām un citām kultūrdzīves parādībām pļāpu līmenī, ar didaktiski iesaistītiem citātiem (kas gandrīz asociējas ar vidusskolēnu sacerējumu stilu) — vai tas, pasarg' dies', būtu Zigrīdas domāšanas līmenis?

Pie datējuma piezīme — «romāns publicēts žurnāla variantā». Vai tāpēc sākumā minētais Zigrīdas jaunībā karsti mīlētais brunču mednieks Aldis nobeigumam tuvākajās atmiņās būtu pārvērties par meitmiļi Kārlēnu? Un savulaik nelikumīgi iekārotais ģimenes tēvs Emīls beigu daļā aizstāts ar drusku citādi raksturoto Romanu? Varētu jau būt visi četri, bet tad Zigrīdas kā «prinča gaidītājas» statuss rādās stipri vien apšaubāms.

Palieku pie pārliecības, ka sievietes jūtu pasaules septiņus zieģelus V. Lāmam pagaidām vēl nav izdevies atmūķēt. Un kopumā rodas iespaids, ka nedz ideju gali, nedz intonatīvie pavedieni romānā nav lāgā kopā sasiēti. Ir dažāda dziļuma slāņi, ieskanas dažādi registri, nav polifoniskas kopskaņas. Un, ja arī rakstnieks nemaz nebūtu pēc tādas tikojis, tad lasītājam ir visas tiesības to gribēt un gaidīt. Šoreiz pats autors atstājis bārenīti pabērna lomā, lai gan viņa nav pelnījusi mazāk uzmanības par Celtnieku Jāni.

Tiešāki veidi, ierastāki rokraksti

Ar sev tuviem un lasītājiem visnotaļ pazīstamiem paņēmieniem strādājuši rakstnieki, kuri tiešākā tvērumā un dzīves formām pietuvinātāk atsedz konkrētus sociālās esamības aspektus (A. Kolbergs) un cilvēka psiholoģisko satvaru (A. Kāle).

Savulaik jau A. Upīts norādīja uz sociālā un psiholoģiskā romāna tipa spēju krustoties ar vēsturisko, biogrāfisko u. c. romāna tipiem. Žanru savstarpējā ietekmēšanās vērojama arī A n d r a K o l b e r g a daiļradē, kura romāni ar kriminālintrigu pamatā, parasti respektējot detektīvžanra noteikumus, tiecas atsegt cilvēka degradācijas psiholoģisko un sociālo cēlonību. Rakstnieka pakāpeniskā izaugsme pierāda tik populārā žanra krustotiespēju ar sociālpsiholoģisko romānu un padara A. Kolbergu par vienu no spēcīgākajiem rūgtās patiesības teicējiem par mūsu dzīvi. Šobrīd viņu var uzlūkot par sociālo negāciju visasāko, tiešāko atsedzēju. Nejēdzības saimnieciskajā mehānismā un pārejās sfērās jau visvairāk «izduras» laukā no ikdienišķā dzīves plūduma galējās situācijās — tad, kad tās ir radījušas trumu perēkļus sabiedrībā un kad kāds no augoņiem plīst, pārnesot sērgu arī uz veselajiem audiem. A. Kolberga darbu sociālās problemātikas sma-gums sniedz bagātīgu vielu socioloģiskai kritikai, bet pē-

dējo gadu laikā minams tikai viens tāds, tiesa, visai spožs piemērs (Alķe A. Vēsturiskās attīstības rezultāts. — LM, 1983, 21. okt.), kur uz divu romānu pamata izvērsti viens — varbūt pats svarīgākais aspekts — darba vērtības apziņas trūkums. Abi jaunākie A. Kolberga romāni — «Nakti, lietū...» un «Automobilī rīta pusē» —, kas nu uzsākuši dzīvi vienas grāmatas vākos, skata personības tikumiskā kodola deformāciju kā sociālu faktoru nosacītu. Apstākļi, kad likumīgā ceļā izdarīt ir daudz grūtāk un bieži vien pat neiespējami, ir radošas iniciatīvas slāpētāji. Tie arī pagrūž darītgrībošo uz «kreiso» ceļu meklēšanu. Izpaušmes var būt visdažādākās. Profesors Narkēvičs nevar sarūpēt slimnīcai nepieciešamo aparātūru — tas ir tikai viens piemērs. Vajadzības ir daudzas un dažādas, un lielākoties pamatotas. (Šaurībā un neērtībās augušais cilvēks pēc saspringta darba gadiem nebūt nesapņo par askētisku dzīvesveidu vecumdienās, viņš grib pasildīties pie kamīna — vai tad nebūtu nopelnīts; un galu galā kas tad ir kamīns? Kur šodien pasaulē to uzskata par kaut ko sevišķu?) Vajadzību apmierināšanai nepieciešamie «spectikļi» sasaista tiktāl, ka cilvēks beidzot ir pazaudējis pats sevi. Tāpēc darbā, resp., operāciju zālē, tikai apliecinā sevi, cenšas apliecināt, jo patība ir apšaubāma. Tu to neesi gribējis, bet tu un cilvēki ap tevi dzīvo tikai pašreizējam momentam. Cilvēka rīcības motīvi, tikumība — viss pakļauts konkrētai praktiskai situācijai, «vienas dienas» pieejai un attieksmei. Cits nekas nav vajadzīgs. Un arī paaudžu tiltnis ir nojaukts (māte tikpat kā lāstiem apkrāvusi, ar dēlu saista matiņš, kas teju, teju pārtrūks, abu praktiskajām vajadzībām attālinoties). Visbeidzot radošā personība ir pārvērtusies par savu pretpolu — ar vienu roku vēl it kā rada, ar otru — iznīcina.

Tikumiskais viendienīgums un practicisms izlaužas situācijās, kad labi izrēķinātie gājieni ir apdraudēti. Viena no tādām ir izbīlis, ka Nauris varētu būt pastrādājis varasdarbu pie meitenes. Ko tēvs uzskata par visļauņāko un briesmīgāko? Ne to, ka viņa dēls varētu būt cietušo žņaudzis, sitis un spārdījis kājām, bet to, ka izplānotais varētu būt maināms pat tiktāl, ka dēls būtu spiests piedāvāties meiteni apprecēt.

Vinarta Kirmuža degradācijas psiholoģiskie motīvi liekas reljefāki, profesorā Narkēvičā redzam galvenokārt sociāli determinētu rezultātu. Vinarts ir «kapracis», ko Narkēviču ģimene radījusi pati sev. Bet notiek tas ar

sociālu faktoru līdzdalību un atbalstu. Nekur citur neapmierināmās vajadzības pēc ātra un kvalitatīva automašīnu remonta rada Vinarta «materiālo bāzi», bez kuras nav iespējams īstenot atbilstības plānu.

Žanra specifika šo romānu īpaši «neapcērp». Lai lieki nenovirzītu no cēlonības, rakstnieks cenšas atteikties no izmeklēšanas darbinieku sarunu «pasniegšanas uz paplātes», bet patur galvenokārt to daļu, kas var sniegt lasītājam arī kādu papildu informāciju bez lietiskās, kuras iegūšanas veidus un gaitu sīkumos zināt nemaz nav obligāti. Ne velti romānā ironizēts par «detektīvgabaliem», kas var kalpot par rokasgrāmatu likuma pārkāpējiem. Un, ja arī izmeklētājs brižam pārkāpj standartus, kamēr reālajā dzīvē tas nenotiktu, tad, manuprāt, gluži nevajadzīgi te iepīt taisnošanos («kālab es vilcināšos» utt.), jo mēs taču lasām romānu! A. Kolbergam jau nu būtu pa spēkam radīt arī tādu izmeklētāja tēlu, kas (atšķirībā no dzīves) nebūtu tikai noteiktu funkciju veicējs, bet (un varbūt pat galvenokārt) «sirdsapziņas pārstāvis». Rakstnieks nevairās arī no atkāpēm, kas nav tik ciešā sakarā ar konkrētā nozieguma izmeklēšanas gaitu, toties atklāj kādas nianšes un tā padara dzīves ainu pilnīgāku. Piemēram, pārdomas par cilvēku — «vienas dienas saimnieku» — neuzkrītoši izraisa Dārzu tēlojums.

Romāns «Automobilī rīta pusē» pēc struktūras un autora attieksmes nekādus īpašus pārsteigumus nesagādā, tomēr ir jaunas vides un situāciju atsedzējs. Stāstījuma veidu brīvā maiņa liecina par autora māksliniecisko varēšanu, šoreiz tā vairāk spiesta pakārtoties žanra noteikumiem.

Saimnieciskās sistēmas nepilnības, kas rada augsni noziedzībai, ir precīzi norādītas, personības eroziju šie mēģināti vest pie lielāka vispārinājuma. Pamazām centrā izvirzās VIŅI, kurus pa vienam vien atpazīstam samērā ātri. Bet cik dažādi ir šie VIŅI, kas atrod kopīgu valodu, — te nav nozīmes ne tautībai, ne ģimenes stāvoklim, ne kādiem citiem individuāliem faktoriem, kas citās attiecībās varētu būt šķērslis. Dažādas novirzes psihiskajā sfērā utt. mierīgi pastāv blakus un sadarbojas ar pilnīgi veselu, racionāli funkcionējošu intelektu. Šai romānā ne tik daudz nozīmīgs jautājums par noziedzības cēloņiem, cik par zināmas nošķiras cilvēku dabu, ko nespēj ietekmēt sociāli ekonomisko apstākļu maiņa. Tas ir cilvēku tips, kas dzīvo ar visatļautības un nesodāmības apziņu. Lietojot A. Bela «Būra» terminoloģiju — visus

daļa «aitās» un «cirpējos» un paši, saprotams, grib būt tikai cirpēji. Kara laika kataklizmās tie varētu būt liela mēroga slepkavas, bet mūsu apstākļos viņu «aita» ir galvenokārt valsts, ko var «cirpt» šķietami bezgalīgi. Iezīmētais nojēgums VIŅI varētu būt liels māksliniecisks at-radums, bet īsti vērienīgā, vienotā sociālā drausmīgumā tas nepaceļas. Varbūt tāpēc, ka kompozicionāli šī apjauta par VIŅU esamību izskan tikai apcietinātās Brigitas Šeberes vārdos, bet ne no visa romāna patosa kopumā. Varbūt tas tāpēc, ka lielāks īpatsvars atkal ir kriminālromāna intri-gai? VIŅI, savā vienotībā reljefāk paceldamies, ierezonētu uz daudz plašākām pārdomām. Jo VIŅU pasuga sastopama ne tikai tur, kur iespējams raust lielākus materiālos labumus, bet arī garīgās darbības sfērās; vai tas nav pat vēl briesmīgāk? Pārlicība par visatļautību uz ilgu laiku var padarīt varenu un neatmaskojamu pat vismelnāko dvēseli.

Triju jaunāko romānu līmenis un ievirze (līdzās no-sauktajiem šē minams arī «Ena») mudina gaidīt un prasīt no rakstnieka vairāk. A. Kolbergs, šķiet, nonācis pie tādas varēšanas pakāpes, uz kuras izslejojoties viņš spētu bagā-tināt mūsu prozu gan ar sociālpsiholoģisku, gan filozo-fisku detektīvu. Ja A. Kolberga daiļrade attīstīsies šādā virzienā, tad neviens nebrīnīsies, kāpēc viņa darbos vis-maz izmeklēšanas darbinieki konsekventi rādīti kā kristāl-skaidra godīguma iemiesojumi. Vajadzētu jau tā būt... bet šodien katrs, kas lasa avīzes, būs uzzinājis, ka daļa noziegumu paliek neatklāti pavisam ne objektīvu faktoru dēļ. Un kur vēl tie «motīvi», pēc kuriem dažkārt «safab-ricē», «atklāj» un «pierāda»!

Tomēr runa ir par daiļprozu un tās ētisko potenciālu. Varbūt tiešām svarīgāk ir attīstīt un konceptuāli pacelt to patiesības daļu, kas arī pie vislielākā nodarījumu ap-joma un izraisītā posta atklāj ļaunumā iemītošo neizbē-gamās pašiznīcināšanās dīgli? B. Pasternaks raksta: «Nevar būt ļaundaris citiem, nebūdam arī pret sevi nelie-tis. Nekrietnība ir universāla. Tas, kurš pārkāpj mīlestību uz tuvāko, pirmo nodod pats sevi.»

Līdz šim tas jūtāmāk iezīmējies A. Kolberga romānos «Ena» un «Naktī, lietū...».

Aivara Kalves «**Krītošais Ikars**» kārtējo reizi at-klāj rakstnieku kā citīgu psiholoģiskās prozas kopēju ar pastarpinātāku interesi par sociālajiem procesiem un vēlmi tos ietekmēt. «Krītošajam Ikaram» varētu būt arī lielāka

vieta A. Kalves līdzšinējo darbu vidū. Romānā par Zemišu ģimenes triju paaudžu ikdienišķām ciešanām autors ievieš nosacītības elementu reljefākai idejas atklāsmei. Zemišu dzīves rit cieši līdzās, bet — garām un nepieskaroties. Mākslinieciska veiksmē — Amildas Zemītes tēls. Liekas, ka B. Tabūns (K, 1985, № 7) to drusku idealizējis. Saimniece — jā. Cilvēks, kas visu atdevis ģimenei, — jā. Bet kādā ceļā? Vecā Zemītiene ir akmenscieta, gribas un varas cilvēks, pati izlems, ko slēpt, ko teikt, uzskata sevi par nekļūdīgu. No «vīriešu kulta» kopšanas ģimenē nekas nav iznācis, no naudiņas skaitīšanas — arī nekas; nav brīnums, ka vecā nekrāj, jo naudiņa ir viņas vara pār dēlu, vedeklu, mazdēlu. Tā ļauj nicināt vedeklu, kas Amildu ārstē. Tā ļauj «nopirkt» mazdēlu; tas jo vieglāk izdodas tāpēc, ka varas (ne šādas, ne citādas) pār viņu nav vecākiem.

Vidējā paaudze — glēva, ar savu zināmu lepnumu pret svešiem, bet savstarpēju aizskartības apziņu. Māja — kā akmens kaklā, gribējām gan visu paši izcīnīt, bet ... neko nedarijām, arī tagad — tirgoties kauns, bet neiedrošināties ne vārdiņa pretī bilst. Leons — mīkstčaulīgs pret priekšniecību («pīga kabatā» raksturo viņu), bet godīgs pret darbu. Māti mīl (viņa viena abus dēlus izvilkusi); Dzidra — it kā saprot, pakļaujas, bet līdz ar to arī atsulusi, nošķirusies **savā** dzīvē, nozaudējusi dēlu, kurš pa to starpu jau pieaudzis. Draudzenes Ingas dedzīgais ieteikums ņemt Ikaru līdzī uz kalniem Dzidrai ir tukša skaņa, un tas precīzi izsaka abu sieviešu būtisko atšķirību.

Jaunākās paaudzes vietā — tukšums. «Cilā kā jēlu olu un nezini, kur nolikt.» Ikars «kopā ar Birutu ... jutās tikpat pamests kā agrāk». Pat sadumpoties viņš neprot tā, lai to pamanītu, un galu galā jūtas atvieglots, ka no «dumpja» nekas nav iznācis. Patiesību pasaka Biruta — cilvēks no malas: «Tavā mājā ne redz, ne dzird! Salīduši pa kaktiem kur kurais. Jūs bēgat cits no cita ... Jūs bēgat?» Ik uz soļa. Amilda domā, ka Leons pēc komandējuma grib palaiskoties, atpūsties, bet patiesībā viņš gaida, kad māte aizies uz tirgu, lai nebūtu jāsastopas.

Zēl, ka rakstnieks nav konsekventi novedis līdz galam iecerēto nosacīto vispārinājumu, kas ievada romānu. Arī virsraksts taču vedina uz nosacītību — kopā ar domu «visi mēs reiz tiekam lejā uz šīs zemes». Un Jamajedas zelts? Gribas to uztvert kā simbolu. Zemiši zemapziņā meklē «glābēju». Zeltam, kas šķietami atradies, loģiski

ir jāpazūd, jo tas nespēs glābt. Tāpēc nesaprotama liekas beigu aina ar zelta nozadzēju. Zemiši meklē iluzoru glābiņu, īsti nezina, kur tas rodams, tāpēc arī neatrod. Vienīgi Amilda saprot, ka tā gudrība, ko viņa sakrājusi, nav vairs nekur izlietojama... Vai ne tāpēc viņa apgalvo vecākajam dēlam, ka zelts atradies, lai gan tas jau ir mistiski atkal pazudis? Ja romāns izskanētu ar to, ko sācies, — Ikara lidojumu —, atvērtāks un skaudrāks būtu jautājums — kas notiks ar Zemišu trešo paaudzi? Laimīgi piezemēsies un kļūs par kārtīgu mietpilsoni? Kritīs un nositīsies? Bet nu romāna visnotaļ skumji ieturētā pamatinonācija pašas beigās it kā izčākst.

Ja A. Kāļve būtu atradis vairāk dažādu iespēju «Krītošā Ikara» struktūrā ieaust to, par ko pats tik interesanti pastāstījis «Jaunajās Grāmatās» (1986, № 6), — Jūrmaļas istās būtības sakņojumu tās vēsturē —, tas ievērojamā padziļinātu romānu. Šie motīvi brīžam atmirdz Amildas Zemītes tēla šķautnēs, bet liekas, daudz bagātinātspējīgā ir palicis ārpusē, tā arī nerodot organisku iesaisti romānā.

Manuprāt, A. Kāļves proza ir ļoti nepieciešama tai lasītāju daļai, kas labprāt jūt līdzī cilvēku likteņiem, bet nav noskaņoti uz lielu miklu minēšanu. Īpatnējā smeldze, kas pavada ārēji necilos, iekšēji pretrunīgos un visbiežāk nelaimīgos varoņus, ir jūtu kopēja. Potenciāli — arī pārdomu raisītāja. Kas rada bailīgu, nedrošu, inertu cilvēku? Un kādi apstākļi šīs «dzimtcilvēka kvalitātes» uztur? A. Kāļve ir rakstnieks, no kura varam gaidīt tuvākajos gados arī kādu lielāku «izrāvienu», tai pašā laikā viņam nezaudējot sev piemītošo savdabību.

II. Noteicošā — izziņas vērtība

Nav diez cik jauna atziņa, ka vēsturiski biogrāfiska darba autoram mūsdienās ir par maz izvēlēties «starp poēziju un patiesību», ka šodien lasītājs pazīst daiļdarbus, kuros rodama abu pušu veiksmīga sintēze. Tāpēc ar dalītām jūtām liekas vērtējams Jāņa Niedres vēsturiski biogrāfiskais romāns par P. Daugi «Viņš izgāja ritausmā». Darbā rodamo izziņas vērtību dažādos aspektus pamatīgi aprādījis J. Cākurs (Jaunās Grām., 1986, № 10), tā ka grūti vēl kaut ko piebilst, raksturojot J. Niedres romānu kā tik vienkārši nesameklējamas vispusīgas informācijas avotu humanitāri ieinteresētam speciālistam. Vienkop saturēt ziņas, kas ar katru mirkli aizvirzās tālāk pagātnē, —

tas ir viens no līdzekļiem kultūras nepārtrauktības uzturēšanai, un šo nopelnu J. Niedres veiktajam neatņemt. Visai būtisku niānsi rakstnieks iezīmējis, liekot P. Daugem salīdzināt savas paaudzes darba stilu un sūtības izpratni ar nākamo — tiem, kas pirmo rūdījumu guva kā nelegālisti buržuāziskajā Latvijā. Un ir svarīgi, ka to raksta viens no šīs paaudzes — J. Niedre: «Cik liela pārliecība, ka līdz ar revolūcijas uzvaru visas melnās dienas, visādas nejaucības ieģrūs nebūtības dziļajā akā! Vajag tikai saspriesties, vareni atvēzēties, lai vienā cirtienā... Par to, ka, sociālismu ceļot, būs grūtības un dažādā ziņā lielākas, nekā ņemot varu, entuziastu vairums negrib domāt. Lielākoties slikti pārzinādami marksistisko dialektiku. Un viņu ieskats revolucionāro cīņu vēsturē — virspusējs. Antona stāstījumā pieminētais politiskodzītais cietuma kopkamerā tam raksturīgs piemērs. Viņš noraida pieredzējušo biedru ieteikumu bagātināt savas zināšanas arī nebrīvē. Mācīties tur no ieslodzījuma vietā pieejamām grāmatām. Viņš ne! Viņš mācīšoties tad, kad būšot izkarota padomju iekārta. Pēc padomju autoru grāmatām.»

Kopumā jāatzīst, ka poēzija ir stipri atkāpusies patiesības priekšā, romāns pasmagi lasāms, rodas lielas šaubas par apjomīgā materiāla dzīvu satilptspēju dialogos. Šķiet, striktāka ierobežošanās, dodot priekšroku tieši dokumentalitātei, nāktu par labu darba uztveres un apguves procesam. Tad P. Dauges dzīvesstāsts spētu piesaistīt arī daudz vairāk tādu lasītāju, kam kultūrvēsturiskās intereses ir tikai vaļasprieks.

Sērijā «Stāsti par vēsturi» iznācis *La imoņa Pura* ceturtais romāns no pilskalnu tetraloģijas — **«Sūrābele pilskalnā»**. Grūti pārvērtēt viņa veikuma nozīmi apstākļos, kad jau vairākus gadu desmitus vidusskolas beigušie tikpat kā neko nezina no Latvijas vēstures. Šādām grāmatām vajadzētu iznākt ar karti pielikumā, ar īsām ziņām par vēsturiskajām personām vai prototipiem, varbūt ar lietišķu laikmeta aprakstu — apstākļi, gadi, galvenie notikumi. Ar to, ko rakstnieks devis parindēs, ir tomēr par maz. Vislabāk būtu bijis pašam autoram uzrakstīt kompaktu komentāru, jo, pirmkārt, viņš zina, kas nācis no dokumentāliem avotiem, otrkārt, viņam ir ieskats arī par tiem laikmeta aspektiem, kas romānā nav satilpuši, un, treškārt, viņš var norādīt uz vēl apgūstamiem līdzumiem — vēstures mīklām, hipotēzēm. Patik mums vai nepatik, bet šobrīd situācija ir tāda, ka tam, kurš spēj dot ļoti daudz

zināšanu, vairāk jādoma par to, kā piesaistīt, izraisīt interesi. Tāpēc garš, garlaicīgs vēsturnieka pēcvārds nekādā ziņā nebūtu izeja. (Sērijā «Romāns — pagātnes liecinieks» var atrast šādus no «pagātnes liecinieka» atrautus laikmeta ekonomisko rādītāju uzskaitījumus.) Tāds kaut ko var dot vienīgi grāmattārpu tradīcijās stingri sakņotiem «urķiem», bet šī suga mūsu dienās ierakstāma Sarkanajā grāmatā. Jāorientējas uz mutantiem, kas auguši zilā ekrāna gaismā, un jāpriecejas par katru, ko izdevies pievērst grāmatai. Nākotnei piederēs citi informācijas iegūšanas veidi, bet tajos ieliktais saturs un apguves mērķi, manuprāt, būs stipri atkarīgi no humanitārās izglītības līmeņa, kas pagaidām bez grāmatas nav sasniedzams.

Ar latviešu vēsturiskā romāna tradīcijām L. Pura darbu saista vēsturiskais optimisms, kas realizējas pavisam citādi nekā J. Janševskim un Rutku Tēvam. Drūma ir izvēlētais vēsturiskās patiesības daļa, rakstnieks centies neatvieglināt laikmeta sarežģītību, bet uzsvērtas senču cildenākās īpašības. Un no idealizācijas tālu; redzam ciltis noteiktā attīstības pakāpē, tās spēj būt nežēlīgas ne tikai taisnīgā karā, bet arī iekšējā atreibībā un cīņā par eksistenci. Šie apstākļi jau arī ir savstarpēji nesaraunami saistīti.

Zemgaļu sadzīves tēlojumam raksturīgs zināms liriskums. Tas var patikt vai nepatikt, bet tomēr atšķiras no J. Janševska etnogrāfiskajām idillēm vai Rutku Tēva romantizētās pieejas. Bet kā ar lasāmību? L. Pura vēstījuma stils nav ne īpaši smags, ne arī sevišķi viegls.

III. Pusdarītais, nepadarītais un zaudējumi

Labo nodomu nenobriedušie augļi

Māra Svīre kā stāstniece jau ieņēmusi savu vietu prozā. «**No cīruļiem līdz griezei**» — debija romāna žanrā. Cerīgākais šai pieteikumā ir godīgums un patiesīgums dzīves atveides principu pamatā. Romāns vieš pārliecību par attiecīgā dzīves novada zināšanu un skaidru, loģisku ieceri romāna risinājumam. Autorei pienākas atzinība par drosmi, jo līdz M. Svīrei neviens tik tieši nav iedrošinājis romānā skart domu par lauku nākotnes izredzēm. Līdz šim ar to nodarbojusies galvenokārt publicistika. Romāns un citi žanri vēl liek lielo jautājuma zīmi — ko

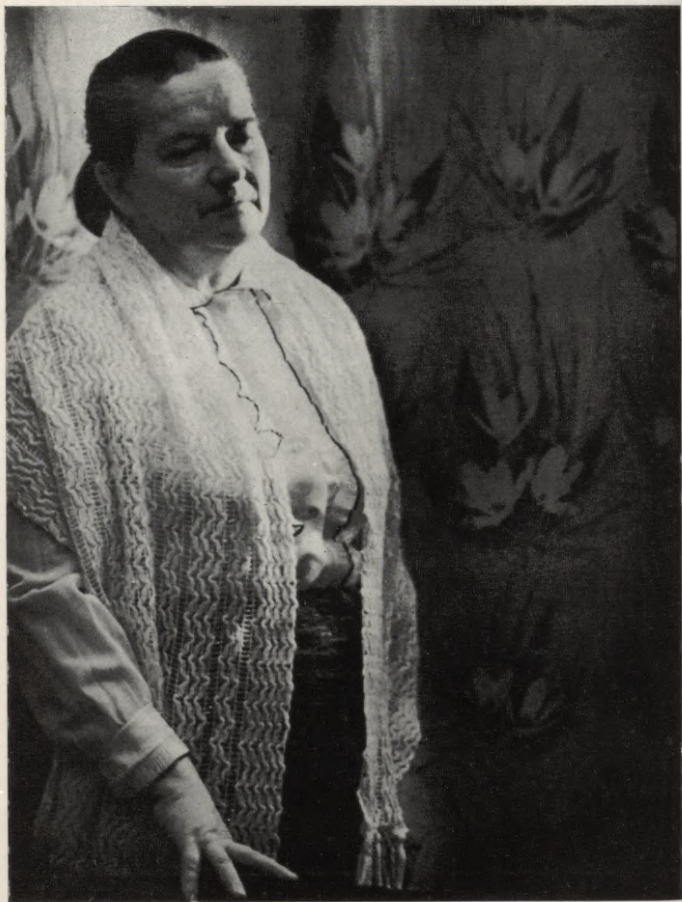
liksim aizejošās paaudzes vietā? I. Indrānes «Zemesvēzi dzirdēt» visvērienīgāk izvirzījis jautājumu par tautas tikumiskās pieredzes turpinātiesspēju. I. Indrāne nemeklē kādu mierinošu, iluzoru izeju, bet atstāj jautājumu atklātu, jo pārliecībā par cilvēka spēku nav vajadzīgs bezdomu optimisms.

Un M. Svīre pirmā ir domājusi par turpinājumu. Kādā augsnē dēstīsim lauku jauno ētiku? Šī doma pieteikta ar Aigara tēlu. Šķiet, pārsteidzīgs ir V. Jugānes vērtējums (LM, 1985, 29. martā), ka ar nākotnes izredzēm saistīto «robu» mūsu prozā M. Svīre būtu aizpildījusi teicami. Romānā ir nepārprotami izvirzīti raksturīgākie mūsdienu lauku cilvēka tipi: visucauridabūtāja priekšniece; ar savu darbu apsēstais speciālists — fanātiķis —, kurš savas patstāvības dēļ ir pastāvīgā konfliktā ar priekšniecību; jaunais šoferītis-mehanizators, uz kuru tiek liktas cerības, kaut pagaidām viņš var tiklab celties, kā grimt; nela-bojamie dzērāji, kas izraisa avāriju. Manuprāt, M. Svīres romāns ir pamatīga «karkasa» pieteikums, kam pietrūkst ieceres izrisinājuma psiholoģiskajā plānā, pārdzīvojuma atsegsmē. Ir raksturu iezīmība, bet kopumā emocionālais spriegums nesasniedz to pakāpi, lai mēs piedalītos sirdsapziņas tiesā, kas taču kardināli pārmaina potenciālā varoņa dzīvi. Abas jaunās sievietes, kas vai nu velk puisi zem savas, vai lien zem viņa segas, šķiet vairāk kā tāda divkārša pārbaude, kas tiek uzsūtīta Aigaram. Bez šaubām, romānam jau nav jābūt socioloģiskam pētījumam ar precīzu demogrāfiskā sastāva ainu. Taču visai tipiska situācija ir jauno sieviešu deficīts laukos (kas arī viens no mehanizatoru žūpības cēloņiem), un tādos apstākļos Aigars diez vai vairāk laimes varētu cerēt kā vitālo Gucula atraitni.

Visai dīvaina liekas V. Avotiņa piezīme (LM, 1985, 30. aug.), ka M. Svīres proza būtu rakstīta «mirušam» lasītājam. Tieši pretēji — romāns «No cīruļiem līdz griezei» derētu tādām lasītājām, kurš ar savu fantāziju spējīgs apaudzēt «karkasa» plikākās vietas. Ja ar «mironiem» domāti tradicionālas un «piezemētas» reālpsiholoģiskās prozas cienītāji, tad tādu nebūs mazums. Protams, tradīciju vērtība ir to spējā attīstīties, un no šāda viedokļa nekādus īpašus atklājumus mākslas pasaulei M. Svīres romāns nenes. Pozitīvie impulsi šeit ir vēl estētiski nepiepildīti. Negribu autorei pārvest vecmodīgumu, taču izvēlēto līdzekļu pieticīgumu gan. Ar lietā liktajiem vien

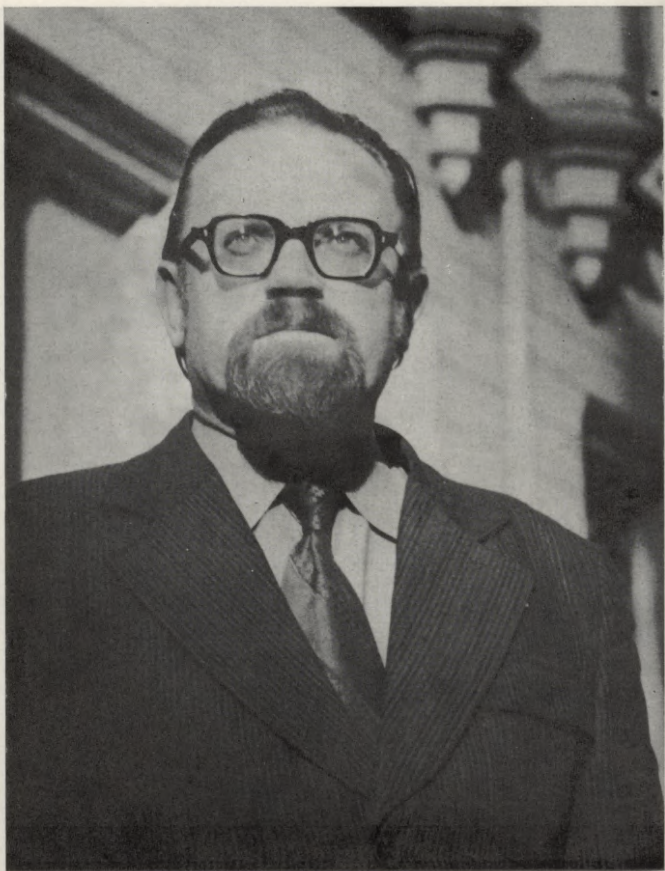
*Latvijas Ļeņina komjaunatnes prēmijas laureāte 1987. gadā
dzejniece un dramaturģe Māra Zāle*

Dzejniecei, atdzejotājai un prozaiķei Dainai Avotiņai 1986. gadā piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieces un 1987. gadā — Lietuvas PSR Nopelniem bagātās kultūras darbinieces goda nosaukums

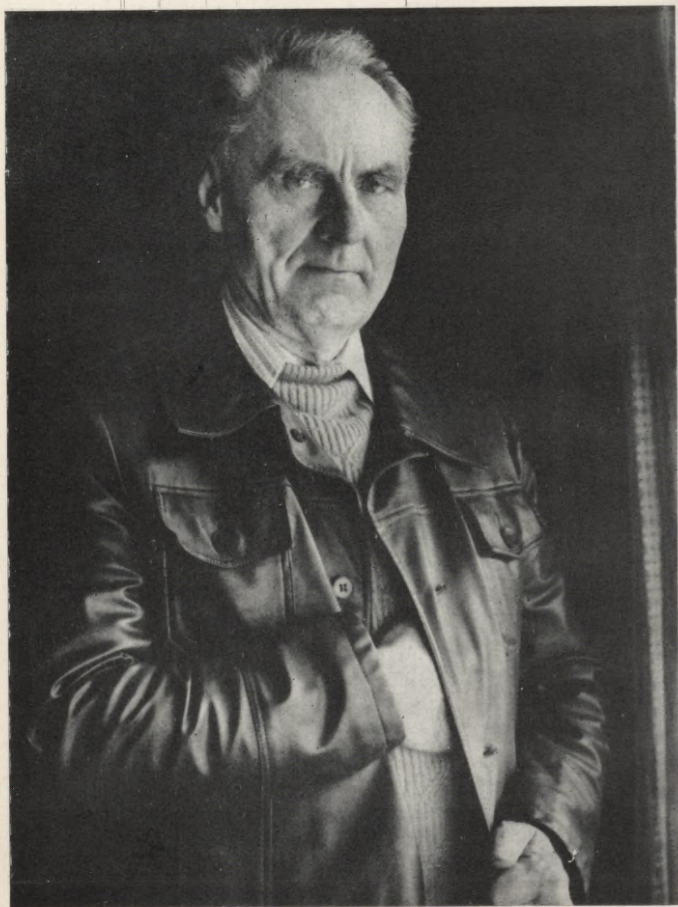
*Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbiniece (1986) dzejniece,
prozaiķe un tulkotāja Vizma Belševica*

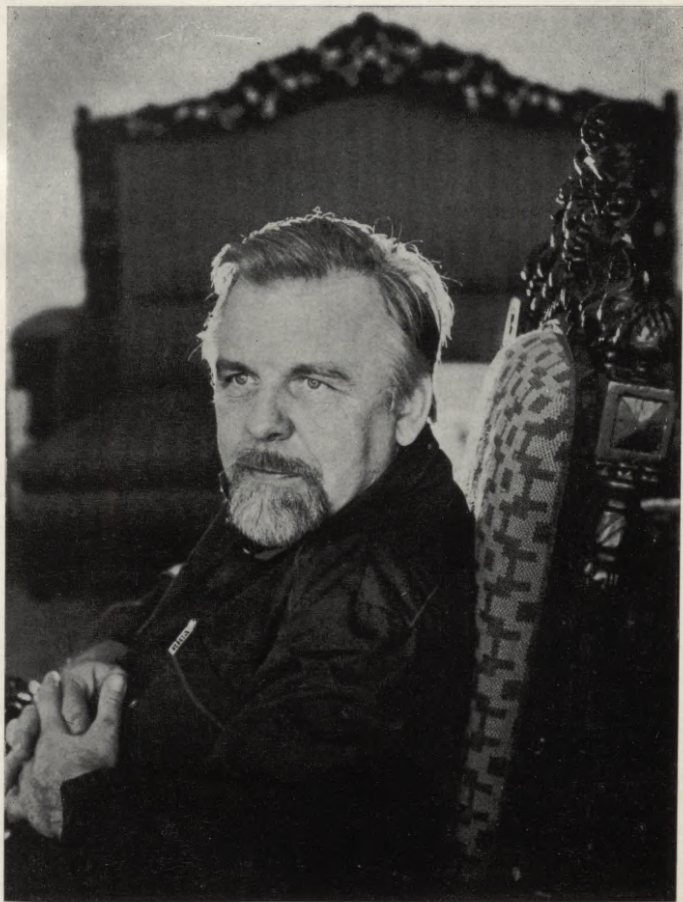
Dzejnieks un atdzejotājs Jānis Sirmbārdis

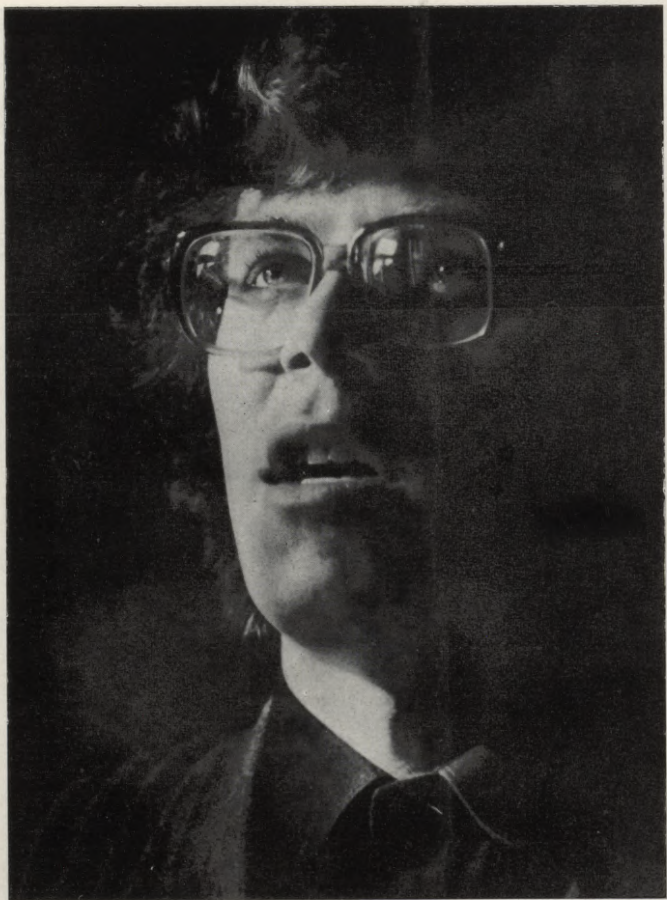
Tautas rakstnieks Zigmunds Skujiņš

*Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks (1986)
rakstnieks Visvaldis Lāms*

Rakstnieks Andris Kolbergs

1987. gadā dzejniekam un atdzejotājam Klāvam Elsbergam piešķirta Latvijas Ļeņina komjaunatnes prēmija (pēc nāves)

laikmeta procesu plašāks redzējums nav iespējams. Mūsu prozas ilgstošā mācīšanās «ieiet cilvēkā» 80. gados sāk realizēties jaunā, nozīmīgā kvalitātē, ar to nevar nerēķināties. Lielu kopsakarību apjēgsmi iespējams balstīt pat viena rakstura ietilpībā. Ar to nebūt nav teikts, ka tas ir vienīgais vai pareizākais ceļš. Katram pašam jāatrod savam romānam «mugurkauls» un jāsaaudzē «muskulatūra», kas spēj to noturēt.

Visai nepatīkami pārsteidza Jāņa Mauliņa **«Jovakar skanēja si mažors»**. J. Mauliņu — rakstnieku vieni aizstāv, citi peļ. Domāju, ka «Kājāmgājējs», «Ragana», «Pelēkie zīmējumi» liecina par J. Mauliņam piemītošām savdabīgām, visai interesantām rakstnieka dāvanām. Bet viņa daiļrade ir stipri neviendabīga, atgadās visai spēji kritumi. Iespējams, ka jaunākais darbs kādai lasītāju daļai patīk, bet šoreiz laikam gan tai, kas grāmatās meklē smukas pasacīņas. Salkana «radošo» nodarbošanos apromantizēšana tomēr ir tīrais «lāča pakalpojums» apstākļos, kad lielā sabiedrības daļā izveidojusies visai absurda attieksme pret darbu. Ir saprotams riebums pret bezjēdzīgu darbu, kas notrulina cilvēku gan fiziski, gan garīgi. Bet par to jau nav ne vārda. Mistiskā kārtā talantīgs atskaņotājmākslinieks un orķestra vadītājs gadu gaitā ir tā «nogājies», ka nespēj normāli dzīvot un strādāt. Bet viņa no debesīm nokritušajiem jaunības draugiem un arī autoram recepte ir jau gatava — Imantam jāsāk komponēt! Attiecīgi «nogājies» literatūras skolotājs varētu sākt rakstīt dzejoļus, ierindas arhitekts — remdēties gleznošanā utt. Katrā ziņā liktenis sūtis viņa ceļā saprotošu sievieti, kas kļūs viņa Mūza; Imantam Ramejam tiek pat veselās divas. Ja tik vienkārši būtu rodama brīnumzālite salauztu dzīvju ārstēšanai, tad gan neviens nenodzertos, neviens depresijā nemeklētu striķi vai mediķi.

Satriecošs ir psiholoģiskās motivācijas trūkums. Vispirms jau tās nav centrālajam raksturam, mēs to neredzam izpausmēs, un tas ir šķērslis norišu un cēlonības izpratnei. Kāpēc Imants novērsās no jaunībā lolotā mērķa? Kāpēc izveidoja sev slimīgi bezjēdzīgu ģimenes dzīvi? Rakstura «vēsture» nav jāatstāsta, bet tai ir jāienāk grībot negrībot, jāieaug tēlā, ja tiešām ir liela iekšēja cīņa, bez kādas nav domājama morālas krīzes pārvarēšana. Bet būtībā mēs neuzzinām neko. Ko gan dod aprauts drauga mājiens, ka Imantam jau agrāk bijušas kādas noslieksmes? Ko dod autora apgalvojums: «Uzdzīve

viņu iedvesmoja»? Tad taču vajadzētu būt lieliskiem rezultātiem, vienīgi cilvēks būtu sevi priekšlaikus nobendējis, vai nu tādu gadījumu mazums, kad lielu vērtību radīšana apvienojas ar sevis sadedzināšanu vājībās. Imanta Rameja gadījumā mums jāapmierinās ar apgalvojumiem, konstatācijām, pārstāstījumiem. Arī atmiņas nav dzīvas, tās tiek atstāstītas, nekļūst par tagadnes daļu. Pa vidu prātuliņas, piemēram: «Ja, izdomādams dievu, cilvēks ir attēlojis likteni, tad jāatzīst, ka tā galvenā īpašība — spēja bezgalīgi piedot — attēlota nepareizi.»

Datējums «1972.—1985.» liecina, ka darbs ir vai nu pārgulējies kādā plauktā, vai kaut kā izmocīts, nespējot atrast īsto veidolu. Paviršības redzamas ik uz soļa: apgalvojums par Imanta kautrību 14. lpp. nekautrīgi runā pretī izteikumiem 9. lpp.; nav psiholoģiskā pamatojuma draugu attiecībām, nedz arī Imanta un Liliijas kroplīgajai kopdzīvei; vairums tēlu — statistiski. Tiklīdz kāds ierunājas dzīvāk vai aizdomājas tēlaināk, tā klāt ir autors ar pliekanu komentāru, piemēram, 63. lpp. pēc Magnusa bezbēdīgās jautrības, 68. lpp. — pēc Imanta bērnības rīta ainas. Kam vajadzīgs badīt aci ar moralizētāja pirkstu? Un tad vēl diletantiskie pārspriedumi par mūziku un tās «vērtību».

«Kādreiz viņš stāstīja Imantam, kā jārikojas, lai cilvēks gūtu panākumus un būtu laimīgs. Jāatlasa no patikamāko darbu kaudzes tie, kas tuvina izvēlētajam mērķim. Bet viņš aizmirsa pateikt vai varbūt toreiz nesaprata, ka visos gadījumos jābūt vēl kaut kam citam — personības attīstībai.» Pat īpaši neiztirzājot šē pausto atziņu saturu, jājauc — vai tas ir daiļprozas vai avīžraksta teksta fragments?

Manuprāt, šo J. Mauliņa labās gribas augli par romānu nosaukt bija neapdomīgi.

Literatūras pašdarbnieki?

«Spalvas sporta» cienītāji?

Vai kā citādi saukt visnotaļ labu nolūku vadītos autorus, kam rakstniecība ir nodarbošanās aiz «un»? Blakus visām profesionālajām mākslām attīstās pašdarbība, godājama un veicināma aizraušanās, kam var būt arī visai nopietna nozīme sava mākslas veida dzīvē. Plūstošā robeža un sadarbība starp profesionālajām mākslām un pašdar-

bību nereti ir auglīga talantu uzziedēšanai. Mājīguma un sirsnības gaisotne priecē mūs savrup iekārtotā pašdarbības tēlotājmākslas studijas istādē. Bet, ja viscentīgākā amatiera vislabāko darbu novietotu profesionālās mākslas parādē, vai tā nebūtu varmācība, kā rezultātā pārņem estētiskas neveiklības izjūta? Ikviens pateiks — tas atkarīgs pirmām kārtām no daiļdarba.

Žanra apzīmējums «romāns» liek vērtēt Raimonda Trasūna publikāciju **«Aurupes krastos»** (K, № 4—5) un Gunāra Ievkalna grāmatu **«Miglas taure»** daiļprozas kontekstā. Cik vienā darbā daudz mežrūpniecības, tik otrā — zvejniecības (otrā arī drusciņ vairāk fizioloģijas), abos — visai maz mākslas. Toties stipri daudz dzīves, autoriem labi pazīstamās īstenības daļas, kas, visai tiešā veidā iecelta rakstu rindīnās, vietām pat prasās pēc attiecīgās nozares terminu vārdnīcas. Neviļus jādoma — cik varena gan paceltos publicistika, ja dzīveszinātāji, nozaru speciālisti tai pievērstos! Attiecības starp mākslas un dzīves patiesībām tomēr ir sarežģītākas. Neviens neiet uz koncertu, lai klausītos to pašu, ko — atverot logu uz K. Barona ielu. Bet prozā — nepārkausēta dzīves pieredze, vārdos izteikta, var ārēji būt ļoti līdzīga tradicionālam reālistiskam īstenības notēlojumam, kas izmanto pašas dzīves formas. Turklāt daiļliteratūra realizējas caur valodu, bet ir starpība, vai ar valodu tiek tikai kaut kas pastāstīts vai arī tā kalpo par atslēgu noteiktai dzīves un cilvēka izpratnei, ko šodien gaidām no romāna. Tāpēc birka «romāns» minētajiem darbiem lāgā neturas klāt. Abi pēc būtības piedāvā mums vecum veco shēmu no bēdīgi slavenajiem «ražošanas romāniem» — ar jaunu, spējīgu entuziastu centrā, ne uz ko nedibinātu noslēguma optimismu un paļāvību uz nezināmu spēku, sak, gan jau viss būs labi... Tikai apstākļu kolorīts daudz drūmāk ietonēts — pat līdz acīm redzamai nesaderībai ar šo paļāvības filozofiju un visai elementāro morāli «nekur nav maizes bez garozas» un «kad mēs augām, tad gan tā negāja». Šo darbu nākšanai atklātībā ir sociāla nozīme — tie atsedz autoriem pazīstamajās sfērās veselu virkni bezjēdzību, kas var novest pie saimnieciska sabrukuma. Tāpēc nedomāju, ka autoriem būtu vajadzējis klusēt. Bet mākslas darba nozīmes viņu veikumam diemžēl nav.

Citādi vērtējams mūziķa un pedagoga Andra Vīksnas romāns **«Viss kārtībā»** (K, № 6—8). Ne tāpēc, ka autora vairs nav. Bet viņa pāragrā aiziešana izskaidro,

kāpēc svarīgāk bija darbu pabeigt lielās līnijās nekā vienmērīgi blīvi piepildīt visus ieceres iemiesošanas posmus. Gadaskaitļu datējumi romānā jāsaprot kā vēšanās pie savas paaudzes. Uz adresātu norāda arī autora ievadvārdi: «Ikviens nākamā paaudze dzīvo, uz iepriekšējo paaudžu pleciem pakāpusies. Ar piebildi: ja ir, uz kā pakāpties.» Mūs ar autoru šķir vairāki gadi vecuma ziņā, bet vieno t. s. neobligātās vidējās izglītības laiks, kas diezgan jūtami atšķir 60. gadu vidusskolēnus no tiem, kuri nāk vēlāk. Gribu izcelt tos aspektus romānā, kuri tēlotā cilvēka likteni iezīmē kā paaudzes likteni. Neko nesaudzējoša atklātība un godīgums centrālā rakstura atsegsnē ir galvenais, kas spēj sagūstīt lasītāju, kuram nejauši vēl ir sirds. Tā spēj saredzēt arī kaut ko vairāk par dzeršanas psihofizioloģisko mehānismu teicamu atspoguļojumu. Bez šaubām, romāns veidots gauži tradicionālā formā, kur liela nozīme ir tam, kā autors spēj tikt galā ar sadzīves epizodēm; par laimi, ritējums ir pietiekami nasks, pat pārāk, vietumis atstājot paplikas lappuses. Arī darbojošos personu monologu rinda romāna beigās ir tikai tāda «lāpīšanās» ar neizbēgamu atkārtošanos, jo autors acimredzot pats izjūtis nepadarīto.

Venta Krūmiņa klūmīgā dzīvesgājuma vērtējums sabiedrības acīs — «viņš nenodzērās». Tā domā visi. (Starp citu — kamēr dzer, viņš ir nasta tikai sev un saviem tuvākajiem; kad vairs nedzer, tad — traucēklis daudz kam un daudz kur.) Par savu kādreizējo nonākšanu līdz ārstējama alkoholiķa stāvoklim īsti zina tikai viņš pats. Vēlākā slimība un traģiski pāragrā bojāeja ir ar to sakarā, bet varētu arī nebūt. Jo kurš to tā var pilnīgi droši pateikt? Citi ir dzīvi. (Viens sāka dzert muzikantu bariņā, cits — Remarka un Hemingveja romānus lasīdams; bet tie nav cēloņi, tās ir tikai izpausmju atšķirības.) «Nenodzērās», bet kaut kā piebremzēja uz bezdibeņa malas, varbūt pat līdz tai nenonāca, daļa turklāt daudz un labi strādā. Un ir dzīvi joprojām. Bet varēja arī nebūt. Un jautājums nav par to, kāpēc mēs esam dzīvi, bet viņš nav. Sak, būtu viņam bijusi bargāka sieva utt.; nē, autors neizvirza priekšplānā sadzīvisku izskaidrojumu, kaut arī to neapiet. Venta attiecības ar sievu un jūtas pret bērniem iezīmētas tikai tik daudz, lai saprastu — ģimenes laime nav tas pludiņš, kas var noturēt grimstošo. Ko cilvēkam vajag? Vents Krūmiņš pastāv it kā ārpus visa. Viņš var darīt tā vai drusku citādi, nekas būtiski nemainīsies. No viņa, at-

sevišķi ņemot, nekas nav atkarīgs. Pasaule dzīvo savu nenovēršamo gaitu. Viss pakļauts nejaušībām. Lielā, īstā, gaidītā dzīve — bet kur tā ir? — plūst viņam garām — neskarot. Viss it kā būtu kārtībā, bet nav labi. Kur un kā cilvēks sevi apliecina? Ir tikai nepiepildāma, nenodzēšama nerealitātes izjūta. Retā viešņa Sajūta, ka tu tiešām, pa īstam dzīvo, ar laiku pārstāj apmeklēt. (Lai gan vēlāk, kad Vents vairs nedzer, viņš nonāk konfrontācijā ar dzīvi. Bet tajā viss ir nepareizi, šķībi greizi. Pārprasts un aplams. Nedzeršana neko būtiski vairs nespēj mainīt.) Nav arī pat tik svarīgi, kad un kā cilvēkam ievajagas «rozaino dūmaku», kas iluzori aizpildītu tukšumu. Cilvēks vienmēr atradis iemeslu — vienam nelaimīga mīlestība, otram «cemme», trešajam — grūti atraisīties, ceturtajam — nav, kur «novadīt» lieko enerģiju, utt. līdz bezgalībai. Ventam pagadās tie visi pēc kārtas. Iemesli ir visi iespējamie, bet cēlonis nav neviens no tiem. Cēlonis ir perspektīvas trūkums, pārliecības trūkums par sava laika un spēka nozīmību un nepieciešamību. Un, kad vēl raksturiņš pašam nav no «elastīgajiem», — grūti būt tikai «vienam no...», riebjas visādi haltūristi, un ko tu galu galā pasaulē pārmainīsi; tik reti gadās kāds cilvēks, kas varētu būt tev «dvēselei rada», bet akmens ir jau sācis ripot, vairāk jau ir vienaldzības, pats arī lepns diezgan, un ripo vien tālāk... Sai ziņā «baltais plankums» romānā ir Venta attieksme pret savu maizes darbu mūzikas vidusskolā. Mēs varam te tikai «piefantazēt» — var pieņemt, ka saindētības pakāpe ir viņu jau padarījusi vienaldzīgu, bet var arī domāt, ka darba raksturs un gaisotne ir neradoši un (neatkarīgi no paša vēlmēm) aprobežojas ar visai monotonu, precīzu izdarīšanu, ar ko vien cilvēkam ir par maz. Šī pamatojuma posma romānā pietrūkst. Bet cēloņi ir gan Ventā pašā, gan ārpus viņa.

Sadursmes, kas romāna beigu daļā Ventam izraisās darbavietā, ir visai elementāras. Un vairāk tās jau ir iegānsts domai par nākamo paaudzi, nevis Ventu pašu. Pa to laiku, kamēr Vents dzēra daudz, bet pārējie — «ar mēru» vai pat minimāli, ir izauguši tie, kas vairs nepazīst nekādu «bremžu» vai saņemšanos tad, kad ir jāizdara darāmais (ko iepriekšējā paaudze pieprata). Vents vismaz spēja novērtēt, kuri no viņa pedagogiem pelna cieņu un kuri ne. Bet tagad šādi pamatjēdzieni ir noārdīti līdz nullei. Audzēkņi spēj aukstasinīgā cinismā noorganizēt skolotāja piekaušanu par pelnīti ieliktiem divniekiem. Šī

sociāli draudīgā situācija savijas ar Venta personisko tragēdiju — «nenodzerdamies» viņš ir nodzēris visu! Un būtiskākais, sāpīgākais ir neatgriezeniski izdzisisu tuvība ar dēlu. Meitiņa vēl maza, viņas daļa — žēlot, dēlam vajadzētu būt Venta tiesātājam, bet, tā kā Verners tēvu nemīl, attieksmes vietā ir atsvešināta novēršanās, pilnīga ignorance. (Spilgts, precīzs piesitiens, kas liecina par autoram nenoliedzami piemītušo rakstnieka talantu, — Venta neveiksmīgais mēģinājums iemācīt dēlam pelnīt.) Psiholoģiskā motivācija skaidra — pirmkārt, nokavēto atgūt nav iespējams, otrkārt, Venta nekritiskais pašnovērtējums un nespēja iejusties otrā (ir tomēr notikusi dzērājam raksturīgā personības izmaiņšanās). Un nepielūdzami skaidra sociālā jēga — nākamajiem nebūs, «uz kā pakāpties». Bet katra paaudze, kurai nav, uz kā pakāpties, kultūras ziņā atkrīt atpakaļ, par tikumisko lejupslīdi pat nerunājot. Kurš nozaudē dēlus, atsvešinās no saviem bērniem dzeršanas dēļ, kurš savukārt aiz bezjēdzīgas, tāpēc iztukšojošas pāraiņņemības darbā, kurš atkal lielā rubļa kāribās, — tas taču būtībā ir vienalga! Nākamajai paaudzei nav, uz kā atsperties. Jo uz iepriekšējās nolieguma (tas būtu jau daudz labāk) atsperties viņi nav spējīgi. Kājiņas par kušlām? Vitamīnu trūkums? Jā, jo paši dzīves apstākļi nav vairs tie, kuros var uzdīgt gribēt un rīkoties spējīgie. Kultūraugi prasa īpašu augsni un kopšanu, lai tiktu pie augļiem. Dabiskā (dabas un kolektīvā darba) vidē tagad neviens vairs neaug, ja nu kādās kolhoznieku paraugģimenēs... Bet, kas atražos intelīgenci un kādā kvalitātē, tur ir ko domāt un ko darīt pēckara paaudzei, kam vidējā izglītība vēl nebija obligāta. Pārāk daudz ir grīstē salaists un nokavēts. Žēl, bet A. Viksnas romāna «tukšie plankumi» traucē izzināt arī šīs paaudzes pamatsatvaru. Kaut ko taču pārdzīvoja zēns, kas atgriezās no Krievijas un kam bija līdzī urna ar tēva pelniem. Un to, ka mēs mīlējām agri un lielās romantiskās kategorijās, — to jau nevar tā vienkārši iestāstīt... Un tukšumi paliek. Un zaudējums jo sāpīgāks tāpēc, ka mums nav prozaīku A. Viksnas vecumā.

* *

*

Gada «balance» rādās pārāk pieticīga. Nākamgad varbūt būs mazliet labāk, varbūt ne. Cerība, ka līdz gadsimta

beigām iespēsim pienācīgi dokumentēt savu 20. gs. daļu, balstās uz apmēram pusduča dižprozas pilāru godīgi nesošiem pleciem. Turklāt visi — daiļrades pilnbriedā, un gribēt, lai katrs no viņiem ik gadu publicē pa šedevram, arī nebūtu saprātīgi. Pagaidām visbīstamākais ir tas vakuums, kas nāk aiz īsteni varētājiem. Tā daļa, kas vēl negarantē, ka vēlme vainagosies ar māksliniecisku varēšanu vai talants nekapitulēs pusdarīta darba priekšā. Un nav romānistu paaudzes 30—40 gadu vecumā.

Kā šādos apstākļos būs ar mūsdienu sociālās esamības apzināšanu, ar tautas psihiskās un sociālās būtības pamatojumu, ar tautas likteņa tēlojumu, kas ir un paliek romāna īstenais darbalauks?

1986. gads: stāsti un pārējā īsā proza

Pēc bagātā 1985. gada atkal ražas gads: deviņpadsmit grāmatas, no tām divi publicistikas krājumi, viens aforismu kopojums, seši pilnīgi vai daļēji atkārtoti izdevumi. Taču ne jau grāmatu skaits ir galvenais. Iepriecina daudzveidība dzīves redzējumā, problemātikā, stilā, visumā augstais mākslinieciskuma līmenis.

Vispirms aplūkosim to autoru devumu, kuriem
iznākušas grāmatas.

Miervalda Birzes grāmatā «Tās nenoskrietās jūdzes» ievietoti, pēc paša autora apzīmējuma, stāsti un atceres. Šīs atceres gan saistās ar rakstnieka dzīves notikumiem, bet tā nav īsti ne memuāru literatūra, ne publicistika. Šie «nestāsti», it īpaši elēģija «Liepas ziedēja klusi», līdzās stāstos sniegtajai cilvēku psiholoģijas atklāsmei piešķir grāmatai vēl citu — publicistisku akcentu, saasinot uzmanību galvenokārt uz ētikas un ekoloģijas problēmām. Rakstnieks paliek uzticīgs savā prozā jau krietni ilgi ietajam ceļam: cenšas mākslinieciski apjaust laikposmu no Otrā pasaules kara līdz mūsu dienām, rādot, kā ārēji notikumi varmācīgi iespaido cilvēku dzīves un kā paši cilvēki varmācīgi dara pāri dabai. Stāsts «Viņš atdeva borsalīno» nav 1986. gada «pirmatskaņojums». Latvijas rakstnieku 9. kongresā R. Ezera teica, ka gadu, kad pirmo reizi iespiests šis stāsts, vajadzētu nosaukt par Miervalda Birzes gadu. Vairākos stāstos («Arī par sievieti, kura šūpoja kājas», «Kazimirs») notēloti cilvēki ar savdabja iezīmēm, kuri neiekļaujas vidusmēra sabiedrības standartdomāšanā. Te redzam arī cilvēku attiecību paradoksus («Piedod, teica sašautais putns»).

Grāmatai raksturīgs ārēji mierīgs tēlojums ar spēcīgu emocionālo apakšstrāvu un pa reizei izteiktiem sentenčveida secinājumiem («Izšķērdībai, kura aplaupījusi mūsu

bērnus un bērnbērnus, noilguma nav»; «Tikums ir kā ozols, kas audzis gadsimtiem ilgi»; Bez darba, tāpat kā bez kustības, dzīvības nav»; «Pacilāts optimisms iemidzina, asaras acis dara redzīgākas»). Dzīves vērojums kopsakarībās līdzsvarojas ar iedziļināšanos vissīkākajās detaļās, it īpaši dabas vērojumos. Mūžīgā steiga, ķeršana un grābšana cilvēku notrulina, bet iedziļināšanās detaļās ved pie lieluma apjausmas. Šoferis Klāvs stāstā «Pēdējais Everests» to saprot, kad dzīvot vairs atlicis pavisam maz. Visa grāmata izskan kā aicinājums reizēm apstāties ikdienas steigā, ielūkoties cilvēkos un dabā, apjaust savu un citu cilvēku rīcību, padomāt par kopsakarībām, par sava vērtību mēroga pareizību salīdzinājumā ar citu — pasaules un dabas mūžīgā rituma vērtību mērogu.

Ar M. Birzes grāmatas problemātiku vistuvāk sasaucas Ērika Hānberga stāsts «**Pirmā grēka līcis**», kas nācis klajā otrajā izdevumā. 1975. gadā rakstītais stāsts desmit gados nav neko zaudējis ne no savas aktualitātes, ne no mākslinieciskā svaiguma, un jācer, ka nākotnē papildīsies kritiķa I. Alķa paredzējums: «Kolorītie lauku cilvēku tipi, pirmās kolhoznieku paaudzes dokumentējums padara nelielo grāmatiņu par vēstures liecību, kas liks pie tās allaž atgriezties ar tādu pašu interesi kā, piemēram, pie A. Deglava «Rīgas» vai «Vecā pilskunga»» (LM, 1986, 25. jūl.). Gan M. Birzes, gan Ē. Hānberga acis un domas kavējas pie veco lauku ļaužu un viņu māju aiziešanas un lauku ainavas pārveidošanās. Aiziešana rada sāpīgu smeldzi, un, par to domājot, nākas apcerēt cilvēka mūžu kā viņa iekšējās tiecības un ārējo apstākļu mijiedarbības rezultātu. Sevišķi iejūtīgi to darījis M. Birze apcerē «Tie tikai izgājuši» (krāj.: Ar dzērvju kāsi. R., 1984). Ē. Hānbergs, tēlodams Neļkupītes līča vecos ļaudis, brīžiem ir visai draids, taču stāsta dramatiskās beigas, sasaukdamās ar ievadā minēto konstatējumu, ka «varbūt pēc diviem trim gadiem te vispār nebūs pie kā atbraukt», visam stāstam piešķir elēģisku noskaņu.

Vērojot lauku ainavas pārveidošanos, abi rakstnieki vērsas pret nesaimnieciskumu, izšķērdību, nevīžību, bezapdoma rīcību, tikai Ē. Hānbergs uz to visu vairāk raugās ar racionāla praktiķa acīm, M. Birze — ar sāpēm pat par vissīkākās dzīvās radības iznīkšanu. Abi cīnās pret eroziju cilvēkos.

Arī 1986. gadā izdotās Ē. Hānberga publicistikas grāmatas «Un atskrēja melns telš» visraksturīgākā iezīme ir dažādu lauku dzīves parādību vērojums kopsakarā. Ē. Hānberga publicistika pasaules skatījuma, dzīves problēmu tvēruma, cilvēku tēlojuma ziņā ir visai tuva viņa stāstiem, atšķirību nosaka galvenokārt dažādi dozētā dokumentalitāte. Var pievienoties S. Vārpas (Domāsim kopīgi. — K, 1986, № 10, 163.—165. lpp.) domām par šo krājumu un par Ē. Hānberga prozu kopumā: «Par Hānberga prozu izveidojies stabils priekšstats — galvenais viņam ir fakts, kāds atgadījums vai neparastāka cilvēka mūžs.»

Grāmatā «Un atskrēja melns telš» melnais telš, kas piedzimst, ja sakrusto melnraibos un brūnos liellopus, it kā simbolizē tās jaunās, bieži vien pārsteidzošās parādības, kas rodas laukos dažādu pārkārtojumu dēļ. Daudzi tad brīnās par negaidīto rezultātu. Bet Hānbergs nebrīnās. Viņš cenšas jauno parādību izskaidrot un ierindot kopsakarību virknē. Tieši tas ir vajadzīgs, lai cilvēks veco un jauno izprastu mijiedarbībā, lai vienu pārāk nenonicinātu un otru nepārslavētu. Hānbergs lieliski palīdz cilvēkam visu līdzsvaroti un gudri pārlūkot. Tāpēc viņu ar interesi lasa ne tikai laucinieki, bet arī pilsētnieki, zinādami, ka uz Hānbergu var paļauties. Viņš neko pārlietu «neuzskrūvēs», nesacildinās, nepamatoti nenopels. Lasītājam ir vajadzīga šī paļāvības izjūta, jo visai bieži gadās, ka dažādus jaunumus saslavē un visu veco noniecina, bet vēlāk dzīve parāda, ka tā bijusi kļūda. Hānbergs izskaidro kopsakarības. Piemēram: kāpēc Ventspils pusē jūras vēji aizpūtuši auglīgo zemes virskārtu, kāpēc lielsaimniecībās sūdzas par melioratoriem un melioratori savukārt pārmet zemes apstrādātājiem u. tml. Tātad uzticēšanās pamats ir daudz stabilāks, ne tikai «labvēlība pret cilvēkiem un notikumiem, kurus viņš skar», kā to savā asprātīgajā rakstā «Mūsu publicistu mazi uzzīmējumi» (K, 1986, № 1, 138. lpp.) pa pusei brīdinoši norādījis J. Liepiņš. Ē. Hānbergs izprot laika garu un vajadzības. «Tā nav tikai kaprīze, bet gan laikmeta vajadzība. Nepieciešamība izveidot jaunu sistēmu, kur tehnoloģija pilnīgi likvidē tradicionālo kūts roku darbu. Lai būtu pievilcība. Tāpēc jārada nevis kūts, bet rūpnīca.» (7. lpp.) Viņš saredz, kā lietderīgi būtu izmantojamas labāk saglabājušās pamestās viensētas. Ko lauku ļaudīm dotu sadarbība ar māksliniekiem un rakstniekiem, kas apmestos viensētās. «Atsevišķas lauku mājas

vai māju puduri varētu pārvērsties par centriem, kur apmetas pilsetnieki, kas vēlas fiziski padarboties vai arī piepelnīties.» (81. lpp.)

«Kas tas būtu — katrai saimniecībai ierīkot izstāžu viensētu!» (83. lpp.)

«Kāpēc nevarētu būt tautas daiļamata viensēta? Vai, piemēram, pinēju cehs?» (82. lpp.)

E. Hānbergam netrūkst ideju, kas balstās uz saprātīgumu un izpratni. Viņš saredz laukakmeņu un akmens mūru vērtību, iesaka, kā tos izmantot. Rakstniekam praktiskā domāšana iet roku rokā ar māksliniecisko. Arī praktisko lietderību un māksliniecisko daiļumu viņš skata kop-sakarā.

Hānberga grāmatas vērtīgas dara arī tas, ka viņš nebalsta savus secinājumus uz pāris saimniecībās uzziņāto, bet pārredz visu republiku.

Publicista degsme Hānbergam izpaužas nevis skaistvārdībā, bet pamatīgumā, vēlmē aizurbties dažādajās problēmās līdz galam. Kā izskatās no vienas puses un kā no otras puses. Vai dažkārt ieguvums būtībā nav zaudējums — un otrādi.

E. Hānberga stils ir brīvs no izpušķojumiem, bet tam piemīt sava īpatnēja tēlainība. Viņš raksta ļoti vienkāršiem teikumiem, bet tie gulst kā akmens pie akmeņa celtnes mūrī. Daudzi Hānberga secinājumi ir tik trāpīgi un noapaļoti, ka tos varētu dēvēt par aforismiem. Piemēram: «Viensēta izzūd kā saimniekošanas veids. Un viensēta izzūd kā domāšanas veids. Bet vai, izzūdot šīm būtiskajām kategorijām, jānojauc arī katra viensēta?» (64. lpp.); «Dārznieks nokaltušu zaru izzāgē. Vai grausts nav zars?» (86. lpp.); «Grausti ir pārvērtību laika vāts, kuru nedziedē, bet gaida, kad pati aizvilksies ciet» (87. lpp.); «Kur nauda vieglāk grozās, tur tā arī ātrāk līp pie pirkstiem» (111. lpp.); «Mums ir varena tehnika. Un šo tehniku mēs dažkārt varmācīgi izmantojam. Nav jau svarīgi — cirvis vai ekskavators. Svarīgi — ar dabu vai pret dabu» (173. lpp.); «Mazajos un vidējos laukos vējš bija tikai vējš, bet liellaukos arī posts» (185. lpp.).

Krājums «Un atskrēja melns telš» ir viengabalaināks, problēmsakarībās izsvērtāks un stilistiski bagātāks par 1985. gadā izdoto E. Hānberga publicistikas grāmatu «Uzrakstīto pārļasot».

M. Birzes un E. Hānberga krājumiem piepulcējusies trešā asredzīgā un asprātīgā dzīves vērotāja — Viktora

Lagzdiņa grāmata «Zili zaļā». Tā ir autora jubilejas izlase, kurā apkopots viņa prozas labākais devums. Jaunākais darbs gan te datēts ar 1974. gadu. Atmiņu tēlojums par Liepājas aizstāvēšanu «Bet liepas ziedēja arī togad» papildināts 1980. gadā. Visražīgākie autoram bijuši 60. gadi. Tad sarakstīta lielākā daļa no grāmatā ievietotās īsās prozas: gan kara baigās ēnas apvēdītais stāsts «Trešais», kurā divu jauniešu laimi aptumšo visai reālā iespēja, ka viņas un viņa tēvs viens otru nošāvuši, gan asprātīgie ceļojuma apraksti «Zili zaļā romantika», kuros autors aizved lasītāju sev līdzī braucienos pa Ventu un Gauju un gājienos uz Vidzemes un Latgales kalniem un ezeriem, gan humoreskas «Nelaimes auglis» (daļa no tām 50. gados). Septiņdesmito gadu sākumā radušies humoristiskie un satīriskie darbi, no kuriem vismaz daļa, pēc I. Alķa apgalvojuma (LM, 1986, 30. maijā), var lepoties ar raksturojumu «vienīgais latviešu padomju literatūrā»: «Kur ir tas lielais āboliņa lauks?» — vienīgais jautrās kritikas sacerējums (manuprāt, to varētu saukt arī par kritikas parodiju), un prozas parodijas «Dēls iet pasaulē» — vienīgais literārās parodijas žanrs «tās pirmatnējā un īstā izpratnē» (I. Alķis). Tēlojuma noskaņas gamma krājumā sniedzas no dramatiski apcerīgas līdz vīpsnājoši (dažkārt dzeldīgi) humoristiskai un nebēdnīgi draiskai. R. Ezera grāmatas kompozīciju pēcvārdā raksturo tā: «Tādējādi visa izlase atgādina koncertu ar raibu programmu, kurš arī nereti sākas ar ļoti nopietniem, pat dramatiskiem priekšnesumiem, bet mazpamazām top aizvien jautrāks, «numuriem» kļūstot aizvien «dullākiem».» Jāpievienojas iepriekšējiem vērtētājiem I. Alķim un M. Ligerei (Kas meklē, tas atrod. — K, 1986, № 10, 162.—163. lpp.), ka neviens no šiem darbiem un darbiņiem nav novecojis. Par V. Lagzdiņa attieksmi pret dabu M. Ligere saka: «... viņš daudz ko ir uztvēris, saskatījis, paudis pirms «lielā zvana», darījis to nesavtīgi un talantīgi.» Tāpat taisnība M. Ligerei, ka grāmatas spožākā smaile — precīzā stila izjūta. Jā, 70. gadu vidū, kad parodijas «Dēls iet pasaulē» bija iespiestas «Karogā», sajūsma par tām bija tik liela, ka nenorima vairākus gadus.

V. Lagzdiņa jubilejas grāmata ir ļoti izdevusies. Darbi, kas bijuši iespiesti dažādos izdevumos pirms 10—20 gadiem, parāda autora devumu šajā prozā koncentrēti un spoži.

Otra jubilejas grāmata ir Z. Skujiņa **Izlase 2** sējums. Pirmajā sējumā bez romāna «Kailums» ievietoti stāsti un noveles, kas pēc izlases sastādītājas literatūras kritiķes I. Krontas vērtējuma ir nozīmīgākie Z. Skujiņa īsās prozas darbi. Te ir «Vienas nakts hronika», «Balzams», «Pietā», «Novele par Cingizhāna zirgu», «Neikens iet uz Roperbekiem», «Sunākstes elēģija», «Sermuliņš uz asfalta» un citi — pavisam 12 stāsti un noveles.

No 1986. gada periodikā publicētajiem Z. Skujiņa stāstiem divi pieder pie cikla «Nedokumentālie stāsti». Abu šo stāstu pamatā liktais psiholoģiskais konflikts ir kā spridzeklis ar laika degli. Stāstā «**Ar puķi pie cepures**» (LM, 28. martā; arī krāj. «Stāsti») bijušā sarkanā strēlnieka sirdsapziņā sprādziens notiek daudzus gadus pēc tam, kad viņš, būdams cietumsargs, pēc pavēles nošāvis savu bijušo komandieri Jāni X — personības kulta upuri. Apziņa par savu neizdzēšamo vainu viņā uzliesmo kādas arodscolas sarīkojumā, kur viņš nejauši tiekas ar komandiera atraitni. No šās dienas visu cienītais veterāns vairs nespēj liekulīgi sev iestāstīt, ka izpildījis tikai pavēli, ka būtībā ir tāds pats laikmeta upuris kā nošautais komandieris. Viņš pats aiziet uz prokuratūru pieteikt savu noziegumu. Pret viņu, protams, prāvu neierosina. Juridiski viss ir skaidrs: sprieduma izpildītājs nav juridiska persona un nav atbildīgs par tiesas lēmuma pareizību. Taču ētiskais un psiholoģiskais konflikts paliek neatrisināts, ietverts jautājumos, kurus autors uzdod arī lasītājam: kā strēlnieks varējis akli paklausīt pavēlei? un kā būtu varējis to nedarīt? vai tas ko līdzētu? Protams, komandierim nelīdzētu, bet līdzētu pavēles saņēmējam palikt ar tīru sirdsapziņu. Sabiedrības ētiskās attīrīšanās procesā šādiem jautājumiem jātiek uzdotiem, un Z. Skujiņš to izdarījis mākslinieciski ietekmīgi.

«**Dubultfantāzija**» (K, № 12) pieder pie tiem Z. Skujiņa stāstiem, kur autors, zinādam kāda faktiska nodarījuma apstākļus, cenšas iztēloties ar to saistītos psiholoģiskos samezgļojumus. Tāds bija stāsts «Pietā» — par cilvēku, kas sadauzījis slaveno Mikelandželo darbu; zināmā mērā arī stāsts «Neikens iet uz Roperbekiem». Un tagad — «Dubultfantāzija», kuras pamatā likts bītla Džona Lenona nogalināšanas fakts. Rakstnieks izvērza jautājumus: kas un kāpēc bija ieinteresēts Lenonu nogalināt? Ko Lenons juta un domāja, kad no nabadzīga mūziķa bija pārvērties miljonārā? Kādas bija viņa attiecības ar sievu, ar

jaunatni, kas viņu bija dievinājusi? Vai viņš spēja apmierināt sievas nerimstošo slavaskāri? Šos jautājumus Z. Skujiņš risina psiholoģiski spraigi, elegantā stilā.

Pavisam citādā — asredzīgi ironiskā noskaņā sarakstīts stāsts «**Skaisto acu noslēpums**» (Z, № 24) — par pārziedējušo pārdevēju Ženiju, kam dzīves loterijā uz neilgu laiku izdodas «laimēt» donžuānisko fotogrāfu Alnī Āriņu.

Problemātiski un psiholoģiski piesātināts ir stāsts «**Virpuļviesulis**» (LM, 19. dec.). Tas ir stāsts stāstā. Aploci veido rakstnieka Mārtiņkrista halucinācijas pēc katastrofas: četru mistiski aziātisku, ik detaļā rūpīgi izzīmētu un tiešām šausminošu vīru parādīšanās. Aplocē ietverts Mārtiņkrista stāsts par veco lauku māju saimnieku Sorēnu, kas mūžam nepadarāmo darbu dēļ fiziskām un psihiskām traumām pakļāvis savus bērnus, sievai ļāvis nomirt vienatnē kūti, govīs kopjot, un beigās paliek viens. Šo visai tipisko dzīvesstāstu autors tiecies ievirzīt plašākās kopsakarībās, izvirzīdams jautājumu «..kas tad šis Sorēns īstenībā bija — notikumu virzītājs vai upuris, vainīgais vai cietējs. (...) Cik tālu viņus (tādus kā Sorēns — A. P.) varēja vainot, un kur bija robeža, aiz kuras sākās viņu traģēdija?» Virpuļviesulis, kura attēlojumā iepīti fakti no īstenā Vidzemes vidienei pāri gājušā viesuļa nodarījumiem, iekļaujas traģiskajā cilvēku pārdzīvojumu apceres noskaņā.

Tādējādi Z. Skujiņš savā jubilejas gadā devis vairākus stāstus, kas sarakstīti dažādā noskaņā, no asi dramatiskas līdz ironiski vīpsnājošai. Tie ir psiholoģiski smalki izstrādāti un, izņemot stāstu «Skaisto acu noslēpums», tiecas attēlot notikumu parādīt tajā kopsakarību tīklā, kurā to ieaudusi dzīve.

Aina Ozoliņa krājumā «**Labvakar, māt!**» meklē cilvēkos tādas ētiskas vērtības kā godīgums, iecietība, žēlsirdība. Autore tiecas rādīt cilvēkam ceļu uz cilvēku. Viņas ideāls ir stiprs, godprātīgs raksturs, kas nesalūst dzīves grūtībās. Tam joprojām nākas daudz cīnīties un ciest, jo godīgais dzīvē arī mūsdienās bieži tiek nobīdīts malā. Tagadnes sociālās vides negatīvās īpašības autore saskata pašlabuma meklēšanā un garīgā izolētībā, kas rodas no pārāk liela prakticisma un mantas kulta. Ētiskās dominantes dziļākajā būtībā daudz kopīga ar klasikas prozu (R. Blaumanis, A. Brigadere, Zeiboltu Jēkabs). A. Ozoliņa uzticīga tradicionālajam realisma tēlošanas

veidam arī kompozīcijā un valodā. Dažkārt labais un ļaunais tiek tieši nostatīts līdzās («Ceļa gals»), bērnu cietirdība, novirzes no ētikas principiem ir atmaksa vecākiem par viņu kļūdām. Ne visur autorei izdevies iztikt bez moralizēšanas.

A. Ozoliņa gan romānos, gan stāstos no dzīves tiešas aprakstīšanas virzījusies uz raksturu atklāsmi. Mākslinieciski spēcīgākie ir tie stāsti, kuros varam saskatīt reljefus raksturus: «Janka», «Ceļa gals». Turklāt A. Ozoliņa arī stāstos parasti nepievēršas kādam vienam notikumam, bet cenšas aptvert garāku savu varoņu dzīves posmu. Stāstu «Janka», kas bijis publicēts krājumā «Stāsti» (1980), jau pozitīvi vērtējusi I. Kronta: «Te ir skaudrs cilvēka liktenis, un šo likteni Ozoliņa rāda darbībā, kas savā ikdienišķumā ir baisi daiļrunīga, rāda vienkāršā tēlojumā bez gariem psiholoģiskiem ekskursiem un metaforistiskiem dekorējumiem. Janka stāstā dzīvo īsti, dabiski, un tēls uzvar ar patiesības nežēlību.» (Gadi. Darbi. Personības. R., 1986, 181. lpp.) Vājāks ir stāsts «Tulpes», kas vēstī par Jankas dzīvi turpmākajos apmēram divdesmit gados. Te pārāk daudz vispārzināmu patiesību par pakļaušanos mantas varai, nepārlicina arī negaidītais atklājums, ka agrotehnikas Nora, kuras attieksme pret Janku iepriekšējā stāstā bija visnotaļ negatīva, slepenībā Janku mīlējusi.

Labākais stāsts krājumā, manuprāt, ir «Ceļa gals», kurā sasniegts īsts dramatisms. Veikalniecei Marītei, kas lieka rubļa dēļ dzērājus ar degvīnu cienājusī pat naktīs, nākas par iegūtajiem rubļiem samaksāt ar savas un dēla dzīves traģēdiju. Pamatatzīņa, ka cilvēkam par paša kļūdām jāmaksā ar paša ciešanām, stāstā pausta patiesa pārdzīvojuma atklāsmē.

Pārējos stāstos, arī stāstā «Kā akmeņi lauka malā», kas ievietots 1986. gada krājumā «Stāsti», šāda dramatisma piesātināta tēlojuma nav. Šo pēdējo stāstu, kur patiesā pārdzīvojumā atklāta rūgtā pārestības izjūta, ar kādu fermas pārzine Zelma, pensijā aizejot, šķiras no sava mūža darba, sabojā nepārlicinošās laimīgās beigas, psiholoģiski nemotivētais pavērsiens uz labu Zelmas attiecībās ar vīru. Te viņa sāk runāt savam raksturam gluži neatbilstošā stilā.

Sērijā «Pirmā grāmata» iznākuši divi spilgti dažādu paaudžu autoru stāstu krājumi. Valentīns Jakobsens jau pasen publicējies presē, un viņa krājums «Brokastis zaļumos» ir nobrieduša stāstnieka devums ar

individuālu dzīves skatījumu un izkoptu formu. Stāsti ir reizē gan humoristiski, gan dramatiski. Komika te paradoksālā kārtā pastiprina dramatismu un dažviet, piemēram, stāstā «Esi nopietns, Johanson», vēršas īstā dramatismā. Vēstījuma noskaņa šķiet tuva O'Henri stāstiem. Vairākiem labākajiem stāstiem («Fellini meistardarbs», «Laimesbērns», «Brokastis zaļumos») ir negaidītas noveliskas beigas.

Nekādas jaunas, nezināmas dzīves puses un «tēmas» Jakobsons neatklāj. Tomēr, lasot šo grāmatiņu, it kā atveras acis. Tas ir tāpēc, ka jau zināmais šeit tiek parādīts paradoksālā skatījumā. Šo paradoksu nav maz. Piemēram, strādājot trīs vietās par sētnieku, cilvēks ir nevis pārstrādājies, bet nogurķojies, jo izrādās, ka par sētnieku var būt, arī neko nedarot («Parapsiholoģija»). «Jaunie pilsoņi bija tik ļoti jauni, ka viņi vēl gāja skolā. Tas ir tad, ja viņi uz skolu aizgāja.» Tātad «iet skolā» ne vienmēr nozīmē uz skolu arī aiziet un vēl jo mazāk — mācīties («Tādas bija tās lietišķas»). Kad visi jautri svin bērna dzimšanas dienu, gaviļnieks jūtas vientuļš un pamests («Dzimšanas diena»). Paradoksāli ir tas, ka veikls mahinators saņem kukuļus, nepalīdzēdams neko izkārtot, jo cilvēkus nomierina tikai apziņa, ka viņiem ir «blats» («Parapsiholoģija»).

Un vai nav paradoksāli salaist grīstē visu savu dzīvi, cīnoties pret vienas upītes piegānišanu, ja ik dienas tiek piesārņota visa pasaule? («Brokastis zaļumos».) Nē, to gan autors neatzīst par paradoksu, tas, pēc viņa pārliecības, ir ētiska cilvēka pienākums, jo «ekoloģijas stūrakmens ir ētika».

Ipaša iezīme, ar ko V. Jakobsons ienāk stāstniecībā, ir viņa viscaur jaušamais biežais humanitāro zināšanu slānis. Grāmatā apkopotajos stāstos cauri sižetam gluži kā gaisma cauri lapotnei iespīd autora erudīcija literatūrā un mākslā. Samākslots ir vienīgi «Teatrāls pastāsts», kas šķiet radīts lielā mērā tāpēc, lai būtu iespēja kaut kādi izmantot daudzos citātos no pasaules klasikas.

V. Jakobsona valoda ir vienkārša un reizē piesātināta. Par to grāmatas ievadā raksta A. Jakubāns: «Literatūras gardēži noteikti apbrīnos Valentina Jakobsona stāstu teikumus. Tie ārēji ir pavisam vienkārši teikumi, nekas īpašs, nekāda sevišķa skaistuma, taču gandrīz katrā iekšā ir knifs, grūti noformulējama noskaņa un mērķniecība.»

Vairākiem stāstiem par darbības vietu izraugoties lauku centru Pelaškus, autors it kā sasaista tos ciklā, saliedē grāmatas kompozīciju.

Varētu teikt, ka Ēvas Rubenes grāmatas «**Pilsētas bērni**» vadmotīvs ir — ačgārnība. Autore rāda ačgārnību, kas ieviesusies cilvēku attiecībās, ētikas kategoriju izpratnē, jauniešu attieksmē pret darbu, pienākumu. Vai tā nav ačgārnība, ka stāstā «Viņš, kas darījis tik daudz laba» studentei Laurai šķiet, lai milētu savu Juri (kuru patiesībā nemaz nemīl), viņai jābūt mīlestībā «piedzīvojušai», citādi Juris viņu uzskatītu par naivu? Šim nolūkam tad viņa sameklē sieviešu mednieku pusmūža gadus, kas viņai patiesībā derdzas. Stāstā «Trīs dienas brīvībā» meitene ilgojas pēc dikas dzīves (apprecēties, nestrādāt, bērnus neaudzināt) un absolūtas brīvības, bet, trīs dienas šajā brīvībā pabijusi, sapinusies ar «draugiem», kuri cits citu apzog, sāk ilgoties pēc miera un klusuma. Ačgārnī ir arī tas, kā stāstā «Maza dāvana vecākiem» vecāki, kuru nesaticības dēļ meita meklē glābiņu ārpus mājas, liekulīgi sāk kopīgiem spēkiem meitu «audzināt», kaut gan viņai vajadzīga nevis šāda audzināšana, bet satība mājās. Autore rāda, ka jaunieši noraida to vērtību sistēmu, ko viņiem piedāvā vecāki un skola, jo saredz tur daudz liekulības, neatbilstības īstenībai. Stāstā «Trīs dienas brīvībā» līdz naturālumam atbaidoši attēlotas meitas attiecības ar māti, kurai atņemtas vecāku tiesības. Acīmredzot jūtu un tikuma deficīta galveno cēloni E. Rubene redz ģimenē. Vecāki dzīvo savu dzīvi, par bērniem interesēdamies formāli vai neinteresēdamies nemaz (arī stāsts «Tāds puika»). Ne vecāki, ne skola bieži vien neiepazīstina bērnus ar reālo dzīvi, nepalīdz viņiem tajā atrast savu vietu, bet vai nu iztēlo pārspīlētas iespējas, vai virza pa greizu ceļu (stāsts «Anglis»). E. Rubene izsmējīgi parāda aksioloģisko sviru sašķiešanos savā paaudzē, viņa nesaudzē ne savus vienaudžus, ne viņu vecākus un skolotājus. Tas ir attēls spogulī, no kura nevar prasīt, lai būtu redzams tikai skaistais. Parādību cēloņus autore liek nojaust, bet nemēģina līdz tiem aizrauties.

E. Rubene ir veikla un asprātīga stāstītāja, viņa labi pazīst jauniešu psiholoģiju un leksiku. Pirmajā grāmatā viņa sevi demonstrē kā gatavu prozaikī, kaut gan ne visi stāsti ir sižetā un kompozīcijā nevainojami. Stāsts «Anglis» it kā salūst divās daļās: «angliskā» pirmā puse ir pārliecinoša, bet Ervīna pārsviešanās no filozofiskās

literatūras uz lubliteratūras baudišanu neliekas visai likumsakarīgs stāsta turpinājums. Stāstā «Tāds puika» pārspilēta šķiet vidusskolnieces izmisīgā vēlēšanās, lai kāds ar viņu parunātos, jo jādoma, ka viņai pašai arī ir daudz savu darbu un interešu. Paaudžu atsvešināšanās tēlojums te vēl palicis mēģinājuma limenī.

Kaut gan šajā sērijā neiekļauta, pirmā grāmata ir arī Gorija Upīša aforismu jeb, pēc paša autora formulējuma, «domugraudu un atsiju» krājums **«Rūgtie pilieni»**. Tas drīzāk būtu uzskatāms par autora literārās darbības rezumējumu, mūžā krāto atziņu apkopojumu. Aforismi ir izteikti koncentrētā, žanram atbilstošā formā. Tajos daudz dzīves gudrības, daža laba rūgta atziņa. Varbūt ne visām domām varam pievienoties, bet tas jau vairs nav literatūras kritikai izspriežams jautājums. Dažu tādu aforismu piemēri, kuriem, manuprāt, var pievienoties: «Pērkams cilvēks, kaut arī viņš ļoti dārgi pārdodas, nav kapeikas vērts»; «Nabagam un nelaimīgam dzīvē ir divas lielas priekšrocības: viņu visi liek mierā, un neviens to pat neapskauž»; «Kam gan nepatik orķestris, kurā viņš spēlē pirmo vijoli!».

Imanta Lastovska stāstā **«Zirga lūgšana»** netrūkst dramatisku, pat traģisku notikumu. Kriminālmeklēšanas inspektora milicijas kapteiņa Ritvara Radžēļa dzīve bijusi sūra jau kopš bērnības: pēckara gados nācies ciest badu un pazemojumus, vēlāk seko šķiršanās no sievas, sarūgtinoša sastapšanās ar karā it kā pazudušo tēvu, mātes nāve. Vēl drūmāka ir otra sižeta līnija, kas vēstī par puīšeli Aigaru Ziemeli: tēvs pametis ģimeni, un māti, kura sākusi dzert un novērsusies no bērniem, nogalina vecākais dēls. Tik traģiskiem dzīvesstāstiem vajadzētu lasītāju savilņot, radīt katarsi. Tas tomēr nenotiek, jo vēstījumam trūkst mākslinieciskā piepildījuma. Viena no lielākajām vainām šķiet autora apzinātā ievirze uz lasītāja iežēlināšanu. Tas izpaužas jau vadmotīva — zirga lūgšanas — apspēlē. Lūgšanas teksts: «Mīlais cilvēk... Ja redzi, ka esmu nokļuvis nežēlīga cilvēka rokās, tad savaldi šo necilvēku...» Autora atziņa: jāsavalda necilvēki, kas dara pāri gan dzīvniekiem, gan vēl jo vairāk cilvēkiem. Cilvēkos jāatmodina humānisms, savstarpēja pienākuma un mīlestības jūtas. Cildena idejiskā dominante, kas diemžēl nespēj ar lasītāju runāt reljefu raksturu, dramatiski piesātināta pārdzīvojuma valodā. Derētu atcerēties patiesību, ka neviens autors, kas tieši uzņēmis

kursu uz lasītāja šausmināšanu un ieželināšanu, mākslinieciskuma krastā nav pietājis. Varbūt vajadzētu aizārties vispirms līdz pašai mazākajai salīnai, detaļai, apgūt to un padomāt par tās nozīmi plastiskā tēlojumā.

1986. gads bijis bagāts ar **atmiņu stāstījumiem**: četras grāmatas, kā arī stāsti un lielāku darbu fragmenti presē. Autori lielākoties stāsta par savu bērnību, izteikdamies dažādos žanros: romānā, stāstos, dokumentālā stāstījumā. Rakstnieku paaudze, kurai ir starp 50 un 70 gadiem, mūsu prozā vēl ir noteicošā, un acīmredzot šis ir tas mūža posms, kad cilvēks pārlūko savu dzīvi un grib kaut ko no tā, kas veidojis viņu pašu, atstāt kā pēdas literatūrā. Tā nu šis ir otrais lielais atmiņu uzvilkums mūsu prozā pēc klasiķu — A. Brigaderes, J. Jaunsudrabiņa, V. Plūdoņa, E. Birznieka-Upīša u. c. devuma.

Jānis Mauliņš bērnības grāmatu «**Tālie zvani**» dēvē par romānu, tāpēc to šeit neaplūkošu, taču atsevišķās nodaļas ir tik patstāvīgas un noapaļotas, ka grāmatas kompozīcija visai tuva J. Jaunsudrabiņa «**Baltajai grāmatai**», A. Brigaderes triloģijai, J. Kalniņa grāmatai «**Sudraba karote**». Autors to arī nekur nenosauc par autobiogrāfisku un galvenajai personai — zēnam — nav devis savu vārdu, taču lasītāja apziņā tā visai cieši saistās ar pašu rakstnieku.

Jāņa Kalniņa bērnības stāsti «**Sudraba karote**» apkopoti divās daļās: pirmā daļa — «**Kad strazdi svelpj**» — izdota jau 1968. gadā, no otrās daļas — «**Kad vēl vecais sienas pulkstenis tikšķēja**» — daži stāsti bijuši iespiesti periodikā. Jaunsarakstītajā daļā tēlotas zēna ganu un skolas gaitas, iepazīšanās ar tālāku savas mājas apkaimi un ļaudīm. Viņā mostas interese par lugām un teātri, citi lugas nelasa, bet Jurkam tās patīk. Iebraucis Rīgā, viņš tūlīt dodas meklēt, kur ir Dailes teātris. Tā redzam, ka vēlākajā teātra zinātniekā šī interese radusies jau bērnībā bez kādas ievirzīšanas vai skubināšanas.

Šie ir stāsti par diezgan sūru bērnību, taču arī vis-sūrākajā bērnībā ir savs īpašs pasaules redzējuma jaukums, kāda vēlākajā dzīvē vairs nav. Rakstnieks pats televīzijas raidījumā 1987. gada 4. janvārī šās grāmatas tapšanu komentēja tā: par savām bērnu dienām viņš rakstījis nevis tādēļ, lai iemūžinātu tieši sevi un savu ģimeni, bet tādēļ, ka lauku mājās bērnība vienmēr bijusi

saistīta ar dabu, dzīvniekiem un darbu, kas cilvēku dara ētiski bagātu. Jāpiebilst, ka zēnam, par kuru raksta, arī J. Kalniņš devis nevis savu, bet Jura Lapiņa vārdu. Stāstos nav aprakstīti kādi sevišķi notikumi, tā ir parastā lauku ikdienas dzīve, taču ikviena māja atšķiras no citām ar savu īpašo kārtību, tāpēc, lai cik daudz būtu atmiņu stāstu, tajos arvien būs kaut kas jauns, literatūrā vēl nebijis. Autoriem tomēr jāraugās, lai vēstījumā neienāktu pārāk daudz no tā, par ko citi jau stāstījuši. Citu rakstnieku atmiņās vairākkārt lasīts par ganos iešanu, grāmatā laužīšanos, pirmajiem skolas gadiem, tāpēc šķiet, ka šajās J. Kalniņa grāmatas nodaļās ir pamaz svaigas savdabības. Spilgtākas ir tālākās nodaļas. No personām reljefāk izzīmēti tēvs, māte, vecā krustmāte, tēvabrālis Kārlis, Mutriķu pāris. Ar spilgtākām atšķirībām zīmētus gribētos redzēt bērnus. No dabas tēlojumiem iekšējo redzi visvairāk rosina stirnas un rubeņi tīrelī, vilku briesmas, kuru dēļ bērni uz skolu caur mežu iet taurēdami, āpšu dzīve āpšu kalniņā. No mājas dzīves — zēna nodarbošanās ar šķeterēšanu, tēva aizraušanās ar zirgu mīšanu, brauciens uz Rīgu ar zirgu, neveiksmīgā jaunās kūts celšana.

J. Kalniņš bērniņas stāstus rakstījis vienkāršā stilā, netiecoties pēc īpaša valodas krāšņuma un arī neizzīmējot detaļās ne dabu, ne cilvēkus. Emocionāli visiedarbīgākās ir grāmatas beigas: stāstījums par mātes nāvi un māju turpmāko likteni. Recenzente E. Mārtuža par to raksta: «...notikumi tiktāl attīrīti no visa liekā, ka var līdzināties ar latviešu tautas pasaku un teiku izteiksmes precizitāti.» (Sudraba karotes gaisma. — K, 1987, № 1, 174. lpp.) Patiesībā šie bērniņas stāsti ir visai dramatiski: ģimene dzīvo mūžīgā trūkumā, māte nomokās, nesdama uz saviem pleciem pārmēra lielo darbu un rūpju kalnu, tēvs toties uz visu raugās bezbēdīgāk un vairāk pavaļojas. Autors tomēr nevienu netiesā un arī nežēlo, to viņš atstāj lasītāju ziņā, bet visu rāda ar mazā zēna acīm, kas īsteni visās norisēs iedziļināties nespēj. «Šie notikumi zēnu it kā neskar, viņš par tiem it kā nedomā...» (E. Mārtuža). Šī psiholoģiskā īpatnība grāmatā ievērota konsekventi.

Mārtiņa Kalndruvas atmiņu grāmata «**Pēdas gar krastu**» pēc stila un satura arī tuva klasiķu devumam. Šķiet pat mazliet dīvaini, ka vēl 20. gados mūsu laukos, tāpat kā iepriekšējā gadsimtā, ziemas vakaros

ģimene sēdēja kopā pie petrolejas lampas, sievietes vērpa un adīja, bet vīrieši darināja darbarīkus. Tāpat lasīja priekšā, pat «Kara lielskungu Eistāķiusu». Netrūkst arī spoku stāstu.

M. Kalndruvas grāmatā uzsveramas divas vērtības: pirmkārt, kultūrvēsturiski nozīmīgais Kurzemes kalpa, vēlāk jaunsaimnieka māju, pagasta skolas un apkārtnes dabas tēlojums. Otrkārt, bērna psiholoģijas atklāsmē. M. Kalndruva raksta nesteidzīgi, brīžiem pat pārāk detalizēti. Taču tā viņš panāk, ka lasītājs ar iekšējo redzi skaidri var saskatīt gan bijušās Ivandes muižas kalpu māju «Pladas», gan Ivandes četrklasu pamatskolas ēku kā no iekšpuses, tā ārpusē, gan tuvāko apkārtni. Dabas tēlojumi ir krāsu un dzīvības pilni — gan vēsais, saulrieta sarkanumā degošais marta vakars, gan dažādo putnu balsu pielietās vasaras, gan ceļu miekšķētāji rudenī.

Gleznaini attēlota mazā zēna apziņas mošanās: viņš iznāk kā no gaišas vasaras rīta miglas, «kas ar neskaitāmiem sarmainiem zirnekļu audumiem, rasas krellēm un sīkām pērlītēm apņem zaļo, kuplo zemi» (9. lpp.). Tas sauc atmiņā I. Ziedoņa «Epifānijas»: «Es pārkāpju savu pirmo sliekšni, no kaut kā neatminama un nebijuša pāri sliekšnim rīta miglā — tā ir mana bērnība. Saules vēl nekur nav, ir stipri drēgni, un celiņš ved miglā. Pirmo miglas baltumā es ieraugu aku. Tātad pirmais ceļš ved no sliekšņa uz aku. To es atcerēšos: pa kreisi pīlādzis un pa labi liepa, celiņš ir ciets, nostaiģāts, zaļa zālite gar malām un cita ceļa vēl nav. To es atcerēšos.» (R., 1971, 7. lpp.) Līdzīgi — kā kāpienu pāri sliekšnim — bērna izešanu ārpusmājas pasaulē notēlojis arī lietuviešu rakstnieks J. Marcinkevičs stāstā «Priede, kas smējās». Laikam taču gan latviešiem, gan lietuviešiem priekšstats par izešanu no bērnības istabas un pirmā soļa speršanu plašajā pasaulē sakņojas ne tikai savā bērnībā, bet daudzās senākajās paaudzēs, kas dzīvē neiegāja citādi kā pāri zemnieku mājas sliekšnim, no tumsas gaismā gan tiešā, gan pārnestā nozīmē.

M. Kalndruvas stāstījums ir skaidri patiens. Viņš neidealizē ne savu tēvu, ne māti, taču arī nenosoda viņus, saprot viņu cilvēciskās vājības. Tāpat ir ar «otro» skolotāju — Ivandes skolas pārzini Jāni Setleru. Mazāk spilgti padevušies autora brāļa un māsas Līzes, tāpat arī skolasbiedru portreti. Toties īsti sulīgiem triepieniem

tēloti Ulpis, Kains, Niskis (it īpaši viņš!) un Zeltazobs ciklā «Manas bērņības ebreji».

M. Kalndruvas grāmatā izvirzītos ētiskos ideālus varam dēvēt par augstiem un varam arī teikt, ka paaudžu paaudzēs tie bijuši latviešu zemnieka dzīves pamats. Cilvēkam var piemist dažādas rakstura vājbības, taču viņā jābūt stingram tikumiskajam pamatam. Tādu atziņu gūstam no šīs grāmatas.

M. Kalndruva publicējis ne tikai bērņības, bet arī dramatisko kara gadu atmiņas «**Mans ceļš uz Devīto Maiju**» (K, № 11). Tas ir dokumentāls stāstījums, kā autors, tik tikko neiesaukts leģionā, tik tikko neaizvests uz Vāciju, sastopas ar krievu izlūkiem, palīdz no apcietinājuma izbēgušiem cilvēkiem, izpilda padomju izlūku uzdevumus, palīdz viņus slēpt no fašistiem.

Stāstā «**Pāraudzināšana**» (LM, 15. aug.) galvenais ir rakstura analīze. Iedziļinoties psiholoģijā, tiek atklāts, ar kādiem paņēmieniem cilvēks, izlikdamies par slimu un nevarīgu, nežēlīgi tiranizē citus un kā viņš savaldāms. Stāstā «**Runcis Kiss Kiss un pelīte Gludiņa**» (LM, 14. nov.) runča nežēlīgā, sadistiskā spēlēšanās ar pelīti var būt saprotama arī pārnēstā nozīmē un attiecināma uz cilvēkiem. Viss M. Kalndruvas jubilejas gada devums ir mākslinieciski augstvērtīga proza.

Dagnijas Zigmontes «**Reminiscencēs**» vēstījums raits un asprātīgs. Autore stāsta gan no pieauguša cilvēka viedokļa, bet reizē arī iejūtoties bērna dzīves uztverē un izpratnē. Atšķirībā no pārējām atmiņu grāmatām šis ir vēstījums par pilsētas bērnu. Ar lielu sirsnību, reāli uzskatāmi un ar sirdi izjūkami notēlots Torņakalns, Āgenskalns, Arkādija. Grāmata sniedz tēlainu priekšstatu par šās nomales ļaužu dzīvi pēdējos priekškarados, kara un pēckara laikā. Detaļām bagāts ir klusās un pustukšās kara laika Rīgas un to gadu skolas gaitu tēlojums. Grāmatā pulsē dzīve ar cilvēku mūža ritumu, priekiem un bēdām un paaudžu maiņu. Autore ļauj atsaukt atmiņā dažu labu aizmirstu gudrību un arī dažu labu no atmiņas pagaisušu blēņu ziņģi. Var tikai pievienoties rakstniecei, ka nav ko baidīties, ja bērņi lasa dažādas pieaugušiem domātas grāmatas, arī romānus, — katrs no grāmatas paņem tik, cik viņa uztvere un dzīves pieredze atļauj. Ļoti pievilcīgi notēlots, cik «ķecerīgā» veidā, bez pedagogiski izstrādātas sistēmas,

neklausīdama stingro vecmāmiņu, autore bērībā krājusi garamantas.

Kritiķis I. Aļķis uztvēris šādu būtisku grāmatas ievirzi: «Paralēli šim ārējās dzīves aprakstam, notikumiem, skolasbiedriem, skolotājiem, radiem, draugiem un citiem sastaptajiem cilvēkiem nepārtraukti pulsē topošās literātes dvēseles biogrāfija. To jūtam ne vien atmiņās par izlasītajām grāmatām, dzirdētajām ziņgēm un blēņu dziesmām, pirmajiem literārajiem mēģinājumiem, bet arī visā apkārtnē pasaules uztverē, vēstījuma noskaņā un tonalitātē.» (LM, 1986, 25. jūl.)

Dažu atgadījumu atstāstījuma morāle sniedzas plašākos vispārinājumos, piemēram, nodaļā «Vai jaunībai nav sirds?» — par bērnu nežēlību, šķietamo neiejūtību pret citu bēdām, par «jūtu audzināšanu», tāpat arī nodaļā «Draudzības un draugi» — par draugu īstumu un neīstumu.

Kaut arī būdama pilsētas bērns, rakstniece audzināta bijībā pret dabu: «Nedrīkst aiztikt putna ligzdu, nedrīkst spārdīt kājām suni vai kaķi, nedrīkst bez vajadzības noraut puķi, ja nav zināms, vai izdosies to nenovītušu aiznest līdz mājām...» (149. lpp.)

Smeldzīgi jaukas ir atmiņas par pirmo skolu. Visai grāmatai piemīt tāda nostalgiski smeldzīga pievilcība.

Presē D. Zigmonte publicējusi trīs stāstus-blūzus, kuros tēloti bezgribas, bezjūtu, bezmērķa jaunieši. «**Ciet-sirdīgs blūzs**» (LM, 21. nov.) ir stāsts par meiteni, trolejbusa vadītāju, ko daudzus gadus uzticīgi mil viņas klasesbiedrs. Kamēr šis puisis Ilvars armijā, viņa saietas ar citu, pakļaujas viņam bez savas gribas. Kad Ilvars atgriežas no armijas, Benita apsolās ar viņu precēties, bet beigu beigās atkal pamet tā otra puisa dēļ. Vispārinātā trīsstūra tēma te ir visai kaila, nav apaudzēta ar individuālu, vienreizīgu attiecību detaļām, kaut gan valoda, kā jau vispār Zigmonte, raita un kupla. Stāsts šķiet plāpīgs, ar vieglu, ievingrinātu roku rakstīts.

«**Svešinieku blūzā**» (Pad. Latv. Sieviete, 1986, № 10) divdesmit trīs gadus vecā Antra, ievērojama gleznotāja meita, bijusi par slinku, lai studētu, neko īsti negrib un neprot darīt, tikai gaida, kad tiks pie tēva atstātā mantojuma. Kad tēvs nomiris, Antra vaino viņu par to, ka no viņas nekas nav iznācis. Arī viņas vīrs redz, ka «visur vajag naudas, bet, kur to ņemt, Druvis nezina». Inertums, patērētāju attieksme. Izlasot šos stāstus, varam

vienīgi pievienoties autorei, ka dzīvē tādi jaunieši tiešām ir. Šādus gadījumus, no kuriem iznāk stāsts, dzīvē var sameklēt vai cik. Autore nav centusies iedziļināties cēloņsakarībās.

Nozīmīga problēma izvirzīta «Vērmeļu blūzā» (LM, 1. maijā): kādai jābūt attieksmei pret noziegumu izdarījušu jaunietai, kas viņam labāk palīdzētu novērsties no slidenā ceļa — stingrs sods vai pašēlošana? Līdz nesamaņai tiek piekauts cilvēks, viens no trim uzbrucējiem mātās vienpadsmitajā klasē skolā, kur strādā cietušā vīrieša sieva. Puisis ir arī tuvs paziņa šā vīrieša darbavietā. Gan sieva, gan kolēģe cenšas pārliecināt, lai cietušais sūdzību atsauc, jo nekas nopietns jau neesot noticis. Cietušais tomēr pārliecināts, ka uzbrucēji jāsoda bargi, jo, «kamēr viņi sēdēs cietumā, viņi nevarēs piekaut nevienu citu». Autore vērsas pret nodarījuma notušešanas, žēlošanas taktiku, kuru reizēm piekopj skolās un darbavietās, it kā lai nesagandētu jaunieša turpmāko dzīvi. Psiholoģiski nepārliecinoša ir piekautā vīrieša sievas rīcība. Šķiet, ka viņš ar sievu dzīvojis labā saskaņā, taču arī viņa pieprasa, lai diezgan smagi cietušais vīrs «pažēlo» skolnieku, sāk vīru nicināt un pasludina: «Ka viņi tevi situši un kājām spārdījuši, nepavisam nedod tev pamatu uzvesties kā diezin kādam varonim. Mums vajadzētu darīt visu, lai cilvēki šo nejēdzību ātrāk aizmirst.»

No periodikā publicētajām atmiņām minama Jezupa Laganovska «Pasaules atklāsme» (K, № 7). Arī te tās pašas zēna mājas un skolas gaitas, taču savdabīgs ir Latgales dzīves apstākļu tēlojums: autora tēva iziešana no sādžas un savas jaunsaimniecības nodibināšana, skola, kur pirmajās četrās klasēs mācības notikušas latgaliešu dialektā, reliģijas ietekme uz iedzīvotājiem, linu audzēšana un apstrādāšana u. c. Tātad bērnības atmiņas ģeogrāfiski 1986. gadā aptvērušas visu republiku: no Kurzemes (M. Kalndruva) līdz Latgalei. M. Kalndruvas stāstījumā šur tur iestarpināts pa kurzemnieku apvidvārdam, bet J. Laganovskis dialektismus lieto bagātīgi. Jāteic, ka tieši šis žanrs, kur taču apvidus savdabībai jāizpaužas, tam ir piemērots.

Jāņa Lejiņa «Mūsu stacija» (LM, 10. janv.) ir smeldzīgs atmiņu stāsts par laukos pavadītu zēna gadu vasaru un tur sastaptiem cilvēkiem. Sižets vāji izteikts, bet atmiņā paliek personas ar saviem skopi pārstāstīta-

jiem likteņiem: noslēpumainais Bišutēvs, likteņa smagi piemeklētais savdabis Jāņonkulis un viņa paralizētā sieva, blēdis Vilis Pelēkais, skauģis un neviža Ģiltēnis ar savu sievu — Balto Vistu. Stāstā spēcīgi skan filozofiskā stīga: par jaunā un labā mijiedarbību dažādu cilvēku saskarsmēs. Jāņonkulis neatriebjas nevienam no savas dzīves gādātājiem — ne Vilim Pelēkajam, kura nelietības dēļ viņš ticis izsūtīts uz Sibīriju, ne Ģiltēnim. Abi šie vīri tik un tā dzīves dzirnavās tiek samalti, jo jaunums un nenovīdība nav spēki, kas cilvēku ceļ uz zaļa zara. Šī jaunuma un labuma filozofija ir tuva tautas pasaku ētikai.

Erika Kūļa stāstu krājums «Uzticība, cerība, mīlestība» ir veltījums latviešu sarkanajiem strēlniekiem. No grāmatā apkopotajiem četrpadsmit stāstiem viens bijis publicēts presē jau 1982. gadā un astoņi — 1983. gadā. Šo lielāko krājuma daļu jau analizējis Jānis Čākurs «Kritikas gadagrāmatā» (1984, 12, 110. lpp.). Interesantuma dēļ autors sameklējis dažādus stilistiskus un kompozicionālus appušķojumus: braucienu ar karieti veco strēlnieku 80. dzimšanas dienā pie it kā visu mūžu mīļtajām sievietēm («Godasardze mīlestībai»), ņēmis talkā pat svēto Pēteri («Piecas atvadu bučas Natālei»), bet par pašu spraigāko un interesantāko — kauju norisēm, strēlnieku sadzīvi, Pilsoņu kara apstākļiem, strēlnieku domām un jūtām — arvien stāstījis garāmejot, pāris teikumus. Tāpēc stāsti iznākuši pārāk aptuveni, tēlojuma paņēmienos vienveidīgi. «Kopumā skatot E. Kūļa ciklu, nevar nepamanīt atkārtoto, pat trafaretu» (J. Čākurs). Kāds aizraujošs sižets slēpjas, piemēram, šādā faktā: «Krizdoļu Jēkabs ar Jorģu Bērtuli paši uz savu galvu iezagās pilsētiņā un uzspridzināja dzirnavu slūžas. Kamēr baltie tvarstīja pārplūdušajās ganībās izklīdušos zirgus, rotas komandieris jau sēdēja Jorģu Bērtulim pikpaunā» (26. lpp.). Šāda materiāla gan dramatiskiem, gan draiskiem stāstiem grāmatā ir daudz, tikai tas vēl gaida savu māksliniecisko atmodināšanu. Autoram nav izdevies pārkausēt to sižetos un psiholoģiski atklāt strēlnieku pārdzīvojumus. Izvērstāks ir kaujas skats, kurā ievaino Reini Rasu («Strēlnieka ceļš»), tāpat konkrētām detaļām bagātāks un emocionāli iedarbīgāks ir bijušās medicīnas māsas stāstījums par savu traģisko dzīvi stāstā «Monologs rīta saulei». Pamatotus pārmetumus autoram izteikuši arī recenzenti I. Alķis

(LM, 28. martā) un E. Mārtuža. «Šie stāsti vienlaikus demonstrē autora stilistisko un sižetisko vienveidību, nevēlēšanos tēlus individualizēt, nespēju saskatīt latviešu strēlniekos arī cilvēkus ar garīgām interesēm, jo ne jau tāpēc vien, ka ganīja saimnieka, barona cūkas, strēlnieki kļuva par jaunas pasaules cīnītājiem.» (Mārtuža E. Autora labā griba. — K, № 11, 173. lpp.)

Un tomēr — pēc grāmatas izlasīšanas nerodas tukšuma, veltīguma sajūta, jo strēlnieku dramatiskie, pat traģiskie dzīves fakti runā paši par sevi.

E. Kūļa stāsta «**Stellas biļete**» (Z, № 12—15) galvenā persona ir astoņpadsmit gadus vecs jauniešs, kas strādā laikraksta redakcijā par korektoru. Tā paša laikraksta jaunībā mašīnrakstītāja Stella viņam uzdāvinājusi loterijas biļeti, kura laimē braucienu uz Rumāniju. Tā nu korektors Alberts dodas ceļojumā. Sākumā vairākkārt pat uzbāzīgi pieminēts, ka Alberts sapņo par savu vēl nezināmo lielo mīlestību, kurai būs zināma līdzība ar Stellu, bet kura tomēr Stella nebūs. Gaidām — ceļojumā Alberts atskārtīs, ka īstā tomēr ir Stella. Taču viņš sāk jūsmot par savu ceļabiedri Magdalēnu — nenoteikta vecuma dāmu, kura par Albertu noteikti ir krietni vecāka. Tālāk autors izvērsē ceļojuma aprakstu. Nu domājam — sekos spilgtas, savdabīgas Rumānijas ainas, bet attiecības ar Stellu bijušas tikai stāsta ietvars. Taču ceļojuma apraksts ir gaužām aptuvens, tikpat labi darbības vieta varētu būt kāda cita valsts. Stāstā ir lieki iepinumi, kas to padara plāpīgu. Piemēram, nekas no Rumānijas specifikas nepiemīt četrās rindkopās aprakstītajai epizodei, ka vilcienā ienāk biļešu kontrolieris un ko Alberts vispār domā par biļešu kontrolieriem. Beigās netiek atrisinātas ne attiecības ar Magdalēnu, ne ar Stellu. Varbūt autors gribējis parādīt, ka Alberts tiši paiet savai laimei garām, tīkodams nezin ko? Ej nu saziņi. Katrā ziņā šis stāsts arī pieder pie tiem romantiski jūsmīgiem, konkrētā dzīves situācijā pietiekami neieaugušajiem, kādi pēdējā laikā dominē E. Kūļa daiļradē.

Stāstā «**Junona**» (LM, 18. apr.) attēlots paradokšāls notikums bez dziļāka zemteksta: asfaltētājs, labsirdīgs pasaules lāpītājs, uz ielas no uzbrucējiem paglābj cilvēku, kas uzdodas par mākslinieku. Asfaltētājs lūdz uzgleznot viņa aizbēgušās daiļās sievas Junonas portretu pēc fotogrāfijas, bet mākslinieks izrādās blēdis — recidivists. Vēlāk viņš Junonas jaunajā dzīvoklī nolaupa viņas

portretu un aizsūta asfaltētājam. Sižeta pavērsieni izdomāti asprātīgi, taču stāsts visai samākslots.

Krājumā «Stāsti» (1986) ievietots Ē. Kūļa «**Mantojums**», kurā deviņdesmit gadus vecs bijušais strēlnieks steidzas aizvadīt karadienestā savu mazmazdēlu, bet nokavē atvadu brīdi. Samezglojums stāstā tāds, ka gādīgā vedekla negrib večuku laist laukā, lai viņš nesaaaukstētos, un tā nu viņam nākas kāpt ārā pa logu. Gan vecvectēvs, gan mazmazdēls viens otru mīl, bet kaunas to parādīt. Autors centies attēlot paaudžu garīgo saikni, bet ieslīdzis salkanībā.

Citāda — satīriskā noskaņa ir stāstā «**Distance**» (LM, 10. okt.), kur izsmiets birokrātiskas iestādes nodaļas vadītājs, kas izmisīgi cenšas noturēties savā vietā un cer kāpt vēl augstāk. Distance te saprotama divējādā nozīmē — kā rita skrējiens un kā karjera. Viduvējs stāsts.

Ē. Kūļa 1986. gada devums liecina, ka viņš arvien vairāk sliecas uz aptuvenu liriski jūsmīgu tēlošanas manieri, smukuma labad iepīdams dažādus izpušķojumus, un arvien tālāk aiziet no tās konkrētās, pārlicinošās realitātes, kas bija krājumā «Pārvērtību stunda», no īsteni dramatiska pārdzīvojuma, kāds bija sasniegts bērības atmiņu stāstījumā «Cīruļu rīts» un 1985. gadā «Literatūrā un Mākslā» publicētajā stāstā «Draugs». Šķiet, ka rakstnieks aizvirzījies pa vieglākās pretestības ceļu, mēģinādams īsta pārdzīvojuma, detaļās izstrādāta tēlojuma vietā pabarot lasītāju ar surogātu.

Krājums «**Stāsti**» pārsteigumus nesagādā, jo tajā ievietotie darbi publicēti presē gan 1985. gadā un daļēji aplūkoti iepriekšējā «Kritikas gadagrāmatā» (M. Kalndruvas, A. Neiburgas, A. Tarvida stāsti), gan 1986. gadā. Par A. Ozoliņas, Z. Skujiņa, Ē. Kūļa stāstiem šajā rakstā jau runāts. No pārējiem darbiem tādi, kas izceļas visā gada kopdevumā, ir J. Kalniņa «Portrets troņa zālē» un A. Jakubāna «Samvanlēdijas pilsētas ainavas» (arī LM, 7., 14. febr.). J. Kalniņa stāsts pieder pie tiem viņa darbiem, kam lielā mērā piemīt nosacītība (iepriekšējos gados krājums «Hronists un velns», stāsts «Ifigēnija Aulīdā» u. c.). Seit sižeta darbība noris pagātnē, bet ētiskā kvintesence attiecināma galvenokārt uz tagadni. Stāsts brīdina cilvēkus no uzpūtīgas varas apziņas diktētas rīcības attieksmē pret dabu un sabiedrību. Vecais kuģu būvētājs saka: «Jūrai nav iespējams pavēlēt, ar jūru jāprot sadzīvot, citu iespēju cilvēkam

nav» (91. lpp.). Tas risina arī konfliktu, kas pastāv starp bailīgu pakļaušanos varai, pavēļu aklu izpildīšanu un cilvēka sirdsapziņu, ētisko pienākumu. Brīdina no liekulīgas iztapšanas kā sociāla ļaunuma.

A. Jakubāna stāstam «Samvanlēdijas pilsētas ainavas» nosacītības pakāpe vēl lielāka. J. Kalniņa stāstu, neiedziļinoties visos tā slāņos, varētu uztvert arī kā vēsturiskajai literatūrai tuvu, bet neviens gan laikam neiedomāsies, ka iespējama tāda reāla Samvanlēdija, kas ik dienas pēc darba beigām «no kārtīgas un apzinīgas darbinieces pārvērtās par tādu kā miesaskārīgu vampīru vai arī ļaunu irokēzu princesi». Autors šeit izdomātā, no reālās dzīves atsvešinātā sižetā šausstijis visai konkrētus reālā dzīvē sastopamus sociālus trūkumus, vilcis uz zoba dažādus pārspilējumus un neizdarības, liekulību, «blatošanos».

M. Zariņa stāstā «Ceļojums uz mirušo pilsētu» (arī Z, № 15—16) Dienvidslāvijas ainavu tēlojumā iekausēts nosacīti veidots stāstījums par jauna mūsu vijolnieka tikšanos ar fašistu bijušo līdzskrējēju, kas grēksūdzes nolūkā nodarbojas ar rakstniecību. Stāstā izdoma lietota ar labu gaumi. Idejiskais akcents ir saruna par to, vai fašisma politikānis var būt atzīstams par izcilu rakstnieku, resp., vai izsmalcināta forma uzskatāma par tik augstvērtīgu, ka tās dēļ būtu piedodams humānistiskās būtības trūkums.

J. Lapsas stāstā «Pulkstenis ar dziesmiņu» (arī K, № 2) spēlējošais pulkstenis ir tāds kā talismans, kā sirdsapziņas balss, kā dzīves rituma simbols. Šis pulksteņa motīvs stāstam piešķir romantiski skumīgu noskaņu. Stāstā nav centrālā konflikta, nav kulminācijas, ir konspektīvs vienlaidu vēstījums par Kurzemes zvejnieka, kara laikā vezumnieka, traģisko dzīvi un uzticīgo mīlestību. Stāsts iekļaujas rakstnieka daiļrades caurmēra līmenī. Domāju, ka kritiķe I. Treimane to vērtējusi pārāk bargi (LM, 1986, 28. febr.), neizdevīgi nostatot līdzās R. Oldingtona romānam «Varoņa nāve». Tie ir nesalīdzināmi lielumi. J. Lapsas stāsts tiešām ir pārāk konspektīvs, pārstāstošs, ar pulksteņa motīvu zināmā mērā māksloti izpušķots, tajā trūkst dzīves elpas, ko var sniegt ar detaļām bagāts literārs tēlojums, bet pie pašiem vājākajiem šis darbs nepieder.

A. Groda stāsts «Kad viņi divatā», Vlada Spāres «Meitene ar ezi» (arī L, № 5), J. Mauliņa «Dieviete» ir bez

īpaša mākslinieciska spilgtuma. J. Mauliņu acīmredzot interesējusi tēma par sievieti vīrieša skatījumā, par dzimumu savstarpējās pievilcības izpaušmēm, jo šādā aspektā sarakstīts vēl otrs stāsts — «Burve» (LM, 1. aug.). Vladim Spārem padodas detaļām bagāti dabas tēlojumi.

J. Liepiņš («Laucinieciska sarunāšanās») un A. Freimanis («Papagaiļi») nav īpaši domājuši par šizeta attīstību, bet uzmanību veltījuši galvenokārt sarunvalodas komikai.

Krājuma stāstos ir liela mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu dažādība: reālistisks un nosacīts tēlojums, dramatisms un komisms, pacilātības pilna nopietnība un smalks izsmieklis. Šis ir vienīgais izdevums, kurā ir iespēja vienkop parādīt stāstnieku rokrakstu daudzveidību. Tas tad varbūt arī ir īstais sakārtojuma princips, par kuru kritiķi līdz šim nav varējuši tikt skaidrībā. Šoreiz gan krājumu sakārtojusi nevis Z. Līce, kā vairākus iepriekšējos gadus, bet A. Smīte.

Humoristiskās un satīriskās prozas pirmizdevumu 1986. gadā nav bijis. Vienīgais krājums ir Pētera Ētera jubilejas grāmatiņa «Ainas ar vainām». Tajā ietverti feļetoni un daži skeči, kas sarakstīti no 1931. gada līdz... Jā, līdz kuram gadam? To autors un izdevēji noklusējuši, jo pirmajā nodaļā ievietotajiem feļetoniem gadaskaitlis pievienots, bet turpmākajās divās nodaļās ievietotajiem — ne. Katrā ziņā arī pēdējie feļetoni un skeči nav jauni, jo zināms, ka Pēteris Ēteris diemžēl jau daudzus gadus klusē. Kāpēc tas tā, to priekšvārdā mēģinājis izdibināt Ē. Hānbergs, bet, kā jau humoristiskā grāmatā pienākas, nopietnu atbildi nav saņēmis. Šķiet, ka neviens humoristiskās un satīriskās prozas autors laikposmā pēc Lielā Tēvijas kara nav izpelnījies tādu popularitāti kā Pēteris Ēteris. Viņa slava pat klusēšanas gadi nav kaitējuši — tiklīdz iznāk jauna grāmata, tā tiek ķertin izķerta. Arī šī grāmata joprojām ir aktuāla, jo gandrīz visas vainas, kuras autors aprakstījis dzīves ainās, vēl pastāv.

Gunārs Cīrulis savu stāstu «**Magnolija**» cīruļputenī», kas tagad iznācis grāmatā (pirmiespiedums: K, 1984, № 11—12), dēvē par ironisku detektīvstāstu. Tā ir laika kavēkļa literatūra G. Cīruļa detektīvprozas caurmēra līmenī.

No literārā mantojuma izdota Elzas Stērstes grāmata «**Satikšanās**», kur ievietoti stāsti, pasakas un

lielākā daļa no romāna «Andreja Zīles dzīve». Īsā proza sarakstīta 20. gadu beigās un 30. gadu pirmajā pusē. E. Stērstes stāstiem un pasakām piemīt īpašs trauslums, smalks garīgums, kā arī «intelīgences, bagāta kultūras fona klātbūtne» (Treimane I. — LM, 1986, 27. jūn.). Pār viņas varoņu dzīvi nereti krīt it kā likteņa putna spārnu ēna, neizskaidrojama nolemtība («Stāsts par mīlestību», «Dzērvju šāvējs»), viņi negūst pretmīlestību («Dejojošie putekļi», «Namiņš pie kanāla»). E. Stērstes pasakas savā noskaņā tuvākas H. Andersena nekā latviešu tautas pasakām («Garrocis», «Par princi Liju un labo Agni»). Rakstniecei piemīt arī smalks humors («Vēstule no viņsaules», «Vecais Lefke»). Līdz ar E. Stērstes prozas izdošanu lasītājiem dota iespēja iepazīt rakstnieces daiļradi žanru kopumā un latviešu prozas kopgrāmatā restaurēta viena savdabīga, citu rokkrastu vidū vāri vizmojoša lappuse.

Pie literārā mantojuma pieder jau arī Jūlija Vanaga «**Stāsti par Daugavu un Lielupi**», kuru otrais izdevums nācis klajā vēl autora dzīves laikā. Stāstu sižetam, kas ietver notikumus skolēnu braucienos pa abām upēm, šobrīd šķiet pakārtota nozīme. Interesantākais un paliekošākais ir plašais izziņas materiāls par Daugavas un Lielupes straumes īpašībām, krastiem, augiem un dzīvniekiem upēs un ap tām, arī par vēsturiski nozīmīgām vietām. Grāmatas jaunajiem lasītājiem, dabiski, varētu rasties vēlēšanās atkārtot savu 40. gadu priekšteču braucienu, tikai... tas vairs nav iespējams. It īpaši Daugava tagad jau kļuvusi pavisam citāda, bet par to grāmatā nav ne vārda. Lieti būtu derējis priekšvārds un arī komentāri.

Literārā mantojuma apguve solīti uz priekšu pāvirzījies vēl arī ar to, ka «Karoga» 1. numurā iespiests Ādolfa Ersa stāsts «**Akacis**».

Gan sižeta veidojumā, gan konflikta izvirzījumā, gan idejiskajā aktivitātē jaunas iezīmes vērojamas it īpaši **presē publicētajos stāstos** —

gan dažos jau aplūkotajos (Z. Skujiņa «Ar puķi pie cepures», D. Zigmontes «Vērmeļu blūzs»), gan tūlīt apskatāmajos.

To gan nevar teikt par Anatola Imermaņa garo stāstu «**Nāve stadionā**» (Z, № 7—11). Tas ir tipisks politiskais detektīvs. Darbība risinās Latīņamerikā, un intriga ir savīta ap populāra demokrātisko spēku vadoņa

nogalināšanu, kuru organizē amerikāņu slepenais dienests. Sižeta samezglojumi un pavērsieni veidoti ar labu gaumi, un šai ziņā A. Imermaņa darbs neatpaliek no daža laba latviešu valodā tulkota cittautu detektīva, taču būtiskākas nozīmes mūsu literatūras attīstībā tam nav.

Zurnāls «Liesma» 1986. gadā pabeidzis publicēt Aijas Vālodzes garo stāstu «**Balodis lietus laikā**» (L. 1985, № 7 — 1986, № 4). Tā ir psiholoģiski piesātināta un stilistiski krāsaina proza, kurā vairākās līnijās izkārtotie vēstījumi par dažādu jauniešu dzīvesstāstiem kā stari iziet no viena centra — filoloģijas studentu kursa. Te redzam dažādus raksturus: mērķtiecīgo, jūtās apvaldīto Ingūnu, nenosvērto, mūžam kādā iemīlējušos Frīdu, karjeristi Zitu, savās jūtās un rīcībā sapinušos Sarmīti. Šo grupu vēl papildina egocentriķe Diāna un psiholoģiski ne mazāk par sievietēm izprastie jaunie vīrieši — zinātnieks Gunārs un fotolaboratorijas darbinieks Arnis. Netrūkst arī veiksmīgi zīmētu epizodisku personu. A. Vālodzes spēks ir psiholoģiskumā un detaļā. Dažas epizodes ir sevišķi iespaidīgas, piemēram, Diānas ierašanās pie Arņa laboratorijā, kur viņš uzturas pēc aiziešanas no Diānas, un Arņa ierašanās Diānas mājā naktī, lai Diānu pazemotu, kā arī Arņa un Sarmītes jaunās kopdzīves skats irētājā istabā. It īpaši Arņa un Gunāra raksturi tiek atklāti pakāpeniski, pievienojot arvien pa jaunai detaļai, kas pamazām noloba nost ārējo čaulu un parāda viņu īsto būtību. Psiholoģiski līdz galam neizstrādāta liekas Ingūnas un Sarmītes rīcība. Gribētos redzēt niansētāku Ingūnas, Gunāra un Viktora attiecību atklāsmi un it īpaši saskatīt dziļāku pamatojumu Sarmītes un Arņa attiecībām. Kāpēc Sarmīte galu galā aiziet no sava vīra Daiņa un pakļaujas Arņa mīlestības ilūzijai? Vai te pietiktu ar atziņu, ka «pati nezina, ko grib», «viņai tāds nenosvērts raksturs», vai arī mūžīgā knapināšanās kopdzīvē ar Daini bijusi pārāk nomācoša? Sarmītes un Daiņa dzīves notēlojums tuvs Šeberu pāra attiecību attīstībai A. Kolberga romānā «Automobili rīta pusē» un parāda, ka nemītīgas materiālas grūtības ir liels pārbauzījums mīlestībai, tās cilvēku iztukšo, izsausē jūtu avotus.

Nevaru pievienoties I. Treimanis dotajam vērtējumam, ka stāstam trūkst mērķtiecības: «Stāstā ir vērtīgā spēja asi redzēt un trāpīgi, patiesi notēlot, fiksēt atsevišķa cilvēka vai veselas grupas domāšanas, izturēšanās stilu,

veidot ticamus dialogus. Bet tas arī viss. Pietrūcis mērķtiecības sacementēt šīs kolorītās ainiņas vienotā celtņē. Atsevišķās tēlu līnijas saskaras, papildina cita citu, bet nekur neaizved. Darbs izplūst plaknē, sazarojas lineāri, bet tam pietrūkst jēgpilna dziļuma un perspektīvas.» (LM, 27. jūn.)

Domāju, ka autores mērķis bijis parādīt, kā studentu kolektīvā, ko ārēji vienveidīgu padara kopīgais dienas režīms, attīstās individualitātes, kādas saiknes katru no šīm meitenēm saista ar pārējo pasauli, kādās attiecībās dzīve viņas iesaista. Tas ir reālistisks raksturu tēlojums, kurā nav ne nosacītības, ne metaforas, ne kādas pierādāmas filozofiskas tēzes. Atsevišķās tēlu līnijas, manuprāt, aizved līdz notēlotā studentu dzīves posma nobēigumam, kas iezīmējas ar būtiskām pārmaiņām: ārēji vienotais kolektīvs ir saskaldījies (Zītas un pārējo attiecības), kļuvis mazāks (tajā vairs nav Sarmītes), galvenās personas aiziet arvien tālāk katra pa savu dzīves ceļu, kurā jau palikuši aiz muguras nopietni pārdzīvojumi. Vai stāstam ar to nepietiktu?

Aivara Kļavja garā stāsta «Es saucu, lai atsauktos» publicēšana žurnālā «Liesma» 1986. gadā (№ 8—12) gan vēl nav pabeigta, bet tas bijis pietiekami pamanāms, lai to šeit kaut tikai pieminētu. Vienpadsmitās klases skolēna Armanda Jurkusa attieksme pret savu ģimeni parādīta kā negācijas negācija. Armands, redzēdams mātes un māsas pagrimšanu, pats konsekvēnti atsakās no alkohola. Viņam nākas piedzīvot pazemojumus, tāpēc ka nāk no šādas ģimenes, un viņam vajag daudz garīgā spēka. Stāsta pēdējais turpinājums žurnālā beidzas tādā brīdī, kad grūti pateikt, vai viņam šā spēka pietiks arī turpmāk. Šajā darbā A. Kļavis tuvāk nekā jebkurš cits mūsu prozaīķis piegājis sieviešu alkoholisma problēmai.

Kā negācijas negācija atklāti arī bērnu, drīzāk gan pusaudžu, pārdzīvojumi Gundegas Repšes stāstā «Čiks un Maija» (L, № 6). Zēns un meitene, juzdami riebumu pret savu vecāku kļūmīgo dzīvi, tiecas pēc skaidrības, tīras mīlestības. Stāstā vairāk pārliecina atbaidošais gan Čika, gan Maijas mājas dzīves notēlojums, bet bērnu attiecības pārāk saromantizētas. Šķiet, ka trīspadsmit gadu vecumā bērniem, kam turklāt ir jau visai negatīva dzīves pieredze, nevarētu būt tik naīvi priekšstati par mīlestību.

Mākslinieciski spilgti 1986. gadā bijuši īsie stāsti, kuros izvirzīts konflikts ar dziļākām sociālām saknēm. Tāds ir jau aplūkotais Z. Skujiņa stāsts «Ar puķi pie cepures», A. Kļavja «Nazis ar plastmasas spalvu», A. Vālodzes «Sveiks, mans maziņais!», A. Tarvida «Gaviļnieks», A. Snipa «Kopsis pirs govī». Šeit indivīda izjūtas notēlotas tālab, lai saredzētu, kā cilvēks dzīvo sabiedrībā, ko viņš tur gūst un zaudē, ko viņš tai dod vai nolaupa. Arī tad, ja konflikts notiek starp diviem cilvēkiem, tam ir dziļāki cēloņi. Tā tas ir minētajos A. Kļavja, A. Vālodzes, A. Tarvida stāstos. Ar stāstu «Nazis ar plastmasas spalvu» (LM, 30. maijā) A. Kļavis ir pacēlies augstā mākslinieciskuma pakāpē. Tas ir traģisks stāsts par četrpadsmit gadus vecu zēnu, kurš aiz neapslāpējamās pāridarījuma izjūtas nodur savu tēvu — alkoholiķi. Veiksmīgi izmantots pēdējā piliena motīvs: var domāt, ka zēns nodur tēvu tāpēc, ka nav aizvests uz futbola sacīkstēm, taču sacīkstes ir tikai pēdējais piliens viņa riebuma, nelaimes kausā. Labi atklāts zēna pārdzīvojums, pārliecinoši attēlots nogalināšanas moments un zēna satricošā reakcija pēc tam. Kurš ir vainīgs šajā traģēdijā? No juridiskā viedokļa raugoties — dēls, bet no ētiskā — tēvs. Arī Z. Skujiņa stāstā juridiskā vainas kvalifikācija nesaskan ar ētisko. Tas liek domāt par spēkiem, kas grauj cilvēka ētisko pamatu. A. Vālodze, E. Rubene vēršas pret vecākiem, kas formāli tiecas audzināt bērnus pēc morāles normām, paši tās nepilddami. Aijas Vālodzes stāstā «Sveiks, mans maziņais!» (LM, 4. apr.) pusaudze Ērika alkst mīlas no mātes, māsas, tēva, bet nekur to nesaņem. Kas viņu, agri vīlušos, gaida dzīvē, uz kāda ētiskā pamata viņa varēs dibināt ģimeni? Ērikas tēvs, kas izcieš sodu par zādzību, māte, māsa — visi tiecas pēc tuvības, uzticēšanās, bet maldās kā pa tumsu, akli tvarstīdami pēc kāda, kam tuvināties kaut uz neilgu laiku. Stāsts sarakstīts smeldzīgi ironiskā stilā. Šajos stāstos ar humānu nolūku nežēlīgi atkailināta dzīves patiesība. Turpretī Aivara Tarvida stāstā «Gaviļnieks» (LM, 4. jūl.) humānais nolūks nav samanāms. Autora attieksme te visai indifferenta. Trīsdesmit gadus vecais gids tikai tādēļ precējies ar bagātu sievu (kuras bagātība radusies, aplaupot valsti), lai iegūtu dzīvokli un mēbeles un tad šķirtos. Mantu uz pusēm — un sveiki! Nicinājumā pret plēsoņām izaudzis ne mazāks plēsoņa un

nihilists. Laikam autors gribējis parādīt, ka vērtību sviras sašķobīšanās ir tālejošs process, taču šis trīsdesmit gadus vecais «gaviļnieks» tēlots tiešām kā varonis. Redz, cik viņš izmanīgi izrikojas ar pretīgo veci, sievastēvu, un savu daļo sieviņu, pret kuru viņam nav ne kripatiņas jūtu! Tā ir īsti cietsirdīga proza. Cietsirdīgā atklātībā Rudīte Kalpiņa graiza savas paaudzes tikuma zudumus stāstos «Rozā Ziediņš» un «Atvadīsimies no cinka mēteļiem» (LM, 24. okt.). Otrais stāsts ir pirmreizējs mūsu prozā vispirms jau ar tematiku (par jauniešiem, kuri piedalās cīņās Afganistānā), taču tajā panākts arī liels dramatiskais piesātinājums.

Viens no labākajiem gada stāstiem ir Artūra Snipa «**Ķopsis pirks govī**» (LM, 18. jūl.). Vispirms jau tas paplašina latviešu prozas aploci dzīves daudzpusības atveidē: hidroelektrostacijas un tajā strādājošo cilvēku tēlojums ir pirmreizēji svaigs un sulīgs. Taču stāsta ideja sniedzas tālāk par spēkstacijas un pat par ekstrordinārā notikuma — centīgā amatnieka Ķopša izraisītās avārijas — notēlojumu. Te ir runa par cilvēkiem, kas nav savā vietā, nedara to darbu, ko vislabāk prot. Ne jau tikai vientiesīgais Ķopsis nav savā vietā. Nekā daudz no sava darāmā darba nesajēdz arī spēkstacijas priekšnieks, kas ir nevis inženieris, kā tam vajadzētu būt, bet «mūžīgais priekšnieks». Te izvirzīta arī doma par darba tikumu pagātnē un tagadnē, par cilvēka ētisko veidošanos jaunos darba un brīvā laika apstākļos. Šo pašu problēmu ironiskā stilā risina A. Jakubāns stāstā «Televizora Taņas tante un bezgala simpātiskais aktieris Bojarskis» (LM, 20. jūn.). Brīvais laiks, ko cilvēks iegūst uz sociālo labiekārtojumu rēķina, pats par sevi vēl nenozīmē pozitīvu devumu sabiedrībai. Cilvēkam ir jāsaņem pietiekama garīgās kultūras pakāpe, lai viņš prastu šo laiku lietderīgi izlietot. Pretējā gadījumā ieguvums var kļūt par zaudējumu, jo, dīki pavadot laiku, cilvēkā zūd darba tikums. Atgriežoties pie A. Snipa, jāteic, ka ar tik reālistisku, detaļām bagātu tēlojumu viņa daiļradē sastopamies pirmo reizi. Līdz šim, it īpaši krājumā «Nelabojami radi», pārsvarā bija nosacītība. Arī stāsts «Nakts rotaļa» (K, № 6) sarakstīts nosacītā manierē, bet ir stipri vājāks par «Ķopsi».

Daļa stāstu psiholoģiski analizē cilvēku attiecības, neietecoties sociālās parādībās. Autori cenšas rast izskaidrojumu tam, kāpēc tuvi cilvēki atsvešinās, nodara

viens otram nelabojamu ļaunumu. Gundegas Zikmanes stāstā «**Saulainais jūnijs**» (K, № 4) stingriem, skarbiem vilcieniem zīmētais zvejnieks Krišs Kalējs, juzdams tuvu nāvi, sāpīgi pārdzīvo to, ka paša ģimenē jūtas kā svešinieks. Taču dzīve viņu mācījusi nocietināties, tāpēc viņš nevienam neko nesaka ne par savu slimību, ne par ilgām pēc cilvēciska siltuma. Kalēja runā autore veiksmīgi lietojusi dialektu, tā paspilgtinot viņa raksturu.

Regīnas Ezeras ciklam «Pie klusiem ūdeņiem» pievienojies «**Bellas stāsts**» (K, № 7). Sis drastiskā stilā sarakstītais stāsts patiesībā ir dramatisks. Nevis traģikomisks, bet komiski traģisks. Tas liek domāt par to, kā būtu varējis pavērsties mūžs, ja cilvēki vairāk censtos saprast citus un egoistiski nedomātu tikai par sevi. Valoda stāstā dzirkstidama plūst it kā no spēcīgas strūklakas.

Pie Vladimira Kaijaka nosacītā stilā rakstītajiem stāstiem pieder arī «**Pilsēta, kuras nav**» (K, № 1). Šeit kibernetiķis Ariels, arvien vairāk atsvešinādamies no saviem tuviniekiem, tiecas nokļūt mirāžā redzētā pilsētā. Tur viņam lemts satikties ar jaunības mīlestību Initu. Ļoti uzskatāmi parādīts Ariela nereālais gājiens uz šo pilsētu, viņa piedzīvojumi, taču tas viss arī paliek tīra nerealitāte, nevis metafora. Domājams, stāsta ideja ir tāda, ka cilvēks, tuvojoties mūža novakarei, nevar būt pārliecināts, vai gājis vienīgi pareizo ceļu. Varbūt vajadzēja iet citu? Tomēr ideja šeit neizceļas tik spilgti, pat satricinoši, kā iepriekšējo gadu stāstos «Visu rožu roze» un «Vecis».

Humoristiskās prozas bijis maz, kaut gan ironija plaši lietota daudzos iepriekš aplūkotajos stāstos. Formas ziņā noslīpēts, koncentrēts humoristisks īsais stāsts ir A. Skaiļa «Pa logu izsviestā nauda» (Z, № 18).

Dažos pagājušā gadā publicētajos stāstos autori nevis koncentrējuši uzmanību uz vienu notikumu, bet centušies ietvert vesela romāna vielu. Šai ziņā visraksturīgākais ir Aivara Kalves stāsts «**Trakoti laimīgs cilvēks**» (K, № 8), kurā pusmūža vīrs, nokritis no sastatnēm un nevarēdams pakustēties, gara acīm pārlūko visu savu dzīvi. Šā vīra darba mūžs un darba tikums pretstatīts jaunās paaudzes pavaļīgākajiem tikumiem, meklēti cēloņi audzināšanā. Stāsta ietvaros šāds mūža pārlūkojums tomēr iznāk pārāk konspektīvs, bez kompozicionāla mugurkaula.

Apcerīgs, bez centrālā notikuma ir arī stāsts «Kuģī lēnām apledos» (LM, 5. sept.). Arī te tiek apcerēta paaudžu maiņa, darba tikuma devalvēšanās un vēl — nervu bendēšana, noņemoties ar citu pielautajām kļūdām. Ciema padomes priekšsēdētājs jūtas kā papīriem pārkrauts kuģis. A. Kalves stāstu «Trakoti laimīgs cilvēks» satur kopā doma par cilvēka mūža jēgu. J. Lapsas līdzīgi veidotajā stāstā «Pulkstenis ar dziesmiņu» šāds saistmateriāls ir pulksteņa motīvs.

1986. gadā stāstus vēl publicējuši V. Melgalve un D. Dreika (K, № 5), A. Liepa (K, № 6), A. Strauss (K, № 3), R. Pormalis (K, № 2), O. Gūtmanis (LM, 31. janv.), A. Rijkuris (LM, 16. maijā), Viks (LM, 22. aug.), M. Zīle (LM, 19. sept.), M. Zariņš (LM, 3. okt.), J. Lapsa (LM, 31. okt.), E. Tauriņš (Pad. Latv. Siev., № 7), E. Kalna (Veselība, № 5) un citi. A. Caune turpinājis rakstīt dabas tēlojumus (K, № 10).

Stāsts savā nozīmīgākajā daļā pēdējos pāris gados ir pilsoniski aktivizējies, dzīves izpētē iedams dziļumā. Stiprāk ieskanējusies sociālās atbildības stīga. Šķiet, varētu teikt, ka šodienas stāsts sasējies ar to pavedienu, kas šķita pārtrūcis līdz ar E. Vilka aiziešanu. Pārdzīvotuma psiholoģiskais izvērsums mākslinieciski spēcīgākajos stāstos savā dziļākajā slānī vēstī par mūsdienu sabiedrībā notiekošajiem procesiem, līdz ar to tiek parādīta saikne: indivīds — sabiedrība. Tātad galvenā, pilsoniski un mākslinieciski visvērtīgākā mūsdienu stāsta iezīme ir daudzslāņainība.

Prozas situācija ne tikai 1986. gadā vien

Kārtējais darba gads — tā trijos vārdos ir raksturojams 1986. gads mūsu prozā. Ir turpinājušies tie procesi, kas iezīmējušies jau agrāk un acīmredzot arī nākamībā vēl nosacīs prozas seju.

Literatūras attīstība 80. gadu pirmajā pusē ir norisinājusies lēni un pretrunīgi. To jūtami iespaidoja arī ārpus pašas rakstniecības esoši apstākļi: grāmatas izdošanas tempi, metienu noteikšanas politika, poligrāfijas zemais līmenis republikā, tās izmānīšanās grāmatas neizdot, bet plānus pat pārsniegt u. tml. Par visām šīm lietām jau runāja republikas Rakstnieku savienības 9. kongresā. Ka tas viss kopumā ietekmē rakstnieku darbu, ir skaidrs arī bez gariem komentāriem. Diemžēl kardināla pārkārtošanās grāmatniecībā vēl īsti jūtama nav.

Lēnais literārā procesa plūdums kopā ar kritiskās domas atslābināšanos un garīgā sprieguma krišanos sabiedrībā pirms PSKP 27. kongresa, liekas, ir viens no iemesliem, kāpēc pēdējos piecus gadus retais no prozaiķiem nosauks par saviem labākajiem, radošākajiem. Un savukārt, lai gan ar daudzām un dažādām prēmijām prēmēta, latviešu jaunākā proza kopumā joprojām rada neapmierinātības izjūtu. Arī 1986. gads te pamatos maz ko mainījis.

Visasāk neapmierinātība pārņem tad, kad sākam mūsu prozu vērtēt kā liecību par laikmetu, tautas eksistences problēmām, par sabiedrībā noritošajiem sociāli ētiskajiem un citiem procesiem. Tad, kad to gribam vērtēt kā liecību par cilvēku dzīvi, ikdienu, rūpēm, darbu, sapņiem, ideāliem, sāpēm un traģēdijām. Ar katru gadu vairāk rodas satraukums par sašaurināto dzīves ainu un ļoti norobežoto sabiedrības slāni, kas ir ieņēmis tik stabilu vietu

pēdējo piecpadsmit gadu prozā, ka atsevišķie izņēmumi šo likumsakarību tikai apstiprina.

Joprojām priekšplānā ir daži tipi. Viens no tiem ir tā sauktais vidējais inteligents — cilvēks bez jebkādiem īpašiem centieniem un talantiem. Nereti tas ir pilsētnieks pirmajā paaudzē — cilvēks ar nocirstām saknēm. Tās palikušas tur, kaut kur laukos; pat visu mūžu nostrādājis un nodzīvojis Rīgā, viņš nostalgiski ilgojas pēc savas bērības zemes. Visdažādākajā vecumā šis parasti iekšēji pasīvais cilvēks nāk mums pretī no stāstu un romānu lappusēm gan kā kafejnīcā nīkstošs jauneklītis, gan kā jauna pārdevēja aiz letes, gan kā inženieris vai kāds ierēdnis savas ģimenes vidū vai ārpus tās. Variāciju te ir daudz, interesantu raksturu un likteņu — maz.

Otrs tips — vairāk vai mazāk morāli nestabils jaunietis, nereti tiktāl nogājies, ka kļuvis sabiedrībai sociāli bīstams. Trešais bieži sastopamais antivaronis — tiktāl nodzēries indivīds, ka tā psiholoģiskie procesi jau kļuvuši patoloģiski.

Protams, šī shēma ir tiši vienkāršota, tomēr patiesa. Piemērus jebkurai no šīm trim tipu kategorijām jaunākajā latviešu prozā katrs bez jebkādas piepūles atsauks atmiņā.

Nemaz nenoliedzu, ka arī šie cilvēki ir mūsu sabiedrības daļa un savos likteņos ietver patiesības graudu par dzīves īstenību. Un tomēr ļoti šaura un nepilnīga ir šī patiesība, ārpusē paliek ārkārtīgi daudz un būtiska. Latviešu progresīvās literatūras spēks vienmēr ir bijis ciešs kopsolis ar savas tautas ilgām, cīņiem un centieniem. Mūsu prozai vienmēr ir bijis arī vēsturiskas liecības spēks tieši plašā un sazarotā tautas dzīves un laikmeta procesa tvēruma dēļ, pilsoniskās drosmes dēļ. Un arī — tās raksturu daudzveidības un patiesības dēļ, kurā ietverti vai visu sociālo slāņu un grupu pārstāvji ar saviem individuāliem, neatkārtojamiem likteņiem.

Sākusies kā Latvijas lauku tēlotāja, proza vēsturiski īsā laikā apguva arī mazpilsētu un Rīgas dzīvi un tās ļaudis, jau gadsimtu mijā vienlīdz brīvi atainodama savas tautas esamību kopumā. Pašlaik uzmanība sašaurinājusies it kā uz Rīgu (acīm redzami tāpēc, ka te dzīvo gandrīz vai visi rakstnieki) — it kā — tāpēc, ka pati Rīga nereti ir nekonkrēta, bez savas reālās sejas. Lauku tēmai pievērsās retais un tikai laiku pa laikam. Arī tāpēc katrs patiesāks darbs par lauku ļaudīm tiek saņemts ar

īpašu atsaucību, nereti pat ar zināmām nolaidēm mākslinieciskajos kritērijos.

Pašlaik proza ir atkāpusies malā, laikmeta būtiskākās problēmas ļaudama izvirzīt un risināt publicistikai. Tā mums ir ļoti interesanta, aktuāla un atšķirībā no stāsta un romāna galvenokārt pievērsusies Latvijas laukos norītošajiem procesiem.

Kad prozā ir pazaudēta spēja brīvi orientēties tautas dzīvē kopumā, un kad to atkal atgūsim? Tāpat kā spēju un gribu uztvert un ar lielu māksliniecisku spēku izvirzīt laikmeta kardinālos sociāli ētiskos konfliktus un apliecināt sabiedrības progresīvos ideālus.

Bet tas viss ir prozas un jo sevišķi romāna uzdevums.

Sai sakarā mazliet par kādu paša lielākā prozas žanra īpatnību un īpašību, kas ieprogrammēta tā kodolā un ko romāna pētnieks M. Bahtins ir nosaucis par neoficiālo vārdu. Šo īpašību ir radījusi un veicinājusi žanra vēsture. Romāns ilguš gadsimtus ir atradies ārpus oficiālo literatūras vērtētāju un teorētiķu uzmanības loka. Tas tika uzlūkots par neliteratūru, tāpēc attīstījās brīvi, bez dogmatiskiem žņaugiem un nereti kā protests pret oficiālās literatūras viedokli, uzskatiem un atziņām, arī ideoloģiju. Šis fakts ir noteicis dažas žanram būtiskas likumības. Viena no tām ir vajadzība pateikt neaprobētas patiesības par dzīvi, cilvēkiem, laikmetu. Arī brieduma posmā, kad romāns 19. gs. kļuš par vadošo žanru visas Eiropas literatūras kopainā, tanī saglabājas šis neoficiālais vārds. Saglabājas aiz vairākiem iemesliem. Vienkārt — romāna atspoguļojuma lauks ir negatava pasaule un dzīve, mūsu tagadne, tādā — vēl oficiāli nenovērtētā un neizvērtētā, vienmēr mainīgā un topošā. Turklāt romāns vēstī par tā saukto problemātisko individu, cilvēku, kuru raksturo neapmierinātība ar savu stāvokli sabiedrībā, ar tajā valdošajām normām, attiecībām utt. Priekšējā plānā līdz ar to izvirzās tas, kas rada šķērslus, kavē cilvēku iegūt īsto vai iecerēto vietu sabiedrībā, kļūt laimīgam. Romāna tēlojuma lauks nav idille un harmonija, bet cīņi, pretstati, sadursmes un konflikti. Sai ziņā tas ir tuvs dramaturģijai, konfliktu mākslai. Romāns tiecas iedziļināties vēl nepazītās dzīlēs un nostūros, lai pateiktu jaunu atziņu, jaunu patiesību, daudzkārt līdz tam nezināmu, tiecas veidot sabiedrisko domu, nevis pārņemt gatavus un iekļaut sevī sabiedrībā valdošos uzskatus.

Protams, šai ziņā romāns nav nekāds izņēmums, visa literatūra un māksla kopumā attīstās kā jaunas patiesības paudējas par mūžam mainīgo dzīvi un cilvēkiem. Tomēr romāna īpatnība — plašais, daudzslāņainais dzīves tvērums, cilvēka likteņa iesaistījums noteiktā vēsturiski sociālā vidē un laikā, sabiedriskās dzīves kontekstos —, šis pasaulsainas vērienīgums žanra pateiktajai jaunajai patiesībai, t. s. neoficiālajam vārdam, piešķir lielu idejiski māksliniecisku spēku, ietekmes spēku uz mūsu prātiem un uzskatu, atziņu stereotipiem.

Tieši šai ziņā mūsu romānistu devums visvairāk rada pārdomas. Atsauksim atmiņā no pēdējo gadu lielprozas tikai divus daudz lasītus un pārspriestus romānus — V. Lāma darbu «Pavarda kungs Ašgalvis» un Z. Skujiņa romānu «Gulta ar zelta kāju». Pirmatnējā kopiena, 13. gs. ar latviešu cilšu cīņām pret vācu bruņiniekiem, viduslaiki ar raganu sārtiem — cauri tik tāliem un sarežģītiem vēstures slāņiem V. Lāms izvada trijotni — Celtnieku, Gmū un Skumjo Klaidoni —, kā arī Daiļo dāmu. Un cik krāsainas, patiesi dramatiskas ir šīs ainas no tuvākas un tālākas mūsu tautas vēstures, cik brīvi un pilnasinīgi tur savus sarežģītos likteņus izdzīvo šie ļaudis! Turpretī virsējais laika slānis — tagadne — pievil lasītāju. Raksturi kļūst neinteresanti, viņu savstarpējās attiecības novienkāršojas un shematizējas, vēstījumā ienāk daudz sīku laikmeta fakti, kas sadrumstalo ainu. Pietrūkst mākslinieciskās atklāsmes, jaunas patiesības tieši par mūsdienu cilvēku un pasauli.

Tas pats redzams Z. Skujiņa tik populārajā romānā par Vējagalu dzimtu. Kas viss tik ar viņiem nenotiek, kamēr vien tiek stāstīts par pagātņi! Raibu raibās biogrāfijas un savstarpējās attiecsmes, mīlestības trakumi, visdažādākās divainības un nepārvarama tieksme pārsteigt, apdullināt ar sava «es» neatkārtojamību — autora fantāzija šai virzienā ir tiešām neizsmeļama. Bet virskārta — mūsdienas — atkal ir pati plānākā un blāvākā. Te rodam situācijas, kas jau vairākkārt ekspluatētas; izrādās, ka cilvēki vairs nav spilgti indivīdi, nespēj pārsteigt ne autoru, ne lasītāju. Un tā diemžēl ir likumsakarība mūsu jaunākajā prozā.

Visvairāk patiesības un visplašāko ainu par mūsu laikmetu un sabiedrību gūstam no A. Kolberga darbiem kopumā. Ne velti par tiem ļaudis tik daudz debatē, tie rod tik dzīvu atsaucību, ka pat prototipi piesakās ar zvaniem

uz redakcijām (un ne jau uz kriminālmeklētāju tēliem).

Sen jau pagātnē aizgrimis laiks, kad kriminālintriga A. Kolberga darbos bija galvenā. Tagad tai ir pakārtota loma, bet par galveno, būtisko rakstniekam kļuvusi sabiedrības sociālās struktūras analīze. Autoru nodarbina un saista cilvēku raksturu izpēte ciešos kopsakaros ar profesiju, vidi, stāvokli sabiedrībā, morāli ētiskām problēmām. Strādādams ļoti intensīvi un konsekventi tieši mūsdienu tematikā, A. Kolbergs ir ievēdis lasītāju tik dažādā un tik profesionāli precīzi veidotā vidē, parādījis tik dažādus sabiedrības slāņus, ka var nepārspilējot runāt par viņa Rīgas neatkārtājamo konkrētību laikā un telpā. To apdzīvo dažādu profesiju un raksturu ļaudis. Viņu likteņi ir neparasti — un ne tikai tāpēc, ka daļa no tiem iekļauta likumu pārkāpumos. Neparasti arī tāpēc, ka ir patiesas individualitātes, ietver savos likteņos dzīves patiesību. Kolberga romānu cilvēki dzīvo tai reālajā mūsdienu pasaulē, kurā mēs dzīvojam visi, un sastopas ar daudzām tādām ikdienas situācijām, kuras pazīstamas vai ikvienam lasītājam, bet kurām pārējā literatūra nereti aiziet garām klusējot.

Rodas jautājums, kas gan A. Kolbergam ļauj tik auglīgi strādāt. Uz šo jautājumu jāatbild — ne tikai viņa neapšaubāmais talants vien, bet arī par darbības lauku izraudzītais kriminālromāns. Tas ir žanra tips, kurā galu galā tomēr vienmēr triumfē likumība un taisnība. Līdz ar to, aizverot pēdējo lappusi, rodas droša pārliecība, ka sociālos ļaunumus ir iespējams likvidēt, atbrīvot no tiem mūsu dzīvi un sabiedrību. Pārējos romāna tipos autora nostāja ir daudz slēptāk ieprogrammēta, sarežģītāk atklājama un, ja labi grib, to var arī nekādi nesaskatīt.

1986. gadā romānā nekādas būtiskas pārmaiņas mūsdienu dzīves tvērumā neiezīmējas, un tā nebūt nav romānistu vaina vien. Par šo stāvokli atbildība jāuzņemas mums visiem, bet it īpaši tiem, kuru ziņā un varā ir literatūras publicēšana.

Romāns, ja tas atbilstoši žanra prasībai grib pateikt vēl nepateikto, grib iet pa priekšu sabiedriskajai domai, ļoti viegli var iekļūt tā saukto grūto manuskriptu kategorijā, kuru publicēšana katreiz nebūt nav tik viegla un vienkārša. Un tad var rasties un arī rodas tāda laika atstarpe starp sarakstīšanu un publicēšanu, kādu izturēt spēj ne katrs autors. Tā kā A. Belam, kura 1967. gadā

sarakstītais romāns «Bezmiegs» 1986. gadā ir pieredzējis pirmpublicējumu žurnālā «Karogs». Sodien lasi un brīnīs — nu kas tad te ir tāds, kāpēc šis būtu saucams par «grūto manuskriptu»? Vai tiešām komunālā dzīvokļa ainas, šī padomju satīriķu «maize» jau kopš 20. gadiem? Bet varbūt — kā romānā viņa saukta — skaistā priekameita Dina? Nezīlēšu tālāk, tagad tam vairs nav nozīmes. Pirms divdesmit gadiem viss izskatījās citādi, un romāns no tik vēlas publicēšanas nenoliedzami daudz zaudējis. Bet zaudējis ir arī viss literārais process un sabiedrība kopumā. Bels savā «Bezmiegā» ir pateicis tolaik tiešām vēl neaprobētas patiesības par kādā mūsu sabiedrības daļā norītošajiem morālās degenerācijas procesiem, cēlis trauksmi par tiem, ievēdis tādus tipus kā to pašu Dinu un labi situētos vīriešus, kas viņu nodod cits citam tālāk kā apnikušu lietu. Rakstnieks bija cēlis trauksmi, bet mēs to nedzirdējām, procesi dzīvē turpinājās, vēl ilgus gadus sabiedriskajai domai netika dots vajadzīgais impulss.

Man var iebilst — nekas no viena romāna nevar mainīties un arī nemainīsies dzīvē un sabiedrībā. Protams, bet pirmā bezdelīga vienmēr ir viena, aiz tās atlido pārējās. Turklāt patiesība, lai cik nepatīkama, ja tā ietverta literārā darbā, vairs nav izsvītrojama no mūsu apziņas. Kā mēdz sacīt: rakstītu vārdu ir cirvi neizcirtīsi. Un tad mūs vairs tik ļoti nešokētu visjaunākās paaudzes stāstnieču — R. Kalpiņas, A. Vālodzes, E. Rubenes, A. Neiburgas u. c. debijas. Tā neuztrauktu viņu pateiktā patiesība par vienu savas paaudzes daļu. Patiesība, kas radījusi tik svētu sašutumu daļā lasītāju. Varbūt šī paaudze būtu ienākusi ar citu problemātiku, ja literatūrā jau būtu ātrāduši satraukumu par sevi un savas paaudzes problēmas, kuras es nemaz nedomāju reducēt līdz Dinai līdzīgu tipu eksistencei. Lai cik nepatīkama, neglaimojoša un dažkārt pat šausminoša ir tā pasaule, kura paveras jauno prozaiķu darbos, tā nenoliedzami pastāv — katrai paaudzei ir sava pieredze, lai cik šaura, un tai ir vieta arī literatūrā.

Pagaidām vēl grūti spriest par šī jaunā vilņa spēku un māksliniecisko gatavību, par to, kur viņu spēks un kur viņu vājums. Bet vājums ir — kopīgo tēmu nemitīga variācija, arī tipu atkārtotāšanās un pāri visam — bailes no savas noteiktas autora pozīcijas, lai tikai kāds neuzskatītu viņus par morālistiem un didaktiķiem. Bet liela literatūra bez karstas sirds un augstiem ideāliem vēl nav

tapusi, to liecina pasaules rakstniecības vēsture, un mūsdienas nekāds izņēmums te nav un nevar būt.

Tā, vienotā grupā, latviešu literatūrā prozaīki nav ilgi ienākuši. Jācer, ka viņu ceļš būs gludāks un cerīgāks nekā tiem, kas pēdējā desmitgadē ienāca pa vienam. Tā, piemēram, pirms deviņiem gadiem spoži debitēja A. Puriņš, jau ar pirmo grāmatu iegūdams stabilu vietu mūsu prozā. Līdz otrajai (1981) viņš gaidīja četrus gadus, tālāk «Liesmas» plānos viņa vārdu līdz 1987. gadam nesastopam. «Karogs» vispār Puriņu nekad nav publicējis, žurnāls «Zvaigzne» arī ne. 1987. gadā periodikā parādās divi Puriņa romāni uzreiz. Vai tiešām tas ir normāli — izdot tikai divas grāmatas deviņos gados patiesi talantīgam cilvēkam? Tā ir nevērība pret talantiem, kuri prozā pēdējā desmitgadē ienāk tik reti un vēl retāk noturas tanī.

Ļoti interesanta ir V. Jakobsona debija ar stāstu krājumu «Brokastis zaļumos». Te ir tiešām laba proza, īpaši tie darbi, kas veidoti ironiski satīriskā stilistikā. Grāmatai ir jauks A. Jakubāna priekšvārds, kurā viņš starp citu cerīgi min, ka arī M. Zariņš jau cienījamus gadus ir kļuvis par rakstnieku un cik raženi joprojām tas darbojas literatūrā. Jakobsonam vēlēsim to pašu, tomēr atbildību par prozas tālāko nākotni liksim uz citas — uz divdesmitgadīgo paaudzes pleciem.

Un nobeigumā — par to, kas iepriecina 1986. gada prozā. Tā ir veselas rakstnieku grupas pievēršanās savai bērnības pasaulei, tālāk izkopjot un turpinot dziļi demokrātiskās un humānisma piesātinātās latviešu autobiogrāfiskās prozas tradīcijas. Te es domāju triju autoru vēstījumu par savu bērnību un tās ļaudīm — M. Kalndruvas «Pēdas gar krastu», J. Kalniņa «Sudraba karote», D. Zigmontes «Reminiscences». Kurzemnieks M. Kalndruva stāsta par savu ģimeni, pirmajām skolām, par dzimto pusi ar tās ļaudīm, par ebreju sīktirgotājiem un amatniekiem, kuru ierašanās lauku sētā ir savā ziņā svētki. J. Kalniņa bērnības atmiņu grāmatas pirmajai daļai «Kad strazdi svelpj» (1968) uzrakstīts turpinājums, kas krietni pāpleš ainu un ne tikai hronoloģiski vien. Ienākuši jauni dzīves slāņi, arī skolas gadi, brauciens uz Rīgu, lai kaut no ārienes redzētu Dailes teātri. Ienākuši un dzīvību atguvuši daudzi bērnībā sastapti sava pagasta ļaudis, kaimiņi, radi un skolasbiedri. Attēlotā laika ziņā atstarpe starp abām šo divu rakstnieku grāmatām nav liela, bet

tās ir tik dažādas un atšķirīgas, cik atšķirīgi esam mēs, cilvēki, ar saviem raksturiem, tieksmēm, pieredzi un mūžu.

D. Zigmontes bērnības pasaule ir Pārdaugava ar tās līkajām, smilšainajām ieliņām, ar dārzos iegrimušajām koka mājām, ar nesteidzīgo, it kā provinciāli mierīgo dzīves ritējumu, kad katrs brauciens ar tramvaju uz centru ir vesels piedzīvojums.

Visās šais trīs grāmatās nav nekā aptuvena, viss te ir konkrēts, krāsains, patiess. Nav nekā ārkārtēja, nekā pārsteidzoša. Plūst pati dzīves straume, nesdama sev līdzī tikko dzīvē pirmos soļus sperošo cilvēciņu, mācīdama un skolodama to, nereti rūgtā, sāpīgā, bet paša pieredzē. Viss vēl ir skaists, pirmreizējs, pasaule un cilvēki arī.

Novēlēsim šo pirmreizību, pasaules atklāsmes brīnumu visai mūsu prozai kopumā un katram atsevišķam darbam nākamajos mūsu literatūras attīstības lokos.

Lit. un Māksla, 1987, 1. janv.

Autores tēls Regīnas Ezeras daiļradē

Literatūrkritikā aizvien daudz interesanta sniedz kāda rakstnieka atsevišķas daiļrades īpatnības novērtējums uz visu viņa radīto darbu fona, izsekošana šā elementa attīstībai un pārvērtībām no darba darbā. Tas ļauj uziet īpatnējas kopsakarības, atklāj dažkārt nepamanīto, parāda mākslinieka izaugsmi.

Kā interesantu savdabību šoreiz gribētos aplūkot autores tēlu Regīnas Ezeras daiļradē.

Paņēmiens ievest sacerējumā darbojošos personu vidū autoru kā aktīvu līdzdalībnieku nav jauns. Mazāk varbūt tieši latviešu literatūrā, taču pasaules literatūrā tas daudzkārt lietots. Autora loma tomēr katreiz citāda. Atšķirīgi veidots un ar atšķirīgiem uzdevumiem autores tēls ienāk arī R. Ezeras prozā. Turklāt, iepazīstot rakstnieces darbus hronoloģiskā secībā, vērojama pat tāda kā autores tēla evolūcija — no autores balss, kas iejaucas, komentē, uzrunā gan lasītāju, gan darbības personas garajos stāstos «Saules atspulgs» un «Nakts bez mēnesnīcas», līdz pilnasinīgam autores tēlam — galvenajai varonei iecerētajā tetraloģijā «Pati ar savu vēju». Starp šiem robežpunktiem ir zooloģisko noveļu cikls un fantasmagorija «Zemdegas».

Jēdziens «autora tēls» tiek skaidrots dažādi, vienotas autora tēla izpratnes šobrīd laikam gan nav. Seit kā piemērotāko esmu izvēlējusies H. Hirša autora tēla koncepciju, pēc kuras — «rakstnieks pats iekļaujas darbībā, tāpat kā varoņi piedalās notikumos, t. i., lielākā vai mazākā mērā kļūst par darbojošos personu» (Hiršs H. Autora pozīcija romānā. R., 1980, 9. lpp.). Protams, vietā ir brīdinājums, ka «šis «attēlotais autors» ne vienmēr ir gluži tas pats autors, kas viņu (t. i., pats sevi) tēlo» (turpat, 9. lpp.). Kaut arī vilinoša, tomēr gluži aplama var

izrādīties vēlēšanās identificēt autora tēlu ar biogrāfisko autoru. Autora tēls kā mākslas tēls ir ne tikai īstenību atveidojošs, bet arī radošs modelis. Par biogrāfiskā autora un autora tēla attiecībām, konkrēti aplūkojot autores tēlu R. Ezeras tetraloģijas pirmajos divos romānos, jau ļoti detalizēti ir runājuši B. Trasūne («Tortes princips» daiļdarba analizē. — K, 1985, № 6, 140.—145. lpp.).

Autores tēlam R. Ezeras daiļradē ir sava priekšvēsture. Pārskatot rakstnieces sākuma posma darbus, atrodam tradicionālo vēstījumu trešajā personā. Autores šeit tādā veidā vēl nav. Un tomēr gribētos vērst uzmanību uz kādu R. Ezeras pirmā romāna «Zem pavasara debesīm» (1961) tēlu — Āriju Kailsalu. Meitene Ārija slauc un baro govīs kolhoza fermā, mīl jauno kolhoza priekšsēdētāju un... raksta stāstus (!). Iznāk, ka par rakstnieka darbu un daiļrades problēmām R. Ezera aizsāk sarunu jau savā pirmajā romānā. Tiesa, šeit vēl ir tikai dažas vienkāršas atziņas. Tomēr zīmīgi, ka rakstniece liek Ārijai pasludināt divus savas daiļrades pamatprincipus: pirmkārt, atveidot dzīvi visā tās daudzveidībā, pretrunīgumā un sarežģītībā un, otrkārt, prast saskatīt dzīves poēziju un lielās likumsakarības šķietami vienkāršajā «pelēkajā» ikdienā. Pāiet divdesmit gadu, un šī saruna turpinās. Taču nu jau daudz izvērstāka un citā — augstākā mākslinieciskā pakāpē. To risina Autore un jaunā prozaiķe Irēna romānā «Nodevība».

Par rakstnieces un tēla iekšējo radniecību citā aspektā varētu runāt garajā stāstā «Dzilnas sila balāde» (1968). Renātē, kā to atzinusi pati R. Ezera, diezgan tieši ieproģicētas viņas pusaudzes izjūtas vācu okupācijas laikā. Turklāt šis prozaiķes daiļradē ir pirmais mēģinājums veidot tēlus ar iekšējā monologa paņēmieni. Gribētos norādīt, ka temperamenta un tīri psiholoģisko īpašību (uzņēmīgums, aktīva attieksme pret notiekošo) ziņā Renāte ir diezgan radniecīga vēlākajai Autorei.

Autores balss pirmo reizi ieskanas garajā stāstā «Sauls atspulgs» (1969). Stāsts veidots savdabīgi: pašas rakstnieces vēstījums, kas zīmē pavasarīgo dabas fonu, organiski saaug ar personāža iekšējiem monologiem un ārējiem dialogiem. Pie tam šīs varoņu divas runas — iekšējā un ārējā — risinās paralēli, asi atsedzot kontrastu starp viņu iekšējo būtību un ārējo pozu. Šī disharmonija stāsta gaitā aizvien vairāk samilst un uztūkst kā augonis, kas finālā trūkst (Elza sacēlas protestā pret divkosības

spēli, kādu Žanis Vanags spēlē pats un uzspiež arī viņai). Uzmanību saista tas, ka starp personāža iekšējām un ārējām balsīm saklausāma vēl kāda trešā balss, kas nepieder nevienai no darbības personām. Balss reizū reizēm uzrunā Zani Vanagu (mazāk Elzu) — atgādina, brīdina, aizrāda, ironizē — sākumā diezgan neuzkrītoši, taču, pieaugot darbības dinamikai, kļūst aizvien neatlaidīgāka, uzstājīgāka, izsmējīgāka. Kam pieder šī balss? Zaņa Vanaga sirdsapziņai, kuru viņam nav patīkami uzklaut? Kādu brīdi tā gandrīz liekas, taču jau tuvu stāsta finālam intermēdijā, kurā risinās dialogs starp Zaņa Vanaga iekšējo balsi un šo svešo balsi, uzzinām, ka tā pieder autorei (!). Stāstā ir ienākusi Autore ar savu aktīvu attieksmi. Par autores tēlu tomēr runāt vēl nevar, jo Autore stāv ārpus darbojošos personu loka. Autores balss demonstrē atklātu autora pozīciju, kas paspīlgtina un saasina problēmas risinājumu. DIALOGS piešķir stāstam papildu dinamiku.

Stāstā «Saules atspulgs» rakstniece liek Autorei uzrunāt galvenokārt stāsta darbības personas, jaunu māksliniecisku kvalitāti viņa sasniedz garajā stāstā — mozaikā «Nakts bez mēnesnīcas» (1971), lietojot Autores dialogu ar lasītāju. Autores balsij šeit cits uzdevums. Tā iepazīstina lasītāju ar darbības vietu, laiku, apstākļiem un personām. Lasītājs tiek ievests stāstā: «šonakt» viņš ir Dzegu stacijā, arī viņu apņem bezmēness nakts tumsa, arī viņš apsnieg ar pirmo sniegu. Ir meistarīgi samazināta distance starp stāstu un lasītāju, ir panākts klātbūtnes efekts, kas palīdz veidot īpašo intīmo stāsta atmosfēru. Šķiet, ka tomēr arī šajā stāstā vēl nevar runāt par autores tēlu. Autores klātbūtne stāsta notikumā iluzora un abstrakta, darbībā viņa neiesaistās. Autore un lasītājs ir gluži kā noslēpušies zem burvju cepurēm, kas viņus dara neredzamus pārējām personām. Viņi ir tuvu klāt, taču ar savu klātbūtni te nevienu netraucē, neko nemēģina nedz grozīt, nedz mainīt stāsta darbības gaitā, ļaujot visam notikt tā, kā tam jānotiek. Autores balss šai sarežģītas struktūras vēstījumā ir, pirmkārt, kompozicionāls līdzeklis. Pēc tāliem ekskursiem pagātnē, kādus iekšējās pārdomās veic Toms, Anna un Pilādzītis, Autores balss visus aizvien atgriež pašreizējā darbības vietā un laikā — šonakt Dzegu stacijā. Ik pa laikam uzsverot darbības pašreizējo momentu, rakstniece koncentrē sižetu un panāk pat tādu kā teātra izrādes jutoņu. Otrkārt, Autores balss

ir arī stilistisks līdzeklis stāsta īpašās gaisotnes radīšanai. Drastiskās, dramatiskās, humoristiskās un skaudrās intonācijas, cita citu nomainīdamas, pakārtojas vienotai kopnoskaņai, kas ir nedaudz smeldzīga, taču pirmā sniega gaišuma apmirdzēta.

Par darbojošos personu autore kļūst daļā zooloģisko noveļu. Ar pirmajām zooloģiskajām novelēm iepazīstamies krājumā «Cilvēkam vajag suni» (1975), tām seko zooloģiskās noveles un zooloģiskie sīkumi krājumā «Slazds» (1979), trīs jaunākās noveles atradušas vietu raibu stāstu krājumā «Princeses fenomens» (1985). Noveles gan stilistiski, gan kompozicionāli ir diezgan atšķirīgi veidotas. Arī Autore iesaistišanās darbībā dažādās novelēs atšķirīga, taču ir dažas kopīgas iezīmes.

Pirmkārt, Autore ir stāstītāja. Vēstījums veidots «es» formā. Tas ir svešai apziņai adresēts monologs (resp., atvērtais monologs). Autore uzsver stāstīšanas faktus. Stāstījumā daudz retorisko piebilžu un paskaidrojumu — ticiet man, ziniēt, nemaz neslēpsu, kā tūlīt dzirdēsiet utt. Īpaši dialogiska ir novele «Rodžers, pelēks kaķītis» (1983). Pastiprinot dialoga iespaidu, rakstniece piešķir stāstījumam lielāku dinamiskumu.

Otrkārt, vēstot par notikumu un sevi tajā, Autore ievēro zināmu distanci. Stāstījums dots pagātnes laikā. Tikai atsevišķas piebildes atgādina par pašreizējo, t. i., stāstīšanas laiku. Rodas pat it kā divu viedokļu — toreizējā un tagadējā — salīdzinājums. Lai pilnīgāk attēlotu kādu parādību, R. Ezera apzinās nepieciešamību ienest vēstījumā daudzus un dažādus viedokļus, panākt stāstījuma polifoniskumu.

Treškārt, daļu noveļu vieno humoristiska intonācija. Autore stāstījumā ir šķelmīgs smaids. Arī humoristikums norāda uz zināmu distanci, uz to, ka Autore gan sevi, gan savu rīcību, gan arī pašu notikumu vērtē kritiski. Nopietnība bieži paliek ieslēpta zemslānī, it kā piedāvājot lasītājam izvēli — baudīt tikai saistošo, smaida ietonēto sižetu vai arī, ja ir prasme un vēlēšanās, aiz ārējā jocīguma saklausīt dziļāk paslēpto nopietno jēgu.

Par vēl kādu intonāciju. Jautājošo. Novele «Zilonis», piemēram, beidzas ar lielu vispārinājumu — jautājumu, kā attieksmē pret dabu un dzīvību izturēties «katram cilvēkam atsevišķi viņa īsajā dzīvē un cilvēcei kopumā, lai aiz sevis neatstātu tikai kaulus, tuksnesi un pelnus» (Cilvēkam vajag suni, 194. lpp.). Jautājošā intonācija it kā

atstāj noveli atvērtu. Rast atbildi uz jautājumu — šis uzdevums tiek uzticēts arī lasītājam. Paņēmienu — jautāt gan sev, gan lasītājam — rakstniece izmanto bieži. Un tās nav tikai retorisku jautājumu virknes. Tie ir sarežģīti un grūti atbildami jautājumi, uz kuriem viennozīmīgi atbildēt bieži nemaz nav iespējams.

Autorei kā darbības personai atsevišķu noveļu sižetos ir dažādas lomas. Autore var būt persona, kas tikai noklausās citas personas stāstu un sniedz pārstāstu (kompozicionāli veidojas stāsts stāstā). Autore var būt vērotāja, pētītāja, izzinātāja, dažādu viedokļu apkopotāja, arī rezumējoša filozofiska vispārinājuma devēja.

Atsevišķās novelēs Autores līdzdalība notikumā kļūst diezgan tieša un aktīva. Tā tas ir divās novelēs, kas vēsta par kaķiem, — «Riska sliekšnis» (1976) un «Rodžers, pelēks kaķītis» (1983). Nav tomēr Autores spēkos kaut ko mainīt šo divu kaķu — Leontīnes un Rodžera raksturos un būtībā. Patiesībā saistošais stāsts par kaķeni Leontīni, kas trīsreiz uzrāpjas masta priedē, no kuras pati saviem spēkiem netiek lejā, ir stāsts par Lielo Iedrošināšanos, kādas pietrūkst ne tikai Leontīnei, bet reizēm arī cilvēkam (vai gan tieši nespēja pārkāpt kādam sliekšnim dažkārt nav visu nelaimju pamats arī cilvēka dzīvē?). Otra paralēle, kuru rakstniece ar vieglu smaidu velk starp priedē sēdošās Leontīnes izjūtām un cilvēku sabiedrībā vērotām likumsakarībām, ir atgādinājums par «vienatni, kāda valda ap visiem, kas uzkāpuši par augstu». «Uz visu viņa tagad varēja lūkoties no augšas, taču tas nedarija Leontīni laimīgu» (Slazds, 29. lpp.). Virsotnes motīvs R. Ezeres daiļradē ir īpaši nozīmīgs un simbolisku jēgu ietverošs. Tetraloģijas otrajā grāmatā «Nodevība» virsotne ir vecais, satrunējušais meža novērošanas tornis Spicā Ūsa, un šoreiz «kā apburta no priēžu vainagu vienmuļajām kustībām» tajā rāpjas pati Autore (starp citu, it labi atcerēdamās Leontīnes pieredzi).

Arī novelē par pelēko runci Rodžeru runa ir ne tik daudz par kaķi, cik par noteiktu attieksmi pret dzīvi. Rodžera tikumi uzskatāmi demonstrē parazīta dzīves modeli — neatkarīgi no tā, vai viņš ir dzīvnieks vai cilvēks. Šī doma vēl tiek paspilgtināta, visai fantastiskā veidā novelē ievēdot arī Rodžera cilvēcisko līdzinieku. Savdabīga ir Autores attieksme. Labi apzinādamās Rodžera liekēja dabu un neko nespēdama tajā grozīt, viņa tā arī atstāj savas un Rodžera attiecības it kā neatrisinātas.

(atrisinājums nāk suņa Lustiņa izskatā). Ko rakstniece ar to vēlas teikt? Varbūt to, ka parazitisms ir sarežģīta un apbrīnojami dzīvotspējīga parādība? Bet varbūt ar savu attieksmi Autore zināmā mērā ironiski demonstrē vispārpieņemto bezspēcīgo sabiedrības nostāju — parazīts gan tiek nicināts, taču mīļā miera labad ar viņu samierinās?

Par savādāku un jau izvērstāku Autore — darbojošās personas — funkciju jārunā novelē «Pele». Sižetā vērojam savdabīgu divspēli — Autore un pele (sava loma, protams, arī sunim). Kaut arī novele pasniegta ar viegla un rotaļīga humora pieskaņu, tās apakšslāni ieslēpts lielāks vispārinājums, kas pretendē uz nopietnību. Soreiz, attēlojot peli, šķiet, rakstniece paralēles starp cilvēku un dzīvnieku nevelk tik uzsvērti. Pele ir pele. Novelē savā veidā risināts cilvēka un dabas attiecību jautājums (bet zemtekstā arī draudzības un savstarpējas uzticības problēma). Vispirms jau saistoša ir doma, ka cilvēkam, ja vien viņš ir pacietīgs, uzmanīgs un pretimnākošs, daba (šoreiz dzīvnieka — vienkāršas mājas peles — izskatā) aizvien atklāj kaut ko jaunu, papildina zināšanas, bagātina pieredzi. Pieradinātā pele ir interesanta. Neparastajai draudzībai tomēr drīz pienāk gals, kad Autore atklāj, ka pele ir ķērusies pie viņas «manuskripta, visas garās vasaras darba, jaunākā romāna, un graužusi no vienas malas, ar vārdu sakot, jau sākdama darīt to, ko vēlāk pabeidza literatūrkritiķi» (Cilvēkam vajag suni, 153. lpp.). Pārmest pelei tišu ļaunprātību nav pamata, viņa vienkārši ir uzticīga savai graužējas dabai. Taču... «bija nozaimots svētums. Bija aizskarts tas, ko vērtēju augstāk par visu pasaulē...» Un tā Autori redzam kā raksturu, kurā nobriest iekšējs konflikts — konflikts starp draudzības jūtām un aizskartām interesēm. Konflikts prasa atrisinājumu, un tas arī seko — gaužām vienkāršs un no cilvēka veselā saprāta viedokļa pareizs. Tiek uzvilkt slazds un pele nosista. Taču noveles izskaņā tomēr vējo nožēla un vainas apziņa. Un vārdos nepateikta izšķiļas kāda skumīga atziņa: mēs nespējam draudzēties, ja tiek apdraudētas mūsu intereses.

Savdabīgi Autore ienāk romānā — fantasmagorijā «Zemdegas» (1977). Autore tēlam šeit nozīmīga loma kā centrālajam romāna sarežģītās uzbūves organizēšanas līdzeklim. Romāna mākslinieciskais laiks un telpa ir nosacīti. Fantastiskajai nāves valstībai jeb sirmajam dār-

zam aiz arkas, kurā iekļūst Autore, ir māksliniecisks pamatojums. Tikai nonākusi šeit, Autore pēkšņi tiek apbalvota ar neparastu spēju, kas viņai kā psiholoģiskās prozas rakstniecei ir īpaši nozīmīga, — ar spēju ieskatīties mirušo cilvēku slēptajās dvēseļu dzīvēs, ieskatīties tur, kur reāli nekādi nav iespējams iekļūt. Uzsverot domu, ka gandrīz katrā cilvēkā kā zemdega gruzd kāda citiem neredzama sāpe, Autore mūs ievada romānā, kas veidots no sešām novelēm. No nosacītā nāves dārza pārceļamies atkal realitātē. Personas un vide, kurā noris darbība, pilnīgi reāli. Bet galvenā uzmanība fokusēta uz cilvēka iekšējo pasauli, viņa dvēseles dzīvi. Ipatnēji šeit varbūt vienīgi noveļu noslēgumi ar varoņu traģisku bojāeju. Negaidīts, bet loģisks ir romāna fināls. Noskaidrojas, ka viss — sirmāis dārzs un sešās novelēs psiholoģiski padziļināti risinātie dzīves stāsti — ir «nemaņas fantasmagorija». Visi šie redzējumi izslidējuši caur Autore apziņu, viņai atrodoties bezsamaņas stāvoklī (jo, kā konstatē Voicēhovskis, «drusku sastreikojusi sirds»). Bet nu Autore atkal ir atgriezusies īstenībā. Veiksmīgi izmantojusi nosacītību kā māksliniecisku līdzekli, rakstniece apliecina savu uzticību realismam kā metodei.

Noveles savstarpēji vieno, literatūrzinātnieka B. Tabūna vārdiem izsakoties, «autore intermēdijas — tiltiņi» (Tabūns B. Raksturs latviešu prozā. R., 1978, 208. lpp.). Autore šeit ir ne tikai vēstītāja, bet arī darbības persona. Romāna ieskaņā rakstniece tāpat sagatavo lasītāju psiholoģisku tuvplānu vērošanai. Tomēr gluži uzreiz šie tuvplāni neseko. Pirms katras filigrāni izstrādātās noveles ir neliela Autore intermēdija, kurā viņa sniedz darbojošos personu raksturojumus «no ārpuses». Liekas, rakstniece vēlas parādīt, cik daudz var zināt cilvēks par cilvēku, dzīvojot līdzās kaimiņos un neielienot otra dvēselē. Summējot ārējos vērojumus, ieinteresētā persona (šoreiz tāpat Autore) atbilstoši savam vērigumam un izpratnei var gan šo to secināt un radīt savu priekšstatu par cilvēku, taču šāds priekšstats nekad nav objektīvs un galīgs. Tas ir un paliek diezgan nepilnīgs, fragmentārs un mozaikveidīgs. Katra intermēdija ir sava veida ekspozīcija novelei. Tā sagatavo lasītāju turpinājumam — iepazīstina ar darbības personām, sniedz dažas intrigējošas detaļas, uzurda ziņkārī, uzdod jautājumus. Dvēseļu zemdegas atklājas aiz intermēdijām sekojošajās novelēs. Autore te pakāpjās sāņus, dodot priekšroku varoņu

iekšējam monologam un dialogam, tiešam izjūtu un pārdzīvojumu tēlojumam.

Runājot par intermēdijām, gribētos piebilst — kaut arī rakstniece «Zemdegās» ar šiem nelielajiem noveļu ievadiem dažkārt it kā demonstrē nespēju pilnībā izziņāt cilvēku caur ārēju subjektīvu vērojumu, tas tomēr neattur R. Ezeru tieši šādā veidā caur Autores individuālo redzējumu ievest pārējās darbības personas «Varmācībā» un «Nodevībā». Šeit šī tēze lielā mērā tiek pat atspēkota — uzmanīgam, cilvēka psihi izprotošam vērotājam ļoti daudz par cilvēka iekšējo dzīvi spēj pateikt arī viņa ārējie žesti.

Pavisam atšķirīgā intonācijā izskan «Zemdegu» pēdējā novele. Autore ir centrālā darbības persona, raksturs, ar kuru rakstniece ievada sarunu par literātām un radošai personībai svarīgām problēmām. Stāstījums te savīrcots ar krietnu devu humora un ironijas. Jau minēju, ka humoristisko intonāciju rakstniece izmanto kā distancēšanās līdzekli. Bet ne tikai. Vērtējot humora lomu R. Ezeras darbos, gribētos atgādināt Romēna Rolāna vārdus, kurus viņš ielicis mutē savam dzīvesgudrajam Kolā Briņonam, — par to, ka dažā labā dzīves nestundā «mums tomēr paliek iespējas pielikt virai garšvielas — smieklus —, un tā ir laba lieta, kas ļauj apēst akmeņus». Arī prozaiķei R. Ezerai ir šādi «akmeņi», ar kuriem jātiek galā. Un arī viņa izvēlas smieklus. Ar smieklu plākssteriem rakstniece dziedē savus dvēseles zilumus, jo, lai cik paradoksāli tas arī būtu, literāts, kuram jau no dabas dots paaugstināts jūtīgums pret ārpasauli un viegli ievainojama pašapziņa, spiests saņemt arī visnesaudzīgāko kritiku. Epizode ar divām ielauztām un nepareizi saaugušām ribām kā sekām pēc kāda Autores «daiļrades detalizētas analīzes» gadījuma, protams, ir ironiska hiperbola, taču nenoliedzami atklāj, ka rakstnieks, būdams jūtīgs indivīds, savai literārajai darbībai adresētos pārmetumus var pārdzīvot tikpat smagi kā «publisku piekaušanu». Attiecības ar kritiku rakstniecei paliek sāpīgas arvien. Arī tetraloģijā Autore vēlreiz notēmē savu ar smagiem sarkasma šāviņiem lādēto prozas lielpabalu kritikas virzienā.

Par ko vēl un kā smejas rakstniece «Zemdegu» pēdējā novelē? Tur komiskā gaismā attēlota gan kāda Autores intervija ar iesācēju žurnālistu, gan viņas nonākšana muzeja zinātniskās līdzstrādnieces uzmanības lokā (pie tam šī pēdējā saskare kļūst pat liktenīga). Virspusē tārad ko-

mika, bet zemtekstā? Ar šķietami netīšu žestu Autore norauj nopietnības un cienības masku parādībām, kuras esam raduši respektēt. Autores nevainīgi tiešā, bet brīžiem pat it kā uzspēlēti naivā poza izaicina, protestē, pauž dumpīgu nevēlēšanos iekļauties sabiedrībā vispārpieņemto normu, standartu un konvenciju rāmjos, grauj apsūņojus priekšstatus, iestīvinātu etiķeti un sastingušus stereotipus — visu, kam tik viegli pakļaujamies, ieslīgdami rutīnā un nemanīdami, ka šie pieradumi jau ir kļuvuši par pinekļiem pie pašu kājām.

Fanātiskās muzeja līdzstrādnieces līdz absurdam novestās rūpes par muzeja fondu papildināšanu ar dzīvam rakstniekam piederošām lietām atklāj R. Ezeras bažas par to, vai literatūra un literāts dažkārt arī mūsu sabiedrībā nepārvēršas no objekta par līdzekli. Par līdzekli pavisam citu — literatūrai svešu mērķu realizēšanai. Žurnālistu vairāk par intervējamo personu interesē viņa paša intervijas forma, muzeja darbinieci spārno vēlēšanās iegūt pēc iespējas vairāk materiālu fondu paplašināšanai, televīzijas darbiniekiem svarīgs ir raidījums, kinovīriem — filma... Starp citu, «Zemdegu» pēdējai novelei samērā organiski piekļaujas R. Ezeras stāsts iz dzīves «Pirmā uzstāšanās televīzijā» (no krāj. «Princeses fenomens»). Humoristisko intonāciju rakstniece nezaudē, arī komentējama savus filmēšanās iespaidus (Daži padomi potenciāliem upuriem jeb Naivas piezīmes par dokumentālo kino. — LM, 1985, 12. jūl.).

Novele apliecina rakstnieces spēju izmantot tādus speciālos tēlainības līdzekļus kā zemteksts, humors, ironija, paradokss, hiperbola, to novešana līdz absurdam. R. Ezera ciena žilbinošu atjautības spēli, rotaļu ar asociācijām un metaforām, kas tomēr nekad neklūst pašmērķīga.

Vēriens, ar kādu «Varmācībā» un «Nodevībā» ienāk Autore, var vedināt identificēt tēlu ar rakstnieci. Īstenības ilūzija un suģestējoša atklātības intonācija Autores balsī ir tik pārliecinošas, ka lasītājs nešaubīdamies ir ar mieru noticēt, ka viss abos romānos tēlotais ir vištīrākā dzīves īstenība (nu labi, rakstniece tikai šo to drusku pārgrozījusi, pamainījusi un izvēlējusies darbības personām citus vārdus). Ticamības ilūzijas galvenais balsts, protams, ir autores tēls. Ticamības ilūzijas paspilgtināšanai kalpo arī tāds māksliniecisks paņēmieni (vai varbūt viltība) kā norādes uz tēlu prototipiem tetraloģijas prologā. Taču, kā jau kārtīgā romānā pieklājas, tā mākslinieciskā

pasaule tomēr ir rakstnieces iztēles auglis. Tikpat noslēpumaina vieta mums ir Mūrgale romānā «Zemdegas» kā Mežaine tetraloģijā, un labi jaušams, ka dzīves īstenībā rakstnieci tā ir viena un tā pati vieta (un ir protovide ne tikai šiem diviem darbiem vien). Kaut arī tetraloģijā neapšaubāmi ir izmantoti prototipi un protosīžeti no rakstnieces personiskās dzīves, kaut arī te ienāk skaudras epizodes no viņas biogrāfijas, tā tomēr nav iecerēta kā autobiogrāfija. Svarīgi saprast, ka R. Ezera šeit atklāj sevi ne tik daudz kā cilvēku personiskajā dzīvē, cik savu cilvēka attieksmi (ko literatūrzinātnē apzīmē arī ar terminu «autora pozīcija»). Bet varbūt tieši cilvēka attieksme jau ir viņa būtiskākā daļa? Šādā aspektā tetraloģija, protams, ir rakstnieces R. Ezeras pašatklāšanās. Ar autores tēlu rakstniece sniedz mums pašatklāšanos attieksmē pret savu darbu, pret pasauli, pret savu laiku, pret satraucošākajām un asākajām problēmām, kas nodarbina šodienas cilvēku prātus.

Iesaistoties sižeta peripetijās, Autore ir tēls, ar kura palīdzību biogrāfiskā autore īsteno savu māksliniecisko ieceri, bet tieši un nepastarpināti pašas biogrāfiskās autores R. Ezeras balss skan abu romānu atkāpēs.

Autores tēlam, kā jebkuram daiļdarba tēlam (raksturam), ir mākslinieciski uzdevumi, jo tas ir arī daiļdarba iekšējās formas sastāvdaļa, kā tādām tam ir noteikta loma satura izteikšanā un formas organizēšanā.

Autore reizē ir darbības persona un stāstītāja. Vēstījuma veids — «es» forma. Romānu māksliniecisko pasauli iepazīstam ar Autore vērojuma palīdzību, caur viņas subjektīvi vērtējošo uztveri. Pastāvot šādiem «spēles noteikumiem», Autore ir vienīgais tēls, kurš redzams «no iekšpuses» (iekšējās pārdomās, izjūtās, pārdzīvojumos). Pārējiem tēliem lemts sevi atklāt tikai ar ārēju žestu palīdzību. Tiesa, asredzīgā Autore skatījumā arī šie ārējie žesti spilgti izgaismo iekšējās psiholoģiskās norises.

Katrs romāns veltīts noteiktam problēmu lokam. Problēmas centrējas ap kādu romāna varoni, kurš zināmas apstākļu sakritības dēļ nonācis saskarē ar Autori. Tātad katram romānam vēl ir it kā savs galvenais varonis. Tā romānā «Varmācība» varmācības ēna dzīvo līdzās Elīzei — pašai miermīlīgākajai vēstījuma personai —, bet romānā «Nodevība» nodevības smagums jāiznes Irēnai — principiālai, kompromisnespējīgai, kareivīgai augstu ētisku ideālu aizstāvētajai. Paradoksi. Taču, šķiet, rakst-

nieces nolūks ir atklāt mums, cik tuvu stāv šie pretmeti: labestība — varmācība, uzticība — nodevība, brīdināt mūs, cik viegli un pat nemanāmi labais pārtop savā pretmetā.

Autores ārējā līdzdalība romānu notikumos pirmajā brīdī var likties diezgan pasīva. Autore neizvirza sevī priekšplānā. Viņa neiejaucas, neko nemēģina krasi mainīt vai grozīt pēc sava prāta, neuztiepj savu viedokli. Romāna varoņiem ļauts rīkoties pašiem. Tādēļ Autores galvenā loma brīžiem liekas it kā nedaudz klusināta. Taču spriega un intensīva ir Autores iekšējā darbība vērtējot, mēģinot izprast, meklējot cēloņus.

Autore tāpat vēro. Autores vērojums turklāt ir retrospektīvs, tas ir atskats uz notikušo «tagad, kad viss jau pieder pagāijībai». Romānos paralēli ienāk divi Autores vērtējuma un attieksmju slāņi: pirmkārt, distancēts vērtējums, atskatoties uz notikušo ar jaunu attieksmi, otrkārt, attieksme pašā notikuma brīdī. Šie dažādie attieksmju slāņi atrodas mijiedarbībā. Mainās distance, mainās redzes leņķis. Distancētais atskats sniedz filozofiski padziļinātu vērtējumu, tuvplāns atspoguļo pārdzīvojumu. Tā, gan tuvojoties, gan attālinoties, precīzāk izgaismojas romānu mākslinieciskā pasaule un personāžs, atklājas daiļdarba ideja.

Radot autores tēlu, rakstnieces rīcībā kā viens no galvenajiem tēla izveides materiāliem, protams, ir valoda. Tēla valodiskās formēšanas procesā tiek šķirta autora valoda, personāža valoda, kā arī jauktās valodas tips. Šoreiz jārunā par stāstītāja valodu, kas sevī apvieno tiklab autora, kā personāža valodu.

Vispirms par Autores kā personāža valodu. Veidodama autores tēlu, rakstniece to «neatrauj no zemes», ļaujot ikdieniskās, sadzīviskās situācijās Autores mutei runāt tajā vienkāršajā, ekspresīvajā, tiešajā un lakoniskajā sarunu valodā, kādā tiešām dzīvē runā cilvēki (reizumis, protams, arī grēkodami pret valodas normām). Sarunvalodu kā dabiskuma priekšnoteikumu pieprasa romānos tēlotās situācijas, Autores saskarsme ar vienkāršajiem cilvēkiem, kuri savu domu un jūtu izteikšanai nemeklē «augstus» izteicienus. Sarunvalodas elementi Autores runā palīdz radīt stāstījuma intimitātes atmosfēru. Ikdieniskās sarunās un privātā sarakstē šie elementi ir galvenie stila veidotāji. Bez tam sarunvalodas vārdiem piemītošā ekspresivitāte dod iespēju domu izteikt iespaidīgāk, spilgtāk,

koncentrētāk un iedarbīgāk, tāpēc šie emocionāli iekrāsotie vārdi ienāk arī Autores iekšējā monologā, iekšējās pārdomās, tā koncentrējot un paspilgtinot Autores stilu. Sarunvalodas emocionāli ekspresīvie vārdi pauž Autores subjektīvo attieksmi pret tēlojamo situāciju.

Savdabīgi Autore stāstījumā veido arī attieksmi pret sevi pašu. Atkal jūtam ironisko distanci. Jau pats pirmais vārds, ar kuru iesākas romāns «Nodevība», nav stilistiski neitrāls. «Opusam pielikts punkts», nevis darbam vai sacerējumam. No tālākā konteksta kļūst saprotams, ka ar šo svinīgas nokrāsas vārdu sākas Autores pašironija par mūžīgu radoša cilvēka nemieru, kas viņam liek svārstīties starp galējībām, starp apzīmējumiem «pati pilnība» un «gatavais stulbums». Turpat līdzās «augstā stila» vārdiem atrodam zem neitrālās leksikas stāvošus vārdus. Šī tišā nesaderība rada stilistisku kontrastainību, pastiprina komisma iespaidu, palīdz radīt to vieglo, humoristisko intonāciju, ar kādu brīžiem runā Autore.

Taču Autores valodu nevar identificēt tikai ar vienkāršu sarunvalodu. Tā ir daudz bagātāka. To papildina tādi speciālie tēlainības līdzekļi kā salīdzinājumi, epiteti, metaforas, personifikācijas, alegorijas, simboli. Te jāaplūko Autores kā rakstnieces valoda.

Vispirms jau darbs ar vārdu. Uz Irēnas jautājumu — ko Autore glābtu, ja degtu viņas māja un viņa tajā varētu ieiet vienreiz? — Autore, starp citu, kā ceturto nosauc Milenbaha-Endzelīna vārdnīcu, tā atklājot, ka precīza un atbilstoša vārda atrašanas nolūkā literāts dažkārt šķirsta arī biezas un vecas vārdnīcas. Patiešām, vai mēs saprotam tādu no konteksta izņemtu vārdu nozīmi kā — atsarka, laiksne, dambris, jukls, glets, birds utt.? Kāda neskaidra jausma varbūt rodas: atsarka — vakarsaules atspīdums, laiksne — ūdensroze, dambris — purvs... «Varmācības» kontekstā (galvenokārt Autores sniegtajos dabas tēlojumos) šie un vēl citi jau piemirsti latviešu valodas apvīdvārdi iekļaujas dabiski un harmoniski. Tiem pat piemīt neparastuma un poētiskuma nokrāsa. Vēl kāda rinda no «Varmācības», kas raksturo vārdu izvēles nozīmi, — «..rudens nakts, dzeltu laiks, lapu birds» (218. lpp.). Tādu Autore savā iztēlē veido dabas fonu pirmajam Ērika apbedīšanas tēlojuma variantam. Isie, mazliet neparastie, it kā aprautie vārdi — «dzeltu laiks, lapu birds» — satur sevī kaut ko aizturētu, spriegu. Varbūt tas ir Elīzas dvēseles pamirums šajā sāpju pārmēra brīdī,

Kad «lapās joprojām čabinās, tūkstoš sausām mēlēm sa-
čukstas viņas četru gadu bailes» (218. lpp.)? Šņāceņu,
svelpēju u. c. troksneņu blīvums pēdējā piemērā savukārt
it kā tiešām atdarina čukstēšanu, un šeit jau var runāt
pat par zināmu onomatopoēzes lietojumu.

Gribētos minēt arī dažus no mulsinoši daudzveidīgā
un bagātīgā valodas tēlainās izteiksmes līdzekļu klāsta.
Lūk, piemēri, kuros «Varmācībā» Autore ielūkojas acīs
(cilvēka, lietas, dabas, abstrakta jēdziena).

Vispirms divi salīdzinājumi, kas turklāt savstarpēji
veido kontrastu. Ir brīdis, kad Autore redz mazā zēna
Agra smejošās acis, kas ir «siltas kā divi uz saules pie-
lietu namiņu atdarīti logi» (101. lpp.), bet jau pēc brīža,
spārdot vardi, «viņa acis bija tukšas kā divi ovāli pudeļ-
stikla gabali» (102. lpp.).

Acis un seju Autore redz ne tikai cilvēkam. Arī Autore
«istaba ir atvērusi savas taisnstūra acis, pagriežusi savas
kantainās ausis uz Daugavas pusi» (75. lpp.). Bet «starp
niedola skropstām dzalkstī zvīļš Pandera redzoklis»
(103. lpp.), jo arī «purva vecajā sejā atspīdēja dzīva un
spoža acs» (105. lpp.). Šie jau ir personifikācijas piemēri.

Vēl kādas acis, kuras nemaz nav acis, bet kuru skatiens
uzdzen Autorei klusas drausmas. Tā ir mežā koka žāklī
pakārtā gāzmaska. «Droši vien jau sen viņam vairs ne-
bija acu. Cauri tukšajiem dobumiem bija izspraukušies un
stāvus slējās divi mezglaini zari, atgādinot ragus. No mu-
tes karājās rievotās gumijas pelēkais piesūceknis kā iz-
rauta traheja. (...) ..man pretim no meža ēnas ar savu
tukšo skatienu raudzījās iznīcības vieplis...» (212. lpp.).
Sajā epizodē uztveram simbolu. Ar tukšām gāzmaskas
acīm uz Autori raugās iznīcība, varmācība (pagājušais
karš? Varbūt tas, kuru novērst un nepieļaut ir mūsdienu
cilvēka cerība, ticība, pārliecība?).

Kā mākslinieciskās pasaules centrs autores tēls sevi
nes arī romānu idejiski emocionālo saturu — patosu.
Kāda ir romānu pamatintonācija, pamatnoskaņa? Liekas,
neviens no R. Ezera darbiem nav bijis tik intonatīvi
daudzveidīgs, kontrastains kā «Varmācība» un «Node-
vība». Dzirkstošu humoru nomaina elēģiska smeldze, bez-
kaislīgu ziņojumu — dramatisks pārdzīvojums, jūsmu —
ironija, eiforiju — atskurbums, smieklus — asaras, šķel-
mīgu joku — nopietna apcere, drošu pārliecību — muls-
neziņa, izaicinājumu — cilvēciska atzišanās vājumā...

Kā šie pretstati un kontrasti sadzīvo autores tēlā? «Zemdegu» pēdējā novelē uz jaunā žurnālista jautājumu — «.vai un cik lielā mērā rakstnieka gluži cilvēciskā mentalitāte un temperaments izpaužoties daiļradē?» (400. lpp.) — Autore atbild ar līdzību, ar rotaļīgu humoru pastāstot, kā meistars krāsojis viņas istabu, vispirms uztriepdams sienām griezīgu šarlaksarkanu toni, tad labojis, pataisot tās tumši mēlas, un beigās pārklājis visu ar «skaistu un nervus nomierinošu» gaišzaļo ultramarīnu. Autore atzīstas: «Un, ja man brīžam ir no kaut kā bail, tad tikai no tā, ka vienā nebaltā dienā apgāziesies kāda vāze un siena neglīti sakrāsosies no puķūdens, sajaucoties kopā visām trim krāsām, vai arī agri vai vēl radīsies nobrāzums un cauri mierīgajam zaļumam piepeši sāks rēgoties drūmais mēlums vai izaicinoši spilgtais sarkanums» (401. lpp.).

Veidojot autores tēlu tetraloģijā, rakstniece, šķiet, no tā vairs nebaidās. Turpinot šo līdzību, var teikt, ka «mierīgajam zaļumam» viņa droši liek blakus gan «drūmo mēlumu», gan «izaicinoši spilgto sarkanumu». Tur ir arī vēl citu krāsu toņi, notoņi, pustoņi un starptoņi, un, meistarīgi salikts kopā, tas viss brīnumainā veidā tomēr atkal rada to savdabīgo harmoniju, kas tik valdzinoša R. Ezeras darbos.

«Varmācībā» un «Nodevībā», protams, ir pamatnoskaņa, kas vieno intonāciju daudzveidību. Piesegļa ar dzīvi mилоša optimista humoru (bet brīžiem arī ar asu ironiju), cauri romāniem skan kaismīgi apliecinoša, taču reizē satraukti vaicājoša intonācija. Aizņemoties un nedaudz pārfrāzējot pašas rakstnieces vārdus, ar kuriem viņa raksturo Sproģa stāstu cikla intonāciju, par šo romānu ritmu var teikt — tas ir satraukta cilvēka sirds klauvējienu ritms. Un tā ir Autore sirds, kas tur karsti dauzās, pulsē un trīs atbildībā par šodienu, bažās par nākotni, skaudrā smeldzē par aizejošo laiku un cilvēkam atvēlēto īso mūžības mirkli.

Gribētos teikt, ka Autore tēls «Varmācībā» un «Nodevībā» ir vissarežģītāk, visapjomīgāk veidotais tēls R. Ezeras daiļradē. Tēla izveidē rakstniece izmanto visas iespējas, ko dod dažādie leksikas slāņi, bagātīgi lieto speciālos tēlainās izteiksmes līdzekļus, sniedz plašu, kontrastainu intonāciju amplitūdu. Kā mākslinieciskās pasaules centrs Autore tēls sevī nes arī šo darbu patosu, ko varētu saukt par filozofisku.

Aizstāvot Autores tiesības būt tādai, kāda viņa ir, rakstniece iecerētajai tetraloģijai devusi nosaukumu — «Pati ar savu vēju». Tie ir iekšēju atbrīvošanos, atraisīšanos un uzdrīkstēšanos apliecinoši vārdi. Tie tad arī izskan kā vadmotīvs. «Bet, ja šajās grāmatās ir kaut kas tāds, kam piederētos vārds «aicinājums», tad tas ir tikai un vienīgi aicinājums dzīvot saskaņā ar savu pārliecību un savu darbu...» prologā saka Autore (Varmācība, 17. lpp.). Būt saskaņā ar sevi — domā Autore — tā varbūt ir lielākā no dzīves mākslām. Jāpiebilst, ka ar autores tēlu tiek atklāts arī tas, cik lielā mērā šī saskaņas māksla ir virves deļotāja — ekvilibrista māksla, jo, kā Autore raksta Irēnai, «mākslinieks ir pastāvīgās šķērēs starp ticību sev un šaubām par sevi. (..) Augu mūžu viņš staigā pa stiepli, bīdamies zaudēt līdzsvaru un pārsvērties uz vienu vai otru pusi, jo tad neizbēgami seko kritiens» (Nodevība, 197., 198. lpp.).

Ar autores tēlu risināto motīvu un problēmu loks ir ļoti plašs. Nosaucot tetraloģiju par «rakstnieka darba anatomiju», R. Ezera daudz runā par specifiskiem literātam — radošai personībai — svarīgiem jautājumiem. Taču līdztekus ieskanas tādas vispārcilvēciskas problēmas kā — sievietes misijas, sievietes un vīrieša attiecību, personības iekšējās harmonijas meklējumu, laika skrējiena un cilvēka esamības jēgas problēmas.

No plašā problēmu loka kā būtiskākās un nozīmīgākās gribētos izcelt trīs: rakstnieks un viņa misija, rakstnieks un personība, rakstnieks un laiks. Lielā mērā tās ir universālas problēmas, svarīgas jebkuram radošam cilvēkam.

Misijas apziņa romānos caurstrāvo galvenokārt zemteksta veidā. Tā izskan Autores atbildībā par cilvēkiem līdzās, līdzatbildībā par šodienas pasaulē pastāvošajām globālajām problēmām: viņas bailēs no varmācības, kas, sākdamās ar bērna neapzinātu cietsirdību rotaļā, var izaugt līdz visu cilvēci apdraudošam iznīcināšanas ārpīlētājam; viņas satraukumā par to, vai tehnikas laikmeta cilvēks progresā vārdā neizpostis dabu, tā zaudējams pats savu mājvietu (ne tikai fizisko, bet vēl jo vairāk garīgo).

R. Ezeras izpratnē rakstnieks ir cilvēka «dvēseles ārsts», jo, kā vēstulē Irēnai raksta Autore: «... viens no literatūras pašiem pirmajiem uzdevumiem — un varbūt no visiem visupirmais! — ir izpētīt, kālab cilvēks cieš, kādēļ viņam jācieš un kā novērst viņa ciešanas» (Nodevība, 153. lpp.).

Cilvēka «dvēseles ārstēšana» ir grūts un sarežģīts uzdevums, jo īpaši šajā tik pretrunīgajā laikā un pasaulē, kad rodas aizvien jaunas un jaunas «slimības».

Domājot par rakstnieka personību, R. Ezera skar vairākus problēmas atzarus: rakstnieka dzīve un personība kā viņa daiļrades avoti, rakstnieka ētika, bet īpaši saasināti izskan jautājums par sievieti mākslā. Kas sievietei svarīgāks: būt teicamai mātei saviem bērniem vai dot nozīmīgu ieguldījumu ar savu ārpusģimenes darbu? Kā atrisināt pretrunu starp sievietes dabas nolikto uzdevumu rūpēties par dzīvības turpināšanu, viņas misiju būt mātei — ģimenes pavarda sargātajai — un viņas talanta aicinājumu apliecināt sevi mākslā?

Jāatgādina, ka šo tēmu savā daiļradē R. Ezera aizsāk risināt jau agrāk. Vai laimīga ir Elza «Saules atspulgā», ziedojusi sevi ģimenes pavardam (galvenokārt gan aizpildīdama savu ikdienu ar rūpēm par egoistiskā vīra lab sajūtu, jo bērnu viņai nav)? Kāpēc tādas skumjas Elzā izraisa klēti uzietie jau piemirstie un apputējušie māla veidojumi — viņas pirmie soļi keramikas mākslā? Izrādās — «visu mūžu kā tāls dzērves kliedziens Elzu pavadījušas daiļuma alkas» (50. lpp.). Tad varbūt laimīgāka ir Toma Melnalkšņa sieva Baiba «Naktī bez mēnesnīcas»? Savas balerīnas karjeras vārdā viņa atsakās kļūt māte (diemžēl primabalerīna viņa gan arī nekļūst). Bet kāpēc šķiršanās ainā Baibas «spilgti sarkano lūpu kaktiņi nolaisti uz leju ironiskā vai pat sardoniskā vīpsnā» (78. lpp.)?

Arī tetraloģijā, piesakot šo sievietes — literātes un ģimenes pavarda sargātājas tēmu, viennozīmīgu atbildi R. Ezera nedod. Romānā «Nodevība» viņa pie šīs problēmas atgriežas vairākkārt, aplūko to dialektiski. «Nodevības» izskaņā Autore aicina meklēt harmoniju tieši šajā viennozīmības neiespējamībā, aicina pieņemt tieši šādu pretējību pilnu laimi, jo būtībā abas šīs misijas — gan bērni, gan daiļrade — ir viens otru papildinoši komponenti. Ar savilņojumu atceroties savu bērnu pirmos smaidus, vārdus, soļus, Autore jautā sev: «Varbūt bez šīm zvaigznēm es nekad nesaskatītu debesis un vienmēr paliktu akla?» (Nodevība, 222. lpp.)

Ar skaudru smeldzi romānus caurvij laika motīvs. Arī šo tēmu rakstniece savā daiļradē ņem līdzī no darba darbā. Skaudri un nozīmīgi laika problēma sevi piesaka radošas personības dzīvē. Pārdomas par laika vērtību

mākslinieka mūžā R. Ezeras daiļradē ienāk jau ar gleznotāja Toma Melnalkšņa tēlu «Nakti bez mēnesnīcas». Kad, kurā brīdī Tomā sāk apdzist mākslinieka talants? Vai ne tad, kad viņš sāk kalpot savai reprezentablajai mājai, kas paņem lielu tiesu viņa izdomas, enerģijas, laika? «Skaista māja ir mans sapnis, kas nekad nepiepildīsies, jo skaista māja prasa daudz laika...» «Nodevībā» pasmaida Autore (109. lpp.). Bet tas ir tikai viens aspekts, kā ieskanas laika problēma mākslinieka dzīvē.

Daudzkārt atgrieždamās pie laika tēmas, rakstniece atklāj laiku kā īpašu kapitālu radoša cilvēka mūžā. Laika neapturamais skrējiens rauj mūs līdzī, katrā nākošajā mirklī likdams būt jau citiem. Literāta darba stils mainās līdz ar viņu pašu. Nepagūtais paliek nepagūts — «nemiesmeltais Laika upes ūdens nepielūdzami un neatgriežami aizplūst garām» (Nodevība, 85. lpp.). Un cauri Autore pasīronijai, ar kādu viņa stāsta par ieradumu nēsāt sev līdzī piezīmju bločīnus, jaušama nostalgiska smeldze par to, ka nav iespējams «noturēt galveno, kas dzīves materiālu vērš par mākslu, — dvēseles svētkus» (Nodevība, 86. lpp.).

Beidzot — vēl trešais aspekts radoša cilvēka attiecībās ar laiku. Bīklās cerības saglabāt sevi mūžībā. Ar savu darbu dzīvot ilgāk par skopi iemērīto, ļoti īso cilvēka mūžu. Dzīvot vēl aiz striktās robežas, kas atdala dzīvos no mirušiem. To, kā vārds dzīvo ilgāk par cilvēku, rakstniece atklāj ar smagu personisku pārdzīvojumu — epizodē, kurā Autore pārlasa mirušās meitas vēstules. Tā šī doma izskan īpaši skaudri.

Daudzi ar autores tēlu risinātie jautājumi R. Ezeru nodarbinājuši jau agrāk. Tie aplūkoti dažādi, ar atšķirīgu tēlu palīdzību, atšķirīgās situācijās, atšķirīgos apstākļos. Un tomēr, gribētos uzsvērt, «Varmācībā» un «Nodevībā» ar autores tēlu problēmas iegūst ne tikai jaunu, bet arī bagātāku, daudznozīmīgāku un izvērstāku risinājumu.

Ar autores tēlu šo darbu centrā nostājas emocionāls, jūtīgs, vērigs, jautājošs, meklējošs, urdīgs un aktīvs cilvēks ar augstiem morāli ētiskiem ideāliem.

Jāpiebilst, šo Autore pozīciju rakstniece R. Ezera aizstāv ne jau tikai savā daiļradē, pilnā mērā viņa to apliecina arī dzīvē kā cilvēks, kā laikabiedrs. Vai tā būtu runa no rakstnieku kongresa tribīnes vai replika sabiedriskā domu apmaiņā jautājumā par Daugavas likteni,

rakstnieces balsī ieklausoties, jūtam vēlēšanos šodienas problēmas risināt godīgi, gudri un tālredzīgi.

Tēmai par autores tēlu Regīnas Ezeras daiļradē, protams, punktu pielikt nevar. Brīdī, kad top šis pārdomas, lasītāji gaida tetraloģijas trešo un ceturto grāmatu. Un, kas zina, varbūt Autori sastapsim arī vēl citos rakstnieces darbos.

Nobeidzot vēlreiz atgriezšos pie «Zemdegu» fināla, kur tiek atšifrēta romāna mākslinieciskās pasaules nosacītība. Autore no nemaņas atgriežas realitātē.

«Dzīva? Dzīva! — klusi un maigi sacīja kāda balss» (414. lpp.) (tā pieder Voicehovskim).

Domāju, nav nejaušība, ka šis īsaiss, emocionāli ekspre-sīvi intonētais vārds «Dzīva!» izskan arī tetraloģijas otrās grāmatas «Nodevība» noslēgumā. Arī te simboliskais lejup-kāpiens no Spicās Ūsas beidzas ar mazu kļūmi un Autore kritienu pašos pēdējos trīs metros.

«Vaicādams, kas man kaiš, suns pieskārās manam vai-gam ar miklo purnu: «Dzīva?» — «Dzīva?!» arī es jautāju sev, pati par to sirsnīgi brīnīdamās. Dzīva! Kā gan ci-tādi!» (242. lpp.).

Arī tas ir savdabīgs māksliniecisks paņēmieni — kādu zemtekstu ietverošu zīmi pārnest no viena darba otrā, tā caurvijot un vienojot daiļradi ar kaut ko kopīgu. «Zem-degu» un «Nodevības» finālā šis «Dzīva!» skan kā opti-misma parole, kā cerīgs apliecinājums turpmākajam.

Latviešu «jaunā proza»: varoņi un apstākļi

Septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmito sākumā latviešu lasītāji sastapās ar jaunu, līdz šim nepazītu personāžu. Vispirms tas parādījās A. Puriņa romānos, vēlāk jauno rakstnieku A. Neiburgas, R. Kalpiņas, E. Rubenes, A. Tarvida, A. Vālodzes «jaunajā stāstā». Z. Kamparkalēja vēstulē laikrakstam «Literatūra un Māksla» (1985. 20. dec.) apgalvo, ka «šo autoru darbus ir ļoti nepatīkami lasīt. Pēc izlasīšanas paliek vairāk vai mazāk riebīga sajūta... Kāpēc tos vispār publicē?»

Lasītājas uzdots jautājums ir krietni plašāks, nekā tas sākotnēji šķiet, un mūsu kritika pagaidām diemžēl nav uz to atbildējusi. Patiesi, kāpēc gan? Kāpēc, ja reiz lasīt tādu literatūru ir nepatīkami? Bet vai literatūrai jābūt patīkamai vai arī tai jāatbilst kādām citām — daudz svarīgākām prasībām, kuras nosaka literatūras — vārda mākslas specifika?

Kritiķi un mākslinieki jau sen izvirzījuši tēzi par literatūras atbilstību dzīves norisēm. Šekspīrs Hamletam liek teikt šādus vārdus par mākslas nolūku: «...būt dabai par spoguļi, lai rādītu tikumam viņa īsto seju, augstprātībai tās veidu un laikmetam tā atveidu.» Proti, mākslai jāatspoguļo ja nu ne gluži visa daba, tad sabiedrība — noteikti. Taču patiesss sabiedrības, tās pretrunu un sociālo kaišu tēlojums prasa lielu drosmi gan no mākslinieka, gan no lasītāja, kas veras mākslas spoguļī. Sabiedrība (arī kritika) bieži vien līdzinās jaunajai pamātei no pasakas par Sniegbaltīti, kura no mākslas gaida vienīgi glaimojošu atbildi uz vaicājumu: «Pateic, spogulīt, man tā — kura ir visskaistākā?» — un, kad vēlamā atbilde netiek saņemta, atskan pārmetumi, ka «spogulītis» nekrietni melo.

Jautājumu var formulēt arī teorētiski precīzāk — vai mākslas darbā attēlotais radoši tipizētais raksturs atbilst

sociāli konkrētajam reālajam prototipam? Lai vērtētu mākslas darbu šajā aspektā, jānoskaidro, vai personāžs, kas šokē lasītājus un kritiku, ir fantāzijas auglis vai arī realitāte, ko radījušas konkrētas mūsu sabiedrības problēmas.

Tālab pirmām kārtām izklāstīšu savu pamattēzi un mēģināšu to pierādīt, balstoties uz Andra Puriņa romāna «Zelta zirnekļis smejas» un «jaunā stāsta» piedāvāto materiālu.

«Jaunā proza» parāda raksturus, kas veidojušies laikposmā, kad mūsu sabiedrībā bija vērojama stagnācija. Filipam līdzīgie jaunie ļaudis nav nedz citplanētu iedzīvotāji, nedz arī svešas ideoloģijas izprovocēta kļūme, viņus dzemdinājušas mūsu pašu problēmas un pretrunas, mūsu skola. Zīmīgi, ka tieši skolu un tieši jauniešus, viņu psiholoģiju un vērtību sistēmu sabiedrības stagnācija skārusi sevišķi asi, dažkārt pat tragiski.

Pēdējā laikā bieži kritizē skolu, bet skola taču ir sabiedrības sastāvdaļa. Nekāds mūris to no ār pasaules nenoskīr, tajā nevalda siltumnīcas klimats, kurā būtu iespējams ieaudzināt uzticību augstiem tikumiskiem un sociāliem ideāliem. Diemžēl skolā i skolotāji, i skolēni gandrīz nepārtraukti atrodas «tribīnē». Tālab arī «jaunajā prozā» skola tēlota kā tāda nereāla, neista pasaule, kurā tiek prasīts ievērot nosacītas uzvedības normas, tukšus un bezjēdzīgus spēles noteikumus. Gan tāpēc, lai izpelnītos skolotāju un priekšniecības labvēlību, gan arī tāpēc, lai tevi gluži vienkārši liktu mierā.

PSKP CK politiskajā referātā partijas 27. kongresam ļoti precīzi tika atzīmēts, ka idejas, ja tās nebalstās uz sociālu praksi, pašas par sevi ir bezspēcīgas. Tieši šī neatbilstība starp «uzmācīgo pamācīšanu» un ikdienas pieredzi tad arī tiek atpazīta A. Puriņa romānos un «jaunajā stāstā».

«Lasītāju, kuram ir normāli vērtību kritēriji, ētikas principi,» atzīmē I. Kronta, ««Zelta zirnekļis smejas» tieši satriec ar milzīgo kontrastu starp Filipa pieklājīgo un piemīlīgo ārējo izturēšanos un elementāru cilvēcības jūtu trūkumu, satriec ar šī kontrasta ikdienišķi nevainīgo iespējamību...» (Kritikas gadagrāmata, 1982, 10, 104. lpp.). Bet vai šī iekšējās būtības un ārējās uzvedības neatbilstība vērojama vienīgi Filipā un citos skolēnos? Pirms šī neatbilstība ieprogrammējas skolēnos, līdzīga iezīme, lai arī mazliet citā formā — kā divkosība, kas apzināti izrau-

dzīta, lai izvairītos no liekiem sarežģījumiem, vai kā neapzināta apkārtējo kopēšana —, piemīt skolotājiem. Gluži nemanāmi skolēni un skolotāji zaudē savu «es» (vai arī to neņem vērā) un tikai tēlo noteiktas lomas.

«Interese par literatūru ir apsveicama, tikai ne ķīmijas stundās — automātiski viņš (ķīmijas skolotājs. — A. G.) izteica šo nodeldēto standartfrāzi,» (Zelta zirneklis smajas. R., 1981, 7. lpp.) — tā šajā spēlē, kur vieni tēlo skolēnus, bet otri — skolotājus, nevilšus iesaistās praktikants Budēvics, kas nule sācis savas gaitas skolā. Šādas uz divkosību un melīgumu dibinātas spēles demoralizējošā ietekme ir milzīga. Abas puses zina, ka izliekas, un samierinās, jo tā taču ir vienkāršāk.

Lai šāda spēle ilgstoši pastāvētu, nepieciešama visu tās dalībnieku piekrišana. A. Puriņa varonis (antivaronis) Filips prasmīgi izmanto situāciju, jūtas «savā elementā», un viņu, protams, kaitina tas, ka skolotājs Budēvics pārkāpj noteikumus:

«Kaut kas Budēvica runāšanā Filipu kaitināja. Tad apjēdza, kas īsti. Skolotājs tā nedrīkst runāt. Tā drīkst Filips. Drīkst būt ciniķis, drīkst nīrgāties, būt attieksmē pret pozitīvo negatīvs, bet skolotājam allaž jābūt pozitīvam — tā ir viņa būtība un loma, pienākums un beigu beigās arī amats, par ko viņš saņem naudu. Vismaz līdz šim tā bijis. Nu iznācis otrādi. Filips gandrīz iesmējās, viņš Budēvici māca, bet tas tikai nīrgājas Filipa vietā. Krampī var dabūt! Uz steidzamāko jāpārdala lomas pareizi» (139. lpp.).

Mēģinot ievirzīt sarunu ierastajos ietvaros, Filips domās rezumē savu attieksmi pret tiem: «Uz pasaules jāievēro noteiktā kārtība, kura nosaka, ka tev būs mani audzināt, bet man būs neaudzināties» (139. lpp.). Zīmīgi, ka «audzināt», «mācīt» Filipam, tāpat kā Budēvicam, nozīmē lasīt notācijās, moralizēt.

Budēvics ir praktikants, nevis spēlē jau samalts skolotājs. Viņš vēl mēģina būt dabisks, viņam situācija skolā ir kaut kas jauns, pedagogijas nodarbībās neiepazīts.

Taču arī ārpus skolas katram ir divas uzvedības līnijas. Viena — ģimenei un tuviem draugiem, otra — oficiālajām runām. Patiesības, kas tiek sludinātas oficiālajās runās, visbiežāk neatbilst ne runasvīru, ne klausītāju ikdienas pieredzei. Ja viena no šīm uzvedības līnijām tiek pārcelta situācijā, kas prasa otru, to momentāni sajūt visi. Minētajā citātā Budēvics pārkāpj savas sociālās lomas

noteikumus. Tikpat asi tiek uztverta arī pretēja parādība, proti, kad oficiālas runas skandē situācijā, kurā ir iespēja runāt saviem vārdiem. Tādos gadījumos par cilvēku saka, ka «tas runā kā no tribīnes», vai arī sauc to par «avīzes dvēseli» — kā Č. Aitmatova romānā «Pieresvieta».

A. Puriņa romānā uzvedības līnijas jauč Martas tante, kas ne no šā, ne no tā sāk moralizēt par jaunatnes tēmu. «— Arī mēs savā darbā saskaramies ar šīm problēmām. Neprot lietderīgi izmantot brīvo laiku. Jā, mēs jau nemaz neslēpjam, ka par maz vēl dažādu iestādījumu, kur jau nieši lietderīgi var pavadīt no mācībām un darba brīvo laiku, gūt labumu savā garīgajā un fiziskajā attīstībā. Par to mums jāpadomā vairāk, un tomēr daudz ko esam sasnieguši jau tagad, pieņemti lēmumi, kuros paužas patiesas rūpes par mūsu jauno paaudzi, jo mēs skaidri apzināmies, ka tā ir mūsu nākotne, ka tieši viņi būs tie, kas nenogurstoši turpinās mūsu darbu, būs nelokāmi uzticīgi gaišajām idejām, un mums viņi tam jāgatavo, jāpanāk, lai jau šodien katrs jauniešs savu spēku un iespēju robežās iekļautos šajā... cīņā, un tas arī ir mūsu nenogurstošo rūpju objekts, tagad pat nesen, vadoties no...

— Martas tant, beidziet! — pārtrauca Filips. — Jūs taču esat viesībās, nevis...» (72. lpp.)

Visumā šādas parādības turpinās arī augstskolā, tās ir studentu dzīves sastāvdaļa. So tēmu garajā stāstā «Balodis lietus laikā» (L, 1985, № 7 — 1986, № 4) aplūko Aija Vālodze:

«— D-diez cik ilgi mums te vajadzēs kvernēt? Es apsolīju šodien būt d-darbā...

Bet Ingūna vienīgi nepacietīgi papurina galvu, pie sevis murminādama: «Kreiliski, kreiliski, pārcēlums...» — viņa pagaldē ada svīteri ar pīnēm» (L, 1985, № 8).

Tā ir ainiņa no studentu grupas komjaunatnes sapulces. Problēmas, kas šē tiek apspriestas, komjauniešus nesatrauc; viņi zina, ka tā ir tikai runāšana. Tāpēc nav brīnums, ka sekretāram burtiski jātvārsta komjaunieši, lai piespiestu viņus piedalīties sapulcē.

Tikai dažas raksturīgas līnijas — ar tām pietiek, lai 70.—80. gadu studenti atsauktu atmiņā ainu «komjaunatne un es». Iestāšanās komjaunatnē, lai neatšķirtos no pārējiem un izvairītos no liekiem jautājumiem, un pēc tam — formāli pienākumi. Vieni tos pilda, lai viņus liktu mierā, otri — lai tiktu tuvāk «lielajam krējuma podam»

un varai, lai arī relatīvai. «Sabiedriskā un komjaunatnes darbiniece» Zita «jūtas atbildīga par grupasbiedru neapzinīgumu, sabiedriskās aktivitātes trūkumu un divniekiem eksāmenos» (L, 1984, № 4). Taču tāda komjaunatnes organizācija, kāda tā parādīta garajā stāstā, ir mehānisms, kas ar savu formālo aktivitāti, šķietamo darbīgumu būtībā apspiež studentu patieso sabiedrisko aktivitāti.

Skola un institūts sekmīgi gatavo absolventus dzīvei. Rudītes Kalpiņas stāsta «Upuri» (LM, 1985, 8. febr.) varone sāk strādāt iestādē, kur viņa kā jaunā speciāliste norikota pēc augstskolas beigšanas. Stāsta pamatā ir paradoksāla pretruna starp pašu iestādes pastāvēšanas bezjēdzīgumu, absurdumu un Leldes godprātīgo attieksmi pret darbu. Stāstot par savu darbavietu, Lelde ir pilnīgi bezkaislīga, viņa neizdara secinājumus, atturas no vērtējuma, un tieši tāpēc stāsts atstāj īpaši baismu iespaidu. Papiros noslikusi vārdā neminētā iestāde atgādina Kafkas šausminošo tukšo formu pasauli.

Leldes priekšnieks «pēc aicinājuma ir īsts darbarūķis», «viņa kabinetā pie sienām vairāki saukļi aicina strādāt rūpīgāk, ražīgāk un ar atdevi». Taču, atzīstas Lelde: «Vēl arvien man nav īsti skaidrs, ar ko nodarbojas mūsu nodaļas darbinieki.» To, ka Undīne aptuveni stundu kārtoti kaut kādas nezināmas izcelsmes nezin kam domātas kartītes, diezin vai varētu nosaukt par darbu. Visu pārējo laiku Undīne lasa vai tulko horoskopus, Herta nemitīgi lasa, Vilis un Laimonis manikirē nagus (zīmīgi, ka šajā otrādi apgrieztajā pasaulē to dara tieši vīrieši), arī Lelde lasa.

Nav nekāds brīnums, ka apkopēja Ellas tante tiek raksturota kā «vienīgā, kas patiešām kaut ko dara».

Darba nav, bet darba (!) disciplīna ir milzu vērtē. Priekšnieks pieprasa, lai darbā visi ierastos laikus, labi izgulējušies, spīgti, pacilāti. Uz nekoncedarišanas fona šīs prasības pārtop savā pretmetā, ieaudzina vai nostiprina skolā sāktos divkosības, izdabāšanas, dubultmorāles principus. Ievērosi formalitātes — vari nestrādāt kaut visu mūžu; neviens tev nepārmētīs! Ja savureiz arī gadās pārkāpt disciplīnu, jāuzraksta tikai paskaidrojums, minot kādu būtisku un ticamu (lai arī patiesībai neatbilstošu) iemeslu. «Kaut ko no dzīves.» Priekšnieks uzskaita iespējamās nosebošanās iemeslus: «Piemēram, somiņas nozagšana un meklēšana, reibonis, vemšana, caureja vai menstruāciju sāksnās.»

Groteski, taču paradoksāli likumsakarīgi stāstā tēlota ainiņa, kurā «šefs» izsauc Leldi pēc tam, kad viņa novēlojusi darbu. Lelde gaida, ka «būs suta», taču «šefs» gluži negaidīti sāk dungot kādu dziesmiņu, nojauc melodiņu, un Lelde viņam palīdz to atkal atrast. Jebkādos normālos apstākļos šādi vokāli vingrinājumi būtu absurds, taču šķituma pasaulē, kurā dzīvo un darbojas Lelde un viņas kolēģi, šī vienīgā patiesas cilvēcības izpausme spirdzina kā vēsa ūdens malks vasaras svelmē. Runājot par «šefu», Lelde joprojām bezkaisligi konstatē: «Nekad nebiju redzējusi viņu tik cilvēcisku un patīkamu. Priekšnieks atraisīja kaklasaiti un pat novilka žaketi. Tad gan kļuva redzams pāri biksēm pārkāries vēders, taču cik lai mīgs viņš izskatījās!»

Papīrs stāstā iemanto simbola jēgu. «Uz mūsu galdiem atrodas ļoti daudz papīru, lai rastos iespaids, ka, galvu nepacēluši, strādājam,» saka Lelde. «Papīra mums ir šausmīgi daudz,» viņa atkārto. Uzaicinot Leldi uz savu kabinetu, «šefs» jau iepriekš sagatavojis papīra lapu un pildspalvu. Izejot no kabineta, Lelde pamana, ka priekšnieks uz sava galda noliek tādus pašus papīrus, kādi atrodas uz visu darbinieku galdiem, radot darba šķietamību. Tas, ka stāsts beidzas tieši šajā vietā, dara šo simbolu sevišķi zīmīgu.

Par visu vairāk uz pasaules Leldei gribas «izrauties». Šī atzišanās nāk nevilšus, parādot, ka ārējā bezkaislība maskē skumjas un bezcerīgumu. Pauzot šīs ilgas, Lelde pat nepiemin iestādi, kurā strādā, un vēlēšanās izrauties tādējādi nozīmē vēlēšanos izrauties no noteikta dzīvesveida.

«Izrauties» vai vienkārši pāiet sāņus, nepiedalīties vai piedalīties tikai ārēji, saglabājot iekšējo nošķirtību, — tāda ir «jaunās prozas» varoņa mērķprogramma. Par to runāts arī J. Podnieka dokumentālajā filmā «Vai viegli būt jaunam?». Esmu novērojis, ka pie šādiem ieskatiem turas arī studenti. Kāds pirmā kursa students rudens darbos kolhozā man atzinās: «Es nevis dzīvoju, bet gan pildu klaušas, dienu. Sākumā skolā, tagad kolhozā, pēc tam — armijā un universitātē...» Citiem vārdiem runājot, mēs sastopamies ar sava veida morālu absintismu, pasīvu tieksmi nepiedalīties formalizētajos, sevi diskreditējošajos sociālajos institūtos. Kā tas jo bieži mēdz notikt, tādā situācijā līdz ar netīro ūdeni tiek izliets arī bērns — tiek diskreditēta jebkāda sabiedriskā aktivitāte. Tas ir viens

no pašiem rūgtākajiem un bīstamākajiem stagnācijas radītājiem rezultātiem.

«Jaunā proza» parāda, ka reālu dzīves piepildījumu skolu jaunatne meklē ārpus skolas sienām. Filipam viena no šīm reālākajām pasaulēm ir sports. «Bet viņš bija saņēmis lielisku mācību. Viņa pirmo dienu neaktivitāte, lepna vīrs, distancēšanās, ko svešajā kolektīvā bija uztvēruši kā vājumu un glābšanu, atnesa viņam sakāvi» (77. lpp.).

Filipa komandas biedrs Ivars viņam šķiet ideāls. «— Zini, Iv, — Filips teica. — Šobrīd es tevi apskaužu, (..) Tev vismaz ir kāda jēga. Tev ir par ko rūpēties. Kaut kas līdzīgs pienākumam, vai? Tu kādiem esi ļoti vajadzīgs. Iedomājies — ja tevis nebūtu, kā klātos jūsu ģimenei?» (110. lpp.)

Tomēr šis ideāls Filipam pagaidām nav sasniedzams. Dzīvē ir daudz vieglāki ceļi, vilinājumi ir pārāk spēcīgi, bet uzticības morāli ētiskajiem ideāliem — nekādas.

Ja reiz esam sākuši runāt par sportu, turpināsim. Daudzējādā ziņā līdzīga situācija tēlota Aivara Tarvida stāstā ar zīmīgu nosaukumu «Simultānspele». Galvenā persona Ralfs — students un sportists — vienlaikus piedalās divās spēlēs: reālajā — sportā — un šķietamajā — dzīvē. Dzīves spēlē noteikumus viņš vai nu ievēro — lai liktu mierā —, vai arī pārkāpj — ja to var izdarīt nesodīti. Taču par šo spēli Ralfam nākas dārgi maksāt, jo izrādās, ka dzīve ir ļoti, ļoti nopietna.

Sports izvirza vienkāršus, vienojošus, lai arī bargus spēles noteikumus — trenēties, netaupot sevi, ievērot noteiktu diētu, «izlikt» sevi sacensībās, pretī saņemot panākumus, vienaudžu un pieaugušo cieņu, atvieglinājumus mācībās. Paradoksāli — bet Ralfā labi sadzīvo pašizliedzīgs askēts un salts patmīlis, tādējādi apstiprinājumu rod vecā patiesība, ka pārbaudījumi paši par sevi neveido personību. Cilvēks top par personību, izciešot pārbaudījumus augsta mērķa vārdā.

Stāstā konflikts tiek risināts kā paaudžu konflikts. Ralfa māte un jo sevišķi patēvs Pētersons iezīmēti visai skopī, taču sociāli pietiekami konkrēti. Pētersons un viņa draugi — pudelesbrāļi — parādīti visnepievilcīgākajās situācijās — divos saviesīgos vakaros (kad Ralfa māte apvelk «kleitu, parūku un mīļu smaidu», bet viesi ir «izgāzušies krēslos») un Pētersona tikšanās reizē ar mīlāko. Lai arī tas skaidri nav pateikts, tomēr jaušam, ka ne jau

par «plikū algu vien» šie cilvēki «laistās ar konjaku». Autors uzsver detaļas, kas gan Ralfā, gan lasītājos vieš nicinājumu pret šo sabiedrības slāni.

Mēs tiekamies ar mietpilsoņiem patērētājiem, kuru alkatību nekas nespēj nobremzēt, — šādu emocionālu secinājumu mums liek izdarīt stāsta autors. Ralfs nicina šo pasauli, taču viņam nav stingru tikumisku kritēriju, nav pat vienkāršu morālas dabas problēmu, un tāpēc viņš šai pasaulē apjūk, zaudē orientierus. Nevar saprast, kurš ir godīgs cilvēks, kurš blēdis, kuram būtu jājūt līdzī un kurš — jānicina. Ziguļa (vai mašīnas salonā esošā magnetofona) zagšanas epizodē zaglis šķiet simpātiskāks nekā automobiļa īpašnieks.

Ralfa minidumpis (viņš ar šantāžas palīdzību izspiež no Pētersona piecsimt rubļus, cerot atpirkties no Daces, kura gaida bērnu), ko viņš izspēlē atbilstoši noteikumiem, kuri ir spēkā pasaulē, ko viņš mēģina noliegt, Ralfu pašu morāli iztukšo, visi viņa priekšstatī par dzīvi cieš pilnīgu krahu.

Tomēr vairums «jaunās prozas» personāža savos centienos «izrauties» lielākoties nevis dumpojas, bet gan aiziet no tiem nepieņemamās realitātes — uz veģetējošu, domām nabadzīgu, snauduļojošu eksistēšanu. Kritikā jau runāts par Monikas neparasto miegainību R. Kalpiņas stāstā «Monika no devītās klases» (L, 1984, № 12). Stāsta pēdējā frāze («Rīts gudrāks par vakaru, es nodomāju un saritinājos segā vēl ciešāk. Un aizmīgu») retrospektīvi izgaismo visu, ko Monika piedzīvojusi dienas ritumā. Un diena bijusi pieblīveta ar dažnedažādiem sīkiem notikumiem, sarunām, bet tas viss — tikai tāda tukša rosišanās, kņada. Monika pat nemēģina kā nebūt vērtēt savu rīcību vai notikumus, kas ap viņu noris, viņa kā personība vēl nav pamodusies.

Tāda pati iekšēja tikumiska letargija raksturīga arī Sarmitei A. Vālodzes garajā stāstā «Balodis lietūs laikā» un Elīnai A. Neiburgas stāstā «Elina ir laimīga» (LM, 1985, 20. febr.). Būtībā nav nemaz tik svarīgi, vai jaunie varoņi dumpojas, mēģina aizmirsties vai arī sāk dzīties pēc baudām un mantas, — visas šīs reakcijas nosaka situācija.

«Gribu» — tas ir galvenais likums un stimul darboties, kas «jaunās prozas» varoņi vieno ar pasauli, no kuras viņš mēģina izrauties, ar viņa nicināmās mietpilso-

nības morāli. A. Tarvids raksta: «Nevienu sievieti Ralfs nebija gribējis tā kā viņu. Gribēties — vienīgais vārds, kas spiedās prātā pirms gada un šodien, mulķīgs vārds, jo nepasaka pilnīgi neko, reizēm tikai pārāk daudz» (L, 1984, № 6).

Paaudžu konflikts — starp pieaugušajiem konformistiem un jaunajiem dumpiniekiem — ir neīsts. Ralfa dumpis ir vētra ūdens glāzē. Monika, Sarmīte, Elīna pat nemēģina protestēt, Filips liekulības pasaulē jūtas kā zivs ūdenī. Rādās, ka šie neapmierinātie, laikam ritot, apradīs, stāsies dienestā un sāks izlikties — tāpat kā Lelde, kā visi.

A. Tarvids un A. Puriņš atstāj savus varoņus lūzuma brīdī, kas pieļauj iespēju, ka viņos tomēr dzims jauni tikumiski kritēriji. Ja šis process būtu parādīts, tās būtu jau citas grāmatas, cita proza. Latviešu «jaunajā prozā», kādu mēs to pazīstam, varoni pilnībā nosaka apstākļi, kas to radījuši, bet viņa mēģinājumi izbēgt no tiem ved strupceļā.

Viltus konfrontēšanās, šķietamais konflikts starp sabiedrību un tās radīto personāžu, kuram nav nedz gribas, nedz savas domu pasaules, nedz tikumiskuma, — tas viss tiek variēts «jaunajā prozā». Darbības vietas ir dažādas — skola, institūts, kantoris, veikals, avīzes redakcija. Taču būtība paliek aizvien tā pati.

Tas viss mūs tuvina jautājumam, kas izrādījies izšķirīgs latviešu kritikai, proti, autora vērtējuma problēmai. Sai aspektā interesanti iepazīt citu padomju tautu literatūras pieredzi. Arī tur tikpat bieži skanējuši aicinājumi skaidrāk izteikt autora pozīciju. J. Trifonovam savulaik aizrādīja, ka trūkst autora vērtējuma «Maskavas stāstos». R. Kirejeva un V. Makaņina varoņiem pārmeta «ambivalenci». Minētie autori ir ļoti atšķirīgi, taču viņus vieno sarežģītas, neviennozīmīgas sabiedriskās problēmas, kas ir šo rakstnieku daiļrades pamatā. Satraukt lasītāja domu, modināt viņā tikumisko apziņu, nevis steigā un pavirši piešūt birkas — tas, lūk, labs, bet tas — jauns — tāds ir šo literātu izvirzītais uzdevums. Un, ja reiz problēmas ir neviennozīmīgas, tādi ir arī vērtējumi.

Arī latviešu literatūras kritika jaunajiem prozaikiem pārmet, ka viņiem pietrūkst autora pozīcijas, ka viņi pietiekoši skaidri nenosoda savus varoņus par to, ka viņi ir glēvi, pat amorāli. Kritiķi rāj, bet prozaīki turpina rakstīt pēc sava prāta. Jādomā, ka cēloņi ir krietni būtiskāki

nekā vienkārša nevēlēšanās vai neprasme. Pat vairāk — tur, kur autora nosodījums pausts pietiekoši skaidri, jūtams zināms neīstums. Tas tāpēc, ka jauno prozaīku atveidotie raksturi, viņu radītie literārie tipi lielā mērā pieder nevis pie ļaundariem, bet gan pie upuriem, pat tad, ja runa ir par tādu galējību kā Filips. Likumsakarīgi, ka viens no spilgtākajiem R. Kalpiņas stāstiem tā arī nosaukts — «Upuri». Katrs raksturs vienlīdz pelna gan nosodījumu, gan līdzjūtību, bet darbu kopīgo māksliniecisko iesaaidu Z. Kamparkalēja izteikusi ļoti precīzi: «Riebīgi!»

Jaunie prozaīki bez nolaidēm ir parādījuši mūsu sabiedrībai tās sāpju punktus. Nevis pateikuši, bet gan pārliecinoši, argumentēti parādījuši — tā dzīvot ir riebīgi, un tā nedrīkst turpināties! Tiek nosodīts un noliegts nevis vienkārši personāžs, bet gan dzīvesveids, kas balstās uz divkosību, neīstumu. Tā ir atbilde uz lasītājas vēstuli un kritikas pretenzijām.

Rodas jautājums: no kurienes nāks šīs mūsu dzīvē tik nepieciešamās pārmaiņas? «Jaunā proza» liek domāt arī par to. Atbilde netiek sniegta, taču tā izriet no šo autoru darbiem: ir jāsarauj apburtais loks, kurā apstākļi rada personāžu, bet personāžs mudina atražot apstākļus, kas to radījuši. Izeja rodama personības tikumiskajā izaugsmē, pašapziņā, sabiedriskajā aktivitātē. Nevis būt pilnībā atkarīgam no apstākļiem, bet gan pakļaut apstākļus sev, pārveidot atbilstoši saviem ētiskajiem ideāliem — tas, lūk, ir cilvēka cienīgs uzdevums, kas padara cilvēku par personību.

Avots, 1987, № 5.

DRAMATURĢIJA

ANDA BURTNIECE

Skices par dramaturģiju 1986. gadā

Kritika izvirza prasības literatūrai un mākslai. Uzrakstīju un pēkšņi apstājos. Nepārprotiet mani, es negribu noniecināt kritikas lomu un mazināt tās uzdevumus. Tikai pievērst uzmanību tās vienam aspektam.

Vai tad, kritikas prasību noskaņots, savus kvēlos dzejoļus rakstīja Ojārs Vācietis? Kā gan kritika būtu ietekmējusi Vizmas Belševicas domāšanu, lai tā pievērstos vēsturiskā dzejoļu cikla «Laika raksti» radišanai?

Laiks ir nemirstīgs,
Bet šķirējs mirstīgs. Nevīlus pa lapai.
Vai galvenai? Un kas ir galvenāks?

Kas ir galvenāks?

Kam jāpievērš atsevišķa mākslinieka vai rakstnieka uzmanība? Vai to var norādīt kritiķis, lai arī cik talantīgs viņš būtu? Vai tad ir runa par aunu baru, kas jāved saītē vai ar varu jādzen uz leknākām ganībām?

Vai tikai kritiķis ir privileģēts domāt par savu laiku? Vai laika gaitā nav radusies kāda nenoskaidrota pretruna starp kritiku un literatūru, pretruna, kas traucē iet tālāk?

Vai līdz šim valdošā administrēšana, kurai bija pakļauta kā literatūra, tā kritika, nav tomēr netieši ietekmējusi arī pašu kritiku, tai negribot? Un tāpēc kritika bieži var kaitināt ar vērtējumu un spriedumu elementāro primitivismu, ar vieglumu, pāristāvošo, vizzinošo attieksmi.

Es domāju, ka mūsu laiks ir atstājis arī šādas pēdas kritikas apziņā. Un varbūt arī vēl citas, kas jāpārvar.

Kāpēc mani nodarbina šādas domas?

Tāpēc, ka arī pašai grūti atturēties no ierastiem «izvirzīt», «prasīt», «atklāt», «saskatīt» utt., un t. jpr.

Turklāt šodien, tieši šodien ir skaidri redzams, ka bieži mūsu t. s. izvirzītās prasības bija pareizi, bet tukši vārdi. Mēs prasījām pēc dzīves patiesības attēlojuma dramaturģijā, pēc tautas vēsturisko likteņgaitu atklāsmes, skaidri zinādami, ka dienas gaismu tādiem darbiem neieraudzīt. Bet prasījām. Turpinām to darīt. Redzēdami, kādu grūtu ceļu iet tie autori, kas uzdrošinās tuvojies šīm tēmām. Galvenām un galvenākām. Bet viņi to darija savas pilsoniskās atbildības, iekšējās sirdsbalss mudināti. Nevis tāpēc, ka tika bieži piesaukti to darīt. Bet tie, kuri nejūt iekšēju aicinājumu, nedarīja un nedarīs, sauc vai nesauc, izvirzi vai neizvirzi prasības.

Lēni un apdomīgi mūsu dramaturgi tuvojās tēmām, kas skar tautas likteņgaitas. Vairāk, kā man šķiet, intuitīvi gaisā juzdami tuvojošās veselīgās pārmaiņas mūsu sabiedrības dzīvē. Un sasnieguši savu radošo un cilvēcisko briedumu. Tas ir izšķirošais. Briedums. Radās G. Priedes «Centrifūga». Šis vēstures dzirnu rats, kas griezis un svaidījis tautu. Un Māras Zālītes «Tiesa». Bet varbūt lugas virsrakstā ir jālasa un jāsaprot arī šī jēdziena sinonīms — patiesība. Visa lugas situācija un filozofiskā jēga tad iegūst vēl vienu dimensiju. Manuprāt, nebūt ne tik maznozīmīgu. P. Pētersons ir uzrakstījis lugu «Tikai muzikants», kura atver vēl vienu traģisku lapaspusi tautas likteņgaitā. It kā dziļi individuālu, galvenokārt viena cilvēka — mākslinieka mūžu skarošu, bet ar milzīgu mākslinieciskā un filozofiskā vispārinājuma spēku.

Sie darbi runā parliecinošu valodu, pasaka ļoti daudz. Bet neaptver visas laikmeta radītās sāpīgās kolīzijas.

Tagad, kad varam lasīt daļu no savā laikā nepublicētās Ojāra Vācieša dzejas, redzam, cik dziļi un traģiski viņš ir apzinājis tautas un cilvēka likteņus dažādos vēstures periodos. Bet vai ir vēl kādas laika liecības līdzās Ojāra Vācieša dzejai, A. Bela romānam «Bezmiegs» un G. Priedes lugai «Smaržo sēnes»?

Mūsu dramaturgi ir sasnieguši briedumu. Varbūt tieši tāpēc M. Zālīte vissavienības rakstnieku kongresā varēja teikt, ka nevienā gadījumā nedz slēpti, nedz atklāti mūsu dramaturgi nav gājuši konjunktūras pavadā, lai radītu šodien vajadzīgas lugas, kuru shēmas ir elementāras, vienkāršas un problemātika saskatāma pašā virspusē.

Ikviens no viņiem — Priede, Putniņš, Pētersons, Gulbis, arī jaunie — Zālīte, Jurkāns, Stumbre, Geikins —

ir īpats sava ceļa gājējs. Bet visi kopā viņi mums ir devuši liecības. Par Laiku, kurā dzīvo.

Laiks ir atstājis pēdas arī dramaturgu apziņā. Ieskatīsimies rūpīgi. Ikvienā darbā mēs ieraudzīsim šo kaismīgo vēlmi pateikt pašu galvenāko, atklāt dziļāko patiesību, pārcirst reiz par visām reizēm šo mūžīgo prasību nepārvaramo Gordija mezglu. Tā ir tā nepakļaušanās konjunktūrai un pieķersšanās tikai iekšēji iznēsātām tēmām un problēmām.

Vai varbūt nemitīgi saucieni pēc pozitīvā varoņa palīdzēja P. Putniņam radīt viņa Bērtulsonu? Man šķiet ticamāk, ka rakstnieka iztēlē viņš izauga pamazām, dzīves samilzušās pretrunas šķetinot, gribēdams melos un liekulībā iegrimušai sabiedrībai godprātību atgādīnāt. Sabiedrība ķepurojās pretī, nevēlēdamās pazīt sevi šajā spogulī. Visā vainodama Bērtulsonu un norādīdama uz nepārvaramiem (jā, vēl vakar!) apstākļiem, kas it kā kategoriski noliedza tāda godīga Bērtulsona iespējamību mūsu sabiedrībā. Jo katrs zālē sēdošais taču zināja, ka bez «blata» nav iespējams pat logu iestiklot, kur nu vēl vadīt uzņēmumu. «Tu man, es tev, roka roku mazgā, abas... tīras» — pēc šādas morāles jau ilgu laiku ir ritējusi mūsu dzīve. Bērtulsons bija kā balts zvirbulis ar dažiem melniem traipiem uz sirdsapziņas. Šobrīd vairs nav svarīgas Bērtulsona vainas, bet nozīmīgs ir P. Putniņa pravietiskais paredzējums — tālāk turpināties tā vairs nevar. Ar šo lugu tas tika pateikts. Jau krietnu laiku pirms PSKP 27. kongresa. Pēc tam varēja runāt atklāti. Un atklājās prātam neaptveramas lietas. Vai visas jau?

Krievu padomju dramaturgi uzskata, ka viņu lugas vienmēr ir apsteigušas laiku, bet nedaudzie latviešu padomju lugu rakstnieki to varētu teikt ar divtik lielām tiesībām. P. Putniņa «Mūsu dēli» arī būtu iezvanījuši pārmaiņas sabiedrības dzīvē, ja vien tiktu laisti pie vārda īstajā laikā. Bet netika. Rezultātā zaudēja luga, teātris un sabiedrība.

Sis piemērs liecina, cik ātri mūsdienās mainās priekšstatī par lugas asumu, par konflikta nozīmīgumu.

Kāpēc t. s. ražošanas lugas, kas uzrādīja asas, nobriedušas pretrunas ekonomikā, ražošanā, galu galā izsmēla sevi un izraisīja neuzticību? Manuprāt, tāpēc, ka tās fikseja un atklāja «atsevišķus», «dažviet» un «dažkārt» sastopamus trūkumus, bez dziļākas to sociālo un ētisko sakņu pētīšanas. Bez jebkādas nopietnākas analīzes, motivācijas

un vispārinājuma, kas mākslā ir obligāts. Bezgala daudzie ražošanas konflikti, kas, godīgi jāatzīst, toreiz bija visai drosmīgi, tika risināti tikai vienā plaknē un vienā — tagadnes laikā, reducēti uz atsevišķu cilvēku, dažu autoru lugās arī visai augstu stāvošu ierēdņu neizdarībām, kuras pārvarot it kā viss tiek atrisināts. Bija lugas, kas ļāva nojaust, ka šādi «risinājumi» neko nemainīs, jo pretrunu saknes ir dziļāk un tik vienkārši nav pārvaramas. Tomēr ražošanas lugas — viendienītes — savu lomu nospēlēja. Tās darīja uzmanīgu un brīdināja sabiedrību, ka tās dziļās ir samilzušas sāpīgas neatrisinātas pretrības.

Pauls Putniņš lugā «Mūsu dēli» ražošanas konfliktu (mežu izciršanu) pētī «kompleksi». Viņš atklāj tā sociālekonomisko mehānismu un parāda neatrisināto sociālo pretrunu demoralizējošo iedarbību uz cilvēku, uz viņa psiholoģiju un ētiku. Mūsu dēli. Mūsu nākotne. Kāda tā būs? Kas sagaida rītdienas sabiedrību? Vai tā nav globāla jautājuma nostādne? Un vai tajā nav sajūtama un saklausāma atbildība un sāpes par savas tautas likteni un tās nākotni? Vai tas nav godīgs mēģinājums izsekot triju paaudžu dramatiski samežģīto dzīvesgājumu vēstures laika griežos? Jā, tas varēja būt vēl skaudrāks. Bet to mēs šodien varam sacīt. Tikai šodien. Jo vēl vakar mums ieteica labāk aizmirst un neatcerēties.

Kompromisi, korupcija, pašlabums, bailes, akla padevība un meli pietiekami ilgi indējuši cilvēku apziņu. «Tagad vai nekad» — tādiem vārdiem šodien pie tautas griežas tās labākie dēli, brīdinādami no dūkstīm, kas būs jābrien, ja nobīsimies no pārkārtošanās nepieciešamības.

P. Putniņa luga «Mūsu dēli» ir viens no tiem darbiem, kas objektīvi vērtē situāciju sabiedrībā. Daļa sabiedrības ir jau saindēta ar kompromisu un melu bacili. Pat tādi kā Berlauks, kam pagātnē lieli nopelni un labi darbi. Bet vai ar tiem var attaisnot tagadnes kļūdas, bailes un mazdūšību? Vai tīri cilvēciska pateicība, ko pret Berlauku izjūt Galeju ģimene, jo viņš tiem palīdzējis grūtos dzīves brīžos, var aizmiglot viņu skatu uz to sociālo, sabiedrisko un morālo ļaunumu, ko Berlaukam līdzīgi ļaudis nodara sabiedrībai un atsevišķiem cilvēkiem, izmantodami savas tiesības un posteņus? Ražošanas problēma pārvēršas ētiskā. Tas ir galvenais. Jo tikai tiem aktuālajiem mūsdienu dzīves jautājumiem (kā lugā skartā nelikumīgā

mežu izciršana, kā Māra Galeja plašie «tirdzniecības» kontakti, iedzīvošanās, izmantojot citu grūtos apstākļus), kuri savā dziļākajā būtībā cieši saistīti ar ētikas un tikumības kategorijām, ir nepārejoša vērtība. Varētu vēlēties vēl plašāku un dziļāku motivāciju šo parādību cēloņiem sabiedrībā. Tomēr P. Putniņš savā lugā pietiekami skaidri uzrāda to saknes. Un ir norūpējies par dēlu nākotni. Saprotama lugas beigās ir Erika Galeja psiholoģiskā svārstišanās — ar vai pret Berlauku? Bet, manuprāt, šai punktā dramaturgs Ērika ētisko nodevību (ja viņš nenostātos pret Berlauku) vienādo ar to sociālo ļaunumu, kura upuris ir pats Berlauks un kurš tik milzīgu postu jau nodarījis ne vien ražošanai, bet visai mūsu sabiedrībai, indējot tās atmosfēru un kropļojot cilvēku psihi. Tāpēc Ērika tipa cilvēkiem, kas iestājas par atveseļošanas sabiedrībā, ir šodien tik grūti realizēt partijas pārkārtošanās politiku. Dramaturgs runā par cilvēka izvēles grūtībām. Ja Galeju ģimene patur sev morālas tiesības neatmaksāt savam glābējam ar «ļānu», tad sabiedrības interesēs, manuprāt, īpaši tās nākotnes interesēs, ir vērsties pret cilvēka personību pazemojošo un graužošo mehānismu, kurā kā viens no spēcīgiem zobrašiem darbojas Berlauka tipa cilvēki. Pretējā gadījumā izejas no purva dūkstīm nav. Un godprātīgo Ēriku sagaida vai nu Berlaukam līdzīga kompromisos un melos sliktā cilvēka nākotne, vai arī jāsāk pielaikot brāļa Māra vēsā aprēķinātāja un ciniķa maska. Vai arī?!...

Izbrīnu izraisa pārmēti dramaturgam par nepietiekami izstrādāto Ēvalda Galeja (tēva) darbības līniju, īpaši to daļu, kas saistās ar viņa izsūtīšanu uz Sibīriju. Zinu, cik daudz labojumu no dramaturga prasīja tieši šīs līnijas izstrāde, lai luga tomēr ieraudzītu rampas gaismu. Šīs ilgus gadus neatļautās tēmas tikai pamazām un vēl ļoti nedroši ienāk literatūrā. Pie tā nav vainīgi tikai rakstnieki un viņu it kā nevēlēšanās tām piekerties. Vēl joprojām mūs kaut kas saista un stindzina, runājot par savas tautas jau paseno pagātņi. It kā baidāmies no kaut kā. No kā? No patiesības. Ir taču pārvērtētas un pārvarētas daudzas pagātnes kļūdas. Ir izaugušas jaunas paaudzes — dēlu paaudzes —, kuras sarežģītajos tautas vēstures griežos neorientējas, jo nav informētas par tiem. Informācijas trūkums bieži pārvēršas par apziņu deformējošu faktoru. Tas tagad ir saprasts un novērtēts beidzot pilnīgi un galīgi. Bet lugas rakstīšanas laikā vēl šīs

apziņas sabiedrībā nebija. Tās nebija tiem, kas tieši atbild par mākslas darbu laišanu klajā. To zināja ikviens kritiķis. Bet pārņemt un prasīt jau drikst (!!). Šī iemesla dēļ es negribētu izteikt autoram pārmetumus, jo uzskatu, ka viņš konkrētajos apstākļos izdarīja visu iespējamo.

«Mūsu dēlos» ir ieproģicēta tautas pagātne ar dažām dramatiskām kolīzijām, tagadne ar morālo un tikumisko diskomfortu un iekšējiem šķelšanās procesiem (uz neatrisināto sociālekonomisko problēmu fona) un nākotne ar neziņu, jautājumu un brīdinājumu. Kas mūs sagaida? Bezsaимnieciski, vardarbīgi, alkātīgi postīta zeme un tās bagātības (meži) un garīgi noplicināta, ētiski deformēta personība, tehnokrāta un tirgotāja simbioze? Pret to šodien iestājas katrs **godīgs** padomju cilvēks. Tas lasāms 27. kongresa un janvāra plēnuma materiālos. Droši vien tāpēc P. Putniņa luga tik smagi lauza ceļu, ka nebija vēl attiecīgo partijas lēmumu...

Ar mūsu laiku var samērot arī Gunāra Priedes drāmu «**Sniegotie Kalni**». Nācies dzirdēt sakām, ka lugas aktualitāte zudusi, ka tās īstais laiks būtu bijis pirms kādiem gadiem. Nedomāju vis. Lasīt un redzēt uz skatuves, kā saprātīgi cilvēki pārvēršas padevīgā nedomājošu radijumu pūlī, turklāt bīstamā, — ir smieklīgi un baigi. Cilvēka cieņu apkaunojoši un cilvēcību pazemojoši. Negribas ticēt, ka kaut kas tamlīdzīgs varētu notikt ar mums. Bet bija taču noticis?

Poēmā «По праву памяти» (Знамья, 1987, № 2) A. Tvardovskis raksta: «Кто прячет прошлое ревниво, тот вряд ли с будущим в ладу.» Tas ir kulta laiku poētiski emocionāls «dokuments», kurā dzejnieks apkopo savas tautas tragisko pieredzi un parāda arī tās izplatīšanos kādā citā lielā zemē — Ķīnā:

А вы, что ныне норовите
Вернуть былую благодать,
Так вы уж Сталина зовите,
Он богом был —
Он может встать.
И что он легок на помине
В подлунном мире бог-отец,
О том свидетельствует ныне
Его китайский образец.

Nekādu izbrīnu neizraisa tas, ka G. Priede raksta lugu «**Sniegotie Kalni**» pēc ķīniešu autoru stāstu motīviem. Un

pievēršas «kultūras revolūcijas» notikumiem. Jo skaidri noprotams, ka «ķīniešu stāstu fabulas» ir tikai trauks, kurā dramaturgs «ielej» mūsu dzīves saturu un atklāj arī mums raksturīgas problēmas. Ar Staļina kultu norēķinus sniedza PSKP 20. kongress. Kults tika nosodīts un likvidēts. Bet šīs parādības daudzi recidīvi joprojām vēl nav pārvarēti. Neuzticība, īpaši pret inteligenci, aizdomas, radošas iniciatīvas slāpēšana, cilvēka patstāvības, viņa domāšanas un rīcības pakļaušana, kontrolēšana un ierobežošana, viss, pret ko atklāti un nesaudzīgi vērsās PSKP 27. kongress un 1987. gada janvāra plēnums, — tas viss ilgu gadu ir bremzējis un kavējis mūsu sabiedrības pilnvērtīgu attīstību, kropļojis cilvēku morāli, radījis nihilistiski neveselīgu atmosfēru. G. Priede pirmais latviešu padomju literatūrā tik godīgi un vispusīgi atklāj kulta ietekmē radīto sabiedrības attiecību modeli. Autors ierunājas par to «Ezopa valodā», izmantojot Ķīnas kultūras revolūcijas drūmo pieredzi. Mao postošā darbība neskāra tikai kultūru vien. Lugas «Sniegotie Kalni» uzmanības centrā ne velti ir tieši kultūra. Cilvēces tūkstošgadīgās garīgās pieredzes pārmantojamības tēma. Ignorējot šo pieredzi, cilvēks atgriežas pirmcilvēka — dzīvnieka līmenī. Kļūst par 20. gadsimta civilizācijas mežoni. Cilvēks, kas vardarbīgi pārcirtis savas saknes, kas iznīcinājis paaudžu paaudzēs uzkrātās garīgās vērtības, — nav cilvēks. Procesī, kas notika Ķīnā kultūras revolūcijas laikā, visbriesmīgākos postījumus nodarīja cilvēkam. Sabiedrībai. Daudzi no tiem ir neatgriezeniski. Kaut arī vecais Meistars uz izmisuma pilno Mazdēla jautājumu, kā turpmāk dzīvot, atbild — darīt labu —, tomēr saprotams, ka nekādi darbi nespēs izlīdzināt un atjaunot cilvēcības zaudējumu viņā. Pārāk barbariska, pārāk antihumāna ir bijusi Mao ideju apmāto, aklo hunveibinu rīcība tur, Sniegotajos Kalnos, postot un iznīcinot tautas tūkstošgadīgo kultūru.

Lugā «Sniegotie Kalni» G. Priede skaidri un konsekventi runā par to, ka cilvēces nākotne, tāpat kā atsevišķa cilvēka izdzīvošana mūsdienu pasaulē, ir iespējama, vienīgi ejot kultūras, garīgās pilnveidošanās ceļu. Citas alternatīvas nav nedz cilvēcei, nedz atsevišķam cilvēkam. Tas viss, ko mēs pašlaik, aizrāvušies galvenokārt ar materiālo vērtību ražošanu, uzskatām par šķietami nenožīmīgu, šķietami otr-, treš- un desmitkārtšķirīgu, kultūras laukā, tās pārmantošanā, saglabāšanā, atjaunošanā,

agrāk vai vēlāk atmaksāsies ar smagām, postošām, grūti labojamām vai pat nelabojamām sekām.

«Sniegotie Kalni» ir G. Priedes — pilsoņa, savas zemes, tautas patriota — palīgā sauciens, pēdējais brīdinājums cilvēkam un sabiedrībai — atjēgties no pašapmiera, ieskatīties sevī un cilvēkos visapkārt. Vai mēs joprojām, trīsdesmit gadus pēc kulta likvidēšanas, nedzīvojam psihiski un fiziski savažoti nepārtraucamām važām? Tās šodien nav tik vulgāri tiešas un vardarbīgas kā «Sniegotaļos Kalnos» parādītās. Bet tā ir mākslinieka tiesība — darīt visiem redzamas, dzirdamas un apjēdzamas tās parādības un problēmas, kas izpaužas maskētā veidā, ir slēptas vai pat aizmetņu formā sastopamas. «Ķīnas sindroms» palīdz autoram iecerētās idejas izvērst uzskatāmi.

Tieši šodien līdztekus morālam gandarijumam par sabiedriskās dzīves atveseļošanās un demokratizēšanās procesiem mēs izjūtam arī bažas par tamlīdzīgu sociālpsiholoģisko recidīvu dzīvīgumu. Un kareivīgumu.

Daudz ir runāts par ideālu nepieciešamību, par vērtībām, kas ir nezūdošas. G. Priedes abās jaunajās lugās «Centrifūga» un «Sniegotie Kalni» ir ļoti spilgti un pārliecinoši izgaismojušies cilvēka un cilvēcības mūžseno vērtību skala. Divi gandrīz bezvārdu tēli — Arhitekts un Arhitekta sieva —, arī Meistars ar savu rīcību apliecina to visspēcīgāk.

Tā ir Mīlestība, Uzticība, Godprātība. Izrādās, ka, saglabājot un kopjot sevī šīs izjūtas, cilvēks var saglabāt arī sevi kā personību. Palikt uzticīgs pats sev. Saviem ideāliem.

G. Priedes drāmā «Sniegotie Kalni» ir dažādi līmeņi, kas atklājas lasītājam un skatītājam:

- pirmām kārtām, sižetiskais, labi pazīstamais līmenis,
- otrām kārtām, līmenis, kas runā par vērtīborientāciju,
- trešām kārtām, filozofiski vispārinošais.

1986. gadā sabiedrības rīcībā nodotās P. Putniņa lugas «Mūsu dēli» un «Es savos zābakos» ir bagātākas ar dzīves norišu un faktu jau zināmo, pazīstamo pusi. Arī tām piemīt noteikta virzība uz vērtīborientāciju. Bet gribētos teikt, ka tieši šajās lugās vēl strīdas aktualitāte ar pastāvīgo, nezūdošo.

Lugā «Es savos zābakos» redzama korupcijas un «blata» sakropļota cilvēka psihe jau nākamajā — jaunākajā paaudzē. Jācer, ka ar laiku sabiedrībā zudīs šī kaitīgā parādība, tad sarunām par «blatu», par lietām (man-

tām) nebūs vairs aktuālas skaņas. Tomēr tas nepavisam nav vienīgais, ne arī galvenais lugā. Tajā pēdīts vēl nobrieduša jaunieša (jaunietes) grūtais sevis, savas individualitātes, patstāvības, iekšējas neatkarības veidošanās ceļš, pretojoties ārējam spiedienam. Personības tapšana. Manuprāt, tieši šī problēma ir viena no vissvarīgākajām un sāpīgākajām, kā arī grūtāk risināmajām mūsu vispārējās standartizācijas un unifikācijas laikmetā, kam neglābjami pakļauts cilvēks no bērnudārza līdz pat augstskolas pēdējam solam un vēl tālāk. Pretoties tam spēj tikai spēcīgas individualitātes.

Bet, ko sabiedrības nākotnei var nozīmēt šī masveidīgā personības pakļaušanās pārspēkam un unifikācijai, kas izpaužas, protams, vēl daudzos un dažādos veidos, par to pat bail domāt. Šeit ir Putniņa un Priedes lugu netieša analogija. Gan «Sniegotajos Kalnos», gan «Es savos zābakos» notiek varmācīga personības apspiešana. Putniņa lugā it kā nevainīgākā veidā, apsmejot meiteni, kura valkā mūsu ražotos lētos zābakus. Tomēr būtībā te ir tāda pati vēršanās pret cilvēku, kas uzdrošinās atšķirties no vairākuma.

Es nedomāju, ka «Zābaki» tiražē pazīstamās filmas «Putnubiedēklis» problemātiku. Mākslā bieži notiek līdzīgu «gaisā esošu» problēmu it kā pārtveršana. Un tas nav nekas slikts. P. Putniņš jau sen interesējas par audzināšanas (pedagoģijas) jautājumiem. Tā ir vairāku viņa lugu tematika. (Autoram gan varētu pārnest nepietiekami izstrādātus atsevišķus raksturus. Visvairāk to gribētos attiecināt uz Elīnas vecākiem. Arī skolotāju raksturojumi varēja būt izvērstāki.)

Mūsdienu dramaturģija mums atgādina, ka sabiedrības morālās un tikumiskās veselības stāvoklis nav labs. Noteikti un strikti. Kaut vai tikai šie nosauktajās lugās. Ir vēl citas no jauna uzrakstītas.

Vai tas nav galvenais no galvenā?

Kurš šodien var pateikt, kas ir galvenāks?

Uzticēsimies lapu šķirējiem.

2. PORTRETI

MĀRIS ČAKLAIS

Siltums Sirmbārža krāsnī

Un pēkšņi jutu — liktens zobens celts
Pār galvu manu. Bargs un nepielūdzams.
Un gaida kāds, lai savus grēkus sūdu,
Un redzēt grib, ka esmu baiļu svelts.

Un tad es sacīju: — Ja gribi, cērt!
Es grēkus nesūdu ne sātanam, ne dievam,
Ja lepnuma par daudz šim kaklam tievam,
Tad pazemīgs tas nav ne graša vērts!

Šī dzejasmute ir klusējusi, maldijusies, kļūdijsies, bet nav runājusi līdzī bezdomu patētiskā vai tādā pašā bezdomu ironijā. Protams, ir skaisti rakstīt to, ko gaida, bet vēl skaistāk ir rakstīt to, ko negaida. Bet varbūt tikai it kā negaida — gaida negaidīdami. Sava ceļa gājēji Adamsons, Skujiņa, Grēviņš beigu beigās izrādās vieni no galvenajiem sava laika dzejas procesa izteicējiem.

Jānim Sirmbārdim piemīt simpātiska neatkarīga pozīcija. Ne sterilitāte, ne vecmeitīga ālavas šķīstība, bet tīrība, garīga tīrība raksturīga Jānim Sirmbārdim kā tipiskam atkušņa laikmeta dzejniekam.

Sirmbārdis kurina savu krāsnī, pamatā viņam ir sava malka, vēl bērnības Jumurdā sarūpēta. Bet, protams, būdams sava laika bērns, arī viņš ņem un nokurina i sava laika sārņus. Viņa sākumposmā, protams, daudz dabas analogiju. Tas jau latviešu dzejas tradīcijās. Par Raiņa «Lauztajām priedēm» domājot, protams, nevienam nenāk prātā, ka tās nu priedes vien.

Sirmbārža dzeja — dzīves raibuma, kolorīta, faktūras, mīlo ačgārnību dzeja.

Dzejoli «Trotuāri»:

Un sajūt tie, vai dzīves saimnieks iet
Vai galants slīmešts korpēs zoles švīkā.

Dzi, kā aizslīd pa trotuāru vēja nesta lapa, ēvelskaida, šloderis-loderis! Sprauns tonis, žirgta intonācija. Vēlāk Vozņesenska «Gaismas gadu» (1968) atdzejojums, kuru piedāvāju Jānim veikt, būdams tulkotās dzejas redaktors «Liesmā», vēl vairāk palīdzēja atraisīt Sirmbārdi šo skanisko stihiju.

Sākuma Sirmbārdī ienāk pretstatu rehabilitācija. Ak, kādu enerģiju vajadzēja, lai to vispār panāktu!

Uldis Leinerts tobrīd:

Manas lūpas pazīst
Cetras svētākās cilvēka garšas:
Asiņu,
Asaru,
Sviedru
Un mātes piena.

Jānis Sirmbārdis:

Mana mute ir jutusi
Sāļu, saldu un sūru,
Piparotu un sāļu.
Un tāpēc man nāsis
Kutina priēžu smarža,
Kad tuvumā nav ne priedes,
Reibina vibotņu trakums,
Kad nav ne vibotnes.

Sirmbārdis meklē spēka pielikšanas punktu, bet nojautis, ka viņa koloritais ieraudzījums, drastiskā uztvere, mīlas apreibums svētīgs pats par sevi — līdz pašvērtībai —, viņš vēl nav. Vēl viņš piedalās kopīgo tēmu individuālā izstrādē.

Ar laiku Sirmbārdis sāk klāt vaļā savas laucinieciskās saknes. Devītais vilnis — āboliņa klēpis viņu iesviež siena pantā. Un, kā Montai Kromai ienaidnieka lodes liek tuvplānā ieraudzīt ierakumu un no turienes sākas viņas tuvplāna redzēšana, tā ar iekrišanu siena pantā «Dienu bitēs» sākas īstais Sirmbārdis.

Imants Auziņš uzsver Jāņa Sirmbārža liroepiķa talantu. Jā. Bet, ja liroepikā lirisms pieklust, no atvēziena paliek vien skelets. Lirisms nav tik daudz poēmas miesa, cik pulsācija, temperatūra.

Savā laikā Jānis Sirmbārdis:

Es — purva strazds. Un purva strazda dziesma
Ir vienīgā, ko protu dziedāt es.

Paldies dievam, ka viņam nebija taisnība. Nekāds purva vien strazdiņš no Sirmbārža nesanāk. Bet dabīgā pašizciņa vainagojas ar rezultātu, ar ceļu uz savu balsi.

Ar mīļu drastiskumu aizsākas vesels cikls Sirmbārža pārejošās ikdienas uzzīmējumu. «Jūlija svētdienā Univer-sālveikalā» meitenes kārām acīm:

Nārām —
tām tik ir dzīve!
Vareni dzīvo
nāras! ...

Majakovska trepīte, roberttroždestventiskais apgalvojums te jaukā, ironiskā pasmaidā. Bet tas Sirmbārdi neaiznes uz sarkasmu — šis strādā negaidītam lirismam:

plīvojot kleitām,
aiziet
viņa meitenes,
meitas,
meitiņas ...

Sabiezināta dzīvesmīla kā talantam piemītoša, grūti definējama, varbūt pat nedefinējama sastāvdaļa parādās vai ik viņa dzejolī, gaišs hedonisms, ko Eriks Ādamsons savlaik pieskaitīja pie neizbēgamām latviešu nacionālā šarma sastāvdaļām.

Ļevs Tolstojs jokojis, ka dzejoļu sacerēšana viņam liekoties līdzīga šādai nodarbei: iedomājieties, viņš teicis, cilvēku, kurš iet aiz smaga arkla, pa ceļam vēl uzdan-codams. Ļev Nikolajevič, bet tas taču Sirmbārdis!

Drastiskā dzīves karuseļa fiksējumos gadās pa feļeto-niskai rindai, bet ir arī pilnīgi klasiski pateicieni — kā domugrauds par modi:

Jo, kā labi apliecina
ilgu vērojumu prakse, —
kas bij čāčiņa iekš mini,
tā būs čāčiņa iekš maksī.

Kaut arī Sirmbārdis apgalvo, ka reizē ar lauku zēnu viņā ir arī pilsētas bērns, viņa pilsētnieciskais slānis, kā teiktu Skujiņš, vēl gauži plāns, un Rīgas ēvergēlības un drastiskumus viņš redz kā kārtīgs laucinieks — savā-dus, aizraujošus, ar dzīvu, nenotrulinātu interesi.

Sāp «bērzam urbju saplosītā miesa», saule ir «kā dzel-tena medus pika augstu pār galvām». Rīta rasu viņš aicina mirdzēt «uz vainaga kapsētā, / Kad asaras jau nožuvu-šas». Sirmbārža paradoksi nereti balansē uz īsta karā-tavu humora robežas:

Ak, liktens bieži maldās tumsā aklā
Un taisno tiesu netaisnīgi spriež —
Kad dzīvot gribi, mauc tev cilpu kaklā,
Kad gribi kārties, cilpu pušu griež.

Dzi, uz mūsu sociālo, nacionālo vispārcilvēcisko ētisko kritēriju pieklusinātības fona cik spalgi skan:

Neliešus pat nāve pretī neņem —
Smago nastu negrib plecos kraut,
Ļauj, lai sten zem viņu soļiem zeme,
Dvēseles lai viņu pirkstos raud.

Viņu mēles asāk kož par rīksti.
Siržu vietā — ķirmju sagrauzts koks.
Tomēr dzīvības tiem sikstin sikstas,
Jo tie citus savos kapos rok.

Nesaudzīgi, precīzi, patiesi, bez tās lēnganās vispiedošanas un visatļautības, ko tik ieziepēti šobrīd mēģina par vērtību iedabūt.

Lasu Sirmbārdi — un prātā nāk Heinriha Bella vienkāršo lietu un darbību apoteoze — iet pēc piena, skatīties ugunī, darīt ikdienišķāko — un laimīgam būt; nāk prātā Brehta pēdējais dzejolis ar visvienkāršāko cilvēka vēlmju, labestīgo darbību uzskaiti. Vispirms polemiskās divkaujās ar sevi, it kā ar iespējamu oponentu cīnīdamies, nonāk pie šo vienkāršo darbību, parādību gaišas un liriskas atklāsmes Sirmbārdis.

Laika gaitā aug Sirmbārža mērķtiecība, labākajos dzejoļos stihiju nepazaudējot:

Sonakt būs salna. Es to zinu un jūtu.
Dzirdu, ka vējš aizmiegs upmalas apsēs un kārklos.
Zvaigžņu miljoni zemei ledainus skūpstus sūta
Un ar trīsošu gaismu laukus un bīrztalas pārkļāj.

Sonakt būs salna. Man lēni uz krūtīm jau gulstas
Ledus kristālu miers, kam prieki un sāpes sveši.
Un kā ābele dārzā, kam āboli noņemti, mulstu,
Kad dienas kā zari, kam augļi ir zuduši, plešas.

Sonakt būs salna. Jau sidraba stīgas pār pieri
Aizvijas baltas kā ragavu slīdes no kalna.
Dvēsele notris un sastingst divainā mirā.
Sonakt būs salna. Sonakt būs salna.

Draudīgā priekšnojauta, bez histērijas, cilvēka cienīgā priekšnojauta izteikta nežilbinošiem, bet ļoti saviem izteiksmes līdzekļiem.

Izjūta neiestieg žēlabainā atskatā uz sevi no ārpuses. Tai dubultajā, visai modīgajā grāmatvedībā, kas nereti signalizē par nespēju noturēt lirisko pārdzīvojumu spriegumā vai arī par šī pārdzīvojuma nepietiekamību.

Sirmbārža elpa ... Ne dzīves nodzīta aizdusas elpa, bet cilvēka elpa, kas nepieķāpīgi iet uz mērķi.

Izmēģinājis gan panta formu, gan instrumentācijas visādības, Sirmbārdis ļaujas izteiksmes diktātam — jo, kad būtiskais samilst līdz dzejas izpausmei, atrodas i īstā forma, i izteiksme. Doma, izrādās, nobriedusi tēlā, un arī instrumentācijas ērģeles strādā, kā nākas. Tā ir vienlaikus piedzimšana, kad viss izverd vienlaik ar karstu domu, dvēseles magma stingst jūsu sirdspriekšā.

Sirmbārdis pieder pie tiem cilvēkiem, kas grūtiem laikiem nesīs cauri sociālu, arī nacionālu optimismu. Neuzspēlētu, neizspēlētu — bet ar ik vērojumu, tēlainības ievirzi un risinājumu apmaksātu.

Skatos 87. gada piecdesmitgadnieku sarakstā un domāju — kāda plejāde! Liekas, ka daba it kā kaut ko kompensē — radījusi un saglabājusi cauri karam, bēdām, mokām, slimībām, sadursmēm tos cilvēkus, kas šobrīd kļuvuši par mūsu intelīģences pamatu, garīgā toņa devēju.

Protams, dinamisks bijis laiks — cerību pilns pēckarš, atsviedieni un grūtības, cerīgais atkusnis un ... visai dziļa stagnācija.

Un ... atkal jauns cerību vilnis. Un tomēr laimīga paauzde, kas varējusi dzejā, literatūrā strādāt nu jau divdesmit piecus, trīsdesmit gadus.

Netraucēti? Nekādā ziņā. Ar lielu pretdarbību, bet tā nostiprināja ne tikai mugurkaulu pašiem cilvēkiem — radīja arī elektrizētu atmosfēru, uzlādēja tos, pilnvaroja strādāt, padarīt daudz ko tādu, ko vēl šobrīd pārbūves un atklātības apstākļos ne vienam vien gribētos nobāzt vēsturē, aizmirstībā, atzīt par spēkā neesošu.

Lielas šibrīža dzejas daļas situāciju iezīmē Ivans Dračs:

«Saudzē sevi mūsu dzejnieki. Nepiepilda savu vārdu ar asinīm, karstu elpu. Dzeja kļūst pārāk «profesionāla». Dzejolis cenšas taisīt meistarīgi, labā kvalitātē, kā labā kvalitātē izpilda kādu darba uzdevumu. Apzinīgums ir nepieciešams jebkuram meistaram, bet dzejā visupirms ir vajadzīgs sprādziens, eksplozija. Ja dzejolis nav dvēseles eksplozija, ja dzejolis nav notikums, kaut vai tavā paša liktenī, tas nekļūs par notikumu arī priekš citiem.»

Uz Sirmbārdi tas neattiecas. Sāpīgi kuras tāda dzejas krāsns — kārtīga mūža daļa arī aiziet skaistajās liesmu spēlēs. Bet šai dzejas krāsnij ir pastāvīga temperatūra.

Vārda pievilkšanas jauda

Par Zigmunda Skujiņa prozu

«Īsta māksla nav iedomājama bez spējas piesaistīt, bez tās neredzamās dzirksteles, kas, ielēkdama nervos, izsit mūs no vienaldzības,» raksta Zigmunds Skujiņš savas stāstu «Izlases» (R., 1986) ievadā. (Sērija «Skolas bibliotēka».)

Rakstnieks lasītāju un kritikas uzmanību saista nu jau vairāk nekā trīsdesmit gadu, un dažādi viedokļi dzirksteles met vai ap katru viņa darbu.

Iesācies piecdesmitajos gados, kad rakstnieka nokļūšanai «visaugstākajos» plauktos bija vajadzīga galvenokārt atbilstoša tematika, bet literārās meistarības jautājumus varēja uzskatīt par lieku formālismu, Skujiņa prozaiķa ceļš ir gan šā, gan tālāko vēstures brīžu tieši un netieši ietekmēts, tāpat kā laiks uzlika savu zīmogu tādu spilgtu talantu kā, piemēram, Miervalda Birzes vai Ēvalda Vilka daiļradei. Laiks ir gan lāvis un aicinājis, gan liedzis un diktējis, šīs paaudzes literāros likteņus nereti vērsis patiesi dramatiskus. Piecdesmitajos gados Skujiņu kritizēja par stāstiem «Tragēdija» un «Vienas nakts hronika», saskatot tajos dzīves nomelnošanu, autora partijiskas nostājas trūkumu, idejiskas kļūmes utt. Tagad varam tikai minēt, cik lielā mērā šie pārmetumi ietekmēja jaunā prozaiķa estētisko ievirzi (man tomēr šķiet, ka arī šādos gadījumos rakstnieks nav jāuzskata tikai par apstākļu upuri), taču viens gan jāsaka — rakstnieku tapšanas ceļi nav ne iztaisnojami, ne vienkāršojami, un, kaut arī Skujiņa paaudzei tie nebija varbūt tik traģiski kā citai, sociālais pieprasījums un pasūtījums tai ne vienmēr izrietējis no tālredzīgas kultūras politikas, no dziļas humanitāro vērtību apziņas un tātad arī literatūras jēgas un sūtības izpratnes.

Bet subjektīvi Skujiņam viņa rakstnieka likteni būtiski noteikusi, manuprāt, viņa pārliecība par prozas vārda iedabu un optimistiska dzīves uztvere.

Lai cik nelabvēlīgs radošai domai būtu bijis dažs labs laika sprīdis, rakstnieks, liekas, nekad nav lāvies pesimismam, bet nepārtraukti un netlaidīgi strādājis (jā, arī laika garam atbilstošās atvieglinātās intonācijās, «For-narīnu» V. Melnis savulaik nosauca par atklāti konjunktūrisku un shematisku darbu — LM, 1971, 6. dec.), jo agri apzinājies, ka prozā «dzīves atspoguļošana» notiek ar **vārda mākslas** līdzekļiem, ka proza ir **vārda māksla**, kas prasa milzīgu un pacietīgu darbu. Ne velti savu literāro gaitu sākumā, kā rakstnieks pats atzīst, viņš aizrāvēs ar divdesmito trīsdesmito gadu latviešu rakstniekiem — savdabīga stila, izteiksmīgas un efektīgas formas meistariem. «...ir zināms pamats domāt, ka ar saviem piecdesmito gadu darbiem esmu vedis tālaika stāstu atpakaļ pie latviešu tā sauktā ornamentālā stāsta tradīcijām, kas pirmajos pēckara gados dažādu iemeslu dēļ bija piemirsušās. Apzīmējums «ornamentālais stāsts» šajā gadījumā jāsaprot kā tā virziena vispārinājums, ko prozā savā laikā pārstāvēja Eriks Ādamsons, Mirdza Bendrupe, Aleksandrs Čaks un citi. Man šķiet svarīgi, lai stāsts ne tikai precīzi atklātu autora domu, bet arī izdarītu to spilgti un bagāti. Ar negaidītām metaforām un neikdienišķām krāsām,» Skujiņš raksta jau minētās «Izlasses» ievadā «Manas pārdomas par stāstu». Vērtējumos viņa rokraksts salīdzināts ar Jāņa Ezeriņa, ar Anšlava Egliša rokrakstu — viņus sarado valodas dzirkstīgums, frāzes elegance, asprātīgums, domas atšperīgums.

Tajos «tālajos laikos» sācis, Skujiņš kopj vārdu — rakstnieka vienīgo darbarīku — nenoguris, prasīgi un rūpīgi, gribas teikt — azartiski, kopj vārdu ar dziļu pārliecību, ka formas un satura jautājumi literārā darbā pastāv kā nedalāms veselums, ka tieši šis veselums, šī nedalāmība ir literatūras kvalitātes mērs, dzīvības garantija.

Rakstnieks bez sava stila (kā šaurākā, tā plašākā nozīmē) nepastāv, bet savu stilu nevar radīt, apejot prozas vārda limeni. Vairāk nekā trīsdesmit gadu literatūrā strādādam, Skujiņš radījis savu prozas valodu, lakonisku, precīzu, spriegu un krāsainu, tiešais teksts tajā nereti līdzinās vīrs ūdens esoša aisberga daļai. Bet mākslā, kā zināms, suģestīvi iedarbojas neredzamā, «tas, kas

starp rindām». Šajā neredzamajā daļā varbūt arī slēpjas viens no cēloņiem kritiskās domas dzirksteļošanai ap Skujiņa darbiem.

«Ir taču vispāratzīta patiesība, ka lielumu literāram darbam piešķir emocionālā lādiņa spēks, domu bagātība, konstrukcijas mērķtiecība, vārda piesātinātība, mākslinieciskā blīvuma koeficients: noliec savu zeltu uz galda tīrā veidā, vienalga, vai tie sīki vērduņi vai bieži, smagi dālderī, nespied tos izlasīt no pelavu kaudzes.» (Skujiņš Z. Zibens locīšana. R., 1978, 90. lpp.)

Rakstnieks savu zeltu tiecas nolikt tīrā veidā.

Tādi stāsti un noveles kā «Dzimtene», «Novele par Cingizhāna zirgu», «Gladiatorī», «Pietā», «Neikens iet uz Roperbekiem», «Vienas nakts hronika», «Karjera», «Ar puķi pie cepures», «Lielā zivs» ar mākslas darba elpas — intonācijas vienreizīgumu, psiholoģiskā raksturojuma dziļumu, parādību filozofisko tvērumu pieder pie labākā, kas pēckara latviešu literatūrā radies šajos žanros (tajos prozaīka meistarības mirdzums vienmēr vairāk krīt acīs). Tie līdzās Reginas Ezeras, Miervalda Birzes, Evalda Vilka, Alberta Bela, Andra Jakubāna, Vladimira Kaijaka un citu devumam godam var pārstāvēt mūsu rakstniecību cittaute kultūras kontekstā.

Jā, Skujiņš ir spožs stilists, kritika to ne reizi vien vienprātīgi atzinusi, stilists, kurš daudz domā par savu darbu lasāmību, uzskatīdams, ka autoram jāatbild par to, lai lasītājs nenoliktu grāmatu sānis, līdz galam neizlasījis, lai literatūra būtu konkurences spējīga, kad tai blakus darbojas (skaļi dārd) mūsdienu masu komunikācijas līdzekļu un izklaides industrija. Tāpēc prozaīkim jābūt ne tikai raksturu meistaram, kas ir prozas pamatu pamats, bet arī sižeta meistaram. Skujiņam šīs prasmes netrūkst. Bet te viņa spēks var vērsties pret viņu pašu. Skujiņa sižets rautin rauj uz priekšu, taču Skujiņa prozas vārds prasa uzmanīgu lasītāju. Vārda piesātinātība atveras tikai vērigam lasītājam, uzmanīgam un zinošam. Ir jāuztver mājiens, kas raisa asociācijas, kas virza noteiktā emociju un domu gultnē. Ja mājiens netiek uztverts, teksts slid garām skujiņiski elegantā vieglumā. Paņēmis sižeta virskārtu vien, lasītājs pārmet rakstniekam virspusību un vieglumu. Vai vainīgs tikai lasītājs? Vai mazliet vainas nav jāuzņemas arī rakstniekam, apzinoties, ka viņa vēstītprīeks provocē lasīšanu aizgūtnēm, bet viņa prozas vārda aisbergi, tēlainības lakonisms, noklusējumi prasa

apstāšanos? Varbūt noklusējumi ir par lieliem un tāpēc tiem vairs nav iedarbes spēka? (Starp citu, presē jau ieskanējušās bažīgas balsis par lasīšanas primitivizēšanos — lasītājs it kā tiecas tikai pēc publicistiski tiešas, viennozīmīgas informācijas, prozas — vārda mākslas — valodu vairs negribēdams vai nespēdams uztvert un izjust.) Diemžēl zaudētāji ir abi — rakstnieks, kura vārds nav sadzirdēts, un lasītājs, kuram tas pagājis garām.

Uz neizlasīta teksta pamata, šķiet, radusies arī dažlaba diskusija, īpaši par romāniem. Taču tas ir tikai viens no iespējamiem diskusiju cēloņiem, bet strīdas par Skujiņa gandrīz nepārtraukti — nez vai latviešu prozā ir vēl kāds autors, kura darbi tā uzkurinātu kritikas un lasītāju attieksmi, turklāt no viena galēja punkta līdz otram.

Lūk, «Kailumam» (1970) kritika pārmeta sabiedriski nozīmīgu problēmu trūkumu, Valmieras iedzīvotāji uztraucās par pārāk tumšiem toņiem romānā tēlotajā mazpilsētā. Republikas rakstnieku VI kongresā Kārlis Krauliņš atzina, ka gan Zigmunda Skujiņa «Kailuma», gan Dagnijas Zigmontes «Fragmenta» «galvenie tēli mums palikuši sveši, vienaldzīgi, neierosina mūsu domas», ka abi romāni ir «kritiens jūtāmā tukšumā», «cilvēku raksturu un personību analīze te sašaurināta līdz uzkrītošai vienpusībai, varoņi izolēti no darba, no kolektīva, no domām par dzīvi (ši vārda plašākajā nozīmē)» (LM, 1971, 29. maijā). Harijs Hiršs rakstīja: «...romāns pietuvojas ļoti būtisku, šodienas cilvēku dzīvē svarīgu problēmu risinājumam. Lielākoties tomēr — tikai pietuvojas, ļauj apjaust tās, bet kaut cik izvērstāku atsegsmi, analīzi nedod, gluži otrādi — ar paprāvu likumu apiet vai katru vietu, kur būtu jāpieskaras tēlotās dzīves un cilvēku raksturu dziļākam skaidrojumam, bet, kad tas nekādi vairs nav iespējams, vienīgi pāris teikumos komentē notikušo.» (LM, 1971, 6. nov.) Ar visām iebildēm Hiršs atzīst «Kailumu» par jūtamu pavērsienu rakstnieka daiļradē, Dagnija Zigmonte — par «veiksmīgu meklējumu», kurā «rakstnieks vērsis mūsu uzmanību uz veselu dzīves parādību grupu, sabiezinājis tās cilvēciskās īpašības, kuras viņu satraukušas, — vai tas ir vai nav autora panākums?» (LM, 1972, 20. maijā). Vizbulis Bērce izdevniecības iekšējā recenzijā, kopumā pozitīvi vērtēdams romānu, tomēr secina, ka «priekšplānā paliek tikai šis veikli izstrādātais, viegli pasniegtais notikumu savijums» (Bērce V. Tas ir arī mans liktenis. R., 1976, 120. lpp.). Savukārt Broņislavs Tabūns:

«Aiz ārējā fabuliskā viegluma un sižetiskās intrigas romānā ieslēpta nopietna saruna par īstumu un patiesīgumu cilvēku attiecībās...» (K, 1971, № 7, 150. lpp.)

Par «Virieti labākajos gados» (1975) centrālā literatūras avīze publicēja divus viedokļus: «Modernizēts varoņa modelis» un «Kritikas modeļa, varā» (Ļit. gaz., 1978, 13. martā). Vērtējumi svārstījās plašā amplitūdā, no tādiem kā «shematisks ražošanas romāns» (Tevekeljana D. — Novij mir, 1979, № 3, 249. lpp.), rakstnieks nav «izpratis lielo un sarežģīto kolektīvu. Sajaucis uzņēmuma struktūru un darbinieku funkcijas (! — I. K.)» (VEF inženiertehnisko darbinieku sarunā. — LM, 1975, 12. jūl.), kopumā noraidošiem (Dedkovs I. — Družba narodov, 1976, № 10, 244. lpp.), līdz J. Petrovska atziņai, ka romāns ir rakstnieka labākais darbs (grām.: Скуинь 3. Насота. М., 1982, с. 614). Līdz A. Šuteris: «Domāju, ka šādiem romāniem — ar tik smalku ironisku stilu, kur t. s. autora pozīcija, kaut gan ļoti skaidra, ir izprotama tomēr ar zināmu iedziļināšanos, jo nav te tieši un atklāti pateikta, — vajadzētu būt vairāk.» (LM, 1976, 17. janv.). Līdz ar A. Jakubāna: «Kritiķi pārzina strukturālās un citas analīzes metodes, bet viņi neprot cilvēciski atslēgt grāmatu, viņiem pietrūkst gluži cilvēciskas un sirsnīgas pieejas literatūrai. To pierādīja arī Z. Skujiņa romāns «Virietis labākajos gados» — par vienkāršu darbu, par to, kādā veidā tiek komutēti sakari, kā cilvēki saprotas savā starpā. Bet kritiķi meklēja romānā to, kā tur nebija.» (C, 1978, 26. maijā.) Utt., utt.

Viedokļu polaritāte tiek izturēta. Lūk, grāmatā «Mūsdienu latviešu padomju literatūra. 1960—1980» (R., 1985) Jānis Kalniņš raksta: «Cilvēks un sociālā vide — cilvēka rīcības sociālais sakņojums Z. Skujiņa īpaši nesaista.» (17. lpp.) Bet Astrīda Skurbe: «Rakstnieka uzmanības centrā ir cilvēka un laikmeta savstarpējo attiecību mehānika. Šim virsuzdevumam pakļauta arī raksturu atklāsme, un lielāka nozīme ir varoņa sociālajai situācijai, rīcībai, dialogam un portretam, nevis ārēji nepamanāmām dvēseles kustībām. Z. Skujiņš centrē uzmanību uz darbību, tās sociālajiem cēloņiem un rezultātiem.» (382. lpp.)

Šī konspektīvā un raibā izteikumu aina kaut kādā mērā varbūt raksturo prozaīka daiļradi un kritisko un sabiedrisko domu, vismaz ieskicē lielo attieksmes dažādību. (Ar šo izteikumu kolāžu gribēju arī atgādināt pagātni — pavisam nesenu pagātni, jo literārā prakse diemžēl rāda,

ka vakardiena tiek aizmirsta ļoti ātri un «pašreizējā brīža» kultūras slānis ir bezgala plāns.)

Un tomēr — kas īsti pamatā šai spējai radīt tik asu reakciju? Rakstnieka estētiskie principi, dzīves izjūta, cilvēka koncepcija? Varbūt psiholoģiskās redzes asums, aizsteidzoties savam laikam, sabiedriskajai domai pa priekšu («Vienas nakts hronika», «Kailums»), vai nostāšanās zināmā opozīcijā («Virietis labākajos gados», «Jauna cilvēka memuāri»), neierasti žanriskie meklējumi («Gulta ar zelta kāju»)? Varbūt dažādu motīvu sajaukums, kurā galvenais tomēr ir spilgts prozaīķa talants, vārda pievilkšanas spēks?

Profesionāls azarts, cīnoties par strādīga vārda enerģiju, un artistiska pasaules uztvere — tās, manuprāt, ir Skujiņa personības zīmes. Rakstnieka darbos pati noteicošākā ir vitāli optimistiskā stīga, artistiskuma un ironijas spēcīgā, tā laužas cauri arī dramatiskām un traģiskām intonācijām. Viņa simpātijas pieder enerģiskiem un darbīgiem cilvēkiem. Jautāts par to, kas ir Turlavs un Tenis — strādnieki vai inteligenti, vai mūsdienu strādnieku šķiras inteligenti pārstāvji —, Skujiņš atbildējis, ka, viņaprāt, cilvēki dalāmi tikai garīgi aktīvajos (vienalga, kur viņi strādātu un ar ko nodarbotos) un garīgi kūtrajos. «Garīgās kūtrības galvenās pazīmes ir jaunrades nespēja, nevēlēšanās savas zināšanas paplašināt un dažkārt arī kādas divainas frāzes lietošana: esmu vienkāršs padomju cilvēks.» (Zibens locīšana, 137. lpp.) Optimisms izpaužas darbīgumā, taču sacīt, ka garīgi aktīvais cilvēks būtu Skujiņa varonis — kā sakām, ka Viļa Lāča varoņi ir stiprie cilvēki, Visvalda Lāma — savrupceļa gājēji vai šobrīd Aivara Kalves — mūsdienu vidējās paaudzes pagurušie nevaroņi, — domāju, nevar, viena varoņa tips rakstnieka darbos nevalda, valda intonācija — cērīga apliecinājuma intonācija. (Starp citu, vai tā nav likumsakarīga un dramatiska situācija, ka pašlaik mūsu jauniešiem prozaīķiem grūti sevi rast ticību apliecinājumam ar labo un viņi sevi piesaka galvenokārt kā talantīgi noliedzēji?)

Apliecināt, protams, var arī ar noliegumu, vidējās paaudzes prozaīķu vidū šādā ievirzē spoži strādā Andris Jakubāns. Taču Skujiņam šāds ceļš, kā redzams, nav tuvs. Raksturu daudzveidību? Jā. Raksturu nevienadabīgumu? Jā. Bet izteikti satīriskus vai sarkasma iekrāsotus negatīvus tipus Skujiņa darbos sastopam pavisam reti.

Varbūt te izpaužas prasme komisko un dramatisko sabalansēt kā uz naža asmens, varbūt arī tā izpaužas rakstnieka optimistiskā daba, labvēlīgais skats uz cilvēku? Var iebilst, ka rakstnieks tādējādi tomēr sašaurina savu tēlu pasauli, kritikā reizēm ieskanas doma, ka Skujiņš neuzņemas vissmagākos uzdevumus, kurus viņa talants spētu nest, tiek izteiktas šaubas, vai optimisms neļauj slīdēt pāri dzīves dramatismam, nerobežojas ar virspusējību, vai mākslas patiesība nerunā pretim dzīves patiesībai. (Šo rindu autore ir rakstījusi, ka Skujiņš spēj būt ļoti dažāds — tāds, kas dziļi rok tautas un cilvēka esību, un tāds, kas šarmanti risina ne pārāk grūtus uzdevumus.) Vai šādi izteikumi ir netaisni pret rakstnieka personību, viņa estētisko iedabu — īsti atbildēt var tikai rakstnieka paša sirdsapziņa. Man arvien vairāk un vairāk liekas, ka literatūras kopīgo mērķu un pienākumu vārdā — turklāt būtiski nepieciešamu mērķu un pienākumu vārdā —, ilgodamies pēc tā, kā mums nav — un mums, piemēram, tik acīm redzami trūkst vērienīgas sociāli analītiskas prozas par mūsdienām —, īsti nenovērtējam to, kas mums ir. Nenovērtējam personību savdabību, kas taču ir lielākā vērtība, literatūrā ne ar ko neaizstājama bagātība (pat ja nāktos atzīt, ka savdabība izaugusi ne tikai no rakstnieka talanta, bet arī no apstākļu diktāta). Tikai personības suverenitātes radīta taču ir tāda pasaule kā Reginas Ezeras proza, kurā Sieviete, Daba un Dzīvība nāk mums pretim neatkārtojamā intonāciju bagātībā, kā Miervalda Birzes traģiski izsāpētā un ironiski rezignētā atziņu pasaule, kā Visvalda Lāma raupji tēstā realitāte vai Alberta Bela romāniskās domas augstie un poētiskie lidojumi, cilvēka un tautas dzīvības āderes sargājot, kā Margēra Zariņa grotesku spirtums un atbrīvotība vai Zigmunda Skujiņa stiprais dzīvestiecīgums. (Un tad es domāju — varbūt tieši šīs personības suverenitātes vārdā nevajag, teiksim, no Aivara Kalves vēlēties vairāk, nekā viņš šobrīd dara, lai rakstnieks nodarbojas ar saviem sadzīves grūtībās sapinušamies un sevi vairāk vai mazāk pazaudējušiem nevaroņiem, gan jau šo darbalauku viņš atstās, kad jutīs to izsmeltu, varbūt tas nemaz nav radošs strupceļš, bet kaut kāds meklējumu «burvju aplis» un vienu reizi mākslinieciskās domas inerce aizsprosts tiks pārrauts. Varbūt nevajag arī gribēt, lai Andris Kolbergs sava talanta latīņu estētiskā pilnīguma ziņā paceltu vēl augstāk... Un tomēr tā ir retorika, jo

patiesi radošs cilvēks nemaz nevar nemeklēt jaunu «pārvaramu neziņu» un tā jāmeklē arī kritikai.)

Kas notur tik stipru Skujiņa optimismu, ticību labajam, ticību dzīvei un cilvēkam? Manuprāt, viens no atbalsta punktiem ir vēsture. Laika mācība. Vēsture izkristalizē vērtības, tā ir atskaite mērs šībrīža aktualitātei un mainībai, vēsturē vispārcilvēciskais un mūžīgais ieraugāms nepārsūdzamā skaidrībā. Cauri ciešanām, zaudējumiem un sakāvēm vēsture apliecina tautas vitalitāti. Vai pati gadsimtu jūgu pārdzīvojušas tautas pastāvēšana nav vislielākā ticības zīme, optimisma liecība? Jā, Skujiņš kāri tver sava laika mainību cilvēku raksturos un attiecībās, taču, gadiem ejot, šķiet, arvien spēcīgāk visam līdzās jūt vēsturi. Varbūt arī tāpēc mūsdienu pilsētas ritmos ieaugušais un aktualitātes alkstošais rakstnieks ik pa brīdim tieši pavēršas pret pagātņi, un tad top tāda novele kā «Neikens iet uz Roperbekiem», top «Sunākstes elēģija», Vējagalu leģendas «Gulta ar zelta kāju» vai stāsts «Ar puķi pie cepures» ar satriecošu atskārsmi — jā, traģiskas ir pagātnes kļūdas, pārpratumi un maldi, bet vai mazāk traģiska nav to atkārtotāšanās iespējamība, jaunajai paaudzei tik pašpārliecināti ejot veco traģēdiju pēdās?

Skujiņš uzvar tad, kad ne tikai vēsturi, bet arī dzīves piedāvātās aktualitātes suverēni pakļauj saviem mākslinieka uzdevumiem, vērienīgiem un dziļiem. Tā tas notiek, piemēram, «Lielajā zivī», darbā, kurš izaudzis uz dokumentālu faktu pamata un kurā pašas dzīves katastrofāli saasinātais cilvēka un dabas konflikts izrisinās raksturu, ētisko patiesību, konflikta filozofiska novērtējuma līmenī. Tā tas notiek «Kailumā», «Pietā», «Dzimtenē», arī citos darbos. Rakstnieka estētisko prasīgumu īpaši svarīgi man liekas uzsvērt pašlaik, kad jaušamas tieksmes literatūru pārāk tieši pielīdzināt publicistikai. (Nepadarīsim publicistiskumu par vienīgo un augstāko vērtību mēru! Jā, ir brīži, kad publicistisks dzīves patiesības vārds šķiet augstāks par visu un nepieciešamāks par visu. Un tomēr neaizmirsīsim, ka mākslas patiesības spēks nav tikai publicistiskumā, ka arī šodien autors var nākt ar savu «Zemes dēlu» vai «Balto grāmatu» un kultūras procesā, tautas dzīvē tie ir tikpat vajadzīgi kā Imanta Ziedoņa «Tik un tā».)

Zigmunda Skujiņa izslipētais prozas vārds un optimisms kā konceptuāla attieksme pret cilvēku, dzīvi un

tautas likteni kopumā ar jaunu spēku lasītāju uzrunā Vējagalu leģendās. It kā nodeldētā un banālā frāze — ticība dzīvei un cilvēkiem — patiesībā taču nav ne banāla, ne nodeldējama. Laikā, kad neticības, apātijas, skepses un pesimisma plūdi tik vispārēji un bieži, šo vārdu būtisko jēgu sargāt un stiprināt varbūt ir nozīmīgāk par nozīmīgu. Un Skujiņš to dara ar mākslinieka artistisku vieglumu un svētas pārliecības segtu nopietnību.

Attieksme pret romānu arī šoreiz ir krasī atšķirīga.

Vienu viedokli varētu pārstāvēt Regīna Ezera: «Pat ja nepavisam neesam fatālisti, dzīves pieredze saka mums priekšā, ka, tāpat kā bērns, arī katrs romāns piedzimst ar savu likteni. Dažam tas ir laimīgs, bet citam — ne, un reizumis ir pat grūti ar prātu izskaidrot: kālabad? Cerams, ka «Gultai ar zelta kāju» liktenis būs laimīgs, ka gadu gaitā zelts nevis apsūbēs, bet spožākajās vietās uzmirdzēs ar jaunu atskārtas spīdumu un romāns dzīvos ilgi, jo tam piemīt prozas darba pamatvērtība — izcils vairāku raksturu spilgtums. Tā ir tāda manta, kas nenoveco.» (LM, 1985, 8. febr.) Otru — Anita Rožkalne: «.. vēstījumā dominē bezkaislīgs skatījums. (..) centrālie tēli ir shēmas kādam noteiktam darbības veidam.. (..) raksturu atklāsmei Z. Skujiņš veltījis visai maz vērības, hronikas autors pārstāsta varoņu dzīves gaitas, uzmanību pievēršot ārējiem notikumiem, jūtas nosaucot, liktenus savstarpēji krustojot un savijot kā auklīņas mezglotumā. Šeit ir jāpiebilst, ka romāns uzrakstīts talantīgi, to lasīt ir viegli un patīkami, jo **raksturu spilgtums** (pasvītr. mans. — I. K. Kā tas saskan ar iepriekš teikto?!) saista uzmanību, bet grūti uztaustīt tos motīvus, kas daudzu cilvēku gaitu vesela gadsimta ilgumā.. saistītu ar šodienas problēmām: vēstures shematiska ilustrācija vai konspekts nespēj izraisīt **emocionālu** (aut. pasvītr.) atbalsi. ..tas ir mitoloģiskā romāna izejas punkts, ko proponē rakstnieks. Tomēr arī mitoloģiskam romānam raksturīgā vispārcilvēcisko likumsakarību uzslāpoējuma, nacionālā tipa bāzes, visaptverošas pasaules ainas, tās elementu saistības un atkārtojamības Z. Skujiņa romānam trūkst. (..)

Vai tautas vēstures pārvēršana par vēsturisku pastkaršu sēriju ir vēlama literārā darbā — tas gan ir diskutējams jautājums.» (RB, 1985, 12. maijā.)

Manuprāt, «Gulta ar zelta kāju» šobrīd ir rakstnieka galvenā grāmata, uz kuru iets vairāk nekā trīsdesmit gadu. Iets prozaiķa meistarībā un dzīvesgudrībā. Romāns beidzas ar izaicinoši vitālu akordu — savam ticības un cerības liecinājumam Skujiņš ir neslēpti uzticīgs (starp citu, vai tas kopumā nav raksturīgi visai piecdesmitgadnieku-sešdesmitgadnieku paaudzei — arī Ilzei Indrānei, arī Regīnai Ezerai, arī Harijam Gulbim un citiem?).

Atgriežoties pie domas par literatūras kopīgajiem uzdevumiem un to saskaņu vai nesaskaņu ar katra rakstnieka atšķirīgo estētisko programmu, jāsaka — bīstama te ir tiklab šo attieksmju vienkāršošana, kā varmācīgi uztiptumi, prasīguma un cieņas trūkums pret visiem kopā un katru atsevišķi. Un taisnība būs bijusi Edgaram Damburam, kas pārmeta kritiķiem (vārdā nesaucot, arī šo rindu autorei), ka viņi izvirza teoriju par lielu sociālu problēmu mākslu un tad meklē trūkumus Regīnas Ezeras romānā, tādējādi neatklādami šīs «augstvērtīgās prozas» būtību (LM, 1980, 22. aug.). Varbūt arī Skujiņu vajag vairāk slēgt ar to atslēgu, kas atrodama viņa paša darbos un ko viņš nepārprotami vēlreiz iedevis rokās esejā «Mans Eriks Ādamsons», runādams par Ādamsona stila īpatnību, rakstnieka «brīnumaino spēju oficiālajā histērijā saglabāt savu apcerīgi smaidīgo pasaules skatījumu».

Vai tad uz Zigmundu Skujiņu nevar attiecināt par Ādamsonu teiktos vārdus, ka viņa «gudrajā un delikātajā sabiedrībā ir viegli un patikami, viņš neuzmācas ar pamācībām un tiepīgu moralizēšanu, bet prot pasmaidīt saprotošā un labvēlīgā ironijā»?

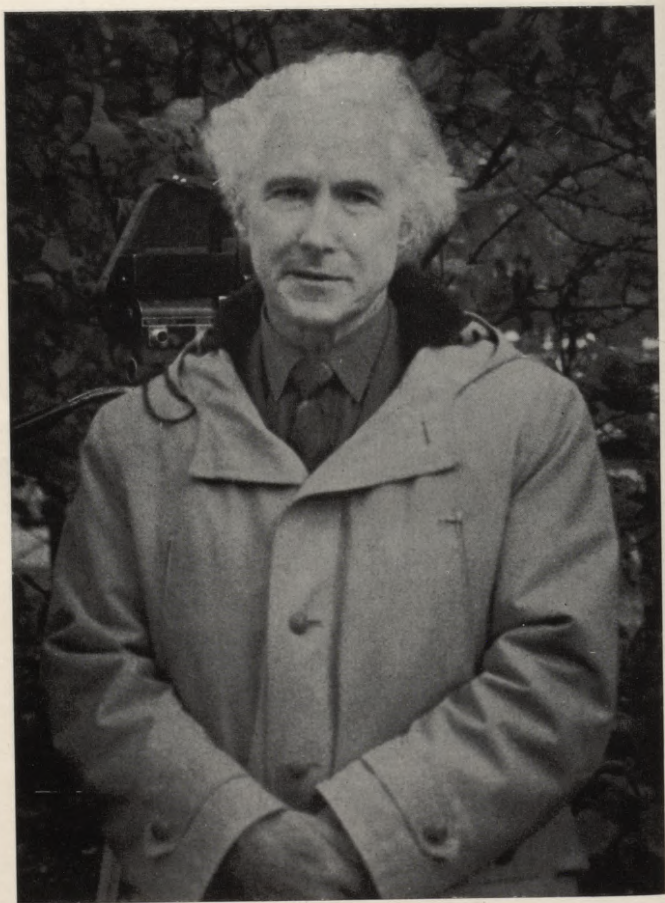
«Kad es lasu Zigmunda Skujiņa prozu, es nevilšus iztaisnoju plecus, jūtu sevi enerģijas uzplūdus, kļūstu neiecietīgs pret jebkuru paviršību sevi. Skujiņa prozā ir mundruma lādiņi. Kas ir tās spēka noslēpums?» jautā Aivars Kalve (grām.: Портреты. Рига, 1982, с. 360). Un pats arī atbild. Darbs. Un talants.

Tie arī rada vārda pievilkšanas jaudu.

Lit. un Māksla, 1986, 19. dec.

*Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks (1986)
Jānis Stradiņš sarunā ar tēlnieku Induli Ranku*

*Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prezidijs A. Upiša prēmija 1986.
gadā piešķirta folkloristam Kārlim Arājam par darbu kopu, kas vel-
tita Krišjāņa Barona 150 gadu jubilejai*

*Krišjāņa Barona un Friča Brīvzemnieka jubilejas sarīkojumā
Zinātņu akadēmijā 1986. gadā*

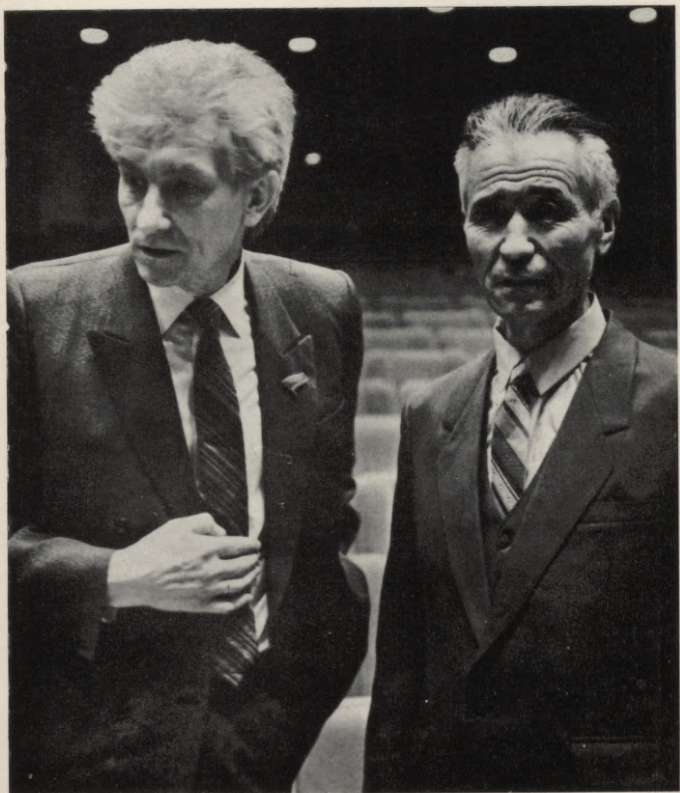
Laikraksta «Dienas Lapa» simtgadei veltītajā sarīkojumā 1986. gadā

*Jauno žurnālu «Avots» un «Родник» redakcijas kolektīvs
Andra Krieviņa foto*

*Kalnu Altaja autonomā apgabala literatūras dienās Rēzeknē
1986. gada oktobrī*

*Tautas dzejnieks Imants Ziedonis un viens no viņa «Dzejnieka
dienasgrāmatas» varoņiem Tohts Somojevs*

Kalnu Altaja literatūras dienu dalībnieki Rīgā

Tikumu un netikumu enciklopēdija daiļprozā

Par Andra Kolberga daiļradi un personību

1. Par triju gadu robežām un literatūras misiju

Bija 1986. gada nogale. Vēlreiz pārlasīju Andra Kolberga romānu «Nakti, lietū...». Tas uzrakstīts 1983. gadā. Tātad aizritējuši trīs gadi.

Vēstures dimensijās trīs gadi ir absolūts nieks, ja tajos nenotiek sabiedriski nozīmīgas pārmaiņas. Šajos trijos ir notikušas, īpaši pēdējā — 1986. Jau gatavojoties PSKP 27. kongresam, kas izvērtās par vienu no nozīmīgākajiem visā PSKP vēsturē. Mūsu sabiedrībai sevišķi vērtīgs izrādījās pēckongresa periods. Būtiskākais tajā nav sociāli ekonomisko pārkārtojumu virkne, bet tieši garīgā atmosfēra. Meklējošais gars. Demokrātijas atjaunošanās. Tiek sme pēc taisnīguma. Vēlēšanās un iespēja saukt lietas to īstajos vārdos. Atklātība. Vēršanās pret sociālajām norisēm un parādībām, kas gadiem ilgi ir kavējušas mūs iet taisnāko un tādējādi pareizāko ceļu uz mērķi. Bez savtīguma, korupcijas, aplam izprasta parādiskuma, kas sekmēja karjerismu, degradēja tautsaimniecību un bojāja jaunatni, sagraujot ticību ideāliem. Tas ir laiks, kurā partija saviem nozīmīgākajiem palīgiem ideoloģiskajā darbā — literātiem, žurnālistiem, pedagogiem — izvirzījusi neatliekamu, bet daudzo pagātnes kļūdu dēļ grūti veicamu uzdevumu — cīņu pret dualismu cilvēkā, pret izlikšanās saldajiem māņiem, cīņu par cerības vizošo zvaigzni un ticības atjaunošanu rītdienai, par mājas izjūtas neapšaubāmo svētīgumu un par galveno rītdienas ķilu — darba tikuma un atbildības izjūtas atdzimšanu.

Cilvēks ir literatūras izpētes objekts. Un dzīve tās cē-

loņsakarībās. Tā ir bijis kopš rakstītā mākslinieciskā vārda pirmsākumiem, un tā būs, kamēr pastāvēs cilvēce. Jo sarežģītāki procesi risinās dzīvē, jo redzīgākam, dzirdīgākam un, galvenais, patiesākam jābūt rakstniekam. Literātu nebeidzamais pienākums ir dzīves procesu nemītīga izpēte un sabiedrības brīdināšana par bīstamām, traucējošām tendencēm. Pienākums saskatīt tās sākumā grūti pamanāmās norises tautas sociālekonomiskajās un kultūras jomās, kam var būt tiešas vai pastarpinātas nevēlamas sekas, kuras izpaudīsies tikai pēc gadiem, kropļojot ļaužu dvēseles. Ar aplamiem ekonomiskajiem procesiem un kroplām dvēselēm mēs savus mērķus nerasnīsim un pirmās sociālisma valsts misiju cilvēces vēsturē neizpildīsim, lai arī cik subjektivistiski kāds vai kādi mūsos censtos viest optimismu. Dzīvei ir savi objektīvi likumi; kuru izpētē blakus sabiedriskajām un ekonomiskajām zinātnēm nepārvērtējama loma ir literatūrai, kas, būdama māksla, reizē ir zinātne par dzīvi un cilvēkiem tajā. Ja rakstnieks apzinās savu atbildību sabiedrības priekšā un godīgi pilda sava talanta uzlikto un paša izraudzīto misiju. Uzsveru: godīgi pilda.

Latviešu literatūrai ir laimējies. Līdz ar to mūsu tautai ir laimējies. Daudzkārt un dažādās sakarībās. Ar Tautasdziesmu. Ar Jaunlatviešiem. Ar Jauno strāvu. Ar Krišjāni Baronu. Raini. Ar daudziem mūsu dižajiem gariem pagātnē. Ar Ojāru Vācieti, Imantu Ziedoni, Ilzi Indrāni, Reginu Ezeru. Ar krietnu pulku dažādās krāsās mirdzošiem talantiem, kas strādā dažādos žanros un visatšķirīgākajos stilos, mākslinieciskajos rokrakstos.

Arī ar Andri Kolbergu.

Kādēļ tieši ar Kolbergu?

2. Mazliet vispārināti par Kolbergu

Tādēļ, ka prozaīka Andra Kolberga talanta zvaigzne mirdz spilgti un visai atšķirīgi. Tādēļ, ka Kolbergs varbūt vairāk nekā citi prozaīki ir spējis starp dzīves daudzveidīgajām izpausmēm saskatīt un savā daiļradē atainot tieši bīstamās un traucējošās tendences nesenās, vēl visai svaigās pagātnes sociālekonomiskajās norisēs un psiholoģiski pārliecinoši akcentēt, kā kļūdas tautsaimniecībā deformē cilvēkā cilvēcisko, radot sociāli bīstamas sekas. Nepretenciozi, bez īpašām publicistiskām atkāpēm un:

moralizējoši didaktiska pirksta, mierīgā, mākslinieciski pamatotā tēlojumā un psiholoģiski interesantos, ar augstu individualitātes raudzi zīmogotos tēlos un savstarpējo attiecību intriģējošā savijumā. Andra Kolberga romānos ir dzīve bez izskaistinājuma, tā tajos verd dzīva, pretrunīga, daudzveidīga, sarežģīta. Kolbergs kā urbjošs svārpsts ietiecas arvien dziļāk dzīves slāņos, izsviežot brīdinājuma skaidas sabiedrībai par to, kas tur dziļumos atrasts.

Vai viņš vienīgais? Protams, nē. Jau teicu, ka mūsu literatūrai daudzējādā ziņā ir laimējies. Varētu un pelnīti vajadzētu minēt krietni garāku to rakstnieku sarakstu, kas citos rakursos, citādos leņķos, līdzīgu mērķu vadīti, savādāk uztvēruši un atspoguļojuši dzīvi. Spilgtumā un daudzveidībā ir interesantas literatūras spēks. Soreiz mūs interesē latviešu detektīva vadošais rakstnieks.

Viņa nopelns nav tikai detektīvromāna attīstība. A. Kolbergs ir paplašinājis robežas. Žanra robežas. Un ne tikai. Arī atklātības robežas, cēloņsakarību uzrādīšanas robežas jau tad, kad tas nebūt nebija populāri.

A. Kolberga darbi nav sastapušies ar nopietniem šķēršļiem, iebildumu barjerām, ierēdņu subjektivitātes un pašlabumus sargājošas piesardzības diktētu atturību vai, kas vēl ļaunāk, noliedzošu attieksmi un aizliedzošu rīcību. Kolberga romāni allaž ir mākslinieciski profesionāli nostrādāti, tēlu rīcība psiholoģiski pamatota. Kopā ar kriminālsizēta veiksmīgu pasniegumu tas izsita no rokām ieročus arī tiem, kas nevēlējās, lai sabiedrība analītiski izvērtētu, ka noziedzības pamatā bieži ir nenokārtoti (un konkrētajā ekonomiskajā situācijā pat nenokārtojami) sociāli vai vienkārši sadzīves apstākļi. Bet rakstnieks pats lieliski bija apjautis, ka detektīvliteratūra ir nopietns žanrs, kas nopietnam rakstniekam var kalpot visnopietnāko tēmu un problēmu atklāsmei. Šī atziņa kopā ar labām psiholoģijas zināšanām un spēju ātri šifrēt ļaudis, lieliskā dzīves pazišana un gandrīz vai fenomenālās spējas pētīt un iejusties dažādās sociālās un sabiedriskās sfērās un norisēs, kontaktēties ar visai atšķirīgiem sociāliem slāņiem piederīgiem indivīdiem, arī daži personiskās dzīves samezglojumi jaunībā (te gribas teikt kādreiz populāro sentenci: dievs labi dar' ko darīdams!), dzīves izpēte un analītisks prāts — tie ir daži no faktoriem, kas lika Andrim Kolbergam apzināti «parotaļāties» ar šo saistošo un piesaistošo žanru. Andris saprata, ka tas paver plašākas iespējas nekā jebkurš cits romāna tips. Un ne-

kavējās to izmantot. Sekmīgi. A. Kolberga romāni ierauj lasītāju autora risināto problēmu lokā tieši ar teicamu dzīves, dažādu iedzīvotāju slāņu domāšanas veida un vērtīborientācijas pazišanu, spēju niansēti pārliecinoši to atklāt mākslas tēlos.

Nenoliedzami, ka Andris Kolbergs šobrīd «ir zirgā». Jau vairākus gadus. Viens no vadošajiem latviešu prozaikiem. Redzamākais un dziļākais savā žanrā. Arī viens no visražīgākajiem un visvairāk lasītajiem romānistiem.

Šķiet, viss sasniegts? Ne viss, bet daudz. Pa kuru laiku? Pa kuru laiku bohēmiski noskaņotais jauneklis ar švītīgu krāsainu lakatiņu zem krekla (bija tāda mode kaklasaites aizstāšanai), allaž draugu un meiteņu ielenkumā, jautri valodīgs, kam nekas nav pretī «paplēst jokus» arī no brīvdabas estrādes respektējamai klausītāju auditorijai... Jā, kā viņš kļuvis par vienu no vispopulārākajiem rakstniekiem, nopietnu vīru un ģimenes tēvu?

3. «Rakstu ar prieku,»

teica Andris Kolbergs. Tikai tā var daudz paveikt. Prozaika un kinodramaturga Andra Kolberga devums latviešu padomju literatūras attīstībā ir vērā liekams: septiņi romāni, trīs stāstu krājumi, divpadsmit kinoscenāriji (četri ar līdzautoriem), no tiem filmās realizēti seši literāri scenāriji, ap 500 feletonu. Tas viss tapis aptuveni divdesmit gados. Par rakstnieka literārās daiļrades sākumu varam nosacīti uzlūkot 1965. gadu, kad viņš sāka žurnālista gaitas «Dadzī». Toreiz žurnāla redakcijas štata darbiniekiem vajadzēja dot vismaz divus feletonus katram numuram. Tāda bija kārtība. «Plānošanas» apspriedēs vienkārši bija jāpiesaka divi sižeti. Kolbergs pieņēma trīs, dažreiz pat vairāk. Tātad ap septiņdesmit pieciem feletoniem gadā. Sešos gados (redakcijā strādāja līdz 1971. gadam) iegūts krietns rūdiņums, lai varētu rakstīt, negaidot īpašu iedvesmas brīdī, bet galvenais — prasme veidot sižetus.

4. Bibliogrāfiska uzziņa

Garais stāsts «Arnolda Zandes cigarete», 1969.

Stāstu krājums «Sāviens dienas laikā», 1971.

Humoristisku stāstu krājums «Pašu puikas», 1973.

Stāstu krājums «Vanags», 1974.

Romāns «Krimināllieta trijām dienām» žurn. «Zvaigzne», 1974, 18.—24., un 1975, 1.—3.; grāmatā 1977.

Romāns «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai» žurn. «Zvaigzne», 1976, 18.—1977, 5.; grām. 1978.

Romāns «Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili» žurn. «Zvaigzne», 1980, 11. — 19.; grāmatā 1983.

Romāns «Atraiņe janvārī» žurn. «Zvaigzne», 1981, 19.—24., 1982, 1.—7.; grām. 1984.

Romāns «Ēna» žurn. «Karogs», 1983, 1. — 4.; grāmatā 1985.

Romāns «Naktī, lietū...» žurn. «Zvaigzne», 1984, 1.—10.; grāmatā 1986.

Romāns «Automobilī rīta pusē» žurn. «Karogs», 1985, 6. — 9.; grāmatā 1986. (abi pēdējie romāni apvienoti vienā grāmatā).

Literārie kinoscenāriji:

«Liekam būt» (realizēts filmā 1976. g. Rīgas kinostudijā, režisors A. Brenčs);

«Dāvanas pa telefonu» (filmā 1977. g., režisors A. Brenčs);

«Rallijs» (filmā 1978. g., režisors A. Brenčs);

«Trīs dienas pārdomām» (līdzautors Andrejs Skailis, filmā 1980. g., režisors R. Kalniņš);

«Dubultnieks» (līdzautors Valerijs Todorovskis, filmā 1986. g., režisors R. Pīks);

«Sievietes fotogrāfija ar mežakuili» (filmā 1987. g., režisors A. Krievs);

«Atspulgs ūdenī» (te Kolbergs ir līdzautors Jānim Lapšam, filmā 1977. g., režisors A. Rozenbergs);

«Skrodera kārdināšana» (žanrs — groteska, laikam tādēļ šim scenārijam, kas veidots pēc romāna «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai» motīviem, neatrodas režisors);

«Šāviens dienas laikā»;

«Pieneņu lauks»;

«Melnā roka» (līdzautors A. Skailis);

«Sausais likums» (līdzautors A. Skailis).

Komēdija «Muzikanti, kāzu valsi!» (arī kopā ar A. Skaili; iestudēta Tautas teātros Siguldā un Liepājā).¹

¹ Bibliogrāfiskajā uzziņā nav iekļauti A. Kolberga topošie un nepublicētie darbi līdz tam, kad top šis īsais pētījums, — t. i., 1986. gada nogalei. Ziņas par nepublicētajiem darbiem (kinoscenāriji un komēdija) sniedzis A. Kolbergs.

Andra Kolberga darbi tulkoti septiņās valodās: krievu valodā visi romāni, atsevišķi lielprozas darbi vai stāsti — slovaku, čehu, poļu, vācu, lietuviešu un igauņu valodā.

5. A. Kolberga daiļrade konspektīvā literatūrvēsturiskā atskatā

Pie daudzajiem feļetoniem nepakavēsimies. Tā tomēr ir žurnālistika.

Nenoklusēsim to, ka jau pirmā grāmatiņa **«Arnolda Zandes cigarete»** ir kriminālstāsts. Noklusēsim, ka autors izteicās: palaidis garām vairākas labas iespējas interesantiem sižeta pavērsieniem — «toreiz vēl nemācēju».

Vērtējot A. Kolberga otro grāmatu **«Šāviens dienas laikā»**, kritiķu viedokļi dalījās. Ivars Alķis, kas vēlāk konsekvēnti seko A. Kolberga daiļradei, norāda, ka noziedzībai ir sociālas saknes, tādēļ nav vēlams to reducēt uz atsevišķa indivīda atvirzēm no normas. (Domāts Gustiņš titulstāstā. So sižetu jau daudz veiksmīgāk rakstnieks izmantojis romānā **«Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili»** — spilgts piemērs prozaika meistarības izaugsmei.) Šobrīd interesanti tālredzīgs šķiet kritiķa akcentējums, ka noziedzības sociālo sakņu atklāsmei klasiskā detektīva žanra ietvari kļuvuši Kolbergam par šauriem, bet, vairāk akcentējot sociālo problemātiku, žanra tālākajā attīstībā daudz var dot tieši Kolbergs (LM, 1971, 18. dec.).

Sīs grāmatiņas otrs recenzents Jānis Plotnieks (K, 1971, № 11, 157.—160. lpp.) atrod stāstos apšaubāmas tēlu rīcības nianšes, pārmet autoram neprecizitātes. Bet Kolbergs vēlāk teica: «Galvenais — ne ar vienu nesākt strīdēties, jo tas prasa laiku, nervus un vispār nav vajadzīgs. Strādā tikai mierīgi tālāk!» (PJ, 1984, 7. febr.) Labs *credo* rakstniekam — paņemt no kritiķa paustā to, kas tev der, ko atzīsti par pareizu un noderīgu savai tālākai virzībai. Kolbergs paņēma no Alķa.

Savā trešajā grāmatā **«Pašu puikas»** atklājas lasītājiem Andris Kolbergs — humorists. Tas ir humoresku krājums. Rakstnieks kārtējo reizi pierādīja sevi kā prasmīgu sižeta veidotāju (atcerēsimies feļetonus!). Dinamika, loģiski sagatavotas, eksplozīvas komiskās situācijas, kas izriet arī no rakstura vai aplamām tieksmēm, strauja, uz mērķi virzīta darbības attīstība. Šoreiz jau humorista

lomā sāk iezīmēties nākamais sociālo tēmu risinātājs, nopietns rakstnieks, jo arī humoristiskajos stāstīšos autors nodala bioloģisko muļķību no sociāli bīstamām, bet apzinātām, kaut pirmajā brīdī šķietami nevainīgām antivaroņu izdarībām, netieši atmasko šo izdarību iespējamās sekas. Mākslinieciskums, protams, vēl nav stabila Kolberga daiļrades kategorija.

Stāstu krājums **«Vanags»** ir autora ceturtnā grāmata. Tai dzīvs, emocionāls, dabisks vēstījums. Nozīmīgākais šajā krājumā ir stāsts **«Liekam būt»**.

Sešdesmito gadu vidū padomju literatūras kritikā sākas nopietni pamatota saruna par nepieciešamību arī detektīvliteratūrā risināt nozīmīgas sociālas un ētiskas problēmas. Notiek žanra kanonisko ietvaru laušana sociālās problemātikas virzienā. Latvijā pirmie to izdara L. Purs, V. Kaijaks, A. Kolbergs.

Stāsta **«Liekam būt»** centrālais tēls — Voldis Viters — nomales nažu varonis. Autors pētī cilvēciskās izolētības un lielummānijas cīņu spējīgā cilvēkā ar aplamu dzīves vērtību izpratni. Stāsts ir sociāli nozīmīgs, saturiski piesātināts, ar reljefu raksturu centrā un ne mazāk pārliecinošiem epizodiskajiem tēliem. Tas ir pirmais lielākais Andra Kolberga mākslinieciskais sasniegums.

Interesē arī titulstāsts. Tajā autoram izdevies sasniegt augstu emocionalitātes pakāpi. Mūsdienās, kad vairojas cilvēku tik tālu ir attālinājušies no dabas un dabiskā, kad ekoloģiskās problēmas saasinās katastrofālos tempos, par dabas tēmām rakstot, svarīgi iedarboties ne tik daudz uz «dabas kroņa» prātu (to izdarīs publicistika, prese, radio un televīzija), bet tieši uz jūtām, atmodināt līdzjūtību pret dzīvo un dzīvību, vērst to pietātē, cieņā, apbrīnā.

Septiņdesmito gadu vidus ir piesātināts un ražens laiks Kolberga daiļradē. Ar nelielu laika intervālu drīz pēc stāstu krājuma **«Vanags»** viens pēc otra lasītājiem tiek nodoti kriminālromāni: **«Krimināllieta trijām dienām»** un **«Cilvēks, kas skrēja pāri ielai»**. Tas ir kvalitatīvs lēcienš. Savas literārās varēšanas pat pārsteidzoši spilgts pierādījums. Dzīves izpētes un sociālās analīzes brieduma pierādījums. Strauji pieaug A. Kolberga popularitāte.

Bet tagad īss retroielaidums ar piebildi no šīs dienas skatījuma.

Gan **«Krimināllieta trijām dienām»**, gan **«Cilvēks, kas skrēja pāri ielai»** neaprobežojas vairs tikai ar «liekā

cilvēka» psiholoģijas un rīcības atklāsmi, bet sniedz plašu un pārlicinošu to apstākļu ainu, kas rada labvēlīgu augšni noziedzībai. Rakstnieks ir rūpīgi iedziļinājies noziedznieka izveidošanās psiholoģiskā procesa labirintā un ar jau ievingrinātu roku literāri labi izveidotā materiālā atklāj to lasītājam. Tā, protams, nav tikai A. Kolbergam raksturīga īpatnība, pasaules kriminālliteratūrā atradisim analogus piemērus, taču simpātiska ir mūsu rakstnieka prasme savīt nozieguma atklāšanas gaitas atainojumu ar nozieguma izdarišanas cēloņu izsekojumu. Romānu interesantu vērš precīzs detaļu izziņējums un vietas un situācijas apraksts, labskanīga, viegli plūstoša valoda. Tā nav piesātināta specifiskiem leksikas slāņiem, ja to neprasa īpašs nolūks. Lasītājam rodas iespaids, ka rakstnieks nepazīst vārdu meklešanas mokas, iztiek ar visvienkāršākajiem sarunvalodas vārdiem. Varbūt tikai šķiet? Nav arī liekvārdības, sižeta virzībā un tēlu rīcības un domāšanas atklāsmē liekas vietas pagrūti atrast. Tā ir labas detektīvliteratūras iezīme. Pamanām gan vieglu ironiju vai autora neiecietīgu smaidu, kas vērsti pret sociālistiskajai sabiedrībai nepieņemamām parādībām un norisēm. Visiem it kā par normālu parādību kļuvušās būtībā amorālās izdarības vērtējumu autors nereti izsaka sadzīviska aforisma veidā vai ļauj izteikt romāna tēliem. Romāns «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai» ar tādiem piesātinātiem, pamatojumam izvēlos ne jau raksturīgāko, bet satūra uztveres ziņā īsāko. «Varbūt jūsu kundzei vajag kažoku? Man daži ir. Sibīrijas vāvere. Padārgs, bet krāsotais trusts jau arī vairs nav lēts. Un tie sintētiskie... Kārtīga dāma tādu mugurā nevelk. Sibīrijas vāvere ir retums, uz letes tie nemaz nemēdz būt,» Ārgali cenšas pārliecināt Cauna (32. lpp.).

Ar šādām mākslinieciskām iezīmēm A. Kolberga romāns «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai», tāpat kā «Kriminālieta trijām dienām», kļūst īpaši atmaskojošs, tādēļ slavējams par autora pilsonisko apziņu, vēlēšanos ar savu daiļradi aktīvi iesaistot sabiedrisko domu cīņai par noziedzību veicinošu apstākļu ātrāku novēršanu. Varbūt šķiet naivi cerēt, ka daiļdarbs tieši spēj iesaistot birokrātiski iesīkstējušo ierēdņu rīcību, līdz ar to dažu notikumu virzību. Taču nesaasināt sabiedrības uzmanību uz izskaužamajām parādībām nozīmē samierināties ar tām, veicināt to saglabāšanos. Ja inženieres Valentīnas Mukšānes tipa darboņi uztvers vairāk šādas atmaskojošas atklāsmes,

gribot negribot jādoma par ūdens pilēšanas nenoliedzamo drupinošo iespaidu uz akmeni...

Morāli sociālo problēmu izvirzīšana detektivliteratūrā būtībā ir vienīgais faktors, kas paralēli izklaidējošajai funkcijai padara nozīmīgu kriminālžanru.

Tā esmu rakstījis 1978. gadā (K, 1979, № 1). Tagad domāju: pieticīgi. Un — mierīgi. Asāk vajadzēja. Vairāk izakcentēt sociālos momentus rakstnieka daiļradē — pamatu sarunai par to, ka nepareizi dzīvojam. Rakstnieks savu pateica mākslas tēlos, bet no kritiķiem tikai retais izmantoja daiļdarbu uzbrūkošai un plašai publicistikai (Astrīda Alķe) vai sarkastiskiem īsiem secinājumiem (Ildze Kronta). Šie un vēlākie A. Kolberga darbi tam vielu deva vairāk nekā pietiekoši. Sabiedrībā varēja vērot vispārēju sakustēšanos un intereses pavēršanos pret Kolbergu. Viņa vārds vairs nepazuda no literatūras kritiķu pārskata un tematiskajiem rakstiem kontekstos, kas pārsniedza detektīvžanra ietvarus. Uzmanību piesaistīja Kolberga problēmu izvirzījums un risinājums, dzīves vērojumu koncentrācija, raksturīgu un svaigu tēlojuma detaļu izvēle, sociālo biogrāfiju trāpīgums, cilvēku likteņu savijums sarežģītos attiecību mezglos, dažādu sabiedrības slāņu domāšanas un vērtīborientācijas pazīšana, kolorītais tipāžs, rakstnieka spēja ietiekties sociāli sarežģītos īstenības slāņos, vēlamā un reālā pretrunīgumā — to sekmeja šie un vēl daudzi citi parametri.

Šķan jau ļoti tradicionāli, bet rakstnieka profesionālā meistarība attīstās no romāna uz romānu.

«Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili» pierāda prozaīķa prasmi ar lakoniskiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem atveidot sociālus tipus, dažos zīmīgos vilcienos un precīzi izvēlētās situācijās atklāt raksturu. Tiek pilnveidots A. Kolberga daiļradē tik izplatīts paņēmieni tiešo stāstījumu pārtraukt ar tēlu iekšējiem monologiem. Atkārtoti pārliecināties par rakstnieka filigrāno darbu, kas izpaužas rūpīgā katra, arī epizodiski vissīkākā jautājuma detalizētā izpētē, kā rezultātā varam vai apskaust A. Kolberga gandrīz enciklopēdiskās zināšanas visdažādākajās dzīves jomās un visattālākajos zinātņu atzaros. Piemēram, šajā romānā: puķkopība, medniecība, ieroču veidi, tirdzniecības afēru zemstraumes utt., u. t. jpr. Citos romānos būs citas sfēras, bet rakstnieks arī tajās jutisies brīvi.

Tāpat ar Andri tas ir dzīvē. Draugi, paziņas un kolēģi no viņa var saņemt pārsteidzoši plašu informāciju.

Bibliogrāfisko retumu cena un iegūšanas iespējas, stila mēbeles, glezniecības retumi, antikvāri priekšmeti, retu mašīnu markas, ģenerāļa Kaufelda bijušās automašīnas «Pobeda» pirkšanas iespējas paziņošanu ieskaitot. Viņš spēj kontaktēties ar visdažādākajiem ļaudīm — no šauras specializācijas zinātnieka vai augsta ranga ierēdņa līdz sētniekam. Un katrā profesionālis rakstnieks saskatīs ko interesantu, savam darbam noderīgu, iegaumējamu un «paņemamu». Jo savdabīgāks tipāzs, jo Kolbergs sarunā kļūst priecīgāks, atraisītāks. Varbūt provocējošāks?

Kad A. Kolbergs sāka rakstīt prozu, viņa estētika un pasaules modelis, dzīves filozofija bija tapšanas stadijā. Tas atspoguļojās pirmajos stāstos. Arī žanrs un optimālais apjoms vēl nebija atrasts. Bet mūsdienu romānistikā viņš ienāca jau kā garīgi nobriedusi personība.

Par romānu «Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili» kritikas viedokļi vēl dalījās. Bronislavs Tabūns, piemēram, atzina, ka tēlu saturiskais noslogojums minimāls un arī kriminālintriga iznākusi atvieglināta. Citi akcentēja, ka romāna spēks ir tēlu vispusīgā portretējumā, dzīves «uzpildījumā» un sociālajā piepildījumā, ka romāns ir analītiski paties un papildina mūsdienu prozas tēlu galeriju ar interesantu, ļoti īpatnēju un psiholoģiski dziļi tvertu tipāžu.

Samērā vienprātīgs ir atzinums, ka noziedzības sociālpsiholoģiskās determinētības un decenta vides atveidojuma ziņā «Fotogrāfija» tomēr nepārsniedz iepriekšējo romānu «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai». Tāds ir arī šī raksta autora viedoklis.

Toties nākamie trīs romāni «Atraitne janvārī», «Ēna» un «Naktī, lietū...» veido it kā sociāli psiholoģisko romānu triloģiju ar daudzplāksņainu un patiesu dažādu sociālo slāņu cilvēku aksioloģisku izpēti: ko katrs no viņiem uzskata par vērtību, pēc kāda dzīves stila tiecas.

Sajos romānos autors starp citiem daudz izmanto arī pretnostatījuma paņēmieni. Ipaši spilgti tas izpaužas romānā «Ēna». Pretstatīti Viktors Vazovs-Voiskis un Ēriks Vecbērzs. Dvīņubrāļi, kas katrs audzis atšķirīgos apstākļos, dažādās ģimenēs ar visai pretēju vērtību orientāciju. «Vazovi-Voiski paaudžu paaudzēs dzimuši, dzīvojuši un šķīrušies no šīs pasaules ar pārliecību, ka kopt lopus, audzēt maizi vai būvēt ceļus ir visbriesmīgākais, kam cilvēks nolemts. (...) Vazovs-Voiskis ir svēti pārlie-

cināts, ka visi cilvēki dalās draugos, ienaidniekos un nullēs. Ar Sema tēvu («Atraitne janvārī») ir tas pats. No sirds ticēdams strādnieku diženumam, viņš pat domās nepielaiž varbūtību, ka pie virpas, frēzmašīnas vai urbjmašīnas varētu strādāt arī viņa paša atvase. (..) Vārdos darbu dziļi apliecinādam, darbos viņš to tikpat patiesi noliedz.» (Alķe A. Vēsturiskās attīstības rezultāts. — LM, 1983, 21. okt.)

Turpreti Ēriks izaug strādnieku vidē, «kur par cilvēku panākumu galveno rādītāju tiek uzskatīta prasme strādāt, bet labu reputāciju iekaro tikai godīgs cilvēks». Rezultātā abi vienaudži savā cilvēciskajā būtībā un garīgajā struktūrā ir tik ļoti atšķirīgi. Ēriks dzīvo cilvēciski, Viktors — draņķīgi un tukši, jo «dzīvot cilvēciski — tas nozīmē strādāt, bet darbs Viktoram ir pilnīgi sveša pasaule». Viņam tiek gatavota «izredzēto» sociālajam slānim atbilstoša karjera. Audžuvecāku sagādātās neierobežotās iespējas un visatļautība, bezdarbība, dikdienība, augošās pretenzijas, ambīcijas, egoisms ir cēloņi novēlotajai Viktora atziņai, ka viņš savā dzīvē nevienu nav mīlējis un nemīl. Tieši šī atziņa Viktoram ir atbaidoši rūgta.

Analogi veidojas Naura Narkēviča dzīves modelis superpārtikušo vecāku paspārnē (romānā «Naktī, lietū...»). Kabatasnaudu t. s. neplānotajiem izdevumiem viņš atzīst tikai tad, ja tā skaitāma simtos (!), ar piecruļļu zīmi Nauris var ērcināt vecāku viesus un pēc tam to vienkārši sarīpināt bumbiņā un aizmest. Naudas vērtību viņš elementāri nesaprot, vienlaikus par naudu viņš var vēsi un mierīgi nogalināt cilvēku.

Nauris jau vairs «nebija cilvēks, bet kaut kāds bezkaislīgu konstruktoru darināts cilvēka modelis, kam ir prāts un muskuļi, bet kam pilnīgi trūkst emociju, kas nekad neuzzinās, ka arī citam var sāpēt, kas var nogalināt vēl lētāk vai nogalināt par velti — joka pēc, garām ejot» (R., 1986, 178. lpp.). Pieradis pie aizbildniecības, audzis egoistiskā gaisotnē, lutināts un lellēts, Nauris pat intuitīvi neapjēdz, ko nozīmē jēdziens «atbildība». Viņa leksikā, viņa domāšanā tāda nav. Aizbildniecība tādu radīt nevar. Tādēļ aplamā pedagogu aizbildniecība no bērnudārza līdz augstskolai, kāda tā praksē bija radīta kā norma, radīja bezatbildīgu, inertu, uz baudām tendētu paaudzi.

Naura Narkēviča pretstats materiālā nodrošinājuma ziņā šajā romānā ir viņa vienaudzis («betona klucim»

nevar būt draugu, tikai līdzbiedrs, jo draudzība prasa emocionālu attieksmi) Vinarts Kirmužs. Tas ir tēls ar ļoti savdabīgu evolūciju, tieši tādēļ viens no interesantākajiem ne tikai šajā romānā, bet visā A. Kolberga daiļradē. Vinartam daudz kopīga ar Margitas tēlu «Atraitnē», atšķirība atklājas attieksmē pret darbu: Vinarts izjūt labi padarīta darba gandarījumu, Margita — ne, un Margitas spējā spert pirmo soli uz savu tikumisko atdzimšanu, kamēr Vinarta rīcību vada naids un atriebības kāre par trūcīgajā bērnībā gūtajiem pazemojumiem un nozieguma līdzbiedru vietā izciesto sodu.

«Vai tā vairs būs atriebība, ja cietīšu arī es pats? Un vai Naurim vispār var atriebties? Vai var atriebties betona klucim? To var sadauzīt gabalos, bet atriebties tam nevar. (...) Es gribēju uzpīt saiti, pie kuras viņus abus ar profesoru vadāt, bet esmu uzpinis cilpu, kas man pašam sažņaus kaklu.» (178.—179. lpp.)

Tiktāl par tēlu rīcības psiholoģisko pamatojumu.

Rakstnieks šajos romānos nežēlīgi skaudri iefiecas arī sociālo cēlonību slāņos. Argumentācijai pieminēsim tikai dažus.

Kādēļ profesors Narkēvičs ne tikai pieņem naudu, bet pat liek manīt, ka nepieciešama samaksa par sarežģītu operāciju? Tā nav vienkārša mantaskāre. Šādai rīcībai daudz dziļāki cēloņi. Tos vispusīgi pētījusi un analizējusi Astrīda Alķe rakstā «Par lēcieni krāterī jeb Kas nepieciešams gauda uzdīgšanai» (LM, 1984, 19. okt.). Konspektīvi te atgādināsim tikai pamattēzes: augsti kvalificēta, riskanta un grūta darba zemais materiālais atalgojums gribot negribot mudina mūs domāt, ka izcila amata prasme jau nekāda īpaša vērtība nav. (Nebrīnīsimies tādēļ par zemo izglītības prestižu sabiedrībā, par inteligences kā sociāla slāņa zemo inteligences kā kultūras limeņa un garīguma izteicēja līmeni!)

Taisnīgi atlīdzināt cilvēkam par darbu nozīmē saudzēt viņa fiziskos un garīgos spēkus. Labi pašuts uzvalks, dzīvoklis, kurā ģimenes locekļi cits citam nekāpj uz kājām, atpūta ārpus pieblīvētās pilsētas un mašīna šīs atpūtas sasniegšanai pēc pārcilvēciski smagas operācijas, kas vismaz par mēnesi saīsinājusi ārsta mūžu, — tās ir tikai pieticīgas personiskās prasības, kurām blakām visai pavēloši nostājas klinikas vadītāja rūpes. Bet tās ir daudz lielākas un pagērošākas par personiskajām un ģimenes vajadzībām. Tieši šīs rūpes ievēl profesoru pazemojošas

atkarības valgos, un sākas strauja viņa morālā degradācija, jo birokrātiskajiem ierēdņiem, kam būtu jārisina klīnikas vajadzības, ir izdevīgi tās risināt tikai pēc iespaidīgu dāvanu saņemšanas un par profesora naudu būdītu ērtību izmantošanas. Isāk: viņu interesēs, izrādās, ir šo «sistēmu» uzturēt par normu.

Tieši tādēļ uz dzīves skatuves visai nozīmīgas lomas spēlē īpaša noslāņojuma ļaudis — caursiteji, visurgājēji, visu nokārtot un visu dabūt varētāji. Eduards Agaŀonovičs Lobits («Naktī, lietū...»), Sems («Atraitne janvārī»), Arkādijs Pinks, Vidvuds Rudīkis, Vickis u. c. («Automobilī rīta pusē»). Bieži slavēti, kamēr viņu enerģija virzīta uz viņiem uzticēto kolhozu, rūpnīcu, skolu, slimnīcu u. c. iestāžu funkciju pilnvērtīgu nodrošināšanu; daudz pelti, jo uz neētisku un bieži pretlikumīgu darbību balstītā «sistēma» neglābjami ievēlķ viņus bezprincipālītes un neobjektīvītes tiklos, ar kuriem nozvejot arī sev izdevīgu lomu kārdinājums arvien pieaug. Tautas sakāmvārds «Kur koku cērt, tur skaidas lec» ir visai trāpīgs, bet vienpusīgs tajā ziņā, ka nereti izdevīgi izrādās koku sasmalcināt tikai skaidās, ne baļķi, ne dēļus nemaz neiegūstot.

Sie ļaudis pagaidām pēdējā publicētajā A. Kolberga romānā «Automobilī rīta pusē» ir ieguvuši biedējošas mafijas semantiski daudznozīmīgi ietīlpīgo apzīmējumu VIŅI.

«VIŅI ir neredzami un iet cauri sienām! Un VIŅI nav iznīcināmi, jo tā nav konkrēta organizācija, bet dzīvošanas stils un filozofija. Un, jo vairāk es par VIŅIEM zinu, jo vairāk no VIŅIEM baidos. VIŅIEM nekas nav par nelietīgu. (. .) VIŅI katru var paņemt — kutinādami un smaidīdami ievilina pa durvīm, un tad — klikšķ, klikšķ! — tās aizkrīt kā roku dzelži. Un tu kļūsti viņējais. Vai nu līdz mūža beigām, vai līdz cietumam!» (R., 1986, 387., 418. lpp.)

Visos jaunākajos romānos A. Kolbergs vēlreiz demonstrē precīzu laikmeta norīšu izpēti un sociāli asu redzi, mākslinieciski veiksmīgu dzīves materiāla apbrīnojami daudzpusīgu atveidojumu. Rakstnieka daiļrade ir septiņdesmito un astoņdesmito gadu mijas vispusīga sabiedrības tikumu un netikumu enciklopēdija daiļprozā. Būtiskākais šajos romānos ir godīgu, šķietami godīgu, negodīgu un noziedzīgu ļaužu dzīves filozofijas psiholoģiski niansēta atklāsme.

Ipašas nošķiras karjeristisko psiholoģiju atsedz Zaigas («Ēna») un Sema («Atraitne janvārī») biogrāfijas. Arī stāstījums par profesora Narkēviča karjeru un cilvēcisko būtību. Un nepavisam nenozīmīgas nav tās lappuses, kurās prozaikis izseko Margitas, Gundara, Brigitas Šebers, Vinarta Kirmuža ceļam no godīguma uz negodīgumu. Tas būtu lielisks studiju materiāls ne tikai sociologiem un psihologiem, bet īpaši darba algas un cenas regulējošo instanču darbiniekiem. Rakstnieks šo tēlu biogrāfijās ir atracis tik dziļus dzīves īstenības slāņus, veicis sociālpsholoģisko cēloņsakarību izpēti, detalizēti atsedzot nenokārtotās problēmas un sociālos mehānismus, kas rada noziedzīgas tieksmes pat sākotnēji godīgā cilvēkā.

«..Kolbergs nevienkāršo sociālpsholoģiskos procesus, viņš redz morāles nogrurvuma vietas un iespējas, tos dažādu faktoru iedarbībā radušos slīpumus, kuros cilvēks bez stabiliem ētiskiem balstiem nenoturas,» uzsver Ildze Kronta, rakstot par 1982. gada romāniem (Kritikas gadagrāmata, 1983, 11, 48. lpp.).

Kolbergs ir allaž bijis kritikas uzmanības lokā. Par viņa darbiem daudz rakstīts. Tos regulāri analizējuši un vērtējuši Ivars Alķis (recenzijas), Astrīda Alķe (literatūrkritiskā publicistika), Ildze Kronta (gada pārskati par prozu), Vija Jugāne, Inese Treimane (īsrecenzijas «No kritiķa dienasgrāmatas»), citi literāti dažādās diskusijās, apaļo galdu sarunās, dažādos kontekstos. Par šiem darbiem ko jaunu pateikt grūti; pamatu iebildēm, pretviedoklim neviens no līdz šim publicētajiem materiāliem nav devis, varu tikai priecāties par kolēģu trāpīgajiem formulējumiem un A. Kolberga ietilpīgās prozas daudzšķautņaino izpratni. Pēdējos gados, vērtējot A. Kolberga prozu, kritikas viedoklis ir gandrīz vienprātīgs, vērtējums atzinīgs, pat slavinošs. Pamatoti.

Ievaddaļā centos paust nepārprotamu viedokli par to, ko sabiedrība šodien gaida no literatūras kopumā. Rakstniekam Andrim Kolbergam par godu jāatzīst, ka viņa daiļrade sekmīgi pildījusi un turpina pildīt šo misiju. Proti, saasināti pievērst sabiedrības, arī (un tas ir īpaši svarīgi!) likumdevēju un izpildvaras orgānu uzmanību tiem dzīves procesiem, kas traucē virzībai un attīstībai, kas brēc pēc pārkārtošanās. Par šo A. Kolberga daiļrades kopīgo iezīmi, nekautrējos atzīties, esmu ļoti gandarīts. Tā nav tikai mana privātpilsoņa jūsma. Tas ir arī kri-

tiķa gandarījums, ka mūsu literatūra pilda būtisku funkciju — būt dzīves patiesai atspoguļotājai un virzītājai. Tieši tādēļ Andris Kolbergs (protams, kopā ar talantīgākajiem citādas ievirzes vārda māksliniekiem) ievērojami ceļ latviešu padomju literatūras prestižu.

Vecmeistars Pēteris Lūcis, runājot par mākslu, mēdz teikt: nekas nav tik labs, lai nevarētu kļūt labāks. Arī Kolberga darbos ir nepilnības. Atgadās īsti nenoslogotas sižetiskās līnijas, nepārliciecināšas vai neskaidras sižetizodes, bet šie mākslinieciskā veidojuma trūkumi izplēn lielāko vērtību — dzīves izpēti, nenokārtotu, bet atrisināt nepieciešamu sociālo apstākļu psiholoģiski pārliecinoša mākslinieciska uzrādījuma priekšā.

6. Kolbergs un kino

Rakstnieks, kas bijis saskarē ar kino, ne vienmēr labprāt atgriežas pie tā. Kino prasa nervus. Rakstnieks-kinoscenārists zaudē suverēno neatkarību, jo kino ir kolektīva māksla, filmas galvenais saimnieks — radošais virsdiriģents — ir režisors. Tas nav traucējošais faktors, jo režisors izvēlēsies sev tuvu literāro materiālu vai gatavu scenāriju, kaut rakstniekam ne vienmēr iekrīt sadarboties ar pasaules uztveres un jaunrades stila ziņā sev tuvu režisoru. Galvenie traucējošie faktori ir citi: daudzie «konsultanti», padomdevēji un spriedēji, padomes un komisijas, scenāriju daudzie varianti un «uzlabojumi», kas ne vienmēr par tādiem kļūst. Arī literāta-kinoscenārista sabiedriskais prestižs grūti izprotamu iemeslu dēļ diemžēl ir zemāks par romānista vai dramaturga prestižu.

«Acīmredzot nebūs daudz tādu skatītāju, kuri nezinātu, ka kinodarba pamatā ir filmas scenārijs — tāpat kā teātra izrādes pamatā — luga. Taču pretēji teātra publikai, kura gaida jaunus dramaturgu Paula Putniņa, Gunāra Priedes vai Jāņa Jurkāna lugu iestudējumus, kinoskatītāji cer ieraudzīt uz ekrāniem kinorežisoru Jāņa Streiča, Gunāra Pieša vai Oļģerta Dunkera filmas. Scenārista jeb kinodramaturga devuma vērtība it kā atslīd tālākā plānā, un filmas labās īpašības un neveiksmes skatītāji piedēvē režisoriem un aktieriem. Arī mūsu republikas presē biežāk lasāmas intervijas ar režisoriem, aktieriem, operatori, retāk parādās kinodramaturgu darbu apskati. Bet varbūt tiem pievēršam mazāku uzmanību?» (Konstants G.

Pieskaršanās. — Grām.: Runā kinematogrāfisti. R., 1981, 63. lpp.)

Citās sakarībās esam lasījuši un dzirdējuši no sanāksmju tribīnēm: kinofilmas veiksmes pamatā ir labs scenārijs... Dialektika. Kā visur.

Neuzņemoties arbitra cienīgus secinājumus, skaidrs ir viens — labas filmas izveidošanai nepieciešama scenārista un režisora saprašanās, ieceres skaidrība, mērķa vienotība.

Andrim Kolbergam arī kinojomā, var teikt, ir laimējies. No sešiem literārajiem scenārijiem filmā trijus ir realizējis kinorežisors Aloizs Brenčs. Atgādināsim: «Liekam būt», «Dāvanas pa telefonu», «Rallijs».

Pa vienai filmai pēc A. Kolberga un līdzautoru scenārijiem uzņēmuši Rolands Kalniņš («Trīs dienas pārdomām»), Andris Rozenbergs («Atspulgs ūdenī») un Ričards Pīks («Dubultnieks»).

Sadarbība ar Aloizu Brenču Andrim Kolbergam bijusi auglīga. Šis tandēms Rīgas kinostudijas detektīvžanrā radija kvalitatīvas pārmaiņas — no sižeta noslēpuma atklāsmes līdz nozieguma cēlonības un kino «varoņu» morāles analīzei. A. Brenčs ir īpaši uzsvēris A. Kolberga darbos ietvertā kultūrvēsturiskā materiāla nozīmību, konkrētu detaļu un parādību bagātību un precizitāti. «Detektīvžanru, pateicoties A. Kolbergam, pie mums vairs nevar uzskatīt par trešās šķiras precī.»¹

Arī Andris Kolbergs par sadarbību ar kinorežisoru Aloizu Brenču izsakās atzinīgi. Tādēļ arī viņu kopdarba rezultāts, īpaši filma «Liekam būt», guva gan skatītāju, gan kritiķu atzinību. A. Brenčs par šo darbu Vissavienības kinofestivālā Rīgā 1977. gadā ieguva augstu vērtējumu — balvu par labāko režiju.

Par filmas autoru veiksmi un ticamības augsto līmeni, kas krimināllentē īpaši svarīgi, liecina šāds atgadījums: pēc filmas demonstrēšanas kādā labošanas darbu iestādē Voldemāra Vitera lomas tēlotājam Vitautam Tomkusam pasniegta īpaša balva — kāds no specifiskā kontingenta barvežiem pasniedzis aktierim pašgatavotu krustiņu, kas nozīmējot atzišanu par savējo.

«Liekam būt» ir kompakta, mērķtiecīga psiholoģiskā drāma ar spēcīgu raksturu centrā. Diezgan neparasti tas

¹ No A. Brenča teiktā A. Kolberga kinovakarā Rīgas kinonamā 1981. g. 11. novembrī.

izklausās: noziedznieks — stipras gribas cilvēks. Šoreiz — jā. Tikai ar tieksmi izpausties, sevi apliecināt aplamā, sabiedrībai kaitīgā veidā. Tādi ir. Un viņu traģēdija lielāka, gribētos teikt — sabiedriski nozīmīgāka nekā gadījumos, kad sabiedrībai zūd glāvs bezgribas cilvēciņš.

Voldemāra Vitera raksturs filmā, tāpat kā stāstā, atklāts dziļi niansēti, tas ir interesants. Filmas lielākā veiksmē tomēr ir tā, ar ko Andra Kolberga proza reljefi atšķiras no daudzu citu amatbrāļu daiļrades, — tēla psiholoģijas atklāsmē ļauj izsekot noziedzības veidošanās mehānismam. Stāstu «tulkojot» kinovalodā, veidojot filmas literāro scenāriju, rakstnieks — toreiz vēl topošais kinodramaturgs — saglabājis savas daiļrades būtisko iezīmi.

Tā iezīmējās arī nākamajā darbā — oriģinālscenārijā filmai **«Dāvanas pa telefonu»**. Arī šajā kopdarbā ar A. Brenču autori centās atklāt noziedzības cēloņus, bet, kā atzīmēja kinokritiķis Elmārs Riekstiņš, šim mērķim traucē galvenā varoņa izvēle. Spēcīga rakstura vietā — viduvējs, glāvs, nenoteikts cilvēks, kurš nevis pats izvēlas un nosaka savu ceļu, bet kuru var virzīt ar šantāžu, ievēlot mērķtiecīgi izliktos slazdos. Rezultātā filmā īsti nesavienojas divas paralēlās līnijas, kam labā mākslas darbā ir jāsakausējas vienā lējumā — sižetiskā un psiholoģiskā. Šī «divdabība» turpinājās arī nākamajā A. Kolberga un A. Brenča kopdarbā **«Rallijs»**: dinamiskā rallija norise ir fons kriminālintrigai, abas tās sižeta attīstību velk katra savā virzienā. Šīs filmas vērtējumā kinokritika vēl pārmeta autoriem arī dažu tēlu (Liepa) rīcības motivācijas trūkumu, filmas tempa «kritumus», iekļaujot filmā vārdisku informāciju, utt.

Kaut arī kinokritikā izskanējis secinājums, ka filmām **«Dāvanas pa telefonu»** un **«Rallijs»** «pietrūkst stilistiskas un sižetiskas viengabalainības» (Runā kinematogrāfisti. R., 1981, 46.—47. lpp.), tomēr, vērtējot režisora Aloiza Brenča daiļrades attīstības ceļu, būtiska ir atziņa, ka tajā cēloņu un seku kopsakarības izpētes līnija virzās pa augšupejošu spirāli — no seku parādīšanas pirmajos darbos līdz cēloņu atsegšanai turpmākajos, t. i., filmās **«Liekam būt»**, **«Dāvanas pa telefonu»**, **«Rallijs»**. Tātad filmās, kuru scenāriju autors ir Andris Kolbergs. Vai te vēl jāakcentē secinājums, ka A. Kolberga kinoscenārista darbība pilnņojusi Rīgas kinostudijas detektīvfilmu sociālo nozīmīgumu?

Dažus gadus vēlāk (1980) Andra Kolberga un līdzautora Andreja Skaiļa literāro scenāriju filmā **«Trīs dienas pārdomām»** izveidoja kinorežisors Rolands Kalniņš. Scenārija pamatā ir pirmais Kolberga romāns **«Krimināllieta trijām dienām»**. Filmu, tāpat kā romānu, raksturo psiholoģisks dinamiskums, vides un tēlu rīcības ticamība, bet filmā ir manāmas ārējās darbības trūkums, taču tas tikai pierāda, ka kriminālžanrā veiksmīgi darbi var tapt arī bez ārējā spraiguma, ja ir tēlu iekšējās darbības piesātinātība.

Atturēsimies no Andra Rozenberga uzņemtās kinofilmas **«Atspulgs ūdenī»** analīzes, jo A. Kolbergs te bija scenārija līdzautors J. Lapsam, kura stāsts bija ieceres pamatā. Te acīmredzot bija vajadzīga A. Kolberga pieredze kinoscenāriju veidošanā, viņa mobilā orientēšanās prasme, spēja ātri iejusties arī cita autora materiālā.

Tad kādu laiku Rīgas kinostudijā scenāristu Andri Kolbergu piemirsa, kaut viņam ir virkne nerealizētu, taču scenāriju redkolēģijai zināmu un pieejamu kinoscenāriju.

Interesi atjaunoja romāns **«Ēna»**, kas ir pamatā kinoscenārijam un filmai **«Dubultnieks»**. Tā uzņemta 1985., pabeigta 1986. gadā.

Laikā, kad top šis raksts, kinofilma vēl ekrāna gaismu plašai skatītāju auditorijai nav ieguvusi, ir tikai informācija par to. Arī tā veidota kā psiholoģiska drāma. Galvenajās lomās aktieri Andrejs Zagars un Juris Zagars. Runājot par darbu pie Viktora tēla, Juris Zagars uzsver, ka filma nav tiešs romāna ekranizējums, tāpēc tajā citi akcenti: Viktors «man likās [oti vientuļš cilvēks, tiesa, pats pie tā simtprocentīgi vainojams. Nedaudz labvēlīgākos apstākļos viņa liktenis varbūt nebūtu tik tragisks.» (Kino, 1986, № 8, 15. lpp.)

Rīgas kinostudijā pabeigts darbs arī pie filmas, kuras scenārijam izmantots romāna **«Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili»** sižets.

Secinājums: A. Kolberga pievēršanās kinodramaturģijai izrādījusies auglīga arī latviešu kinomākslas attīstībā.

7. Īsi par A. Kolberga dzīves un darba stilu, uzskatiem

Kolekcionārs. Dažādu (foto, bibliogrāfisku, antīku, mākslas u. c.) retumu cienītājs, zinātājs, vērtētājs.

Mednieks, bet Dabas draugs. Arī azarta cienītājs, bet

mīl klusumu. Dabā. Cilvēks ar tieksmi kaut kur aizbēgt, lai neviens nevar atrast, jo proza prasa regulāru strādāšanu. Šī tieksme rakstniekam radusies pēdējos gados. Viņam jau krietni sen bija lauku māja Ērgļu pusē.

Urķis. Pētnieks, kas garām nepalaiž nevienu sīkumu. Tādēļ daudz lasa speciālo literatūru, tiekas ar dažādiem cilvēkiem vai nu savas lietas speciālistiem, vai pagājušo laiku aculieciniekiem. Sadarbojas ar miliciju un izmeklēšanas orgāniem. Brauc līdzī uz notikuma vietu, kā novērotājs piedalās izmeklēšanā, pēti krimināllietas, klausās tiesas sēdes.

Raksta rītos. Pa četrām piecām stundām. Minimums — trīs lapas mašīnrakstā. Uzreiz, pie rakstāmmašīnas. Apjautis, ka viņa žanrs ir vidēja apjoma romāns. Stāstus rakstīt grūtāk. No apjomīgiem romāniem vairās.

«Manuprāt, proza ir kāda laika spriža vēsture, kas atspoguļota no tava viedokļa. (..) Proza nav iedomājama bez līdzjūtības. (..) Rakstīšana paņem visus dvēseles spēkus. Pabeidzu darbu un jūtos pilnīgi iztukšots. Ja es nebūtu aizrāvēs ar medībām un maksšķerēšanu... Tā viena diena, kas pavadīta mežā vai uz ūdeņiem, atjaunina spēkus. Brīnos, kā rakstnieki, kuriem nav līdzīgu vaļasprieku, vispār var izturēt šo darbu. Pie galda taču katru dienu jānosēž daudzas stundas. Un arī pēc tam vēl neesi brīvs. (..) Bez loģikas krimināldarbs nevar dzīvot. Tagad nevienam vairs neinteresē tikai sižets. Cēloņi ir svarīgi. (..) Kriminālgabaliem nav jābūt pārāk gariem. (..) Kad savākts zināms daudzums materiāla, ar kuru strādāšu, tad saku sev: nupat pietiek! — un sēžos pie galda.» (PJ, 1984, 7. febr.)

Rakstnieks ir pārliecināts, ka noziegumu eksistēšanas pamats ir meli. «It sevišķi augstu stāvošu personu meli. Ja vārdi nesaskan ar darbiem. Tādus vajadzētu pēc iespējas drīzāk triekt ratā!» (Jaunās Grām., 1986, № 3, 17. lpp.)

«Grāmata nevar rasties no remdenām jūtām. (..) Manas grāmatas diemžēl ir nākušas tikai no naida, kas savukārt gan liek arī mīlēt. Visi mani darbi vērsti pret kaut ko, visbiežāk pret noteiktām parādībām sabiedrības dzīvē. Kad es skaidri zinu, pret ko man jāvēršas, meklēju konkrētus līdzekļus, darbarīkus. Pirmkārt jau tēlus. Tie dod noskaņu un darbības vidi. Sižets top pats pēdējais. Ja veiksmīgi izvēlēti tēli, tu spēj ielīst katra varoņa ādā

un nodzīvot viņa vietā noteiktu dzīves posmu, tad darbs virzās uz priekšu normāli. (..) Ko ar «sabiedrības padibenēm» varam apzīmēt šodien? .. pilsoņus, kuru darbība ir asociāla, .. parasti tie materiāli ir daudz labāk situēti par ierindas strādniekiem, kolhozniekiem un intelligentiem, jo labi iekaluši arī sprediķus un bieži dabū putru ar taukiem. Uzturēšanās viņu vidū ir nomācoša, drīzāk pat baisa, jo saduros ar morālu degradāciju, kas kļuvusi par dzīves jēgu, stilu, pat īpašu filozofiju.» (Avots, 1987, № 1, 32. lpp.)

«Ir cilvēki, kas negrib sev uzkraut nekādus pienākumus. Un, kamēr viņi pareizi runā, tikmēr uz viņu darbiem neskatās,» uzsver rakstnieks. «Neticiet svinīgajiem «dzelzsbetona ģimjiem», kas smieklus uzskata par apgrēcību; parasti ar šīm nepieejamajām grimasēm maskējas tukši un auksti cilvēki, ticiet jautrajiem un atklātajiem!»

Andris Kolbergs ir atklāts. Jautrs. Sirsnīgs. Viņam ir daudz draugu un vēl vairāk — labu paziņu. Par kontaktēšanās spēju jau teicu. Andra veiksmīgā diena — ceturtdiena. Zodiaka zīme — Strēlnieks. No tiem, kuri šauj mērķi.

A. Kolbergs konsekventi neatbild uz lasītāju vēstulēm. Pretēji daudziem populāriem rakstniekiem. Tam dažādi iemesli, bet galvenais — vēlēšanās saudzēt savu laiku.

Rakstnieks saprot tā objektīvo ritējumu, nepiekāpību, nepielūdzamību. 1988. gada 21. decembrī Andrim Kolbergam būs jau piecdesmit. Spēku pilnbrieds!

«Man ir labi, dažādas pārbaudes izturējuši draugi, es dzīvoju savā dzimtenē, man ir ģimene, kuru es mīlu un kura tāpat, šķiet, mīl arī mani... Ko vēl? Ja man būtu kādam kas ārkārtīgi patīkams jānovēl, es vēlētu to sajūtu, kāda pārņem, kad esi uz rakstāmmašīnas uzsitis romāna pēdējo rindiņu.»

8. Tālākais...

Šī doma mani urda.

Savos pēdējos romānos Kolbergs ir pārkāpis detektīvromāna ietvarus. Andris Kolbergs ir atzīts psiholoģiski sociālo detektīvromānu autors. Viņš būtībā ir pacēlis šā romāna attīstību jaunā — augstākā pakāpē, kurā apvienojas trīs dažādi romāna žanra atzari: kriminālromāns, psi-

hologiskais romāns un sociālais romāns. Latviešu literatūrā tas jau ir kļuvis par tādu specifisku «Kolberga žanru».

Būtiskākais ir rakstnieka ciešā saistība ar laiku, kurā dzīvojam, vai nesenu pagātņi, kurā veidojusies mūsdienu ļaužu vecākās un vidējās paaudzes pasaules uztvere, emocionālā pieredze, no kā izaug viņu rīcības motīvi, nē, vairāk — biogrāfijas un likteņi. Varbūt vēl vienīgi I. Indrānes romāns «Zemesvēži dzirdēt» var spēkoties ar Kolberga romāniem sociālo cēloņu izpēti un laikmeta skarba atmaskojuma ziņā. Tātad aptuveni divdesmit gadu laikā jauneklīs ar spilgto lakatiņu ap kaklu ir pārtapis par respektējamu rakstnieku, sava laika tiesnesi, kurš netiesā, lai nosodītu, bet lai audzinātu un pārveidotu.

«Rakstnieka būtisko lomu un vietu literārajā procesā nosaka... divi faktori: pirmais — īpatnība (savā žanrā, savā laikā, savā nacionālajā vārda mākslā būt tikai vienā eksemplārā!) un otrais — kvalitāte (varēšanas augstākie punkti, mākslas spēka devītie viļņi, talanta baltās smailes),» saka Regīna Ezera (LM, 1981, 6. nov.).

A. Kolberga rakstnieka īpatnība pamazām jau kļūst aprobēts jēdziens. Tā vairs nav jāpierāda. Varēšanas augstākie punkti... Hm... Manuprāt, pagaidām — «Ēna» un «Naktī, lietū...». Mākslas spēka devītie viļņi, talanta baltās smailes Kolberga gadījumā noteikti ir viņa spējā radīt mūsu literatūrā jaunu — līdz šim nebijušu bastardžanru. Tik tālu, šķiet, viss būtu skaidrs.

Te jāatgādina gleznotāja Eduarda Kalniņa atziņa: «...aprobēta meistarība zināmā mērā ir griesti. Bet tālāk ir tikai divas izejas: vai nu atdurties pret tiem un izplūst kvantitatē, vai arī... pacelties jaunā kvalitātē...» (Cit. no grām.: Kritikas gadagrāmata, 1982, 10, 123. lpp.)

Līdz šim A. Kolberga romānu tipāzs vairākumā gadījumu «slimoja» ar morālo vakuumu, pielāgošanos. Varbūt jauna kvalitāte taps, ja rakstnieks rādīs, kā mūsdienu apstākļos top īsts, garīgi stiprs cilvēks? Varbūt pat cīnītājs par apstākļu uzlabošanu? Atspoguļos, kā nevis cilvēks piemērojas apstākļiem, bet apstākļus «piemēro» saviem ētiskajiem ideāliem un pozitīvajai programmai.

Tas, protams, ir tikai minējums, pat ne ieteikums, kā palikt «labākajam starp līdzīgiem».

3. ZIŅOJUMI. HRONIKA. INFORMĀCIJA

OLAFS POZINGISS, INĀRA VĀKA

Rostokas V. Pika universitāte

Par latviešu literatūras popularizēšanu VDR 1986. gadā

*Ziņojums Andreja Upīša konferencē
1986. gada 4. decembrī*

Kad vērtējoši tiek aplūkots 1986. gada sniegums latviešu literatūras veidos un žanros, kad tiek izdarīti salīdzinājumi nacionālās literatūras kontekstā, mēs gribētu īsumā informēt par to, kas šajā laika posmā veikts latviešu literatūras popularizēšanā VDR.

Doma par to, ka latviešu literatūras popularizēšanas jautājumiem turpmāk jāpievērš pastiprināta uzmanība, atkārtoti izskanēja no Latvijas padomju rakstnieku 9. kongresa tribīnes. Šī problēma tika skarta gan J. Petera nolasītajā valdes pārskata referātā, gan M. Birzes, U. Bērziņa u. c. runās.

Arī «Raksti» — Latvijas PSR Rakstnieku savienības 9. kongresa speciālizdevums — par vienu no saviem mērķiem bija izvirzījuši citu tautu iepazīstināšanu ar latviešu literatūras sasniegumiem. Atļausimies citēt «Rakstu» redaktora J. Petera ievadvārdus: «Šis avīzes uzdevums — mums pašiem īsi atgādināt mūsu kultūras akcentus, bet mūsu draugiem citās tautās — gan emocionāli, gan informatīvi pastāstīt par mums, raidīt signālus, palīdzēt turpināt un dibināt jaunus kontaktus.»

Par Latvijas padomju rakstnieku 9. kongresu, šo latviešu kultūras dzīves ievērojamo notikumu, mēs varējām ziņot 59. VDR baltistikas konferencē, kura notika 1986. gada maijā Berlīnē. Savā referātā mēs centāmies apvienot kongresa darba gaitā gūtos tiešos neaizmirstamos iespaidus ar presē publicētajiem materiāliem. Protams, grūti nācās atvēlētajā ierobežotajā laikā vispusīgi atspoguļot ar augstu spriegumu uzlādēto kongresa dienu atmosfēru, par daudziem kongresā skartiem jautājumiem Berlīnē varējām stāstīt tikai informatīvi. Tādēļ būtu vēlams turpmākajās baltistikas konferencēs dot padziļinātu priekšstatu par kongresā iztīrātajām problēmām. Piemēram, īsumā atreferējot publicistikas snieguma novērtējumu, varējām tikai nosaukt

dažus šajā žanrā aktīvi strādājošos autorus un atsevišķus viņu darbus.

Ar gandarījumu Berlīnē tika uzņemts pārskata referātā izteiktais priekšlikums par sadarbības padziļināšanu un nostiprināšanu ar VDR baltistiem. J. Peters norādīja: «Jāizvērs RS starptautiskie sakari. Tēpat republikā jāpanāk, lai mūsu rakstnieki regulāri piedalītos Berlīnes Humbolta universitātes baltistu konferencēs...»

Ar Padomju Latvijas Rakstnieku savienības pūlīņiem un iniciatīvu pēdējos gados jau sperti pirmie nozīmīgie soļi šajā virzienā. Ar saturīgiem referātiem baltistikas konferenču programmu bagātinājuši S. Viese, M. Misiņa, G. Priede, darba gaitā piedalījušies J. Peters, G. Cīrulis.

56. baltistu konference bija veltīta K. Barona jubilejai (1984. g. dec.). Uz 60. konferenci, kura notiks 1986. gada 12. decembrī, atkal gaidām divus viesus no Latvijas — Maiju Augstkalnu un Andreju Dripi.

Ipašu baltistu komisijas valdes un klātesošo VDR baltistu interesi izraisīja 9. rakstnieku kongresā izvirzītie galvenie kultūras pasākumi — Raiņa 125. dzimšanas dienas gadskārta 1990. gadā un 100 gadi kopš A. Pumpura eposa «Lāčplēsis» iznākšanas (1988). Pēc mūsu ziņojuma VDR baltistu komisijas valdes priekšsēdētājs prof. Ekerts izteica pārliecību, ka šo jubileju atzīmēšana jāietver turpmāko baltistikas sarīkojumu programmā. Tika izteikts priekšlikums veltīt vienu no konferencēm Raiņa 125. dzimšanas dienai, bet, gatavojoties jubilejai, — jau iepriekš izgaismot dažādas lielā dzejnieka personības šķautnes atsevišķos referātos, gan ielūdzot speciālistus no Rīgas, gan arī balstoties uz VDR baltistu pētījumiem. Šie pasākumi tieši saauksies ar rakstnieku 9. kongresa izvirzīto uzdevumu — padarīt «pamatšķiras dzejnieka gadskārtu par starptautisku notikumu».

60. baltistikas konferencē Berlīnē jau paredzēti pirmie divi Rainim veltīti referāti. Maija Augstkalna runās par interpretācijas problēmām Raiņa dramaturģijā, detalizēti pievērsoties traģēdijai «Jāzeps un viņa brāļi». Berlīnes 750 gadu plašo svinību priekšvakarā mūsu ziņojumam esam izvēlējušies tēmu, kas saistās ar Raiņa uzturēšanos šajā vēsturiskām tradīcijām bagātajā pilsētā, ar viņa Berlīnes korespondencēs atainotajiem iespaidiem.

Vēl par dažiem citiem sarīkojumiem gan ar zinātnisku, gan arī ar kultūrpolitisku raksturu.

K. Baronam veltītās jubilejas svinības jau pieder pagātnei. Bet interese par latviešu folkloru Padomju Savienībā un citās valstīs nāv zudusi, īpaši ievērojot, ka 1994. gadā tiks atzīmēta «Dainu» iznākšanas 100. gadadiena.

Par šo neatslābstošo interesi liecina, piemēram, fakts, ka Rostokas universitātes slāvistikas 40. gadadienai veltītajā internacionālajā

konferencē, kura notika 1986. gada septembrī, trīs no folklorai veltītajiem referātiem bija saistīti ar latviešu dainām.

Dr. Pozingiss konferencē referēja par dainu kā latviešu nacionālās specifikas liecību vēsturisku apgūšanu. Referātā tika norādīts gan uz vācu tautības pagātnes progresīvo kultūras un zinātnes darbinieku izpratnes pilno attieksmi pret latviešu folkloru (Herders, Merķelis, Kols u. c.), gan arī uz folkloras apzinātas vākšanas sākuma posmu, kurā darbojās latviešu intelligences pārstāvji. Plaša vieta bija ierādīta K. Barona darbības vērtējumam uz toreizējo sabiedrisko apstākļu fona.

I. Vākas referātā tika aplūkotas latviešu tautasdziesmas cilvēka un dabas attiecību aspektā. Šajā dainās ļoti plaši un sazaroti integrētajā tēmā tika izdalīti vairāki problēmu loki, īpaši pievērsties dabas fenomenu un parādību mitoloģiski personificētai sintēzei.

Berlīnes Humbolta universitātes pasniedzēja Gundega Zēhausa iztīrāja latviešu tautasdziesmu receptijas jautājumus Vācijā. Pēc ievadā dotā vēsturiskā ekskursa referente salīdzinoši izanalizēja nesen Berlīnē iznākušo dainu krājumu un ar piemēriem demonstrēja atdzejojājas teicami veikto darbu.

Un te nu gribētos kaut nedaudz pakavēties pie jaunā dainu izdevuma ar nosaukumu *«Hab fünf Truhen voller Lieder»* («Man dziesmiņu pieci pūri»), kuru ar pilnām tiesībām varam uzskatīt par izcilu parādību latviešu vārda mākslas popularizēšanā VDR. Kaut arī grāmatā kā iznākšanas gads ir norādīts 1985., tā parādījās grāmatnīcās, kad nākamais gads jau bija krietni pietuvojies pusei, tādēļ mēs to atļaujamies vērtēt kopā ar 1986. gada notikumiem.

342 dainu veiksmīgais un labskanīgais tulkojums ir radies ciešā entuziasma pilnās tulkotājas un izdevējas Veldes Elertes un ar smalku sensibilitāti apdāvinātās atdzejojājas Annemarijas Bostrēmas sadarbībā. Ar iejūtību ir strādāts pie adekvātu ritma proporciju meklēšanas, kā arī pie domas un noskaņas uztveres precizitātes. Intervijā VDR radioraidījumā 1986. gada jūnijā atdzejojāja Bostrēma atzina, ka pēc V. Elertes ieguldītā milzīgā veikuma, veidojot parindeņus, viņai esot atlicis tikai patīkamais darbs un bauda piešķirt dziesmām attiecīgu formu. Jāņa Petera informatīvi piesātinātais un tajā pašā laikā emocionāli iedarbīgi uzrakstītais pēcvārds grāmatai, kā arī V. Elertes komentāri padziļina lasītāja izpratni un sekmē receptijas procesu. So izdevumu vizuāli pievilcīgu un bagātu padara Jura Krieviņa izteiksmīgie fotosīžeti. Par latviešu dainu izdevumu ir parādījušās recenzijas gan centrālajā presē (te varētu nosaukt *«Neues Deutschland»*), gan arī lokālajā (piem., Rostokas apgabala preses izdevumā *«Ostseezeitung»*). Tajās dominē pozitīvas atsauksmes par atdzejojuma kvalitāti un uzskats, ka VDR lasītājam pavēries skats uz

līdz šim vēl nepietiekami apzinātu latviešu tautas folkloras dārgumu krātuvi.

Latviešu literatūras tulkojumu klāstu VDR papildinājusi vēl viena grāmata — izdevniecība «*Neues Leben*» laidusi klajā V. Kaijaka grāmatu «*Im Teufelskreis der Angst*» (latv. «Bailes»). Šīs grāmatas tematika atšķir vācu lasītājam vēl maz pazīstamu latviešu vēstures lappusi. Recipientu optimālākai orientācijai grāmatas beigās ir dots pārskats par latviešu vēstures nozīmīgākajiem faktiem. Isas ziņas par autoru atrodamas uz grāmatas vāka, kaut arī jāatzīmē, ka tiem VDR lasītājiem, kuri interesējas par latviešu literatūras tulkojumiem, V. Kaijaka vārds nav svešs. 1970. gadā VDR iznāca rakstnieka stāsts «Sātans» — «*Der letzte Bandit*» —, un 1978. gadā iznākušajā latviešu stāstu antoloģijā «Zem putna spārna» ievietots Kaijaka satīriskais stāsts «Mēmais» — «*Der Stumme*». Tā kā jaunā grāmata pie lasītāja ir nonākusi pavisam nesen, mums vēl neizdevās savākt informāciju par tās rezonansi, bet šo jautājumu mēs paturēsim uzmanības lokā.

1986. gada oktobra beigās Greifswaldes universitāte rīkoja konferenci par tēmu «Baltijas padomju republiku literatūras sasniegumi, problēmas, iedarbība», kurā piedalījās referenti no daudzām VDR augstskolām, kā arī no Zinātņu akadēmijas. Ar pārskata referātu par dažiem mūsdienu latviešu padomju literatūras vērtējuma aspektiem uzstājās Dr. Pozingiss. Runājot par sasniegto dažādos literatūras žanros, tika ieskicēti dominējošie tematiskie loki, nosaukti autori un viņu darbi.

Par tematiski mākslinieciskām pārmaiņām atsevišķos latviešu padomju rakstnieku 80. gadu romānos konferencē runāja G. Zēhausa. Par izklāsta mērķi tika izvirzīts darba procesa ētisko jautājumu risinājums V. Lāma, A. Bela un I. Indrānes romānos.

I. Vākas referāta izpētes objekts bija 80. gadu pirmās puses īsproza. Tās problēmas un tendences tika analizētas uz dažu žanra specifikas teorētisko jautājumu fona.

Vēl gribētos informēt par kādu notikumu ar kultūrpolitisku nozīmi. 1984. gadā Latvijas PSR draudzības dienu laikā Rostokas apgabalā vienu no Rostokas jaunā rajona *Dierkow* ielām nosauca V. Lāča vārdā un tur svinīgi atklāja piemiņas plāksni rakstniekam. Soruden minētā jaunā rajona 5. vispārējās politehniskās skolas pedagogu kolektīvs griežās pie mums ar lūgumu sniegt plašāku informāciju par V. Lāci.

Par lielu notikumu skolas dzīvē kļuva brīdis, kad 1986. gada 6. oktobrī, VDR 37. gadadienas un Padomju Konstitūcijas dienas priekšvakarā, skolai tika piešķirts Tautas rakstnieka V. Lāča vārds. Uz svinīgu mītiņu pulcējās Rostokas pilsētas un apgabala vadošie darbinieki, padomju ģenerālkonsulāta pārstāvis, skolotāji un skolēni.

Svētkiem uzpostajā skolas ēkā varējām apskatīt materiālus par V. Lāci, par Latvijas PSR, apsveikuma telegrammas un eksponātus: par Padomju Savienību, kuri vēlreiz pasvītroja domu par draudzību, kas vieno VDR un PSRS.

Latviešu literatūras popularizēšanā VDR liela nozīme neapšaubāmi ir Latvijas RS biedru viesošanās reizēm brāļu pilsētā Rostokā. 1986. gada jūnijā Rostokas apgabala Rakstnieku savienība uzņēma kolēģus no Rīgas — prozaikus Egonu Līvu un Viktoru Lagzdiņu. Abi viesi piedalījās Rostokas apgabala rakstnieku konferencē Šleminē, kurā arī tika ziņots par 9. Latvijas rakstnieku kongresa rezultātiem. Ieinteresēti klausītāji E. Līvu un V. Lagzdiņu sagaidīja sarīkojumos. Rostokas V. Pika universitātē un arī Vācu-padomju draudzības namā. Abu autoru stāstījums par savu daiļradi mijās ar vispārēja rakstura jautājumiem par latviešu dainu krājumu. Avīzē «*Ostseezeitung*» publicētajā rakstā ar nosaukumu «Zvejnieki un bērni ir viņu varoņi» Horsts Krīgs iepazīstināja lasītājus ar Rīgas rakstnieku daiļrades galvenajām līnijām. Raksta autors stāstīja par E. Līva daiļradi un pārdomām par to, ka rakstnieks šodien vairs nespējot rakstīt tā kā savas literārās darbības sākumā 1959. gadā. Jo vairāk iznākot iedziļinātīs tēlojamā objekta būtībā, jo grūtāk un sarežģītāk ir rakstīt par to.

Runājot par V. Lagzdiņu, Horsts Krīgs atgādināja faktu, ka šis latviešu autors VDR lasītājam pazīstams jau no Hainca Jirgena Čirkes grāmatas «*Gänge durch eine alte Stadt Riga*» un Berlīnē iznākusi arī V. Lagzdiņa grāmata «*Lauf und sag es den anderen*» («Kēdes reakcija»). Par tautu draudzības un savstarpējās saprašanās veicinošo lomu literatūras propagandēšanā E. Līvs un V. Lagzdiņš runāja intervijā Rostokas radio.

Latviešu literatūras popularizēšanu veicina arī tikšanās un konsultācijas Latvijas PSR Rakstnieku savienībā.

1986. gada februārī Rostokas V. Pika universitātes valodniecības un literatūras sekcijas studentu grupai bija prakse LVU Filoloģijas fakultātē. Prakses programmā bija iekļauts sarīkojums Rakstnieku savienībā. Ar studentiem tikās RS vadošie darbinieki, kā arī rakstnieki A. Dripe, V. Lagzdiņš un E. Līvs. Pēc Rīgas prakses mēs varējām konstatēt, ka jūtami pieaugusi studentu interese par latviešu literatūru.

Pieci no deviņiem studentiem sākuši strādāt diplomdarbus par latviešu literatūras tēmām — par V. Lāča, R. Ezeras, H. Gāliņa u. c. latviešu prozaiku darbu interpretāciju un recepciju.

Nobeidzot ziņojumu par jau notikušajiem pasākumiem un iznākušajām grāmatām, neliels ieskats nākotnē.

Balstoties uz jauno grāmatu pieteikuma kataloga ziņām, varam cerēt, ka vēl 1986. gada beigās vai nākošā gada sākumā saņemsim

izdevniecībā «Aufhan Verlag» sagatavoto R. Ezēras romānu «Aka» — «Der Brünnen». Līdz šim VDR lasītāji ir iepazinušies ar daudziem Tautas rakstnieces stāstiem un novelēm. 1975. gadā iznāca stāstu krājums ar nosaukumu «Sehnsucht nach Schnee» («Kaut drīzāk uzsnigtu sniegs»), latviešu stāstu antoloģijā ievietots stāsts «Gaujas akvarelis», lielu lasītāju interesi izsauca 1982. gadā izdotā zooloģisko novēlņu izlase «Der Mann mit der Hundenase» («Cilvēks ar suņa ožu»).

Ir paredzēts, ka nākamgad rokasgrāmatām un enciklopēdijām, kurās ir izziņas materiāls par latviešu literatūru, pievienosies vēl viens avots: profesora Busevica vadībā sagatavota daudznāciju padomju bērnu literatūras vēsture. Kopā ar mūsu kolēģi Dr. Kantorčiku mēs centāties latviešu un igauņu literatūrai atvēlētajās nedaudzajās lappusītēs sniegt maksimāli iespējamo informāciju, balstoties uz A. Stikānes sarakstīto «Latviešu bērnu literatūras vēsturi». Mēs pilnībā apzināmies, ka tik ļoti ierobežotā telpā nebija iespējams kaut vai pieminēt visu, ko uzskatījām par svarīgu, bet jānovērtē pozitīvi fakts kā tāds, jo kopš 1965. gada, kad VDR iznāca pirmā enciklopēdija «Lexikon der Weltliteratur», kur minēta latviešu literatūra, arī nākamajos apmēram 10 rokasgrāmatu rakstura izdevumos latviešu bērnu literatūra nav skarta.

Tas būtu galvenajās līnijās svarīgākais, par ko varējām informēt, bet gribētos vēl izteikt pārliecību, ka piedalīšanās Andreja Upīša konferencē, tajā gūtās atziņas un iespaidi būs jauns impulss mūsu darbā, popularizējot latviešu literatūru Vācijas Demokrātiskajā Republikā.

Literārā dzīve 1986. gadā

I. Literārā dzīve republikā

Rakstnieku savienības sastāvs, vadība un izdevumi

RS biedru kopskaits 1985. gada beigās — 226.

1986. gadā par RS biedriem uzņemti:

10. decembrī —

Amanda Aizpuriete (1957), dzejniece,

Ģirts Bļodnieks (1922), tulkotājs,

Ābrams Feldhūns (1915), tulkotājs,

Nikolajs Gudaņecs (1957), dzejnieks un prozaīķis,

Juris Kunoss (1948), dzejnieks,

Andris Puriņš (1950), prozaīķis.

Gada laikā miruši 6 RS biedri (Milda Kalve, Augusts Strauss, Viktors Andrejevs, Gunārs Selga, Andris Viksna, Jūlijs Vanags).

RS biedru skaits 1986. gada beigās — 226.

1986. gada 3. un 4. aprīlī notikušajā RS 9. kongresā mandātu komisija ziņoja, ka uz kongresu aicināti 225 biedri:

pēc dzimuma — 142 vīrieši, 83 sievietes;

pēc vecuma — 2 līdz 30 gadiem, 11 no 20 līdz 39 gadiem,

52 no 40 līdz 49 gadiem, 75 no 50 līdz 59 gadiem,

51 no 60 līdz 69 gadiem, 28 no 70 līdz 79 gadiem,

6 no 80 līdz 89 gadiem;

pēc tautības — 184 latvieši, 21 krievs, 16 ebreji, 2 ukraiņi, 1 lietuvietis, 1 vācietis;

pēc literatūras veidiem (aptuveni) — 85 prozaīķi, 64 dzejnieki, 36 tulkotāji, 29 kritiķi un literatūrzinātnieki, 11 dramaturgi;

pēc goda nosaukumiem — 1 PSRS Tautas mākslinieks, 3 Latvijas PSR Tautas rakstnieki, 1 Latvijas PSR Tautas dzejnieks, 1 Latvijas PSR Tautas mākslinieks, 40 Latvijas PSR Nopelniem bagātie kultūras darbinieki, 3 Latvijas PSR Nopelniem bagātie mākslas darbinieki, 1 Latvijas PSR Nopelniem bagātā skolotāja, 1 Baltkrievijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, 1 Igauni-

jas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, 2 Polijas TR Nopelniem bagātie kultūras darbinieki;
pēc zinātniskā grāda — 3 Latvijas PSR ZA akadēmiķi, 6 filoloģijas zinātņu doktori, 1 filozofijas zinātņu doktors, 1 ķīmijas zinātņu doktors.

RS 9. kongresā (3. un 4. aprīlī) piedalījās 191 RS biedrs. Pārskata referātu nolasīja valdes pirmais sekretārs Jānis Peters, revīzijas komisijas referātu — komisijas priekšsēdētājs Jānis Anerauds. Koreferātus nolasīja Regina Ezera, Māris Caklais, Gunārs Priede, Marina Kosteņecka, Imants Auziņš, Imanta Ziedoņa atsūtīto koreferātu nolasīja Lija Bīdaka. Kongresā runāja LKP CK sekretārs Anatolijs Gorbunovs. Debatēs piedalījās RS biedri Z. Skujiņš, M. Svīre, L. Bīdaka, A. Bels, R. Runce, K. Skujenieks, M. Birze, B. Kuņajevs, J. Vanags, P. Putniņš, J. Baltvilks, L. Purs, J. Lapsa, V. Avotiņš, V. Lāms, A. Alķe, V. Dorošenko, M. Zālīte, V. Hausmanis, L. Azarova, A. Vējāns, Viks (V. Kalniņš), J. Rokpelnis, S. Viese, U. Bērziņš, A. Jakubāns, V. Artavs, V. Mihailovs, J. Osmanis, I. Bērsons, kā arī kongresa viesi — no Latvijas I. Riekstiņš, V. Jansons, A. Builis, O. Potreki, A. Kubuliņa, A. Kramiņš, no citām PSRS republikām M. Sluckis, H. Boroviks, B. Bedjurovs. (Kongresa materiāli publicēti iepriekšējā Kritikas gadagrāmatā.)

Kongress nolēma Latvijas Padomju rakstnieku savienību turpmāk saukt par Latvijas PSR Rakstnieku savienību.

RS kongress ievēlēja jaunu valdi (46 cilvēku sastāvā) un jaunu revīzijas komisiju, kā arī Latvijas PSR RS delegāciju PSRS RS 8. kongresam (13 cilvēku sastāvā).

4. aprīlī notika jaunievēlētās RS valdes plēnums, kas par valdes priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Peteru, par sekretārēm — Māru Misiņu un Annu Zīguri. Jaunievēlētā RS revīzijas komisija par savu priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Aneraudu. Plēnums par RS organizācijas sekretāru apstiprināja Māri Tralmaku, par RS sekretāru — tulkošanas padomes vadītāju — Ingvaru Jakaiti, par mēnešraksta «Karogs» galveno redaktoru — Andri Vējānu, par mēnešraksta «Daugava» galveno redaktoru — Vladimiru Mihailovu.

RS valde 28. maija plēnumā apstiprināja RS sekretariātu šādā sastāvā: Ludmila Azarova, Ilgonis Bērsons, Māris Caklais, Lilijs Dzene, Ingvars Jakaitis, Andris Jakubāns, Vladimirs Mihailovs, Māra Misiņa, Jānis Peters, Jānis Rokpelnis, Māra Svīre, Andris Vējāns, Māra Zālīte un Anna Zīgure. Apstiprināja arī sastāvus RS komisijām: militāri patriotiskās literatūras komisijai (priekšsēdētājs Jūlijs Vanags), publicistikas komisijai (priekšsēdētājs Pēteris Baugis),

folkloras padomei (priekšsēdētājs Knuts Skujenieks), literatūras mantojuma komisijai (priekšsēdētājs Ilgonis Bērsone), tulkošanas padomes kolēģijai (priekšsēdētājs Ingvars Jakaitis), jauno literātu audzināšanas komisijai (priekšsēdētājs Jānis Rokpelnis), jaunu biedru uzņemšanas komisijai (priekšsēdētājs Pauls Putniņš).

Notikušas pārskata un vēlēšanu sapulces:

13. janvārī — bērnu literatūras sekcijai (par priekšsēdētāju ievēlēts Laimonis Vāczeris),

10. februārī — kritikas un literatūrzinātnes sekcijai (Ilgonis Bērsone),

martā — dzejas sekcijai (Māris Čaklais),

21. novembrī — bērnu literatūras sekcijai (Vikis),

3. decembrī — tulkošanu sekcijai (Ruta Runce),

decembrī — dramaturģijas sekcijai (Silvija Radzobe).

In memoriam

1986. gadā miruši:

2. janvārī — *Pēteris Iklāvs* (1911—1986), dzejnieks (miris Talsos);

8. februārī — *Daniels Grečs* (1902—1986), skolotājs un literāts, darbojies latgaļu rakstniecībā;

25. februārī — *Emīlija Briežkalne* (1904—1986), Aleksandra Čaka dzīvokļa saimniece un viņa piemiņas glabātāja;

2. martā — *Jānis Paklons* (1927—1986), literatūrzinātnieks, Daugavpils PI Latv. val. un lit. katedras vadītājs, docents;

27. martā — *Milda Kalve* (1917—1986), literatūrzinātniece, RS biedre;

30. martā — *Jānis Skalbe* (1910—1986), Kārļa Skalbes dēls, literāts (darbojies lit. kritikā);

31. martā — *Augusts Štrauss* (1934—1986), dzejnieks, stāstnieks un lit. kritiķis, RS biedrs;

1. aprīlī — *Austra Kārklīņa* (1895—1986), skolotāja un literatūrvēsturniece;

3. aprīlī — *Viktors Andrejevs* (1927—1986), dzejnieks un tulkošana, RS biedrs;

19. maijā — *Veronika Palkova* (1922—1986), žurnāliste un tulkošana;

25. jūnijā — *Gunārs Selga* (1929—1986), dzejnieks, RS biedrs;

12. jūlijā — *Andris Viksna* (1944—1986), prozaiķis, RS biedrs;

17. jūlijā — *Gunārs Brokāns* (1918—1986), žurnālists un literāts;

31. jūlijā — *Nikolajs Dakers* (1902—1986), skolotājs un literāts;
8. augustā — *Dainis Gailis* (1962—1986), izdevniecības «Liesma» redaktors;

28. septembrī — *Ģirts Austrums* (1889—1986), folklorists;

12. oktobrī — *Jūlijs Vanags* (1903—1986), dzejnieks, prozaīķis, dramaturgs un tulkotājs, Latvijas PSR un Baltkrievijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, RS biedrs;

28. oktobrī — *Nina Krilova* (1925—1986), izdevniecības «Zinātne» redaktore, tulkotāja;

2. novembrī — *Lilija Vilka* (1901—1986), Erika Ādomsone māsa, skolotāja;

23. decembrī — *Pāvils Zicāns* (1912—1986), valodnieks un tulko-tājs.

Memoriāli:

21. jūnijā — Druvienas Silmačos (Gulbenes raj.) — atklāts muzejs Rūdolfa Blaumaņa komēdijai «Skroderdienas Silmačos» un tās iestudējumiem;

1. jūlijā — Kauguru Mičkēnā (Valmieras raj.) — atklāts piemiņas akmens (tēlnieks Andris Vārpa) akadēmiķim Jānim Endzelinam un Jānim Āsaram;

12. septembrī — Dubultos (Jūrmalā) — atklāta piemiņas plāksne Aspazijai;

29. septembrī — Baltezera kapsētā (Rīgas raj.) — atklāts piemiņas akmens (tēlnieks Ojārs Feldbergs) Ārijai Elksnei;

oktobrī — Gaujas nacionālajā parkā, Līgatnē (Cēsu raj.) — atklāta Annas Brigaderes Pasaku taka (ar koka skulptūrām);

1. oktobrī — Rīgā, pie nama Ļeņina ielā 58 — atklāta piemiņas plāksne Annai Brigaderei.

Nosaukumi:

janvārī — vienam no Merkūrija krāteriem piešķirts Raiņa vārds;

maijā — ar Rīgas pilsētas izpilddomitejas lēmumu viena no Rīgas jaunajām ielām nosaukta Jāņa Endzelīna, bet AB dambis (pie viesnīcas «Daugava») — Krišjāņa Valdemāra vārdā.

Piemiņas konferences:

21. februārī — Jāņa Endzelīna 113. dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference «Latviešu literārās valodas attīstība»; referentu vidū Maija Baltiņa un Ruta Veidemane (par Ernsta Glika Bībeles

valodu), folklorists Jānis Rozenbergs (par patiesi mitoloģisko un šķietami mitoloģisko tautasdziesmu interpretāciju);

18. martā — Artura Ozola 74. dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference «Literāro valodu sākotne»;

9. septembrī — Raiņa 121. dzimšanas dienai veltīta zinātniski praktiska konference; referenti un runātāji: Andra Konste, Māra Valtere, Rita Rotkale, Astrīda Cīrule, Gaida Djubina, Tamāra Gintere, Jānis Kalniņš, Valija Labrence, Elga Gintere, Anda Plēsuma, Biruta Kalnača, L. Veisa, Elza Knope;

22. septembrī — Lielvārdē — Andreja Pumpura 145. dzimšanas dienai veltīta piemiņas konference; referenti un runātāji: Aleksejs Apinis, Konstantīns Karulis, Jānis Rozenbergs, Vladislavs Urtāns, Līvija Volkova, Jānis Liepiņš, Imants Pijols, Saulcerīte Viese;

31. oktobrī — Krišjāņa Barona 151. dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference «Tautasdziesma. Ekspedīcijas. Teicēji»;

4. decembrī — Andreja Upīša 109. dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference; referenti un runātāji: Andrejs Dripe, Vitolds Valeinis, Ingrīda Kiršentāle, Anda Burtīniece (skat. šajā gadagrāmatā), kā arī Jānis Peters, Arvīds Grigulis (par A. Upīša personību), Viktors Hausmanis (par literatūras uzdevumiem sakarā ar PSKP 27. kongresa lēmumiem), Astrīda Alķe, Dace Ūdre, Silvija Radzobe.

Pārējie nozīmīgākie piemiņas sarīkojumi:

februārī un martā — Rīgā — izstāde «Jēkaba Janševska darbi mākslinieku skatījumā»;

martā — Dobeles raj. un Rīgā — Uldim Leinertam 50;

oktobrī — Rīgā un Dobeles raj. — Annai Brigaderei 125;

oktobrī — Gulbenes raj. — Jānim Porukam 115;

decembrī — Jelgavā un Jelgavas raj. — Edvardam Vulfam 100;

decembrī — Rīgā — Pēterim Ramizaram 100.

Nominācijas un apbalvojumi

Ordeņi un medaļas:

Leņina ordenis —

22. augustā — Arvidam Grigulim;

Darba Sarkanā Karoga ordenis —

22. augustā — Regīnai Ezerai (*Kindzulei*);

Tautu Draudzības ordenis —

4. jūnijā — Antonam Stankevičam,

22. augustā — Jānim Peteram;

ordenis «Goda Zīme» —

4. jūnijā — Jānim Sīrbārdim,

22. augustā — *Miervaldim Bīrzem (Bērziņam),*
 22. augustā — *A'bertam Belam,*
 22. augustā — *Harijam Gu'bim.*

Goda raksti:

Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda raksts —

14. aprīlī — *Ainai Blinkenai, ZA korespondētājloceklei,*
Annai Feldhūnai, izdevniecības «Zinātne» vecā-
kajai redaktorei, tulkotājai;
 30. aprīlī — *Andrim Grinbergam, žurnālistam un dzejniekam,*
Ādoļam Ščuckim, žurnālistam un literātam,
laikraksta «Pionieris» redaktoram;
 29. septembrī — *Imantam Auziņam,*
Roaldam Dobrovenskim,
Mārai Misiņai (Dumberei),
Andrim Ko'bergam,
Jānim Mauliņam,
Mārai Zālītei;
 11. oktobrī — *Mārai Svīrei (Kaijakai);*
 24. decembrī — *Zigmundam Skujiņam.*

Latvijas PSR Ministru Padomes un Latvijas rep. arodbiedrību padomes Goda raksts —

- septembrī — *Knutam Skujeniekam.*

Goda nosaukumi:

Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukums —

25. martā — *Paulam Putniņam,*
 26. martā — *Visvaldim Lāmam,*
 24. aprīlī — *Beatrisei Cimermanei, izdevniecības «Zvaigzne» vec-*
redaktorei,
 30. maijā — *Monikai Zīlei, literātei, laikraksta «Padomju Jau-*
natne» redaktorei,
 28. augustā — *Vizmai Belševicai (Elsbergai),*
 24. oktobrī — *Dainai Avotiņai.*

Latvijas PSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka goda nosaukums —

14. aprīlī — *Jānim Stradiņam.*

Zinātniskie grādi:

filoloģijas zinātņu doktora grāds —

Veraī Vāverei (disertācija «Literārie sakari kā reālisma attīstības faktors Andreja Upīša daiļradē»).

Konkursi un prēmijas

Janvārī — Rakstnieku savienības valdes sekretariāta prēmijas jaunajiem literātiem par labāko sniegumu 1985. gadā: *Ruditei Kalpiņai* un *Andrai Neiburgai* prozā, *Normundam Naumanim* kritikā; kolhoza «Vaidava» (Valmieras raj.) prēmijas izstādes «Ceļā» autoriem — *Vilnim Titānam* (tēlniecība), *Guntim Eniņam* (foto-grāfija) un *Jānim Baltoilkam* (dzeja);

žurnāla «Rosme» daiļliteratūras konkursā — otrā prēmija *Dzintrai Žuravskai* (stāsts «Vaļasprieks jeb Saruna ziemas vakarā»), trešās prēmijas *Dzintrai Žuravskai* (dzejoļu kopa «Vasaras vārtos») un *Imanītam Smirnovam* (trioleti), veicināšanas prēmijas *Dzintrai Žuravskai* (stāsts «Vecā pogu vācēlīte») un *Edgaram Grinbergam* (stāsts «Iveta»);

12. Vispasaules jaunatnes un studentu festivālam veltītajā īso stāstu konkursā — veicināšanas prēmija *Aleksandram Tarlavinam* («Pasaka»), atzinība *Edgaram Grinšteinam* («Lielā ceļa grūtais sākums»);

Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas ikgadējās prēmijas literatūrkritikā un literatūrzinātnē: literatūrkritisko un literatūrteorētisko rakstu grupā — pirmā prēmija *Vitoldam Valeinim* (raksti «Kritikas gadagrāmatā»: «Ieskats dzejā gadu desmita vidū» un «Jautājums par lirisko varoni kā jēdzienu»), izdevniecību iekšējo recenziju grupā — pirmā prēmija *Intai Čaklajai* (dzejoļkrājumu recenzijas), otrā prēmija *Sarmītei Lagzdīnai* (tulkotās daiļliteratūras manuskripta recenzija), komitejas diploms (ar naudas prēmiju) *Ilgonim Bērsonam* «par lielo ieguldījumu Jāņa Jaunsudrabiņa Kopotu rakstu sagatavošanā»;

februārī — Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Jāņa Endzelīna prēmija — LVU docentam *Jānim Rozenbergam* («Latviešu valodas praktiskā stilistika», I—II, 1976—1983);

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Jāņa Sudrabkalna prēmija — *Skaidrītei Cielavai* (monogrāfijas «Latvijas māksla», «Jūlijs Viļumainis», «Kārlis Freimanis», «Leja Novožņeca» un «Cilnis Vecrīgas laicīgajā arhitektūrā»);

martā — Latvijas PSR Kinematogrāfistu savienības 7. kongresa ietvaros — apbalvoto kinematogrāfistu vidū scenāristi *Alvis*

Lapiņš (piešķirta Lielā Kristapa medaļa), *Arnolds Plaudis*, *Juris Podnieks*;

aprīlī — rūpnīcas VEF prēmija «Par mūsdienu pilsētas ļaužu dzīves un garīgās pasaules, viņu aktīvās pilsoniskās nostājas un sociālās darbības atspoguļošanu prozā» (pirmoreiz) — *Visva'dim Lāmam* (romāni «Nemierā dunošā pilsēta», «Ceļš pa dzīvi», «Visaugstākais amats», «Mūža guvums», «Pavarda kungs Ašgalvis» u. c.);

maijā — kolhoza «Krasnij Oktjabrj» (Preiļu raj.), Rakstnieku savienības un izdevniecības «Liesma» Jaunatnes literatūras redakcijas jaunatnes literatūras konkursā — otrā prēmija *Aivaram Kļavim* (stāsts «Es saucu, lai atsauktos»), trešās prēmijas *Mersedei Sa'nājai* (stāsts «Trīs dienas pēc izlaiduma») un *Egilam Lukjanskim* (romāns «Ātnāc un paņem»), veicināšanas prēmija *Mārim Druvam* (stāsts «Vidusskola»);

Latvijas PSR Grāmatu tirdzniecības pārvaldes, Latvijas PSR Grāmatu draugu biedrības un Latvijas PSR Žurnālistu savienības konkursā par labāko grāmatu propagandu avīzēs: pilsētu un rajonu avīžu grupā — pirmā vieta Dobeles raj. avīzei «Komunārs», otrā vieta Jēkabpils raj. avīzei «Padomju Daugava», trešā vieta Alūksnes raj. avīzei «Oktobra Karogs»; uzņēmumu avīžu grupā — pirmā vieta avīzei «Latvijas Papīrnieks», otrā vieta avīzei «Radiotehniķis», trešā vieta ražošanas apvienības «Komutators» avīzei «Darba Karogs»; konkursā pozitīvi novērtēta Alūksnes raj. avīzes «Oktobra Karogs» literārā lappuse «Ezerlāse»;

bērnu, pusaudžu un jaunatnes dzīvei un audzināšanas problēmām veltītajā vairākcēlienu lugu konkursā — trešās prēmijas *Jānim Jurkānam* un *Alvaram Rijniekam* («Gliemezītis — ritenbraucējs»), *Maijai Kudapai* («Ābolu laiks — kartupeļu laiks»), *Hermanim Paukšam* («Saules mazmeita») un *Leldei Stumbrei* («Ziediņi»), veicināšanas prēmijas *Balfuram Ferberam* («Trīs klaipi maizes»), *Hermanim Paukšam* («Zeltaino turbānu valsts»), *Va'dim Rūmniekam* un *Andrejam Miglam* («Milzkalnes pūķis») un *Edgaram Vitoliņam* («Pasaka par dzelzs puiku»);

Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas, izdevniecības «Liesma» un Rakstnieku savienības bērnu literatūras konkursā — otrā prēmija *Janim Mau'īnam* (stāsts «Ezera salu vilinājums»), trešās prēmijas *Dzintrai Žuravskai* (vienas dienas hronika «Maksa par nodevību»), *Diānai Vars'avānei* (stāsts «Kad dzīvot sākšu?»), divas veicināšanas prēmijas *Mārim Rungulim* (stāsti «Es gribu brāli» un «Ilmārs»);

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Jāņa Zuša prēmija — *Vilim Samsonam* (grāmata «Naida un melu slikšņā»);

zvejnieku kolhoza «Banga» (Talsu raj.) Pastariņa prēmija (bērnu literatūrā) — *Jānim Baltvilkam* (grāmatas «Stērstes sniegā», «Brālis ozols, māsa liepa», «Zeme, maizes devējiņa») un *Vikam* (grāmata «Zemūdens bara lielā diena»);

jūlijā — Latvijas PSR Žurnālistu savienības Pētera Stučkas prēmija — publicistam, ilggadējam laikraksta «Literatūra un Māksla» publicistikas nodaļas vadītājam *Zālamānam Eidusam* (pēc nāves);

augustā — Latvijas LKJS CK pateicība par atsaucību un līdzdalību pirmo republikas Jaunatnes preses svētku organizēšanā — *Mārim Čaklajam*;

septembrī — Latvijas PSR Neredzīgo biedrības 60. gadadienai veltītajā žurnālā «Rosme» aprakstu konkursā — pirmā prēmija *Terēzei Laubei* («Pie jūras dzīve mana»), otrās prēmijas *Ainai Karelei* («Valentina»), *Kārlim Kalniņam* («Būt tur, kur grūtāk»), *Velgai Vāverei* («Būt dzīves vidū»), *Jānim Pļaviņam* («Ar sudraba skanējumu»), pārsteiguma balvas *Ģirtam Dzenītim* («Piedzīvotais» — par Kārli Miesnieku) un *Ivaram Libietim* («Ceļos, kas aizved pasaulē»);

gadskārtējās Rakstnieku savienības dzejas sekcijas prezidija Dzejas dienu balvas — *Valijai Brutānei* (dzejoļkrājums «Plauksta uz pieres»), *Knutam Skujeniekam* (dzejoļkrājums «iesien baltā lakatiņā») un atdzejotājiem (skat. šīs hronikas 2. daļā);

žurnāla «Skola un Ģimene», kolhoza «Ādaži» (Rīgas raj.) un Rakstnieku savienības gadskārtējā iso stāstu konkursā «Cilvēks mūsdienų laukos» — otrās prēmijas *Ērikam Kūlim* («Akmens cilvēciņš»), *Valentīnai Skudrulai* («Rudens etiķe»), *Jānim Zilem* («Kārklīņu varza»), trešās prēmijas *Ērikam Kūlim* («Mūzika baltā aploksnē»), *Ērikai Kalnai* (Podkalnei, «Aizvenī»), *Ramonai Indriksonei* («Caur vējstiklu»), veicināšanas prēmijas *Maijai Kreklei* («Saulē norietēja sarkana»), *Ērikai Kalnai* (Podkalnei, «Mūziciņa»), *Inesei Krastiņai* (Podkalnei, «Marija»), *Borisam Jakovičam* («Emmas tante») un *Baibai Pussarei* («Ligzda»);

oktobrī — Dobeles RARA un žurnāla «Māksla» redakcijas Annas Brigaderes prēmija (pirmoreiz) — *Maijai Augstkalnai* (kino mākslas problēmu sistematiska un prasmīga atklāsmē žurnālā «Māksla») un *Lilijai Dzenei* (sabiedriski nozīmīgas publikācijas žurnālā «Māksla», kas veltītas aktiera un dramaturga personībai latviešu teātra mākslas procesā);

E. Veidenbauma kolhoza (Cēsu raj.) Eduarda Veidenbauma gadskārtējā prēmija par labāko lauku tēmai veltīto literāro darbu — *Mārai Svīrei* (romāns «No cīruļiem līdz griezei»);

«Lauku Dzīves» redakcijas prēmijas par līdzdalību žurnāla veidošanā — *Arturam Gobam* un *Valdemāram Ancītim*;

novembrī — Latvijas PSR Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības Limbažu rajona nodaļas prēmija (pirmoreiz), kas piešķirama reizi divos gados par literāru darbu, kurš atspoguļo saudzīgu attieksmi pret dabu, pret dabas, vēstures un kultūras pieminekļiem, — *Dainai Avotiņai un Jānim Peteram*;

decembrī — Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša prēmija — *Kārlim Arājam* (grāmatas: «Krišjānis Barons un «Latvju dainas», 1985; albums «Krišjānis Barons», 1984; «Atmiņas. Stāsta Krišjānis Barons un laikabiedri», 1985; «Dainas. Krišjāņa Barona «Latvju dainu» izlase», 1983; «Krišjānis Barons. Mazs avots kalnā ceļas», 1983);

laikraksta «Literatūra un Māksla» redakcijas prēmijas par 1986. gada publikācijām (neskaitot tēlotājas mākslas, arhitektūras un mūzikas pārstāvjus) — *Dainim Ivānam, Andai Kubuliņai, Agrim Redovičam, Knutam Skujeniekam, Zigmundam Skujiņam, Artūram Snipam, Editei Tiškeizerei*;

Dundagas (Talsu raj.) dzejas draugu kluba «Ritums» gadskārtējā balva par labāko kādam Latvijas novadam veltītu periodikā publicēto dzejas darbu — *Oļam Gūtmanim* («Embūtē»);

Rakstnieku savienības valdes sekretariāta prēmijas jaunajiem literātiem par labāko sniegumu 1986. gadā — *Ruditei Kalpiņai* publicistikā; *Agrim Poikānam* un *Jelenai Sarenai* dzejā;

Latvijas radio programmas «Mikrofons-86» aptaujā uzvarējušo dziesmu tekstu autori (iegūto vietu secībā): *Grigore Vieru* (atdzejotājs *Imants Ziedonis*), *Imants Kalniņš*, *Guntars Račs*, *Jānis Plotnieks*, *Austra Skujiņa*, *Kaspars Dimiters*, *Jānis Baltauss*, *Sabīne Stāle*, *Valdis Pavlovskis*.

Filmas un izrādes

Literāras filmas un filmas pēc republikas rakstnieku scenārijiem:

Aizaugušā grāvī viegli krist. (Paula Putniņa un Jāņa Streiča scen.)

Ak, mana operete! TV koncertfilma. (Jura Veitnera scen.)

Apbraucamais ceļš. (Vladlena Dozorčeva scen.)

Bailes. (Vladimira Kaijaka scen. pēc viņa paša romāna «Bailes» motīviem.)

Daudzas balsis. Dok. filma par Dziesmu svētkiem. (Jāņa Petera teksts.)

Daugavas atslēgas. Dok. filma. (Jura Veitnera scen.)

Dubultnieks. (Andra Kolberga un Valerija Todorovska scen.)

Elpojiet dziļi. («Četri balti krekli». Gunāra Priedes scen. pēc viņa paša lugas «Trispadsmītā» motīviem. Filma uzņemta 1967. gadā.)
Ko iespēj sadzīves pakalpojumi. Dok. filma. (Reiņa Ādmīdīņa scen.)

Kroņa numurs. (Laimoņa Vāczemnieka scen.)

Māksla. 1985. № 4. («Latvijas PSR Tautas rakstnieka goda nosaukuma piešķiršana Zigmundam Skujiņam».)

Māksla. 1986. № 2—3. (Pētera Bankovska teksts. Par Rūdolfa Blaumaņa komēdijās «Skroderdienas Silmačos» brīvdabas izrādi Druvienā.)

Mūsu Tālis. (Tāivalda Margēviča scen. Par Stučkas raj. Neretas ciema priekšsēdētāju Tali Zāliti.)

Pēdējā indulgence. (Natālijas Gladkovas, Kirila Rapoportas un Miermiļa Steigas scen.)

Rainis. 2. filma. Vētras sēja. (Jāņa Kalniņa scen.)

Saulesvece. Filma bērniem. (Alvja Lapiņa scen. pēc Vijas Upmales stāstu motīviem.)

Uzpasaka. Mult. filma. (Rozes Stiebras scen. pēc Imanta Ziedoņa pasakas.)

Origināllugu un dramatizējumu iestudējumi:

Saīsinājumi: t. — teātris. TT — tautas teātris, k. n. — kultūras nams, t. n. — tautas nams, dr. ans. — drāmas ansamblis, sk. — skola, v-sk. — vidusskola, TV t. — Televīzijas teātris.

Amanda Aizpuriete. Baložbūda pieneņu plāvā. Radio t.

Diāna Albina. Tikšanās ar bērību. (Muzikāla novele par P. Čaikovski.) Radio t.

Ādolfs Alunāns, Šneiderienes. Saldus TT.

Liāna Alksne. Pieci čemodāni jeb Laila, Modris un Ginta. Bērzes bērnu dr. ans. (Dobeles raj.), Daukstu sk. (Gulbenes raj.).

Jānis Anerauds. Grēku grāmata. Mārsnēnu dr. ans. (Cēsu raj.).

Aspazija. Sidraba šķidrauts. Radio t.

Vizma Belševica. Papīra zirdziņš. Kandavas v-sk. (Tukuma raj.).

Gunārs Bērziņš. Balodiši šķiras. Alūksnes TT.

Rūdolfs Blaumanis. Brīnumzāle. Alūksnes TT. — Burvis un puķes (Voldemāra Šoriņa dramatiz.). Radio t. — Indrāni. Aizputes TT. — Kā vecais Zemītis pašu Nelabo redzējis. Vērgales dr. ans. (Liepājas raj.). — No saldenās pudeles. Otaņķu dr. ans. (Liepājas raj.). — Pazudušais dēls. Liepājas t., Smiltenes TT. — Skroderdienas Silmačos. Eglaines dr. ans. (Daugavpils raj.). — Zagļi. Alūksnes TT, Valkas k. n.

Leons Briedis. Mazā nāriņa. K. Valdemāra sk. (Gulbenes raj.).

Anna Brigadere. Ķātrs rīts ir jauna slāpe. Annas Brigaderes prozas, dzejas un dramaturģijas kompozīcija. Drāmas t. — Lielais loms. Liepājas metalurgu TT. — Maija un Paija. Aizputes TT, Vecsaules dr. ans. (Bauskas raj.), Daugavpils 12. v-sk. — Sievu kari ar Belcebulu. Viesienas k. n. (Madonas raj.).

Māris Čaklais. Ķocis. Liepājas metalurgu TT.

Helēna Dāle. Meita. Radio t.

Herberts Dorbe. Triks un Traks. (Pēc Rūdolda Blaumaņa pasakas «Velniņi» motīviem.) Tukuma k. n.

Lidija Drevinska. Mazs bij tēva novadiņis. Folkl. uzvedums. Vecumnieku v-sk. (Bauskas raj.).

Regīna Ezera. Augusts, ābolu mēnesis. Radio t.

Evelīne Grāmatniece. Kā Pampāju Pēteris sievu meklē. Dobeles k. n.

Zanis Grīva. Somu pirts. Kuldīgas TT.

Harijs Gulbis. Aijā, žūžū, bērns kā lācis. Annas ciema dr. ans. (Alūksnes raj.). — Cīruliši. Blomes dr. ans. (Valkas raj.). — Medību pils. Druvienas k. n. (Gulbenes raj.). — Vecīši. Mazsalacas k. n. (Valmieras raj.).

Eriks Hānbergs. Klanītāji. Radio t.

Boriss Hiršfelds. Nekā es nebaidos. Polam Armānam veltīts uzvedums. Radio t.

Ilze Indrāne. Zemesvēzi dzirdēt. Antona Broka dramatiz. Valmieras t.

Jēkabs Janševskis. Kā bagātā Čapiņa dēls precējās. Ventspils TT.

Janis Jaunsudrabiņš. Ansis Auns. Alūksnes TT, Dvietes dr. ans. (Daugavpils raj.). — Jo pliks, jo traks. Līksnas k. n. (Daugavpils raj.), Jūrmalas TT.

Skaidrīte Jurjeva. Frensiss Skots Ficdžeralds. TV t.

Dzidra Kārķliņa. Nāc pie manis vakarēt. Folkl. uzvedums. Vestienas dr. ans. (Madonas raj.).

Līga Ķemlere. Par slinko Pēterīti un Annīti. Zlēku k. n. (Ventspils raj.).

Vilis Lācis. Zītaru dzimta. Lielvārdes k. n. (Ogres raj.).

Anita Liepa. Ekskursija uz pili. Vaboles dr. ans. (Daugavpils raj.).

Olga Lisovska. Un bezgala, bezgala lokā. Dzejas kompozīcija. Dailes t.

Andrejs Migla un Valdis Rūmnieks. Mežrozīte. Rīgas Pionieru pils TT.

Leons Paegle. Runga, iz maisa! Kuldīgas 3. v-sk.

Jukums Palēvičs. Preilenīte. Vandzenes dr. ans. (Talsu raj.).

Hermanis Paukšs. Lēģenda par Tilu Pūcēsspieģeli. Rīgas kult. un atp. parka eksperiment. t. — Raganas trīs noslēpumi. Liepājas k. n.,

Blomes sk. (Valkas raj.). — Saules mazmeita. Radio t. — Uzma-nību — cūka! Rīgas Pionieru pils TT, Lizuma v-sk. (Gulbenes raj.). — Var laimēt. Kuldīgas TT.

Valdis Pavlovskis. Maza zaļa varde jūrā. Leļļu t. — Salatēva cirks. Leļļu t.

Jūlijs Pētersons. Prāta cilvēki. Zaļenieku k. n. (Jelgavas raj.).

Gunārs Priede. Jaunākā brāļa vasara. Lielvārdes k. n. (Ogres raj.). — Mācību trauksme. Valmieras t. — Vai mēs viņu pazīsim? Rucavas dr. ans. (Liepājas raj.). — Vikas pirmā balle. Ventspils pion. nama dr. ans. — Visi prieki vējā. Mērnīku sk. (Limbažu raj.), Cesvaines int. sk. (Madonas raj.). — Zagātas dziesma. Ziru t. n. (Ventspils raj.).

Pauls Putniņš. Es savos zābakos. Jaunatnes t., Gulbenes 1. v-sk. — Gaidīšanas svētki. Vecpiebalgas k. n. (Cēsu raj.). — Naktssargs un veļas mazgātāja. Rīgas Strādn. jaun. t., Balvu TT. — Pie pukēm, kur ģimenei pulcēties. Cēsu TT.

Rainis. Ave soll Drāmas t. — Krauklītis. TV t.

Māra Ritupe. Es pazinu tēvu sētu. Murmastienes dr. ans. (Mado-nas raj.), Aizkalnes dr. ans. (Preiļu raj.). — Rāja mani māmuliņa. Rankas dr. ans. (Gulbenes raj.), Salnavas k. n. (Ludzas raj.), Vaives dr. ans. (Valkas raj.).

Ina Ruicēna. Manas tautas likteņlēmēja — dziesma. Raunas k. n. (Cēsu raj.).

Kārlis Skalbe. Kaķīša dzirnavas. Skrundas v-sk. (Kuldīgas raj.).

Ingrīda Sokolova. Precību sludinājums. Dunalkas k. n. (Liepājas raj.).

Sudrabu Edžus. Dullais Dauka. (Kārļa Auškāpa dramatis.) Dailes t.

Marga Tetere. Rudenāji — ražas prieki. Ikšķiles k. n. (Ogres raj.). — Vasariņa — līgo, līgo! Ikšķiles k. n. (Ogres raj.).

Dz. Trama. Maziņš biju, ganos gāju. Folkl. uzvedums. Pasten-des sk. (Talsu raj.).

Andrejs Upīts. Apburtais loks. «Uzvaras» dr. ans. (Bauskas raj.). — Lapas viesulī. Jaunpiebalgas dr. ans. (Cēsu raj.).

H. Valaine. Vakarēšana. Folkl. uzvedums. Kārsavas k. n. (Ludzas raj.).

Vija Venta. Katram sava dziesma. (Tikai durvju zvans katram savs.) Bauskas TT.

Nora Vētra-Muižniece. Kad vecmāmiņa kavējas. Kalsnavas k. n. (Madonas raj.).

Venta Vīgante. Kad rūsa plaiksnī. Līvānu k. n. (Preiļu raj.). — Parastais 1×1. Jēkabpils 1. v-sk.

Arturs Vilks. Apslēptie dārgumi. Nicas k. n. (Liepājas raj.).

Edgars Vitoliņš. Reiz dzīvoja... Rubeņu sk. (Jēkabpils raj.).

Edvards Vulfs. Sensācija. Cesvaines TT (Madonas raj.). — Tapiņa atgriešanās. Pamatu k. n. (Madonas raj.).

Māra Zālite. Pasaka par laimes kreklu. Dzejas kompozīcija. Jaunatnes t. — Sauciet to par teātri. Dzejas kompozīcija. Dailes t. — Tiesa, Jelgavas TT, PSKP XXV kongresa p. s. dr. ans. (Jēkabpils raj.).

Māra Zaļaiskalna. Nesajauc dziesmu. Latgales autoru dzejas kompozīcija. Rēzeknes TT.

Mārgeris Zariņš. Kapelmeistara Kociņa kalendārs. Radio t. — Sapnis vasaras naktī. Muzikāla komēdija. (Mārgera Zariņa teksts un mūzika.) Operetes t.

Zeiboltu Jēkabs. Mājas nāids. Liepājas t.

Imants Ziedonis. Blēņas un pasakas. Liepājas metalurgu TT. — Poēma par pienu. TV t. — Poēma par pienu. Radio t.

Apspriedes, sarīkojumi un pārējie notikumi

(Notikuma vieta, ja tā ir Rīga, nav uzrādīta.)

Janvāra 1. pusē — sākas (un turpinās līdz 13. jūnijam) Lūcijas Baumanes vadītais Mākslas darbinieku nama sarīkojumu cikls «Man mīlestības pilna sirds», veltīts latviešu romantiskajai dzejai;

16. janvārī — 1905. g. revolūcijas 80. gadadienai veltīts literārs sarīkojums Jaunatnes teātrī (Māra Čaklā scenārijs) «Dūc tava jūra, nāk jauna cilts»;

21. janvārī — atklāta PSKP 27. un LKP 24. kongresam veltīta izstāde «Padomju Latvijas grāmatas 11. piecgadē»;

24.—25. janvārī — LKP 24. kongress, tajā runā arī Jānis Peters;

27. janvārī — darbu uzsāk Rakstnieku savienības Folkloras padome (Knuta Skujenieka vadībā);

31. janvārī — Rakstnieku savienības valdes un partijas organizācijas atklāta kopsapulce par grāmatu izdošanas un poligrāfijas jautājumiem;

8. februārī — Gulbenē — nodibināts (pēc Imanta Ziedoņa ierosinājuma) Gulbenes grāmatnieku klubs;

10.—16. februārī — Oriģināldramaturģijas nedēļa, parādot 16 oriģināllugu iestudējumus;

17. februārī — Oriģināldramaturģijas nedēļas noslēguma konference «Latviešu dramaturgu devums 11. piecgadē un pozitīvā tēla meklējumi latviešu oriģināldramaturģijā»;

februāra vidū — izstāde J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā «Dzīvi nesīšu sevī» — par 22 dažādu literāru prēmiju laureātiem 11. piecgadē;

25. februārī — sarīkojums, veltīts latviešu rakstniekiem kino-mākslā;

26. februārī — Rakstnieku savienības atklāta partijas sapulce par literatūras propagandas jautājumiem;

11. martā — republikas latviešu valodas un literatūras skolotāju tikšanās ar rakstniekiem Rakstnieku savienībā;

15. martā — Grāmatu svētki;

14.—15. martā — Latvijas PSR Kinematogrāfistu savienības 7. kongress; piedalās rakstnieki — filmscenāristi, referentu un runātāju vidū Lija Brīdaka, Normunds Naumanis, Vladlens Dozorcevs, Ingrīda Sokolova, Jūlijs Vanags;

21. martā — Krišjāņa Barona «Latvju dainu» iznākšanas sākuma simtgades sarīkojumu ieskaņa Dainu tēva memoriālajā dzīvoklī;

26. martā — rakstnieku tikšanās ar PSK 27. kongresa delegātiem Jāni Peteru un Alfrēdu Rubiku;

9. aprīlī — ZA Valodas un literatūras institūta jauno zinātnieku konference; par literatūras jautājumiem referē Māra Daneberga (Vecā Stendera pasakas), Ieva Kalniņa (Jāņa Sudrabkalna dzeja) un Lija Makare (Raiņa tulkotais Aleksandra Dimā romāns), par folkloru un mitoloģiju — Dace Bula, Elfrīda Olupe, Guntis Pakalns;

12. aprīlī — Dundagā (Talsu raj.) — pirmais Bērnu dzejas pavasara sarīkojums;

14. aprīlī — ZA A. Upīša Valodas un literatūras institūta 40 gadu darbībai veltīta zinātniska konference «Meklējumi un atradumi»; referentu vidū Janīna Kursīte (latviešu literatūras virzieni 18.—20. gs.), Gundega Grīnuma (Raiņa piezīmju grāmatiņas), Maija Baltiņa (Ernsts Gliks);

19. maijā — J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja 60 gadu darbības atcere;

maija vidū — Kuldīgā un Kuldīgas rajonā — Bērnu grāmatu dienas;

21. maijā — Rakstnieku savienības un Drāmas teātra kopīga atklāta partijas sapulce «Rakstnieku līdzdalība latviešu padomju teātra mākslas attīstībā»;

22. maijā — Latvijas PSR Grāmatu draugu biedrības valdes plēnums; par biedrības valdes priekšsēdētāju ievēlēts I. Augučēvičs;

27. maijā — Latvijas PSR Teātra biedrības valdes sēde; referentu un runātāju vidū Anda Burtiece, Viktors Hausmanis, Pauls Putniņš;

jūnijā — Latvijas PSR Izglītības ministrijas Pedagoģisko zinātņu pētniecības institūts ziņo, ka pabeigta literatūras programmu pārstrādāšana republikas skolām;

jūlija sākumā — «Aicinājuma» seminārs skolu jaunažiem literātiem;

20. jūlijā — republikas Jaunatnes preses svētki (pirmoreiz);

jūlijā — Rakstnieku savienība noslēdz sadarbības un sadraudzības līgumu ar Alūksnes rajonu (jau agrāk līdzīgs līgums noslēgts ar Limbažu rajonu);

8. augustā — darbu uzsāk jauno LĻKJS CK un RS žurnālu «Avots» un «Родник» redakcija;

1. septembrī — Rīgā un rajonos — Zinību dienai un mācību gada sākumam veltītās Bērnu grāmatu nedēļas ievadījums (Rīgā arī ar ābeču izstādi no Jura Cibuļa kolekcijas);

6.—16. septembrī — Rīgā, Jūrmalā, Daugavpilī, Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī, Dobeles, Jēkabpilī, Jelgavas, Kuldīgas, Liepājas, Limbažu, Preiļu, Saldus, Talsu, Valmieras un Ventspils rajonā — Raiņa 121. gadskārtai veltīto Dzejas dienu sarīkojumi;

11. septembrī — «Dienas Lapas» simtgadei veltīts sarīkojums (referenti Jānis Peters, Jānis Britāns, Saulcerīte Viese); septembrī arī — «Dienas Lapai» veltītas izstādes ZA Fundamentālās bibliotēkas Misiņa nodaļā un LKP CK Nelegālās preses muzejā;

14. septembrī — Bērnu grāmatu svētki Rīgas Pionieru pilī;

24. septembrī — Rakstnieku savienības atklāta partijas sapulce par kritikas stāvokli latviešu literatūrā; ref. Ingrida Sokolova;

20.—28. oktobrī — Rīgā un rajonos — pirmās Valodas nedēļas pasākumi, to vidū:

21. oktobrī — latviešu valodas skolotāju konference;

25. oktobrī — 9. Valodas prakses diena;

21.—22. novembrī — Jelgavā — Dzejas un mūzikas dienas;

26. novembrī — Rakstnieku savienības atklāta partijas sapulce par ekoloģijas jautājumiem;

4.—12. decembrī — gadskārtējie prozas lasījumi A. Upīša memoriālajā muzejā, veltīti Andrejam Upītim (diskusija par romānu «Zaļā zeme»), Ērikam Hānbergam, Zigmundam Skujiņam, Marinai Kosteņeckai, Kārļa Egles simtgades ieskaņai;

20. decembrī — gadskārtējais skolu jauno autoru seminārs «Drauga» redakcijā; ref. Alberts Ločmelis, Arnolds Auziņš, Māris Čaklais, Gunārs Treimanis;

20. decembrī — folkloras kopu starprajonu saiets, veltīts Bluķa vakaram;

24. decembrī — Rakstnieku savienības atklāta partijas sapulce «RS komunistu darbs pēc PSKP 27. kongresa»; ref. Jānis Peters un Māra Svīre, runā arī LKP CK sekretārs Anatolijs Gorbunovs.

II. Literatūru sakari

PSRS Rakstnieku savienība

24.—28. jūnijā — Maskavā — PSRS RS 8. kongress, tajā piedalās arī Latvijas PSR RS delegācija. Kongresa runātāju vidū — Jānis Peters.

Kongress ievēlē jaunu RS valdi, kurā Latvijas PSR Rakstnieku savienību pārstāv Regīna Ezera, Māra Zālite, Māris Čaklais, Jānis Peters, Zigmunds Skujiņš, Imants Ziedonis.

Jaunievēlētajā RS revīzijas komisijā Latvijas PSR Rakstnieku savienību pārstāv Māra Svīre.

Par vienu no PSRS RS sekretāriem ievēlēts Jānis Peters.

Latvijas PSR Rakstnieku savienība

3.—4. aprīlī — Rīgā — Latvijas PSR Rakstnieku savienības 9. kongresā piedalās viesi no citām republikām: H. Boroviks, A. Kims, V. Sidorovs, J. Izjumovs, J. Kaļeščuks, J. Morica, L. Vinonena, O. Fiņko, J. Vinogradovs, I. Sergejeva, D. Hreņkovs, R. Baraduļins, B. Silajevs, M. Sluckis, J. Marcinkevičs, V. Petkevičs, V. Luika, J. Joerits, B. Bedjurovs, A. Kodru, S. Bakbergenovs, Dž. Džabarovs, B. Hudainazarovs. No viņiem kongresā runā M. Sluckis, H. Boroviks, B. Bedjurovs.

In memoriam

1986. gadā miruši:

2. jūlijā — *Alfrēds Gāters* (1921—1986), valodnieks un literatūrzinātnieks, miris Hamburgā (VFR);

11. augustā — *Aleksandrs Žirgulis* (1909—1986), latviešu literatūras tulkotājs leišu valodā;

22. novembrī — *Kosts Korsaks* (1909—1986), Lietuvas PSR Tautas rakstnieks, akadēmiķis, latviešu literatūras pētnieks un tulkotājs leišu valodā;

25. novembrī — *Staņislavs Francišeks Kolbuševskis* (1933—1986), filoloģijas zinātņu doktors, latviešu literatūras pētnieks un tulkotājs poļu valodā;

25. decembrī — *Jons Kabelka* (1914—1986), leišu valodnieks un tulkotājs, Lietuvas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks; daudz rakstījis arī par latviešu valodu, laidis klajā latviešu—lietuviešu vārdnīcu, latviešu valodas mācību grāmatu, tulkojis leišu valodā latviešu rakstnieku darbus.

Piemiņas konferences:

no 30. maija līdz 1. jūnijam — Rēzeknē — trešie Jurija Tiņanova piemiņas lasījumi, piedaloties literatūrzinātniekiem no Maskavas, Ļeņingradas, Tallinas un Rīgas.

Nominācijas un apbalvojumi

Zinātniskie grādi:

filoloģijas zinātņu doktora grāds — literatūrzinātniekam (viņš daudz raksta arī par latviešu literatūru) *Ķēstutim Nastopkam* (disertācija «Lietuviešu dzejoļa poētika»); oficiālo oponentu vidū Vitolds Valeinis; literatūrzinātniecei *Veraī Vāverei* (skat. šīs hronikas I daļu).

Vēlēti amati:

decembra beigās — Rīgā — Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs literatūras sekcijas sanāksme; par sekcijas biroja priekšsēdētāju ievēlēts Andris Vējāns, par biroja locekļiem — Ilgonis Bērsons, Lija Brīdaka, Māris Čaklais.

Konkursi un prēmijas

Februārī — kolhoza «Prauliena» (Madonas raj.) Jāņa Ezeriņa prēmija — *Irinai Čerevičnikai* (par Jāņa Petera dzejas atdzejojumiem krievu valodā);

žurnāla «Daugava» prēmija — *Ninelei Krimovai* (par Jāņa Sudrabkalna miniatūru un Aleksandra Čaka stāsta «Dunavas iela» tulkojumiem krievu valodā);

aprīlī — Vissavienības arodbiedrību Centrālās Padomes un PSRS Rakstnieku savienības konkursā par labāko mūsdienu strādnieku šķīrai un kolhozu zemniecībai veltīto darbu — otrā prēmija *Albertam Belam* (par romānu «Saknes»);

maijā — Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas «Tautu draudzības» prēmijas PSRS tautu literatūras tulkotājiem — *Annai Ozolai-Saksei* (par armēņu rakstnieka Granta Matevosjana darbu izlases tulkojumu) un *Uldim Bērziņam* (par krievu dzejnieka Velemira Hļebņikova dzejoļu atdzejojumiem); prēmija par labāko redaktora darbu — *Mārai Cielēnai* (par Velemira Hļebņikova krājuma «Dziesmu karapulks» sagatavošanu izdošanai); balva par veiksmīgu debiju — *Raimondam Auškāpam* (par Aleksandra Vampilova lugu tulkojumiem);

Vilņas (Lietuvas PSR) mākslas darbu un suvenīru ražošanas apvienības «Dovana» prēmija — *Dainai Avotiņai* par lielo ieguldījumu lietuviešu dzejas atdzejošanā latviešu valodā;

jūlijā — Atilas Jožefa prēmija (augstākais literārais apbalvojums Ungārijā) — *Sārai Karigai*, kas daudz darījusi, lai latviešu literatūra būtu pazīstama ungāru lasītājiem;

septembrī — gadskārtējās Rakstnieku savienības dzejas sekcijas prezidija Dzejas dienu balvas arī atdzejojātājiem — *Klāvam Elsbergam* (par franču dzejnieka Gijoma Apolinēra grāmatas «Gājieni» atdzejojumu) un *Leonīdam Cerevičņikam* (par latviešu klasikas atdzejojumiem krievu valodā);

Vissavienības Nikolaja Ostrovska prēmija — *Marinai Kosteņeckai* (par aprakstu ciklu «Reportāža no bērnu dienu zemes»);

oktobrī — laikraksta «Padomju Armēnija» prēmija — *Mārim Čaklajam* (par armēņu dzejas atdzejojumiem latviešu valodā);

novembrī — Ungārijas Autortiesību aģentūras gadskārtējā prēmija — *Elgai Saksei* (par nopelniem ungāru literatūras popularizēšanā Latvijā);

decembrī — žurnāla «Ogoņok» redakcijas balva — *Mārim Čaklajam* (par dzejoļu ciklu «Ir tiesības nenomulst» Aleksandra Kušnera, Vladimira Mikuševiča un Ludmilas Azarovas atdzejojumā).

Izrādes

Harijs Gulbis. Alberts. Amerikas latviešu teātra Ņujorkas studijā (ASV).

Hermanis Paukšs. Raganas trīs noslēpumi. Kauņas Valsts Leļļu t. (Lietuvas PSR).

Apspriedes, sarīkojumi un pārējie notikumi

12.—13. janvārī — Rīgā — Udīnes universitātes (Itālija) profesoru delegācija, lai noslēgtu sadarbības līgumu starp Udīnes universitāti un Latvijas PSR RS;

18. janvārī — Rīgā — Somijas kultūras darbinieku grupas viesošanās Rakstnieku savienībā;

25. janvārī — Rīgā — krievu rakstniece Ludmila Petruševska (Maskava);

3. februārī — Rīgā — RS Folkloras padomē PSRS ZA Slāvisikas un balkānistikas institūta vadītāja Vjačeslava Ivanova referāts «Latviešu tautasdziesmas un seno Austrumu literatūras»;

10.—17. februārī — Oriģināldramaturģijas nedēļas pašākumos piedalās viesi: Natālija Pereberina (Maskava), Irēna Vaisaite (Lietuva),

Karina Kasku (Igaunija), Vladimirs Sudjins (Ukraina), Rubens Sanojans (Armēnija), Levans Svanadze (Gruzija);

februāra 1. pusē — Rīgā — palestīniešu rakstnieks Afīts Hanna;

19. februārī — Rīgā — Romēna Rolāna piemiņas sarīkojums;

no 27. februāra līdz 2. martam — Igaunijā — Frideberta Tuglasa simtgades svinības, no Latvijas piedalās Egons Līvs;

12.—13. martā — Viļņā — Lietuvas PSR RS 8. kongress, no Latvijas piedalās Aivars Kalve;

martā — Maskavā — Krievijas PFSR RS 6. kongress, no Latvijas piedalās Boriss Kuņajevs;

2. aprīlī — Rīgā — Tautu draudzības vakars Latvijas PSR Rakstnieku savienībā, piedaloties RS 9. kongresa viesiem;

5. aprīlī — Rīgā — Valentīna Sidorova (Maskava) autorvakars;

12. aprīlī — Rīgā — Vladimira Krupina (Maskava) autorvakars;

aprīlī — Rīgā un Jūrmalā — igauņu rakstnieka Ilo Tūlika viesoššanās;

23.—26. aprīlī — Klaipēdā (Lietuva) — lituānistikas dienas, no Latvijas piedalās Saulcerīte Viese;

24.—26. aprīlī — Rīgā — ungāru rakstnieka Bēlas Rigo viesoššanās;

25. aprīlī — Rīgā — ZA Valodas un literatūras institūta un Vēstures institūta kopīga zinātniska konference par guvumiem pirmajā ekspedīcijā uz latviešu dzīves vietām Baškīrijā;

28.—29. aprīlī — Rīgā — LVU organizēta konference «Aktuālas teorētiskās un metodoloģiskās problēmas mūsdienu ārzemju literatūrā», piedaloties viesiem no Maskavas, Ļeņingradas, Viļņas, Gorkijas, Voronežas, Tambovas, Minskas, Brjanskas, Dņepropetrovskas, Doņeckas, Odesas, Permas;

12. maijā — Jūrmalā — atklāta izstāde «Armēnijas PSR grāmatas»;

13. maijā — Maskavā — Māra Čaklā autorvakars, piedaloties Sergejam Zaliginam, Ivanam Dračam, Jevgeņijam Jevtušenko, Vladimīram Ogņevam, Aleksandram Topčjanam un M. Čaklā atdzejotājiem citās PSRS tautu valodās;

14. maijā — Maskavā — PSRS RS Latviešu literatūras padomes sēde par astoņu latviešu jauno dzejnieku kopkrājumu krievu valodā «Oktāva» (manuskripts);

15. maijā — Maskavā — latviešu jauno dzejnieku vakars;

maiņa vidū — Rīgā — Čehoslovākijas grāmatu izstāde;

no 18. maija līdz 1. jūnijam — ASV — kā viens no PSRS delegācijas locekļiem bērnu un jaunatnes estētiskās audzināšanas jautājumiem veltītajā simpozijā piedalās Vitauts Lūdēns;

no 22. līdz 25. maijam — Lietuvā — 22. Dzejas pavasaris, piedaloties arī pārstāvjiem no Latvijas;

maiņa beigās — Rīgā — Višnabhāratas universitātes (Indija) rektors Nemaji Sadhāns Bose tiekas RS ar latviešu rakstniekiem;
maiņa beigās — Prāgā (Čehoslovākija) — tulkotāju un atdzejotāju seminārs, no Latvijas piedalās Knuts Skujenieks;

maiņa un jūnijā — VFR — Māris Čaklais;

jūnijā — Rīgā — Dienvidslāvijas rakstnieku grupas (Jelica Drenovaca, Vladimirs Geričs, Svetko Martinovskis, Milica Milidragoviča, Vehaps Sita) viesošanās;

jūnijā — VFR — Lūcijas Ūzānes ceļojums pa Jāņa Jaunsudrabiņa emigrācijas vietām;

22. jūlijā — Rīgā — atklāta Polijas TR grāmatu un literatūras dekāde;

jūlija 2. pusē un augusta sākumā — Latvijā — kirgīzu rakstnieka Čingiza Aitmatova uzturēšanās mūsu republikā;

jūlija beigās — Kalnu Altajā — Uldis Bērziņš, Silvija Radzobe, Adolfs Sapiro;

vasaras mēnešos — Latvijā — PSRS RS Latviešu literatūras padomes priekšsēdētāja Sergeja Zalgina uzturēšanās mūsu republikā;

2. septembrī — Rīgā — Valda Krāslavieša (Čikāga, ASV) dzejas pēcpusdiens;

septembra 1. pusē — Erevānā (Armēnija) — Latvijas grāmatu izstāde;

septembra beigās un oktobra sākumā — Kanādā un ASV — Jāņa Petera un Ērika Hānberga literārie sarikojumi;

3. oktobrī — Rīgā — atklāta VDR grāmatu izstāde;

13.—18. oktobrī — Rīgā un Latgales rajonos — KPFSR Kalnu Altaja autonomā apgabala literatūras dienas, piedaloties viesiem no Kalnu Altaja;

16. oktobrī — Rīgā — vēsturnieka Feliksa Mežlauka (Maskava) viesošanās «Karoga» redakcijā;

18.—25. oktobrī — Belgradā (Dienvidslāvija) — starptautiska rakstnieku tikšanās, no Latvijas piedalās Vizma Belševica;

27. oktobrī — Rīgā — ungāru rakstnieka Bēlas Rigo viesošanās «Literatūras un Mākslas» redakcijā;

oktobra beigās — Armēnijā — trešie tulkotāju mākslas svētki, no Latvijas piedalās Māris Čaklais;

oktobrī — Rīgā — krievu dramaturga Viktora Rozova viesošanās;

10.—15. novembrī — Viļņā (Lietuva) — Radošās jaunatnes dienas, no Latvijas piedalās Pēters Brūveris, Hermanis Margers Majevskis, Inese Zandere;

14.—16. novembrī — KPFSR, Kirovas apgabalā — Latvijas PSR kultūras un mākslas dienas, no rakstniekiem piedalās Marina Kosteņcka, Jānis Peters, Jānis Rokpelnis;

17.—22. novembrī — Ščecinā (Polija) — Latvijas rakstnieku un izdevēju delegācija (Vilis Jansons, Kārlis Skruzis, Ingvars Jakaitis, Jāzeps Osmanis) paraksta sadarbības līgumu starp Rīgas un Ščecinas izdevniecībām;

4. decembrī — Rīgā — Andreja Upīša 109. dzimšanas dienai veltītajā zinātniskajā konferencē referentu vidū Ināra Vāka un Olafs Pozingiss (Rostoka, VDR);

5. decembrī — Rīgā — Andreja Upīša memorialajā muzejā gads-kārtējo prozas lasījumu ciklā kirgīzu rakstniekam Čingizam Aitmatovam veltīts vakars (piedalās V. Eisule, G. Bērsone, A. Rubenis);

6. decembrī — Rīgā — aizsākas literāru sarīkojumu cikls «Latviešu rakstnieki krieviski» (pirmais autors — Aleksandrs Čaks);

6. decembrī — Rīgā — krievu rakstnieka Borisa Jekimova autorvakars;

12. decembrī — Berlīnē (VDR) — 60. starptautiskā baltistu konference, no Latvijas piedalās un referē Maija Augstkalna (Raiņa traģēdija «Jāzeps un viņa brāļi»), Andrejs Dripe («Latvijas lauku dzīvei veltītā publicistika»), referē arī Rostokas Vilhelma Pika universitātes doktors Olafs Pozingiss («Raiņa Berlīnes korespondence»);

16. decembrī — Rīgā — ZA un Literatūras propagandas biroja kopīgi organizēts sarīkojums «Vai tie ir tavi un mani radi?» — par latviešiem Baškīrijas APSR;

18.—19. decembrī — Rīgā — zinātniski teorētiska konference «Aktuālas bibliotēku darba terminoloģijas problēmas», piedaloties viesiem no Maskavas, Ļeņingradas, Tallinas un Viļņas;

decembrī — Belgradā (Dienvidslāvija) — 12. starptautiskā tulko-tāju konference, no Latvijas piedalās Māris Čaklais.

Grāmatas un publikācijas periodikā 1986. gadā

Biežāk izmantoto žurnālu un laikrakstu nosaukumu saīsinājumi: C — Cīņa, K — Karogs, L — Liesma, LM — Literatūra un Māksla, PJ — Padomju Jaunatne, PLK — Padomju Latvijas Komunisti, RB — Rīgas Balss, Z — Zvaigzne, Д — Даугава, ДН — Дружба народов, КнО — Книжное обозрение, КСЛ — Коммунист Советской Латвии, ЛГ — Литературная газета, РБ — Ригас Балсс, СЛ — Советская Латвия, СМ — Советская молодежь.

Publikācijas no periodikas uzņemtas ar atlasi: no dzejas darbiem — plašāki liroepiski sacerējumi vai tematiski vienoti cikli, no prozas — romāni un garie stāsti, no literatūrkritiskām apcerēm — plašāki analītiski un vērtējoši raksti un nozīmīgākie literārie portreti.

Pēc «Kritikas gadagrāmatas, XIV» nodošanas iespiešanā konstatētas vēl vairākas publikācijas, kas attiecas uz 1984. un 1985. gadu.

1984

Recenzijas par iznākušajām grāmatām

Курбатов В. Ливский отголосок : [В. Белшевиц. Беда в дом]. — ДН, 1986, № 7, с. 258—261.

Бочаров А. Три кита Эрика Ханберга : [Э. Ханберг. Аист на телеграфном столбе; Залив первого греха]. — ДН, 1986, № 4, с. 260—262.

Гордеева Г. Крыло над городом : [М. Крома. Муравей в муравейнике]. — ЛО, 1986, № 11, с. 60—63.

Zuze Z. Saule caur jūras viļņiem... : [J. Melbārzdīs. Cieši pie vēja]. — К, 1986, № 5, 180.—182. lpp.; **Кавацис А.** Память сердца. — Д, 1986, № 3, с. 121—122.

Добровенский Р. Портрет одной поэзии : [Современная латышская поэзия]. — ЛО, 1986, № 9, с. 57—61.

Rozenbergs J. «Ticam prātam un Cilvēka garam» : [A. Vējāns. Stundinieks vestes kabatā]. — С, 1986, 4. martā.

Latviešu literatūra citās valodās

[Kā mucinieks vilku, lāci un zaķi pievīla : Latv. tautas pasaka /Tulk. O. Pinto]. — Minsk : Юнацтва, 1984. — Spāņu val.

Putnyņš P. A co kdyz přijde láska : Noční strašidlo a pradlena. [Naktssargs un veļas mazgātāja : Luga jaunatnei 3 cēl. 11 ainās /Tulk. J. Prokops]. — Praha : Dilia, 1984. — Čehu val.

V. Belševicas poēma «Klods Izerlijs» / Atdzej. V. Sjomuha. — Беларусь, 1984, № 3. — Baltkr. val.

L. Briēža dzejoļi / Atdzej. A. Ščuplovs. — Горизонт (Кишинев), 1984, № 1; / Atdzej. V. Pinzaru. — Оризонтул, 1984, № 1. — Mold. val.

M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. V. Pinzaru. — Оризонтул, 1984, № 2. — Mold. val.

M. Ķempes dzejoļi. — Кишинэу. Газ. де сарэ, 1984, 29. aug. — Mold. val.

V. Ļūdēna dzejoļi / Atdzej. V. Teleuke. — Кишинэу. Газ. де сарэ, 1984, 22. aug. — Mold. val.

O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. R. Minuļins. — Kazan utlari, 1984, № 12. — Tatāru val.

I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej. V. Teleuke. — Лит. ши арта, 1984, 23. aug.; poēma «Viddivvārpā» / Atdzej. L. Damiānu. — Оризонтул, 1984, № 3. — Mold. val.

1985

Recenzijas par iznākušajām grāmatām

Valeinis V. Netikumi komisma spoguļi : [V. Artavs. Saldskābais smaids]. — K, 1986, № 6, 171.—174. lpp.

Ābola M. Aspazija iet tautā : [Aspazija. Kopoti raksti. 1. sēj. Dzeja.] — K, 1986, № 5, 182.—184. lpp.

Власенко А. Корни характера : [А. Бэлс. Корни]. — Знамя, 1986, № 4, с. 235; **Шагалов А.** — Труд, 1986, 19 февр.

Vāverniece I. Profesija — rakstnieks : [M. Saklais. Profesio-nālis un ziedlapiņas]. — K, 1986, № 7, 177.—179. lpp.

Бек Т. Живые трещины мира : [М. Чаклайс. Огонь в ручье]. — ЛО, 1987, № 1, с. 64—66; **Михайлова Е.** А красота, как известно, все-таки мир спасает. — Д, 1986, № 4, с. 106—108.

Proņilovers E. Tulkojums bērniem : [Что выросло на яблоне]. — ЛМ, 1986, 31. okt., 7. lpp.

Rukšāns H. Paiesimies gabaliņu blakus : [E. Damburs. Bijušais karavīrs iet un domā]. — K, 1986, № 6, 170.—171. lpp.

Zviedre R. Par zināmo un tomēr jauno : [L. Dumbers. Novēlota pastaiga]. — K, 1986, № 4, 168.—170. lpp.

Kaņepe A. Vai «Dzejas diena» ir dzejas ikdiena? : [Dzejas diena]. — LM, 1986, 16. maijā, 12. lpp.

Pijols I. Dzīves uzdevums : [K. Freinbergs. Taurētāja aicinājums]. — K, 1986, № 4, 175.—176. lpp.

Bergmanis A. «Garās pupas» trešais spridis : [Garā pupa]. — PJ, 1986, 12. martā.

Kursīte J. Divu dzejnieku pirmās grāmatas : [G. Godiņš. Tas nepasacītais]. — LM, 1986, 23. maijā, 6. lpp.; Lāce A. Sākums. — K, 1986, № 6, 174.—175. lpp.; Skujenieks K. No nepasacītā uz nepasakāmo. — PJ, 1986, 23. apr.

Grudule M. Grāmatām un grāmatniekiem : [Grāmatas un grāmatnieki]. — K, 1987, № 1, 176.—177. lpp.

Зорин М. Две книги об Испании : [Ж. Грива. Убийство в фиолетовом рассвете]. — Д, 1987, № 1, с. 118—120.

Ķikāns V. Pakļaušanās lielajam ritam : [O. Gūtmanis. Saulgrieži]. — LM, 1986, 28. martā, 7. lpp.

Mārtuža E. Sava laika barometrs : [E. Hānbergs. Biķu alus]. — K, 1986, № 4, 167.—168. lpp.

Kirsēntāle I. Kad saule un zeme ir mātes : [J. Jaunsudrabiņš. Kopoti raksti. 15 sēj.]. — C, 1986, 12. aug.

Plēsuma A. «Kur ir tas kalns, ko tu esi nesis ar saujām vien?» : [Z. Jaunzeme. Es nāku nesaukts]. — LM, 1986, 30. maijā, 12. lpp.

Ķikāns V. No dzelmes apli nāk un nāk : [V. Kaltiņa. Mīlestības atnākšana]. — K, 1986, № 4, 172.—173. lpp.

Tabūns B. Trīs romānus pārlasot : [A. Kolbergs. Automobilī rīta pusē. — K, 1985, № 6—9]. — K, 1986, № 11, 146.—147. lpp.

Līce A. «So naktszilo aiz loga tumsu...» : [V. Krīle. Nepiekrāp mani]. — Pad. Latv. Sieviete, 1986, № 4, 5. lpp.

Livzemnieks V. Ne tikai apzināt : [Kritikas gadagrāmata, 13]. — K, 1986, № 11, 178.—180. lpp.

Гордеева Г. Крыло над городом : [М. Крома. Монта]. — ЛО, 1986, № 11, с. 60—63.

Rozenbergs J. Devītā grāmata : [J. Lapsa. Zirgs, kas naktī dzied]. — K, 1986, № 10, 165.—167. lpp.

Remass R. Kā atdzejojot tautasdziesmas : [Латышские даины / Пер. Ф. Скудра; Латышские даины / Пер. А. Щербаков]. — LM, 1986, 17. okt., 6.—7. lpp.

Кольцов С. Просто ли открывается ларчик? : [Латышский детектив]. — Д, 1986, № 3, с. 119—120.

Grāpis A. Pie bērnu dienu vērtībām : [O. Lisovska. Tur ilgi ejams]. — LM, 1986, 16. maijā, 12. lpp.

Минаев В. Жизни бесконечная страда : [А. Лочмелис. Черты судьбы]. — Д, 1986, № 4, с. 118—119.

Капеде А. Supervaronis darbojas : [E. Lukjanskis. Atliktais laiks]. — С, 1986, 13. martā.

Godiņš G. Nē igauniskotas, bet īsti latviskas tautasdziesmas : [Ohtu eeli laulma lāksin]. — LM, 1986, 7. martā, 6. lpp.; [Kur nopirkt latviešu dainas?]. — Sirp ja Vasar, 1985, 13. dec.; **Schultz U.** — Noorte Hāal, 1986, 28. aug. — Ig. val.

Vilsons A. Plašākas perspektīvas meklējumos : [R. Paroleks. Baltijas literatūras salīdzinoša apcere]. — K, 1986, № 6, 178.—179. lpp.

Vējāns A. Pie pirmavotiem : [J. Peters. Trīs dārgas mantas]. — K, 1986, № 5, 176.—177. lpp.

Grīnuma G. Vēlreiz Rainis laikabiedru atmiņu spoguļi : [Rainis laikabiedru atmiņās]. — K, 1986, № 9, 152.—159. lpp.

Skalbergs A. Vēlēšanās nav piepildījusies : [I. Rīsmāne. Nākamā soļa aicinājums]. — K, 1986, № 4, 174.—175. lpp.

Пронилов Э. Стихи о родине : [Родина]. — Д, 1986, № 3, с. 112—114.

Калņиņš J. Laba, aktīva grāmata par Raini : [V. Samsons. Dzejas Olimpā un... uz barikādēm]. — LPSR ZA Vēstis, 1986, № 5, 133.—135. lpp.; **Viese S.** Pieredzes grāmata. — K, 1986, № 7, 179.—181. lpp.

Mārtuža E. Sportiska mērķtiecība : [A. Skalbergs. Drīz skanēs signāls]. — K, 1986, № 3, 178.—179. lpp.

Кронта И. С надеждой и верой : [З. Скуинь. Избранное]. — ДН, 1987, № 1, с. 258—260.

Tabūns В. Stāsts par novada inteliģentiem : [A. Stankevičs. Lauma]. — K, 1986, № 9, 177.—178. lpp.

Fedoroviča-Auziņa I. Ceļā uz pozitīvo varoni : [D. Sulce. Stenogramma diviem]. — K, 1986, № 4, 170.—172. lpp.

Kubuliņa A. Cilvēks nedzīvo no maizes vien : [O. Vācietis. Nolemtība]. — LM, 1986, 1. maijā, 7. lpp.; **Киканс В.** Гори, мой огонь. — ДН, 1987, № 2, с. 264—266.

Нориетис У. К совести каждого : [O. Vācietis. Partijas piederība = Партийная принадлежность]. — Д, 1986, № 3, с. 115—116.

Līvzemnieкс V. Latviešu dzeja tautām : [В вечном созвучии]. — K, 1986, № 6, 191.—192. lpp.; **Курбатов В.** Древо единой жизни. — Москва, 1986, № 5, с. 197—199; **Пронилов Э.** — Новый мир, 1986, № 12, с. 251—253.

Goldšteina R. Cerība vēl nerādās : [L. Vēze. Cerības radīšana]. — PJ, 1986, 23. apr.; **Kursīte J.** Divu dzejnieku pirmās grāmatas. — LM,

1986, 23. maijā, 6. lpp.; Valeinis V. Sološs pieteikums. — K, 1986, № 7, 175.—177. lpp.

Абызов Ю. Спасенное прошлое : [С. Виесе. Кришьянис Барон]. — ЛО, 1986, № 3, с. 86—88.

Salceviča I. Mākslinieces proza : [H. Vīka. Pajumts]. — K, 1986, № 7, 173.—174. lpp.

Bikova S. Gaiša balss : [Vīks. Zemūdens bara lielā diena]. — LM, 1986, 25. jūl., 4.—5. lpp.; Vīksna A. Klauvējiens. — PJ, 1986, 30. apr.

Valeinis V. Bagāts, daudzveidīgs krājums : [M. Zālīte. Nav vārdam vietas]. — K, 1986, № 3, 172.—176. lpp.; Veidemane R. Vai visi vakarā jeb Māras princips. — LM, 1986, 1. aug., 6.—7. lpp.

Salceviča I. Lūk, vijolīte! — jeb Kā Visālais Juris mācās pasauli : [I. Ziedonis. Sākamgrāmata]. — K, 1986, № 6, 166.—168. lpp.

Ханберг Э. Третья встреча : [I. Ziedonis. Tik un tā]. — Д, 1986, № 4, с. 95—99.

Абызов Ю. Спасенное прошлое : [I. Ziedonis. Tu dzīvoji dižu darbu]. — ЛО, 1986, № 3, с. 86—88.

Tabūns B. Vai bija «bites dzēliens»? : [D. Zigmonte. Bites dzēliens]. — LM, 1986, 6. jūn., 6. lpp.

Tabūns B. Trīs romānus pārlasot : [D. Zigmonte. Zilais putns Idalgo]. — K, 1985, № 10—12]. — K, 1986, № 11, 145. lpp.

Mārtuža E. Mājas miers : [M. Zīle. Skābēšana ar dzērvenēm]. — K, 1986, № 7, 172.—173. lpp.

Ādmīdiņš R. «Jautājošs es svaidos laika dunā» : [E. Zīrnis. Rudu lapsu kāsis]. — K, 1986, № 5, 179.—180. lpp.

Latviešu literatūra citās valodās

Латышские дайны : Из собр. К. Барона / [Сост. Г. Приеде, А. Щербаков; Комментар. С. Виесе; Пер.: А. Андрусенко, Ю. Абызов, М. Борисова, А. Щербаков]. — М. : Худож. лит., 1985.

Hab fünf Truhen voller Lieder. [Bij man dziesmu pieci pūri : Latv. tdz. izlase / Sakārt. V. Elerte; Atdzej. A. Bostrēma; J. Petera pēcv.]. — Berlin : Rütten und Loening, 1985. — Vācu val.

Rec.: Viese S. — LM, 1986, 6. jūn., 7. lpp.; Saavedra R. [Cilvēka dzīve dziesmā]. — Ostsee-Ztg., 1986, 6./7. Sept. — Vācu val.

Kaijaks V. Im Teufelkreis der Angst. [Bailes : Romāns / Tulk. T. M. Bobrovskā]. — Berlin : Neues Leben, 1985. — Vācu val.

Rec.: Klein L. [Par cilvēcības robežām]. — Ostsees-Ztg., 1986, 4./5. Okt. — Vācu val.

Kolbergs A. Akt s puškou. [Fotogrāfija ar stievieti un mežakuili : Kriminālromāns / Tulk. V. Gaja]. — Praha : Naše vojsko, 1985. — Cehu val.

Lagzdiņš V. Morv metsatalus. [Nakts «Mežāžos» : Krimināl-stāsts / Tulk. un pēcv. sarakst. K. Kalkuns]. — Tallinn : Periodika, 1985. — Ig. val.

Skailis A. [Burvju atslēga : Stāsti / Tulk. A. Oļimovs]. — Du-šanbe : Irfon, 1985. — Tadž. val.

Skujiņš Z. Pameti mladeho muže. [Jauna cilvēka memuāri : Ro-māns / Tulk. V. Gaja]. — Praha : Mlada Fronta, 1985. — Cehu val.

Ziedonis I. Karumõimmide muinasjutt. [Lāču pasaka / Tulk. V. Helde]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1985. — Ig. val.

Ziedonis I. [Krāsainas pasakas / Tulk. T. Ahmetovs]. — Frunze : Mekten, 1985. — Kirg. val.

Венок славы : Антол. худож. произведений о Великой Отеч. войне. В 12-ти т. Т. 8. Война в тылу врага. — М. : Современник, 1985.

В содерж.: А. Григулис. Домик под дикой яблоне; В. Кливер. Сын партизана / Пер.: В. Берце, Ю. Каппе.

Ветразь. — Минск : Юнацтва, 1985. — Baltkr. val.

Saturā: Latv. tautas pasakas «Tēva gudrība», «Vēlns un kūlējs», V. Belševicas stāsts «Kaķis un pele» / Tulk. Ņ. Jansone, P. Ma-salskis, V. Sjomuha.

Гроно : Лит.-худож. зб. — Київ, 1985, 1. laid. — Ukr. val.

Saturā: U. Bērziņa un L. Briēža dzejoļi / Atdzej. un iev. sarakst. P. Movčans, V. Osadčijs.

Колодій В. С. Братерство. — Львів : Коменяр, 1985. — Ukr. val.

Saturā: V. Belševicas, A. Imermaņa, M. Ķempes, V. Luksa, V. Rū-jas dzejoļi / Atdzej. V. Kolodijs.

Schneeglöckchen. [Sniegpulkstenīte : Padomju Savienības stāsti]. — Berlin : 1985. — Vācu val.

Saturā: C. Dīneres stāsta «Es dzīvoju pasaulē» nod. «Vecāmāte paraksta liecību» / Tulk. V. Elerte.

Die Windrose. [Vēja roze : Pasaules literatūras anekdotes]. — Berlin : Verlag der Nation, 1985. — Vācu val.

Saturā latv. tautas anekdotes: «Slinkā līgava», «Visi kungi ir muļķi», «Te ir viens, un es esmu otrs», «Skopais zemnieks».

D. Avotiņas dzejoļi / Atdzej. A. Vjarcinskis. — Работница са-лянка, 1985, № 5. — Baltkr. val.

V. Belševicas dzejoļi / Atdzej. A. Valonis. — Kultūros barai, 1985, № 5. — Lietuv. val.; / Atdzej. K. Bahrijevs. — Uzbekiston adabijeti va santjati, 1985, 1. nov. — Uzb. val.

A. Čaka dzejoļi / Atdzej. R. Kalandija. — Rica, 1985, № 1. — Abhāzu val.

M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. U. Račabs. — Sadoi Šark, 1985, № 8. — Tadž. val.

O. Gūtmaņa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1985, 12. nov. — Lietuv. val.

N. Kalnas dzejoļi / Atdzej. A. Mamedovs. — Edebijat ve sungat, 1985, 28. jūn. — Turkm. val.

R. Kalpiņas stāsts «Smaržas mīlotajai meitenei» / Tulk. R. Zajanč-kauskaite. — Jaunimo gretos, 1985, № 11. — Lietuv. val.

M. Ķempes dzejoļi / Atdzej. G. Nour. — Скынтея ленинистэ, 1985, № 3. — Mold. val.

J. Raiņa dzejoļi / Atdzej. I. Mazņins, L. Kopilova. — Малыш (Ашхабад), 1985, № 9; / Atdzej. S. Ovezberdijs. — Korpe, 1985, № 9. — Turkm. val.; / Atdzej. T. Adašbajevs. — Grām.: Adašba-jevs T. Okbura tulkinlari. Toškent, 1985. — Uzb. val.

E. Rudziša stāsti: «Mani paziņas», «Kaut kas notiek», «Vecas sievas monologs» / Tulk. I. Tamulinaite. — Tarybinis studentas, 1985, 19. nov. — Lietuv. val.

A. Sakses pasaka «Meža sapulce» / Tulk. G. Jefimovs. — Kapkan, 1985, № 13. — Čuvašu val.

A. Skaiļa stāsti: «Brīnumainais spēks», «Ceļazīme» / Tulk. A. Oļi-movs. — Hakikaki Leninobad, 1985, 2. apr. — Tadž. val.

A. Strausa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1985, 10. sept. — Lietuv. val.

O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. I. Saksa. — Grām.: Lastele Leni-nist. Tallinn, 1985. — Ig. val.

J. Vanaga dzejoļi / Atdzej. C. Dustovs. — Komsomoloc Točikis-ton, 1985, 24. maijā. — Tadž. val.

A. Vējāna dzejoļi / Atdzej. Z. Mamekovs. — Kazan utlari, 1985, № 12. — Tatāru val.

I. Ziedoņa dzejoļi. — Знамя юности, 1985, 18 июля; / Atdzej. I. Foņakovs. — Куляб. правда, 1985, 25 мая; «Zilā pasaka» / Tulk. T. Ahmatovs. — Baičēcekei, 1985, № 8. — Kirg. val.; «Poēmas par pienu» fragm. / Atdzej. S. Maidanska. — Сузір'я : Вып. 23. Київ, 1985. — Ukr. val.

Raksti par latviešu literatūru citu republiku presē

Богомолов И., Миминошвили Р. Между нами нет расстояний : [О груз.-латыш. лит. связях]. — В кн.: Брат, ты братством силен : Очерки лит. взаимосвязей. М., 1985, с. 235—251.

Kaplinski J. [Latviju atklājot : Par latv. un ig. kult. un lit. sakariem]. — Edasi, 1985, 19. okt. — Ig. val.

Kuningas O. [Par Krišjāņa Barona sakariem ar Valgu]. — Komunist, 1985, 2. nov. — Ig. val.

Kuningas O. [Pusotrs gadsimts kopš latviešu folkloras karaļa dzimšanas]. — Sirp ja Vasar, 1985, 1. nov. — Ig. val.

Kuningas O. [Tartu un Barons]. — Edasi, 1985, 2. nov. — Ig. val.

Gaižiūnas S. [Dvēseļu radniecība : Raiņa, Aspazijas un lietuv. rakstn. Vidūna dzīves un daiļrades paralēles]. — Nemunas, 1985, № 11, 58.—59. lpp. — Lietuv. val.

Gaižiūnas S. [Krišjāņa Barona jubilejas atbalss]. — Literatūra ir menas, 1985, 7. dec., 9. lpp. — Lietuv. val.

[Grāmatu draugu ievēribai : Par 1941. g. Kauņā izdoto V. Lāča romānu «Zvejnieka dēls»]. — Naujos knygos, 1985, № 12, 25. lpp. — Lietuv. val.

Nastopka K. [Ārkārtējais un pilnvarotais : Par tulk. A. Sukovskij]. — Pergalė, 1985, № 12, 155.—157. lpp. — Lietuv. val.

Заліте М., Рокпелніс Я. [Dainu tēvs : Dzejn. M. Zālītes un J. Rokpeļņa sagrūpa par K. Barona lit. mantojumu]. — Grām.: Гроно : Літ.-мистец. зб. Київ, 1985, 1. laid., 157.—162. lpp. — Ukr. val.

1986

Recenzijas par 1986. gadā izdotajām grāmatām registrētas līdz 1987. gada martam.

Literārais mantojums

Kopoti raksti

Aspazija. Kopoti raksti : 6 sēj. / [Sast. un priekšv. sarakst. S. Viese; K. Aigares, S. Vieses koment.]

2. sēj. Dzeja.

3. sēj. Lugas / S. Vieses iev.

Rainis J. Kopoti raksti : 30 sēj. / [J. Sudrabkalna iev.]

23. sēj. Vēstules / [Tekstus sagat. un koment. B. Gudriķe, I. Salceviča].

24. sēj. Dienasgrāmatas un piezīmes / [Tekstus sagat. un koment. A. Prieditis, V. Samsons, S. Viese].

25. sēj. Dienasgrāmata (1920—1929) / [Tekstu sagat. un koment. B. Gudriķe].

Rec.: Hausmanis V. Akadēmiskais Rainis ir dzīvs. — C, 1986, 26. janv.; Prieditis A. Raiņa vēstules : [19.—23. sēj.]. — C, 1986, 14. sept.; Salceviča I. Raiņa vēstules «par atklātības jau-

tājumiem» : [23. sēj.]. — Dzimtenes Balss, 1986, 21. aug.; Samsons V. Rainis akadēmiskā izdevumā. — Zinātne un Tehnika, 1986, № 6, 9.—10. lpp.; Самсон В. Райнис. Академическое издание. — Наука и техника, 1986, № 6, с. 9—10.

Vilks Ē. Kopoti raksti : 5 sēj. / [Sakārt. un koment. H. Hiršs]. 5. sēj. Publicistika; Vēstules.

Zālite E. Kopoti raksti : 4 sēj. / [Sast. un koment. B. Gudriķe; L. Brīdakas priekšv.].

1. sēj. Dzeja; Stāsti; Tēlojumi un apraksti.

Izlases

Maize aug: Krāj. / Sast. L. Bībere.

Čaks A. Tikai tevi es mīlējis esmu : Dzejoļi / [Sast. un priekšv. sarakst. V. Eihvalds]. (Dzeja jaunatnei).

Laicens L. Izlase / [Sast. un priekšv. sarakst. V. Vecgrāvis]. (Skolas b-ka).

Leinerts U. Gaudam būt : Dzeja, raksti par lit., vēstules / [Sast. un koment. R. Remass; M. Čaklā priekšv.].

Dzeja

Elksne Ā. Viršu karogs : Dzeja / [O. Lisovskas priekšv.].

Rec.: Sirsone S. Tautas sirdī iedziedāta dzeja. — K, 1986, № 11, 170.—172. lpp.

Heislars H. Atstāj vienu labu vārdu : Dzeja / [J. Osmaņa priekšv.].

Vācietis O. Rītam ticēt : Dzeja / M. Čaklā priekšv.]. (Ar PSRS Valsts prēmiju apbalvotie latv. lit. darbi).

Proza

Janševskis J. Dzimtene : Romāns dzīves ainās. 4 sēj. / [Tekstu publ. sagat., priekšv. un koment. sarakst. B. Gudriķe]. (Romāns — pagātnes liecinieks).

1. un 2. sēj. — Kalpi, saimnieki un kungi.

Rainis J. Jāvar! : Fragm. no dienasgrām. / [Sast. un iev. sarakst. A. Jansons-Saiva].

Rec.: Hausmanis V. Mazs ieskats Raiņa domu pasaulē. — C, 1986, 16. sept.; Kiršentāle I. ...brīvs, pētošs gars... — LM, 1986, 19. sept., 5. lpp.

Siliņš M. Ko es pieredzēju un piedzirdēju : Stāsti par ļaužu sadzīvi Baltijā / [Publ. sagat. un priekšv. sarakst. J. Niedre]. (Lit. mantojuma mazā b-ka).

Stērste E. Satikšanās : [Prozas izlase / Sakārt. un priekšv. sarakst. I. Bērsons].

Rec.: Kalnača B. Satikšanās uz tēvu mestās laipas. — RB,

1986, 11. aug.; Žīgurs J. Jauka satikšanās. — K, 1987, № 1, 168.—169. lpp.; Калнача Б. Свидание с прозой поэта. — РБ, 1986, 11 авг.

Sudrabkalns J. Vēstules, 1910—1956 / [Tekstus sagat., priekšv. un koment. sarakst. M. Ābola].

Dramaturģija

Vulfs E. Sensācija : Lugas / [Sast. un priekšv. sarakst. B. Gudriķe].

Saulietis A. Pret ziemeļiem : Lugas / [Sast. V. Kaņepe; V. Hausmaņa priekšv.].

Rec.: Vārpa S. Literārā mantojuma nezūdošā vērtība. — K, 1986, № 6, 175.—176. lpp.

Upits A. Lugas / [Sast. un koment. sarakst. J. Lauriņa; R. Kolužas priekšv.]. (Skolas b-ka).

Literatūra bērniem

Pasaku pasaulē / [Sast. A. Čapiņš; V. Vecgrāvja pēcv.]. (Skolas b-ka).

Saturā: R. Blaumanis. Velniņi; K. Skalbe. Pasaka par vērdu; Kaķīša dzirnavas.

Dorbe H. Pelītes mācības : Tas viss ir jāzin peļukēnam — peļu meitenei, peļu zēnam : [Dzejoļi]. (Bitīte).

Kronenbergs A. Jērādiņa : Stāsts par Gerhardu Erhardu Sīpoli. — 2. izd.

Lasmanis I. Sēņu lietūs : Dzejoļi bērniem / [Sakārt. E. Marjutina].

Sakse A. Kā zaķis brauca uz Rīgu pēc skābu kāpostu sēklām : [Pasakas].

Skalbe K. Meža balodītis : [Pasakas].

Grāmatas un raksti par literāro mantojumu

Raiņa gadagrāmata, 1986 / [Sast. G. Grīnuma, S. Viese].

Rec.: Kaņepe V. Jauni materiāli par Raini. — Dzimtenes Balss, 1986, 11. sept.

Varavīksne, 1986 : Lit. mantojuma gadagrām. / [Sast. un priekšv. sarakst. L. Volkova].

Rec.: Saleniece I. Aktuāli pētījumi. — K, 1987, № 2, 171.—172. lpp.

Karulis K. Jānis Reiters un viņa tulkojums.

Kuzāne L. Saule mūžam mana : J. Jaunsudrabiņa dzīves lit. konturējums.

Rec.: Pijols I. Grūts uzdevums. — K, 1986, № 8, 183.—185. lpp.

Niedre J. Viņš izgāja rītausmā : Vēst. biogr. romāns [par P. Daugi]. (Ievēroj. cilvēku dzīve).

Sočņevs M., Jansons-Saiva A. Kaspars Biezbārdis sabiedriskās domas un kultūras vēsturē.

Rec.: **Kondrāts Ģ.** Vēlreiz ierādīta vieta. — K, 1987, № 3, 183.—184. lpp.

Ваве В. Андрей Упит и мировая литература.

Kārlis Pelēkais, 1896—1938 : Biobibliogr. rād. / Sast. M. Izvestnija. (Latv. rev. rakstn.).

Alsiņa L. Zelta gaudi tautas druvā : [Par literātu M. Skruzīti]. — K, 1986, № 4, 157.—159. lpp.

Barona L. Mana vectēva Krišjāņa Barona ģimene. — K, 1986, № 6, 154.—160. lpp.

Bērsone I. Mantojuma apgūšanā pienākusi kārtā Ādolfam Ersam. — K, 1986, № 1, 148.—155. lpp.

Birze M. Darba tikumu pasaulē : A. Brigaderes grām. pārlasot. — K, 1986, № 10, 110.—118. lpp.

Eihvalds V. Dzīves un dzīvības apliecinātāja : [A. Brigadere]. — K, 1986, № 10, 152.—155. lpp.

Gaižūns S. Vidūns, Rainis un Latvija : [Dzīves un daiļrades paralēles]. — LM, 1986, 18. jūl., 15. lpp.

Grigulis A. «Dienas Lapai» simts. — LM, 1986, 12. sept., 2., 4. lpp.

Grudule M. «Caur ciņām, šaubām un sāpēm» : [Par E. Treimani-Zvārguli]. — LM, 1986, 10. okt., 7. lpp.

Kalinka L. Stūrakmens vai upurakmens? : Par K. Barona simtpiecdesmitgadei veltītajiem izd. — LM, 1986, 9. maijā, 6.—7. lpp.

Kalniņa I. J. Sudrabkalna pasaules poētiskā skatījuma veidošanās. — LPSR ZA Vēstis, 1986, № 5, 105.—114. lpp.

Karulis K. Vācu zinātnieks analizē latviešu tautasdziesmas : [Par R. Ekerta rakstu «Valodnieciskās atziņas sakarā ar K. Barona «Latvju dainu» krājumu» grām. «Forschungen über baltischen Sprachen». Berlīne, 1985]. — K, 1986, № 4, 198.—199. lpp.

Klekere I. Ernestu Dinsbergu atminot. — LM, 1986, 11. apr., 16. lpp.

Pijols I. «Esmu dzimis gaujamaliets» : [Par dzejn. Rietekli (J. Balodi)]. — K, 1986, № 2, 156.—161. lpp.

Priede G. Lielvārdes dziesmas Krišjāņa Barona «Latvju daīnās». — K, 1986, № 6, 147.—154. lpp.

Pussars R. Godā turams kurzemnieks — Brīvzemnieks : 140. dzimš. dienas atcerei. — LM, 1986, 7. nov., 7. lpp.

Rudzītis E. No mūžības nākošā, uz mūžību aicinošā : Fragm. no J. Raiņa lugas «Uguns un nakts» ideju un simbolu skaidrojuma. — LM, 1986, 12. sept., 6.—7. lpp.

Rudzītis J. Andreja Pumpura romāns «Kurmis». — K, 1986, № 5, 152.—157. lpp.

Rūmnieks V. Mūžīgo palikšanu meklējot : [Par A. Čaka radošo procesu]. — K, 1986, № 11, 148.—154. lpp.

Stankevičs A. Dzīvoja reiz Eduards Vulfs... : Nod. no biogr. studijas. — K, 1986, № 12, 134.—144. lpp.

Stepiņš L. Latviešu un dāņu literārie sakari. 1917—1940. — K, 1986, № 5, 157.—161. lpp.

Upītis J. Rūdolfs Blaumanis : Jauni materiāli par rakstnieku. Trešais raksts / [Publ. sagat. I. Pijols]. — K, 1986, № 8, 154.—158. lpp.

Vējāns A. Latgales tēlotājs : [Ā. Ersa dzeja un proza par Latgali]. — K, 1986, № 1, 156. — 167. lpp.

Viese S. Rainis un «Dienas Lapa» : Problēmas un hipotēzes. — LM, 1986, 5. sept., 12. lpp.

Vilsons A. Antons Birkerts — Raiņa «Ekermanis» : [Par A. Birkerta veikumu Raiņa pētn.]. — K, 1986, № 4, 155.—156. lpp.

Volkova L. Gēte Rūdolfa Blaumaņa daiļrades ceļā. — LM, 1986, 10. janv., 16. lpp.; 24. janv., 16. lpp.; 31. janv., 16. lpp.; 14. febr., 16. lpp.

Volkova L. Rūdolfa Blaumaņa saikne ar angļu rakstniekiem. — K, 1986, № 8, 147.—153. lpp.

Ziedonis I. Mūžības temperaments : [Par Raini]. — LM, 1986, 26. sept., 2., 5. lpp.

Зиедонис И. На трех уровнях : [О герое пьес Я. Райниса]. — Д, 1986, № 6, с. 104—110.

Сипиня М. X. Композиция стихотворных сборников Я. Райниса. — LPSR ZA Vēstis, 1986, № 1, 96.—105. lpp.

Mūsdienu literatūra

Izlases, krājumi

Dzejas diena / Sast. D. Avotiņa.

Rec.: Boldāne R. Joprojām meklējot veiksmīgu atrisinājumu. — K, 1987, № 3, 178.—179. lpp.

Vienu vainagu augstāk : Veltījums aprakstos, dzejā un diapozitīvos vienpadsmitajai piecg. / [Sast. un iev. sarakst. A. Tiļļa].

Ziedi, mana varavīksnei! : [Apraksti, dzeja, dramaturģ. / Sast. M. Luksa]. — Paral. latv., kr. val.

Avotiņa D. Erģeles naktī : Dzeja.

Grigulis A. Soli uz lielceļa : Dzeja un par dzeju : Izlase / [Sakārt. M. Kļava].

Rec.: Sirsone S. «Dzejniek, esi uzticīgs savai zvaigznei!» — K, 1986, № 12, 161.—163. lpp.

Krūklis A. Dziesmās ieputināts : Dzeja / [V. Rūjas priekšv.]. (Dzeja jaunatnei).

Lagzdiņš V. Zili zaļā : Nopietna un nenopietna proza / [R. Ezeras pēcv.].

Rec.: **Ligere M.** Kas meklē, tas atrod. — K, 1986, № 10, 162.—163. lpp.

Skujiņš Z. Izlase : 2 sēj. Stāsti, noveles, romāni / [Sast. un piez. aut. I. Kronta; J. Petera priekšv.].

Skujiņš Z. Izlase / [Sakārt. A. Straume]. (Skolas b-ka).

Vējāns A. Latvijas miera balss : [Dzeja, apcer.]. (Suvenīrizd.).

D z e j a

Cetri : Otrā dzejas grām. / [N. Kalnas iev.].

Saturā : M. Kerliņa. Uz gaismu nedusmo; V. Vecvagars. Vasaras vakara riteņbraucējs; E. Bražis. Un vēl tu; T. Skrīna. No vienas saules.

Rec.: **Goldšteina R.** Kā pietrūka? — K, 1987, № 1, 170.—172. lpp.

Aizpuriete A. Kāpu iela : Dzejoļi.

Rec.: **Cielēna M.** «Tāpēc jau es biju, lai tu...». — PJ, 1986, 28. aug.; **Rožkalne A.** Dvēseli pasacīt vārdā... — K, 1986, № 12, 165.—166. lpp.; **Skujenieks K.** Strādnieki savā dzimtajā literatūrā. — Avots, 1987, № 2, 29.—31. lpp.; **Vecgrāvis V.** Kā pateikt savu sāpi? — LM, 1986, 21. nov., 7. lpp.

Auziņš I. Atskārsme : Dzeja.

Rec.: **Daugmalis V.** Krauja. — LM, 1986, 1. aug., 7. lpp.; **Līvzemnieks V.** Jundīt rūpi. — K, 1987, № 2, 166. lpp.

Avotiņš V. Lēzenā mūžība : Dzeja.

Rec.: **Jirgens A.** Daži pakāpieni lēzenajā mūžībā. — PJ, 1986, 30. sept.; **Zandere I.** Vēl manī pašā ir mans ienaidnieks. — LM, 1987, 20. febr., 6. lpp.

Bendrupe M. Lukturu aizdedzinātājs : Dzeja.

Rec.: **Goldšteina R.** Mainot akcentus. — K, 1987, № 3, 179.—180. lpp.

Bridaka L. Mūžīgais vaicājums : Dzejoļi.

Brutāne V. Plauksta uz pieres : Dzeja, 1983—1985.

Rec.: **Sirsone S.** Dāsnaiss starojums. — K, 1986, № 9, 171.—172. lpp.

Dreika D. Ziedos ieleja : Dzeja.

Rec.: **Līvzemnieks V.** Mīlestības neremdināmā. — K, 1987, № 1, 172. lpp.

Elsbergs K. Bēdas uz nebēdu : Dzejoļi, 1980—1985.

Rec.: **Dreika D.** Ar gabaliņu sirds uz āķa. — PJ, 1986, 4. jūl.; **Skalbergs A.** Savu redzespunktu meklējot. — K, 1986, № 10,

173.—174. lpp.; Skujenieks K. Strādnieki savā dzimtajā literatūrā. — Avots, 1987, № 2, 29.—31. lpp.

Goba A. Kristalizācija : Dzeja (1979—1984).

Rec.: Goldšteina R. Zināt, par ko tu stāvi. — K, 1986, № 10, 170.—171. lpp.

Jakaitis I. Pirmās salnas : Dzeja.

Rec.: Ločmelis A. Trešā grāmata. — K, 1986, № 9, 173.—175. lpp.

Jurciņš P. Kvēpa lidojums : Dzeja.

Rec.: Skalbergs A. Nepazaudēt taku uz tēva mājām... — K, 1987, № 3, 180.—181. lpp.

Kalna N. Septiņas dzērves : Dzeja.

Līvzemnieks V. Doma par pastāvēšanu : Dzeja, 1956—1984.

Rancāne A. Piektdiena : [Dzeja].

Rec.: Avotiņš V. Spārna atslēga. — PJ, 1986, 4. jūl.; Skujenieks K. Strādnieki savā dzimtajā literatūrā. — Avots, 1987, № 2, 29.—31. lpp.; Vāverniece I. Ar sliekšņa sajūtu dvēselē. — LM, 1986, 14. nov., 6. lpp.; Vējāns A. Turpinājums. — K, 1986, № 12, 163.—165. lpp.

Rokpelnis J. Vilciens no pilsētas R. : Dzeja.

Rec.: Čaklā I. Vilnī kāpējs. — LM, 1986, 12. dec., 6.—7. lpp.; Pelīte C. Ne putna ēnas. Bet putniņi sasodītie. — K, 1987, № 2, 167.—169. lpp.; Tīrons U. Nomaldijies pasažieris. — LM, 1986, 12. dec., 6. lpp.

Rūja V. Pie blāzmas turies : Balādes, lirika, satīra.

Sirmbārdis J. Ak, mūžs! : Dzejoļi.

Skujenieks K. iesien baltā lakatiņā : (Dienu un dzejoļu grām.), 1980—1984.

Rec.: Liepiņš J. Valā pastiepta roka. — K, 1987, № 1, 169.—170. lpp.

Vāczemnieks L. Es paklanos labvakaram : [Dzeja].

Rec.: Sirsone S. Sāpe, rūgtums un — cerība. — K, 1987, № 2, 164.—165. lpp.

Viks. elektroniskais pagāns : Dzejoļi. / [Iev. no O. Vācieša atsaucsmes par manuskriptu].

Rec.: Skalbergs A. Savu redzespunktu meklējot. — K, 1986, № 10, 171.—173. lpp.; Zirnītis P. Tas attiecas arī uz jums. — LM, 1986, 13. jūn., 7. lpp.

Ziedonis I. Viddivārpā : Poēma par maizi / [Kr. val. atdzej. L. Azarova; V. Ivanova pēcv.]. — Paral. latv., kr. val.

Ziedonis R. Atvēzējies glāstam : Dzeja.

Rec.: Kubuliņa A. Būt vārdos skopam un tiešam. — PJ, 1987, 28. janv.; Pelīte C. Glāsta gaidībās. — LM, 1987, 20. febr., 6. lpp.

Auziņš I. Maza poēma par liekām emocijām. — K, 1986, № 1, 3.—7. lpp.

Beļševica V. Irbes sniegā : (No dzejoļu cikla «Laika raksti»). — K, 1986, № 3, 3.—21. lpp.

Imermanis A. No Tallinas dienasgrāmatas. 1986 : [Cikls]. — K, 1986, № 6, 3.—9. lpp.

Jurciņš P. Piezemešanās : [Dzejojums]. — K, 1986, № 2, 11. — 15. lpp.

Ļūdēns V. Ozolzīle : Poēma. — K, 1986, № 7, 3.—14. lpp.

Proza

Romāni un garie stāsti

Bels A. Saucēja balss : Romāns / [E. Zimules priekšv.]. — 2. izd. (Skolas b-ka).

Bels A. Slēptuve : Romāns.

Rec.: Skurbe A. Kas kur paslēpts? — K, 1986, № 9, 175.—177. lpp.

Cīrulis G. «Magnolija» cīruļputenī : Iron. detektīvstāsts. (Piedzīvojumi. Fant. Ceļoj.).

Hānbergs Ē. Pirmā grēka līcis : Kāzu reportāža. — 2. izd.

Ievkalns G. Miglas taure : Romāns / [J. Kalniņa pēc.].

Rec.: Rožkalne A. Trīs apbrīnojamas lietas. — K, 1987, № 1, 173.—174. lpp.

Indrāne I. Zemesvēzi dzirdēt : Romāns / [A. Broka pēc.]. — 2. izd.

Kalve A. Krītošais Ikars : Romāns.

Kolbergs A. Naktī, lietū...; Automobili rīta pusē : Romāni. (Piedzīvojumi. Fant. Ceļoj.).

Rec.: Zandere I. Ja mīlestība ir ierocis. — LM, 1986, 7. nov., 6. lpp.

Lāms V. Zeme viņpus Mordangas : Romāns.

Rec.: Ivāns D. Hekabes asaras. — LM, 1986, 28. nov., 10. lpp.; Kavacis A. Par neaizsniegto brīnumu. — K, 1986, № 11, 173.—174. lpp.; Skraucis V. Kādas tēmas metamorfozes. — LM, 1986, 28. nov., 10. lpp.

Lastovskis I. Zirga lūgšana : Stāsts.

Mauliņš J. Jo vakar skanēja si mažors : Romāns.

Rec.: Vārpa S. Caur maldiem pie atskārsmes. — K, 1986, № 12, 170.—171. lpp.; Zelmenis M. Recenzija, kuras varēja nebūt. — LM, 1986, 7. nov., 6. lpp.

Mauliņš J. Tālie zvani : Romāns.

Rec.: Zviedre R. Bērības atmiņās ieklausoties. — K, 1986, № 12, 168.—170. lpp.

Purs L. Sūrābele pilskalnā : Vēst. romāns. 4. grām. (Stāsti par vēst.).

Rinkule-Zemzare Dz. Kumeliņi, kumeliņi : Stāsts.

Rec.: Zviedre R. Jaunietis grib būt patstāvīgs. — K, 1986, № 10, 169.—170. lpp.

Svīre M. No cīruļiem līdz griezei : Romāns.

Rec.: Skurbe A. No limuzīna līdz griezei. — K, 1986, № 7, 169.—170. lpp.; Vāverniece I. Pusvārda strupceļā. — LM, 1986, 7. martā, 7. lpp.

Bels A. Bezmiegs : Romāns. — K, 1986, № 9—10.

Rec.: Berelis G. Cilvēks laikā un laiks cilvēkā. — LM, 1987, 6. martā, 6. lpp.; Bikova S. Pusaplis. — LM, 1987, 6. martā, 7. lpp.; Ivbulis V. Par A. Bela «Bezmiegu» un vēl šo to. — C, 1987, 15. janv.; Skraucis V. Epikas meklējumi... — LM, 1987, 6. martā, 6.—7. lpp.

Birze M. Liepas ziedēja klusi : Pērnavasaras elēģija. — K, 1986, № 1, 36.—56. lpp.

Imermanis A. Nāve stadionā : Stāsts. — Z, 1986, № 7—11.

Kaijaks V. Pilsēta, kuras nav : Fant. stāsts. — K, 1986, № 1, 67.—97. lpp.

Kūlis E. Stellas biļete : Stāsts. — Z, 1986, № 12—15.

Lāms V. Bāleliņi : Romāns. — K, 1986, № 10—12.

Trasuns R. Aurupes krastos : Romāns. — K, 1986, № 4—5.

Rec.: Tabūns B. Trīs romānus pārlasot. — K, 1986, № 11, 144.—145. lpp.

Vālodze A. Balodis lietus laikā : Stāsts. — L, 1985, № 7—12; 1986, № 1—4.

Vīksna A. Viss kārtībā : Romāns. — K, 1986, № 6—8.

Isproza

Stāsti / [Sast. A. Smite].

Rec.: Aļķis I. Klimpu vira ir pietiekami sātīga. — K, 1986, № 7, 171.—172. lpp.

Birze M. Tās nenoskrietās jūdzes : Stāsti un atceres.

Ēteris P. Ainas ar vainām : Humors un satīra / [E. Hānberga iev.].

Fridrihsons K., Ziedonis I. Pasāžas / [S. Cielavas, V. Ķikāna pēc.]. — 2. izd.

Jakobsons V. Brokastis zaļumos : Stāsti / [A. Jakubāna priekšv.].

Rec.: Aļķe A. Rakstnieks ar atmiņu. — LM, 1987, 30. janv., 7. lpp.

Kalndruva M. Pēdas gar krastu : Atmiņu grām.

Rec.: Kavacis A. Dzīvesgudrība. — C, 1986, 4. sept.; Pabērzs J. Pēdu saglabāšanai. — K, 1987, № 2, 169.—170. lpp.

Kūlis E. Uzticība, cerība, mīlestība : Stāsti. Veltījums latv. sarkanajiem strēlniekiem.

Rec.: Mārtuža E. Autora labā griba. — K, 1986, № 11, 172.—173. lpp.

Ozoliņa A. Labvakar, māt! : Stāsti.

Rubene E. Pilsētas bērni : Stāsti / [R. Ezeras priekšv.].

Rec.: Jakubāns A. — PJ, 1987, 26. febr.; Rožkalne A. Pilsētas bērnu uzdrīkstēšanās. — PJ, 1987, 26. febr.

Upītis G. Rūgtie pilieni : Domu gaudi un atsijas / [K. Sebra iev.].

Zigmonte D. Reminiscences.

Dokumentālā proza, publicistika

So zemi, šīs debesis nosargāt : Krāj. / Sast. J. Anerauds.

Auziņš A. Leduskalna neredzamā daļa : Atceres un apceres. (Publicists un laiks).

Dripe A. Līdzatvestais : [Ceļoj. piez.].

Rec.: Kavacis A. No tāliem ceļiem līdzatvestais. — K, 1987, № 2, 170.—171. lpp.

Hänbergs E. Un atskrēja melns teļš : Meklējumi, atradumi un pretrunas lauku mainībā.

Rec.: Vārpa S. Domāsim kopīgi. — K, 1986, № 10, 163.—165. lpp.

Zile M. Pamatrūpe : [Apraksti].

Briedis A. Kilometrstabu simfonija : Apraksts [par E. Slēdi]. — K, 1986, № 2, 72.—125. lpp.

Dripe A. Par savas vietas un saimnieka izjūtu. — K, 1986, № 10, 124.—131. lpp.; № 11, 125.—131. lpp.

Ivāns D., Snips A. Par Daugavas likteni domājot : Pārrunu kārtā. — LM, 1986, 17. okt., 10.—12. lpp.

Kosteņecka M. Tiesa nāk, piecelties! : [Par jaunatnes problēmām]. — LM, 1986, 24. okt., 2., 7. lpp.

Laganovskis J. Pasaules atklāsme : Bērības atmiņas. — K, 1986, № 7, 78.—101. lpp.

Zeile P. Kas veido cilvēkvides kultūru? — K, 1986, № 3, 123.—129. lpp.; № 4, 120.—125. lpp.; № 5, 129.—132. lpp.

Ziedonis I. Kas tas ir — entuziasms, un ko ar to darīt? : [Saruna ar dzejn. I. Ziedoni / Intervēja A. Meiers]. — LM, 1986, 19. dec., 2., 10. lpp.

Dramaturģija

Gulbis H. Lugas par mājām : Cīruliši; Kamīnā klusu dzied vējš; Alberts; Olivers.

Pētersons P. Meteors : Drāma 3 cēl., 5 ainās. — K, 1986, № 9, 73.—126. lpp.

Priede G. Sniegotie kalni : Drāma 3 cēl. pēc Lī Čžuna un Fena Czigaja noveļu motīviem. — K, 1986, № 3, 89.—122. lpp.

Literatūra bērniem

Garā pupa : Bērnu dzejas diena. 4. gadagājums / [Sakārt. un iev. sarakst. U. Auseklis].

Baltvilks J. Reibeņu meža stāsti.

Rec.: Vītols H. Etidēs iz dabas. — K, 1987, № 1, 182. lpp.

Briedis L. Mazais, mazītiņais : Pasakas.

Rec.: Palu S. — Skola un Ģimene, 1986, № 4, 32. lpp.

Brūveris P. Kā Lauku pele pie Pilsētas peles brauca : Pasakas.

Ērgle Z. Lips Tulians zaudē maču; Tāpat vien : Stāsti.

Kalniņš J. Sudraba karote : Bērniņas stāsti.

Rec.: Mārtuža E. Sudraba karotes gaisma. — K, 1987, № 1, 174.—176. lpp.

Kļava M. Baltā ziema : Pasaka par ziemu vectēva Kurmja ciematā un Lielajā Mežā.

Ļūdēns V. Kalējdēls Didzis; Ripo, ripo, kamolīti... : Lugas. (Atvērsim priekškaru).

Ļūdēns V. Saulēniņi : Dzeja.

Rinkule-Zemzare Dz. Doniņas ceļojums : [Pasaka].

Rinkule-Zemzare Dz. Mazuliši : [Tēlojumi].

Rūmnieks V., Migla A. Mežrozīte : Pasaku luga 2 d. (Atvērsim priekškaru).

Vanags J. Stāsti par Daugavu un Lielupi. — 2. izd. (Stāsti par dabu).

Literatūras zinātne un kritika

Grāmatas un grāmatnieki : Misiņa b-kas 100. gadadienai. — 2. izd.

Latvijas Padomju rakstnieku savienības vizītkarte / Teksta aut. E. Strods. — Paral. latv, kr., vācu un angļu val.

Padoms : Atziņu krāj. par lit. bērniem / [Sast. un priekšv. sarakst. O. Kravalis].

Rec.: Lasmane S. Sānpoblēma? — LM, 1986, 25. jūl., 4. lpp.;

Pabērzs J. Dodot un meklējot. — K, 1986, № 6, 168.—170. lpp.;

Zvaigznons F. «Devītā vīlītē...». — PJ, 1986, 31. mājā.

Vārds : Latv. rakstniecība starp diviem kongr., 1981—1986 / [Sast. M. Misiņa, B. Strazda].

Bibers G. Drāmas teorijas jautājumi.

Gulbis H. Par nerasniedzamo pilsētu : Atskats un atziņas. (Rakstnieki par lit.).

Rec.: Alķis I. Pirms priekš kara atvēršanās. — K, 1987, № 3, 182.—183. lpp.

Kronta I. Gadi. Darbi. Personības : Raksti par lit.

Rec.: Skapars J. Gadu gredzeni. — LM, 1986, 28. nov., 4.—5. lpp.

Tabūns B. Nepārtrauktība : Literatūrkrit. un literatūrteorēt. raksti.

Rec.: Ivāns D. Vai kritikai jābūt arī garlaicīgai? — LM, 1986, 18. jūl., 6. lpp.; Zeile P. Vēstule kolēģim. — K, 1986, № 11, 175.—178. lpp.

Портреты : [Писатели Латвии] / Сост. Б. Попов.

Рец.: Давыдов В. Размышления о литературных «Портретах». — СЛ, 1986, 3 сент.

Трофимов Р. Надписи на книгах.

Latvija '87 : LPSR starptaut. sakaru gadagrām. / Sast. J. Ane-
rauds.

Saturā: Krišjānis A. Atis Krūnvalds (29.—30. lpp.); Bērsons I. Jānis Jaunsudrabiņš (33.—34. lpp.); Viese S. Andrejs Upīts (35.—36. lpp.); Bērsons I. Kārlis Egle (39.—40. lpp.); Ducmanis P. Jūlijs Lācis (46.—47. lpp.); Ādmīdiņš R. Mirdza Ķempe (53.—54. lpp.); Anerauds J. Vilis Ešots (56.—57. lpp.); Čaklais M. Velta Toma (60.—62. lpp.); Ādmīdiņš R. Jānis Kalniņš (66.—67. lpp.); Vējāns A. Linards Tauns (67.—69. lpp.); Hermanis V. Andris Vējāns (69.—71. lpp.); Viese S. Ilze Indrāne (71.—72. lpp.); Hausmanis V. Pauls Putniņš (73.—74. lpp.); Čaklais M. Imants Auziņš (75.—76. lpp.); Hausmanis V. Vaira Viķe-Freiberga (76.—78. lpp.).

Mārtiņš Kalndruva : Bibliogr. rād. / [Sast. R. Brante, A. Brice].

Sešos gados : 1980—1985 : Grāmatas. Oriģināldarbi un tulk. Bibliogr. pārskats / Sast. S. Sirsone.

Alķe A. Pašu audzināti : [Par lit., īstenības un kritikas problēmām]. — LM, 1986, 22. aug., 6.—7. lpp.

Alķis I. No kritiķa dienasgrāmatas : [Raksti par prozas darbu publ.]. — LM, 1986, 31. janv., 7. lpp.; 28. martā, 11. lpp.; 30. maijā, 7. lpp.; 25. jūl., 6. lpp.; 26. sept., 7. lpp.; 28. nov., 4. lpp.

Ancītis V. Brīnumainais kuģītis : Piez. par bērnu lit. — K, 1986, № 6, 132.—136. lpp.

Avotiņš V. Publicistikas modeļu nams : Pārdomas par žanru 80. gados. — LM, 1986, 7. martā, 12.—13. lpp.

Baltvilks J. Bērnu rakstnieks meklē sabiedroto. — K, 1986, № 6, 136.—138. lpp.

Čaklā I. Atrast pareizo balsi : [Par jauno aut. dzeju]. — LM, 1986, 20. jūn., 6.—7. lpp.

Čaklais M. Par aktīvāku latviešu literatūras popularizēšanu citās tautās. — K, 1986, № 8, 134.—141. lpp.

Dzene L. No kurienes mums tāds Putniņš : [Par dramaturgu P. Putniņu]. — Māksla, 1986, № 3, 34.—37. lpp.

Ezera R. Cilvēka izpētei nekad nebūs gala... : [Saruna ar rakstnieci R. Ezeru / Intervēja G. Janaitis]. — LM, 1986, 4. jūl., 2., 6.—7. lpp.

Gorbuņovs A. Uz jaunu darbu sliekšņa. — K, 1986, № 2, 3.—10. lpp.

Gois A. Pilnīgāk attēlot partijas un tautas radošo darbu. — PLK, 1986, № 8, 55.—62. lpp.

Hiršs H. Kritikas situācija mūsdienu masu komunikācijas sistēmā. — LM, 1986, 5. dec., 5., 7. lpp.

Indrāne I., Dzene L. Rīta gaisma mūžīga : [Saruna par prozaiķes I. Indrānes daiļradi]. — LM, 1986, 28. martā, 6.—7. lpp.

Ivāns D. Kā uzrakstīt Nākotnes cilvēku : [Par latv. romānu 1980.—1985. g.]. — C, 1986, 10. jūn.

Ivāns D. Katram savs jājamzirdziņš : [Par lit. kritikas problēmām]. — LM, 1986, 24. okt., 5. lpp.

Jakaitis I. Avots ir gudrs : Eseja par I. Ziedoņa grām. «Tik un tā». — K, 1986, № 4, 138.—143. lpp.

Jirgens A. «Karalis ir miris...» Un tālāk? : [Par jauno aut. prozu]. — LM, 1986, 23. maijā, 7. lpp.

Kalve A. Labi redzamais tālumnieks : [Par rakstn. M. Kalndruvu]. — K, 1986, № 11, 132.—139. lpp.

Kiršentāle I. Prozas situācija ne tikai 1986. gadā vien. — LM, 1987, 1. janv., 7. lpp.

Kronta I. Vārda pievilksanas jauda : Z. Skujiņam — 60. — LM, 1986, 19. dec., 6.—7. lpp.

Kronta I. Zanra iespējas? Bet varbūt žņaugi? : [Par A. Kolberga romāniem]. — LM, 1986, 21. febr., 11. lpp.

Kubuliņa A. Bēg mākslinieciskais konflikts : [Par I. Auziņa, V. Lūdēna un M. Čaklā 70.—80. gadu dzeju]. — LM, 1986, 21. martā, 6.—7. lpp.

Ķikāns V. Jaunākā dzeja un cilvēka situācija. — K, 1986, № 7, 131. — 137. lpp.

Ķikāns V. Kā dzīvo dzejas pamatvārdi? : 80. gadu debitantu dzeju lasot. — LM, 1986, 13. jūn., 6.—7. lpp.

Melnace R. No pirmā desmita : [Par H. Gulbja dramaturģ.]. — K, 1986, № 10, 175.—178. lpp.

Peters J. Rakstnieka atbildība : [Saruna ar LPSR Rakstn. sav-bas priekšsēd. J. Peteru / Pierakst. N. Sokolova]. — PLK, 1986, № 5, 71.—77. lpp.

Radzobe S. Par dažām problēmām oriģināldramaturģijas un teātra attiecībās. — LM, 1986, 4. apr., 7., 10. lpp.

Rožkalne A. Par vērtības izjūtu patiesumu un strīdīgo : Ieskats M. Zālītes daiļradē. — C, 1986, 30. martā.

Sarkanis A. Par izlokšņu valodu daiļliteratūrā un I. Indrāņes romānā «Zemesvēzi dzirdēt» īpaši. — LM, 1986, 15. aug., 7. lpp.

Skujenieks K. [Par iznākušajām dzejas grāmatām. Raksti] : Gadsiesācies nopietni; Dzejā — kā jau dzejā; Neesam bagāti, bet pārtikuši; Raibs starpstāvoklis. — LM, 1986, 4. apr., 11. lpp.; 6. jūn., 6.—7. lpp.; 5. sept., 7. lpp.; 21. nov., 6. lpp.

Skurbe A. Laika zīmes : [Par prozaikī Z. Skujiņu]. — K, 1986, № 12, 128.—133. lpp.

Sokolova I. Par dažiem politiskā romāna jautājumiem. — LM, 1986, 14. febr., 2. lpp.

Stankevičs A. Divas etīdes: Sai zemē : [Par dzejn. A. Skalbi]; Mierīgā skatiena redzīgums : [Par prozaikī un lit. zinātnieku J. Kalniņu]. — K, 1986, № 4, 144.—148. lpp.

Stankevičs A. No Lādes ezera krastiem : Tautas rakstniekam A. Grigulim — 80. — K, 1986, № 10, 138.—143. lpp.

Tabūns B. Kā ienākt kritikā : [Par jauno kritiķu sagatavošanu]. — LM, 1986, 7. martā, 11. lpp.

Treimane I. No kritiķa dienasgrāmatas : [Raksti par prozas darbu publ.]. — LM, 1986, 28. febr., 7. lpp.; 25. apr., 6. lpp.; 27. jūn., 4. lpp.; 29. aug., 7. lpp.; 31. okt., 6. lpp.; 26. dec., 4. lpp.

Vecgrāvis V. Māja ar daudziem logiem : [Par lit. kritiku]. — LM, 1986, 26. dec., 5. lpp.

Vecgrāvis V., Čaklais M. Ar stipru sakņu sistēmu : [Par dzeju un dzejas kritiku. Saruna]. — LM, 1986, 14. martā, 6., 12.—13. lpp.

Veidemane R. «Tikai lāses purinājām...» : Par dažiem dzejas taktikas jautāj. — LM, 1986, 1. maijā, 6.—7. lpp.

Veidemane R. Trīs posmi latviešu atdzejas attīstībā. — K, 1986, № 9, 140.—145. lpp.

Vējāns A. Patiesības gaismā staro vārds : PSRS rakstnieku VIII kongr. balsis un atbalsis. — K, 1986, № 9, 133.—140. lpp.

Zeile P. Kopsaucējs — jaunas episkas sintēzes meklējumi : Sarunu par tagadnes lielprozū turpinot. — LM, 1986, 7. febr., 6.—7. lpp.

Ziedonis I. Runāšanās : [Saruna ar dzejn. I. Ziedoni / Pierakst. G. Bērsone]. — K, 1986, № 11, 139.—143. lpp.

Горис А. Полнее раскрывать созидательную работу партии и народа. — КСЛ, 1986, № 8, с. 61—69.

Петерс Я. Ответственность писателя : [Беседа с пред. правл. Союза писателей ЛатвССР Я. Петерсом / Записала Н. Соколова]. — КСЛ, 1986, № 5, с. 79—86.

Чакурс Я. О латышской короткой прозе. — Д, 1986, № 3, с. 95—97.

Auziņš I. Kritika literatūras vērtējumu sistēmā : [Koref.]. — LM, 1986, 18. apr., 2. lpp.

Celties un auties, un posties : [Debašu atref. / Publ. sagat. I. Vāverniece]. — LM, 1986, 18. apr., 2., 6.—7., 10. lpp.

Čaklais M. Cilvēciskais faktors — dzejas Augstā dziesma : [Koref.]. — LM, 1986, 11. apr., 8.—9. lpp.

Ezera R. Kādi esam — un kā un kāpēc mums trūkst : [Koref. par prozu]. — LM, 1986, 11. apr., 7.—8. lpp.

Gorbunovs A. Prasīgākā gaisotnē: [Runa]. — LM, 1986, 11. apr., 2. lpp.

Kostegecka M. Par divu literatūru mijiedarbību : [Koref.]. — LM, 1986, 11. apr., 6.—7. lpp.

Peters J. Valdes pārskats Latvijas rakstnieku 9. kongresam. — LM, 1986, 4. apr., 2., 6.—7. lpp.

Priede G. Dramaturģijas situācija — uz skatuves un dzīvē : [Koref.]. — LM, 1986, 11. apr., 6. lpp.

Петерс Я. Литература — совесть нации. — Д, 1986, № 6, с. 95—103.

Pārruna «Publicistika: autors un laikmets» — žurnālā «Karogs»

Auziņš I. «Tik patiesība vien...». — № 5, 139.—143. lpp.

Dripe A. Cīkstēšanās paredzama sīva. — № 4, 132.—135. lpp.

Hänbergs E. Kutināmie, raudināmie, kaitināmie un mierināmie punkti. — № 3, 157.—161. lpp.

Kļockins Ā. Rosināt pilsoni. — № 2, 137. —140. lpp.

Lāce A. Vai sirgstam? — № 4, 135.—138. lpp.

Liepiņš J. Mūsu publicistu mazi uzzīmējumi. — № 1, 133.—140. lpp.

Melbārzdīs J. Ieinteresētība, sāpe un kas vēl? — № 2, 140. —142. lpp.

Publicistikas kopdarbs : Daži red. secinājumi. — № 5, 149.—151. lpp.

Strods E. Šaušana ar pilnām un tukšām patronām. — № 2, 133.—136. lpp.

Zekītis L. Neiecietības kapacitāte. — № 5, 143.—145. lpp.

Zile M. Gar nedrīkstībām taustoties. — № 5, 145.—149. lpp.

Zirņītis P. Piedalīties un līdzdarīt. — № 1, 140.—143. lpp.

Latviešu literatūra citās valodās

Grāmatas

Пути огня : Из латыш. класс. поэзии / [Сост., пер., предисл. и коммент. Л. Черевичника]. — Рига : Лиесма, 1986.

Авт.: Ф. Барда, Р. Блауманис, Э. Вейденбаумс, А. Курций, В. Плудонис, Я. Порукс, П. Розитис, К. Скалбе.

Современный латышский рассказ / [Сост. В. Ругайс]. — Рига : Лиесма, 1986.

Авт.: М. Бирзе, А. Бэлс, М. Зариньш, Д. Зигмонте, В. Кайякс, А. Калве, Я. Калныньш, А. Кареле, Я. Кецис, Я. Лапса, Я. Маулиньш, В. Мелгалве, М. Свире, З. Скуиньш, А. Снипс, Дз. Шулле, А. Станкевич, А. Фрейманис, Р. Эзера, А. Якубанс / Пер.: В. Дорошенко, Г. Гайлит, Л. Гвин, Р. Золотова, Е. Москвина, В. Ругайс, В. Семенова, З. Тренко, И. Цыгальская, Ж. Эзнт.

Песня Даугавы. [Daugavas dziesma : Dzeja, stāsti, pasakas : Kģāj. / Sast. J. Osmanis, S. Paņizņiks]. — Минск : Юнацтва, 1986. — Baltkr. val.

Rec.: Ābola M. — K, 1986, № 10, 193.—194. lpp.

Peči, peču mazance. [Cepu, cepu kukulīti : Latv. tdz. un pasakas bērniem / Tulk. R. Kaucova; R. Paroleka priekšv.]. — 2. izd. — R. : Liesma, 1986. — Cehu val.

Bels A. Cusca; Poligonul. [Būris; Poligons : Romāni / Tulk. N. Stenescu]. — Bucuresti : Univers, 1986. — Rum. val.

Бел А. Клітка. [Būris; Izmeklētājs : Romāni / Tulk. Z. Kova[s]; M. Zilinska priekšv.]. — Київ : Дніпро, 1986. — Ukr. val.

Берце В. Лучшая часть жизни; [Чаша весов : Повести / Пер. С. Маркова; Предисл. А. Янсона]. — Рига : Лиесма, 1986.

Бриедис Л. После Иванова дня : Стихи / Пер. Л. Осиповой. — М. : Сов. писатель, 1986.

Бригадере А. Жар-птица Лолиты : Сказка в семи картин / [Пер. Л. Черевичник]. — Рига : Лиесма, 1986.

Чак А. Соловей поет басом : Стихи / [Пер. с латыш.; Сост. И. Аузинь; Предисл. Л. Азаровой]. — М. : Худож. лит., 1986.

Чаклайс М. Утренняя капелька : Стихи / Пер. Я. Аким. — М. : Дет. лит., 1986.

Эзера Р. Грибная лихорадка : Рассказы / Пер. В. Дорошенко. — М. : Мол. гвардия, 1986.

Эзера Р. Насилие; Предательство : Романы / [Пер. В. Дорошенко; Послесл. Б. Табуна]. — Рига : Лиесма, 1986.

Эзера Р. Предательство : Анатомия одной повести / Пер. В. Дорошенко. — М. : Сов. писатель, 1986.

Galinis H. Laikas sēti rugius. [Jāsēj rudzi : Stāsts / Tulk. A. Butkus]. — Vilnius : Vyturys, 1986. — Lietuv. val.

Григулис А. Когда дождь и ветер стучат в окно : Роман [в 2-х ч. / Пер. Д. Глезер]. — 2-ое изд. — Рига : Лиесма, 1986.

Гулбис Х. Осоковая низина : Роман / Пер. Д. Глезер. — М. : Сов. писатель, 1986.

Gulbis H. Duonios klonis. [Doņuleja : Romāns / Tulk. A. Vaļonis]. — Vilnius : Vaga, 1986. — Lietuv. val.

Rec.: Barauskiene D. [Bez mīlestības jeb Pārdomas, izlasot H. Gulbja romānu «Doņuleja»]. — Darbo vēliava, 1986, 9. aug. — Lietuv. val.

Gulbis H. Kēd kvitnu pupavý. [Pienepu laiks : Romāns / Tulk. T. Plesņikova; J. Tesaržovas pēcv.]. — Bratislava : Mlada fronta, 1986. — Slovaku val.

Гулбис Х., Приеде Г., Путныньш П. Пьесы / Пер. С. Христовский. — Рига : Лиесма, 1986.

Имерманис А. Яблоко с древа познания : Стихи / [Пер. Н. Бабицкая и авт.]. — Рига : Лиесма, 1986.

Янсон А. Дуреря ну се алине. [Sāpe nenorimst : Romāns / Tulk. A. Rumi]. — Кишинэу : Лит. артистике, 1986. — Mold. val.

Кална Н. Ракушки на ладони : [Стихи / Пер. В. Луговой, Ю. Александров]. — Рига : Лиесма, 1986.

Rec.: Станкевич С. Искусство перевоплощения. — Д, 1986, № 8, с. 124—125.

Калининьш Я. Чудаки : Четыре портр. / Пер. Ж. Эзит. — Рига : Лиесма, 1986.

Колберс А. Тень : [Ночью, в дождь... : Романы / Пер. З. Тренко, С. Суворова]. — М. : Сов. писатель, 1986.

Колберс А. Голата с пушка. [Fotogrāfija ar sievieti un mežakuili; Atraitne janvāri : Romāni / Tulk. E. Mindova, I. Nesterova]. — Пловдив : Хр. Г. Данов, 1986. — Bulg. val.

Лацис В. Сын рыбака : Роман в 2-х ч. / [Пер. В. Ругайс; Предисл. З. Скуиня]. — М. : Правда, 1986.

Лацис В. Синът на рибаря. [Zvejnieka dēls : Romāns / Tulk. Z. Georgijeva]. — София : Нар. култура, 1986. — Bulg. val.

Маулиньш Я. Пешеход; Следы : [Романы / Пер. Ю. Абызов, В. Волковская]. — М. : Сов. писатель, 1986.

Rec.: Гореловский Г. «Тихие» герои Яниса Маулиньша. — Д, 1987, № 2, с. 119—121.

Mauliņš J. Jālgsikāija; Hallid joonistused. [Kājāmgājējs; Pelēkie zīmējumi : Romāni / Tulk. V. Helde]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1986. — Ig. val.

Петерс Я. Из камня и огня : [Стихи / Сост. и пер. И. Черевичник; Введ. И. Зиедониса]. — Рига : Лиесма, 1986.

Рец.: Цветкова Т. Постоянная величина. — Д, 1986, № 11, с. 121—122.

Плаудис Э. Выковать птицу : [Стихи / Пер. Д. Цесельчук]. — М. : Сов. писатель, 1986.

Пурс Л. Крест над городищем : Ист. роман : 2-я кн. романа «Пылающее городище» / [Пер. В. Михайлов]. — Рига : Лиесма, 1986. (Рассказы об истории).

Sakse A. [Piķa kungs : Pasakas pieaugušajiem / Tulk. N. Džurajevs]. — Ташкент : Изд-во лит. и искусства, 1986. — Uzb. val.

Skujņš Z. Noore inimese memuaarid. [Jauna cilvēka memoriāli : Romāns / Tulk. K. Kalkuns]. — Tallinn : Eesti Raamat, 1986. — Ig. val.

Скуинь З. Мемуари молодої людини. [Jauna cilvēka memoriāli : Romāns / Tulk. I. Čipovecka]. — Київ : Молодь, 1986. — Ukr. val.

Stāraste M. Little Acorn. [Ziņuks / Tulk. R. L. Krieviņa. — 3. izd.]. — R.: Liesma, 1986. — Angļu val.

Stāraste M. Eichelmannchen. [Ziņuks / Tulk. S. Plaka. — 2. izd.]. — R.: Liesma, 1986. — Vācu val.

3. izd. — Wien, Schönbrunn, 1986. — Vācu val.

Vācietis O. [Dzeja / Atdzej. H. Sanbezade]. — Dušanbe : Maorif, 1986. — Tadž. val.

Залите М. На стороне солнца : Стихотворения / [Пер.: Л. Азарова, В. Куприянов, Д. Цесельчук; Предисл. И. Зиедониса]. — М. : Мол. гвардия, 1986.

Zariņš M. Kalendar kapelņika Kocinse. [Kapelmeistara Kociņa kalendārs : Romāns / Tulk. V. Gaja]. — Praha : Lidove nakladatelstvi, 1986. — Čehu val.

Зиедонис И. Все-таки / [Пер. Ю. Абызов]. — М. : Сов. писатель, 1986.

Ziedonis I. Grānslinjer. [Robežlīnijas : Dzejoļi un epifānijas / Sast., tulk. un koment. sarakst. J. Kronbergs]. — Stockholm : Fripress, 1986. — Zviedru val.

Крājums un periodikā

В тридевятиом царстве, в тридесятом государстве : Сказки народов СССР / Пересказ для детей А. Любарской. — Кишинев : Лит. артистикэ, 1986.

В содерж.: латыш. нар. сказки: «Два брата», «Маленькая сказка про глупого пастора».

Второго эшелона не будет : [Сб.]. — М. : Мол. гвардия, 1986.

В содерж.: Э. Строд. Смятение; Э. Круминь. Сопричастность.

Пора самоцветов : Сказки народов СССР в пересказе М. Булатова. — М. : Дет. лит., 1986.

В содерж.: латыш. нар. сказки: «Как барин конем стал», «Сила и смекалка».

Дни этого года : Сб. произведений участников VIII Всесоюз. совещ. молодых писателей. — М. : Мол. гвардия, 1986.

В содерж. авт.: В. Мелгалве, М. Мелгалвс, А. Ранцане, К. Элсберге / Пер.: Н. Гуданец, Е. Славоросова, Д. Цесельчук.

Родные нивы : Сов. поэзия. — М. : Худож. лит., 1986.

В содерж. авт.: И. Аузинь, В. Белшевиц, О. Вацietис, И. Зиедонис, Я. Судрабкалнс / Пер.: В. Андреев, Ю. Левитанский, Л. Осипова, В. Невский, А. Ревич, В. Тушнова, О. Чухонцев.

Сказки народов СССР : [Для детей]. — Минск : Юнацтва, 1986.

В содерж.: латыш. нар. сказки: «Как барин конем стал», «Как собака волку сапоги шила» / Пер.: М. Булатов, С. Бажанова, Ч. Шкленник.

Секрет счастья : Сказки о труде. — Минск : Юнацтва, 1986.

В содерж.: латыш. нар. сказки.

Истоки : Альманах. — М. : Мол. гвардия, 1986.

В содерж. авт.: А. Айзпуриете, В. Бейнерте, С. Вецкалне / Пер.: Д. Цесельчук, А. Щуплов.

Песня о Земле и Хлебе : Стихи рус. и сов. поэтов. — М. : Мол. гвардия, 1986.

В содерж. авт.: Я. Райнис, Я. Судрабкалнс / Пер.: М. Касаткин, К. Семеновский, В. Невский, Б. Тимофеев.

Dainas; Aspazijas, J. Baltvilka, F. Bārdas, L. Brieža, M. Čaklā, V. Luksa, V. Ļūdēna, J. Osmaņa, J. Petera, V. Plūdoņa, O. Vācieša, M. Zālītes dzejoļi / Atdzej.: V. Mejs, A. Millers, L. Nikolsa; Latviešu tautas pasakas; **A. Brigaderes** tēlojums «Ganu diena»; **G. Cīruļa** stāsts «Laimis luteklis»; **C. Dīneres** stāsts «Gliemežnīca»; **Z. Ergles** stāsts «Starp mums, meitenēm, runānot» (Saīs.); **J. Jaunsudrabiņa** tēlojums «Rītes meža burvības», **M. Kļavas** tēlojumi «Akmens ceļā malā», «Notikumi dārzā»; **V. Lāča** stāsti «Edžiņš», «Vanadziņš»; **Dz. Rinkules-Zemzares** stāsts «Šņākulītis dzīves krustceļos»; **A. Sakses** pasakas «Ķīsis», «Pasaka par četriem vēja dēliem»; **K. Skalbes** pasaka «Kaķīša dzirnavas»; **Z. Skujiņa** stāsts «Mazā sarkandaugavieša Uģa Krūmiņa piedzīvojumi»; **V. Upmales** stāsts «Vāverēns ar spicajām ausīm»; **Valda** stāsta «Staburaga bērni» fragm.; **J. Vanaga** stāsti «Domā un izlem pats», «Mazā Mikiņa lielie darbi»; **I. Ziedoņa** «Zilā pasaka», «Baltā pasaka», «Dzeltenā pasaka» / Tulk. A. Ingmena, I. Meninga, S. Sosinskijs, N. Sorts, H. Teita. — Soviet Literature, 1986, №8. — Angļu val. — Žurn. iznāk arī čehu, franču, poļu, slovaku, spāņu, ung., vācu val., ar nelielām variācijām.

Baltakis A. Broliņ valanda. [Atdzejojumi]. — Vilnius : Vaga, 1986. — Lietuv. val.

Saturā: D. Avotiņas, A. Skalbes, O. Vācieša dzejoļi.

Veidai, 1985. [Sejas, 1985 : Jauno dzejnieku daiļrades almanahs]. — Vilnius : Vaga, 1986. — Lietuv. val.

Saturā: U. Bērziņa, K. Elsberga, J. Helda, V. Kalniņa, M. Melgalva, I. Zanderes dzejoļi / Atdzej. A. Gribausks, A. Jonīns, V. Kulkis, J. Linausks, K. Nastopka.

Dainas / Atdzej. F. Skudra. — CM, 1986, 20 cent.

[Sit, Jānīti, vara bungas : Latv. tdz. / Atdzej. un priekšv. sarakst. S. Geda]. — Literatūra ir menas, 1986, 6. dec. — Lietuv. val.

Latviešu tautas pasakas: «Zosu karš». — Grām.: Забавные сказки / Пересказал И. Ивановский. — Л., 1986; «Sudraba, zelta un dimanta zirgs» / Tulk. H. Ahrarova. — Gulhan, 1986, № 12. — Uzb. val.; «Šķaudāmais pulveris» / Tulk. J. Bernšteins. — Neues Leben, 1986, 25. Juni. — Vācu val.

A. Aizpurietes dzejoļi / Atdzej. O. Nikolajeva, N. Gudaņecs, J. Probšteins. — Д, 1986, № 1; / Atdzej. D. Ceseļuks. — CM, 1986, 3 apr.; / Atdzej. O. Ceļukanova. — CM, 1986, 10, 13 cent.

V. Anciņa humoreska «Dzejoļa nāve». — Д, 1986, № 3.

I. Auziņa dzejoļi / Atdzej. L. Romaņenko. — Д, 1986, № 3; / Atdzej. A. Kušners. — ЛГ, 1986, 19 марта; / Atdzej. L. Romaņenko. — СЛ, 1986, 16 cent.; / Atdzej. U. Sahlthucišvili. — Kritika, 1986, № 2. — Gruz. val.; / Atdzej. J. Jakšts. — Tiesa, 1986, 25. janv. — Lietuv. val.

D. Avotiņas dzejoļi / Atdzej. M. Borisova. — Веч. новости, 1986, 26 мая; / Atdzej. J. Marcinkevičs. — Literatūra ir menas, 1986, 25. okt.; / Atdzej. Vaļonis. — Tiesa, 1986, 24. maijā, 1. nov. — Lietuv. val.

J. Baltvilka dzejoļi / Atdzej. J. Civjans. — Д, 1986, № 4.

A. Bela stāsti: «Iestāde» / Tulk. A. Sizova. — Д, 1986, № 3; «Jodriķa bēres» / Tulk. L. Lubēja. — Огонек, 1986, № 31; «Sainis» / Tulk. A. Ingmane. — Soviet Literature, 1986, № 6. — Angļu val. — Žurn. iznāk arī čehu, franču, poļu, slovaku, spāņu, ung., vācu val.

V. Belševicas dzejoļi / Atdzej. R. Kazakova. — ЛГ, 1986, 19 марта.

U. Bērziņa dzejoļi / Atdzej. O. Pētersone. — Д, 1986, № 6.

M. Birzes apraksts «Ceļojums pa Harcu» / Tulk. J. Ullis. — Draugas, 1986, 25. okt. — Lietuv. val.

L. Brieža dzejoļi / Atdzej. S. Kolcovs, J. Kasjaničs. — Д, 1986, № 12; / Atdzej. I. Drozdovs. — СЛ, 1986, 13 cent.; / Atdzej. V. Osadčijs. — Друг читача, 1986, 29 мая. — Ukr. val.

A. Caunes dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1986, 4. sept. — Lietuv. val.

G. Cīruļa stāsts «Laimes luteklis». — Czerwony Sztandar, 1986, 30. okt. — 13. nov. — Poļu val.

A. Čaka dzejoļi / Atdzej. R. Dobrovenskis. — Д, 1986, № 10.
M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. P. Vēgins, A. Kušners. — ДН, 1986, № 1; / Atdzej. A. Zorins. — Крyгoзop, 1986, № 12; / Atdzej. P. Vēgins. — ЛГ, 1986, 19 мapтa.; / Atdzej. J. Morica. — Недeлeя, 1986, № 39; / Atdzej. A. Kušners, V. Mikuševičs, L. Azarova. — Oгoнeк, 1986, № 41; / Atdzej. N. Gudaņecs. — CЛ, 1986, 6 ceнт.; / Atdzej. A. Kušners. — CM, 1986, 2 aвp.; / Atdzej. M. Martinaitis. — Kultūros barai, 1986, № 3. — Lietuv. val.

Doku Ata dzejoļi / Atdzej. V. Lifšics; pasaka «Par Adatu un Ilenu» / Tulk. V. Dorošenko. — Д, 1986, № 1.

D. Dreikas dzejoļi / Atdzej. O. Nikolajeva. — CM, 1986, 11 ceнт.

Ā. Elksnes dzejoļi / Atdzej. O. Kвapтa. — CM, 1986, 12 июлeя; / Atdzej. V. Orehovskis. — CM, 1986, 12 ceнт.; / Atdzej. Z. Esterreichers. — Freundschaft, 1986, 23. aug. — Vācu val.

K. Elsberga dzejoļi / Atdzej. R. Dobrovenskis, N. Gudaņecs, D. Ceseļčuks. — Д, 1986, № 10; CM, 1986, 3 aнп.; / Atdzej. J. Slavosova. — CM, 1986, 9 ceнт.

R. Ezeras mazi portreti: «Puķe», «Māte», «Seja», «Dvēsele» / Tulk. V. Dorošenko. — Д, 1986, № 3.

Z. Eziša humoreska «Zūzīte» / Tulk. L. Radziņš. — Svyturys, 1986, № 21. — Lietuv. val.

A. Freimaņa un J. Petera scenārija «Dzīvīte» fragm. — Кино, 1986, № 7.

A. Grigūļa stāsts «Māja zem sūrābeles» / Tulk. A. Kulmatovs. — Grām.: Guldeste : [Padomju rakstn. stāsti]. — Ašhabat, 1986. — Turkm. val.

O. Gūtmaņa dzejoļi / Atdzej. A. Zorins. — Крyгoзop, 1986, № 12; / Atdzej. M. Volkovs. — Рыбак Литвы, 1986, 15 мapтa; / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1986, 4. ceпт. — Lietuv. val.

A. Imermaņa romāns «Nāve stadionā» / Tulk. aut. — Д, 1986, № 4—5.

A. Jakubāna stāsts «Maldona Sudraba afēra ar briljantiem» / Tulk. U. Sahlthucišvili. — Lit. Sakartvelo, 1986, 4. aпp. — Gruz. val.

P. Jurciņa dzejoļi / Atdzej. L. Romaņenko. — CЛ, 1986, 8 мaя.

Ē. Kalnas humoreska «Monogramma, monogramma, monogramma». — Пионерия, 1986, № 12.

N. Kalnas dzejoļi / Atdzej. K. Bobrovs. — Рыбак Литвы, 1986, 15 мapтa; CM, 1986, 4 oкт.

M. Kalndruvas stāsts «Zaļais stikliņš» / Tulk. A. Sidorenko. — Укpaиnа, 1986, № 50. — Ukr. val.

A. Kļavja stāsti: «Slīpais», «Tur zem lapām, tur pelnos» / Tulk.

H. Gailītis. — Д, 1986, № 9; «Kritis 1985.» / Tulk. R. Zajančkauskaite. — Svyturys, 1986, № 8. — Lietuv. val.

A. Kolberga romāni : «Automobilī rīta pusē» / Tulk. S. Suvo-rova. — Д, 1986, № 6—9; «Krimināllieta trijām dienām». — Grām.: Подвиг. М., 1986, т. 4. (Б-ка героини и приключений).

M. Kromas dzejoļi / Atdzej. L. Azarova. — Д, 1986, № 3.

E. Kūļa stāsts «Cilvēks ar dzeguzi plecā» / Tulk. R. Zajančkauskaite. — Kauno tiesa, 1986, 24. aug. — Lietuv. val.

J. Kunnosa dzejoļi / Atdzej. O. Pētersone, J. Probšteins. — Д, 1986, № 5; / Atdzej. J. Probšteins. — СМ, 1986, 3 апр.

A. Lejiņa humoreska «Audzināšana pa telefonu» / Tulk. J. Ku-viks. — Artojas, 1986, 17. janv. — Lietuv. val.

O. Lisovskas dzejoļi / Atdzej. L. Romaņenko. — СЛ, 1986, 13 сент.

V. Līvzemnieka dzejoļi / Atdzej. L. Zdanova. — Д, 1986, № 7; / Atdzej. I. Cerevičņika. — СЛ, 1986, 5 авг.; / Atdzej. L. Kopi-lova. — СЛ, 1986, 6 сент.

A. Ločmeļa dzejoļi / Atdzej. A. Korņejevs. — Огонек, 1986, № 8; РБ, 1986, 4 янв.; СЛ, 1986, 11 сент.

V. Ļūdēna dzejoļi / Atdzej. A. Zorins. — Крыгозор, 1986, № 12; / Atdzej. A. Valonis. — Tiesa, 1986, 10. okt. — Lietuv. val.

H. M. Majevska dzejoļi / Atdzej. Ļ. Osipova. — Д, 1986, № 8.

E. Mārtužas dzejoļi / Atdzej. A. Prokopjevs, J. Probšteins. — Д, 1986, № 1; / Atdzej. D. Ceseļčuks. — Крыгозор, 1986, № 12; / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1986, 3 апр.; / Atdzej. S. Hristovskis, D. Ce-seļčuks. — СМ, 1986, 3 апр.

M. Melgalva dzejoļi / Atdzej. D. Ceseļčuks, J. Slavorosova. — Д, 1986, № 4; / Atdzej. L. Romaņenko. — Д, 1986, № 5; / Atdzej. J. Slavorosova. — Крыгозор, 1986, № 12; СЛ, 1986, 3, 30 апр.; СМ, 1986, 3 апр.; / Atdzej. D. Ceseļčuks. — СМ, 1986, 9 сент.

M. Misiņas dzejoļi / Atdzej. L. Romaņenko. — Д, 1986, № 6; ЛГ, 1986, 5 марта; СЛ, 1986, 3, 11 сент.

J. Osmaņa dzejoļi / Atdzej. I. Mazina. — Барвинок, 1986, № 3; / Atdzej. M. Cals. — СЛ, 1986, 30 марта; / Atdzej. N. Poklads. — Барвинок, 1986, № 3. — Ukr. val.

H. Paukša humoreska «Gailis un lakstīgala» / Tulk. I. Ļipo-veckā. — Култура життя, 1986, № 39. — Ukr. val.

A. Pāvulītes dzejoļi / Atdzej. K. Bobrovs. — СМ, 1986, 10 сент.

J. Petera dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1986, 29 окт., 10 дек.

E. Plauža dzejoļi / Atdzej. D. Ceseļčuks. — Крыгозор, 1986, № 12.

V. Plūdoņa dzejoļi / Atdzej. K. Degtjare. — СЛ, 1986, 31 авг.

G. Priedes drāma «Centrifūga» / Tulk. V. Mihailovs. — Д, 1986, № 3.

A. Puriņa stāsts «Apaļā puķu dobe». — Пионерия, 1986, № 12.

J. Raiņa dzejoļi / Atdzej. J. Neimanis. — Grām.: Нейман Ю. М. Горы и степи : Кн. переводов. М., 1986; / Atdzej. F. Bolgers. — Freundschaft, 1986, 4. Mai. — Vācu val.

A. Rancānes dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis, O. Pētersone, O. Kvarta. — Д, 1986, № 1; / Atdzej. P. Vegins. — Кругозор, 1986, № 12; / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1986, 11 сент.; / Atdzej. O. Pētersone. — СМ, 1986, 3 апр.; / Atdzej. O. Kvarta. — СМ, 1986, 12 июля.

G. Repšes stāsts «Nakts pirms dzimšanas dienas» / Tulk. R. Zolotova. — Д, 1986, № 1.

I. Rojas dzejoļi / Atdzej. V. Saveljevs. — Комсомолец Киргизии, 1986, 23 янв.

J. Rokpeļņa dzejoļi / Atdzej. O. Nikolajeva. — Д, 1986, № 12.

E. Rubenes stāsts «Anglis» / Tulk. J. Horna. — Д, 1986, № 1.

V. Rūjas dzejoļi / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1986, 17 сент.

G. Ruņģes dzejoļi / Atdzej. A. Ņižegorodceva. — Пионерия, 1986, № 12.

J. Rūsiņa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1986, 4. sept. — Lietuv. val.

Rutku Tēva teātra anekdotes. — Д, 1986, № 10.

J. Sirmbārža dzejoļi / Atdzej. I. Drozdovs. — СЛ, 1986, 13 сент.; / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1986, 29 окт.; / Atdzej. O. Nikolajeva. — СМ, 1986, 11 сент.

A. Skaiļa humoreska «Jocīgi atgadījumi». — Д, 1986, № 3.

A. Skalbes dzejoļi / Atdzej. A. Čerevčenko. — Д, 1986, № 11; СМ, 1986, 20 июля; 10 сент.

K. Skujenieka dzejoļi / Atdzej. V. Mihailovs. — Д, 1986, № 9.

Z. Skujiņa romāns «Gulta ar zelta kāju» (Saīs.) / Tulk. S. Čebakovskis; A. Skurbes pēcv. — Д, 1986, № 10—12; 1987, № 1—2.

J. Sudrabkalna dzejoļi / Atdzej. A. Ņilibajevs. — Grām.: Lenind elem žirļaidi. Almati, 1986. — Kaz. val.

A. Štrausa dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1986, 4. sept. — Lietuv. val.

Dz. Sulces stāsts «Leopards» / Tulk. V. Semjonova. — Д, 1986, № 1.

O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. V. Gneuševs. — Grām.: Гнеушев В. Избранное. М., 1986; / Atdzej. T. Gluškova. — Д, 1986, № 11; Поляр. звезда, 1986, № 5; / Atdzej. V. Mihailovs. — СЛ, 1986, 12 нояб.

A. Vālodzes stāsts «Slavas mantiniece» / Tulk. D. Truskinovska. — Д, 1986, № 1.

V. Vecvagara dzejoļi / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1986, 4. sept. — Lietuv. val.

A. Vējāna dzejoļi / Atdzej. S. Botviņņiks. — Пограничник, 1986, № 2.

E. Vulfa stāsts «Pridorožņiks» / Tulk. R. Zolotova. — Д, 1986, № 12.

M. Zālītes dzejoļi / Atdzej. V. Kuprijanovs. — ЛГ, 1986, 19 марта; / Atdzej. O. Nikolajeva. — CM, 1986, 11, 13 сент.

V. Zālīša stāsts «Kaķēni» / Tulk. A. Butkus. — Kauno tiesa, 1986, 26. janv. — Lietuv. val.

I. Zanderes dzejoļi / Atdzej. N. Gudaņecs, D. Ceseļčuks. — Д, 1986, № 1; CM, 1986, 3 апр.; / Atdzej. S. Hristovskis. — СЛ, 1986, 16 сент.

I. Ziedoņa dzejoļi. — Grām.: Doroга века. М., 1986; / Atdzej. J. Bernšteins. — Neues Leben, 1986, 11. Juni. — Vācu val.; darbu fragm. / Atstāst. J. Kovaļs. — Мурзилка, 1986, № 7; poēmas «Vid-divvārpā» fragm. / Atdzej. L. Azarova. — ЛГ, 1986, 19 марта; «Zilā pasaka» / Tulk. J. Kovaļs. — Grām.: Я расту : Сб. М., 1986; grām. «Tik un tā» fragm. / Tulk. E. Matvieks. — Literatūra ir me-nas, 1986, 23. aug. — Lietuv. val.

Raksti par latviešu literatūru citu republiku un aizrobežu valstu presē

Rūķe-Draviņa V. Cilvēks un daba latviešu tautasdziesmās. — Stockholm : Artilett, 1986.

Блескина Т. Близкая страна детства : [О творчестве писательницы З. Эргле]. — Учит. газ., 1986, 31 июля.

В литературном строю : Воспоминания о сов. писателях: Реком. библиогр. справ. — М. : Книга, 1986.

В содерж.: Андрей Упит, с. 24—25; Вилис Лацис, с. 154—155.

Вавернице И. Диагноз: сердечная недостаточность : Раздумья о детях, праздниках, поэзии и дет. празднич. поэзии. — Дет. лит., 1986, № 12, с. 24—27.

Зейле П. Черты и веки : Обзор латыш. романа последних лет. — ЛО, 1986, № 8, с. 21—24.

Колбергс А. Взгляд не со стороны : [О пробл. развития детектив. жанра]. — ЛГ, 1986, 10 сент., с. 4.

Лисичкин Г. Тревоги Иманта Зиедониса : [О публицистике И. Зиедониса]. — ЛО, 1986, № 9, с. 3—7.

Огнев В. Плуг и звезды : О поэзии И. Зиедониса. — Правда, 1986, 7 окт.

Ответственность перед временем : [Об актуал. пробл. сегодняш-

- ней молодой лит. : Выступления]. — Лит. учеба, 1986, № 5.
 Авт.: ... Я. Рокпелнис, с. 111—112.
- Памятник жизни народной : [О латыш. нар. песнях]. — Культура и жизнь, 1986, № 6, с. 47. — Журн. выходит также на англ., фр., исп. и нем. яз.
- Петерс Я. Учить и учиться : [Беседа с пред. правл. Союза писателей ЛатвССР / Записал А. Шуплов]. — КнО, 1986, 14 февр., с. 8.
- Скуениекс К. В песенном седле : Импровизация на тему латыш. нар. песни. — ДН, 1986, № 3, с. 241—246.
- Целмс Г. «Дайте мне точку опоры...» : [О латыш. публицистике]. — ЛГ, 1986, 19 марта, с. 6.
- Якайтис И. Банк подстрочников : [Беседа с пред. совета по худож. переводу при Союзе писателей ЛатвССР И. Якайтисом / Записал Г. Целмс]. — ЛГ, 1986, 28 мая, с. 7.
- Янаус Н. Под лозунгом правдивости : [О проблемах творчества молодых литераторов и художников Латвии]. — Сов. культура, 1986, 28 авг., с. 3.
- [Bērnu un jaunatnes literatūra; Latviešu bērnu literatūra ārzemēs]. — Soviet Literature, 1986, № 8. — Angļu val. — Žurn. iznāk arī čehu, franču, poļu, slovaku, spāņu, ung., vācu val.
- Veļans А. [Latvija : Par latv. bērnu lit.]. — Soviet Literature, 1986, № 8. — Angļu val. — Žurn. iznāk arī čehu, franču, poļu, slovaku, spāņu, ung., vācu val.
- Клюгановіч І. М. [Varonis — laikabiedrs un viņa morālā izvēle. Arī par V. Lāma romānu «Mūža guvums»]. — Беларус. літ., 1986, вып. 14, с. 3—12. — Baltkr. val.
- Joerūīt J. [Latvijas rakstnieku IX kongress]. — Sirp ja Vasar, 1986, 25. apr. — Ig. val.
- Ezera R. [Cilvēka izpētei nekad nebūs gala... : Saruna ar rakstn. R. Ezeru / Pierakst. G. Janaitis]. — Svyturys, 1986, № 20, 8.—10. lpp. — Lietuv. val.
- Gaižiūnas S. [Raiņa «Kopotu rakstu» pirmā desmitgade]. — Pergalē, 1986, № 10, 138.—143. lpp. — Lietuv. val.
- Mikalauskas P. [Par rakstnieku Jāni Akurateru]. — Nemunas, 1986, № 3, 58.—59. lpp. — Lietuv. val.
- Skujeniekas K. [Valodas upes savienojot : Saruna ar dzejn. un tulk. K. Skujenieku / Pierakst. G. Ramoškaite]. — Pergalē, 1986, № 9, 146.—150. lpp. — Lietuv. val.
- Skujinis Z. [Tālāk — plašāk. Saruna ar rakst. Z. Skujiņu / Pierakst. E. Matvieks]. — Literatūra ir menas, 1986, 8. martā, 6.—7. lpp. — Lietuv. val.
- Valionis A. [Ādolfs Erss un Lietuva]. — Pergalē, 1986, № 5, 190. lpp. — Lietuv. val.

Zentelyte A. [Kultūras tradīcijas un nacionālisma izpratne lietu-
viešu un latviešu neoromantismā]. — Literatūra, 1986, 28. sēj., 18.—
26. lpp. — Lietuv. val.

**[Latviešu rakstnieki viesos Rostokā : Par E. Līva un V. Lag-
zdiņa viesošanās VDR].** — Ostsee-Ztg., 1986, 8. Juni. — Vācu val.

**[Zvejnieki un bērni ir viņu varoņi : Par rakstn. E. Līvu un
V. Lagzdiņu].** — Ostsee-Ztg., 1986, 10. Juni. — Vācu val.

Winter S. [Visapkārt ievas zied... : Par latv. tdz. / Tdz. atdzej-
A. Bostrēma]. — Freie Welt, 1986, № 20, 32.—33. lpp. — Vācu val.

SATURS

1. PĀRSKATI. PROBLEMRAKSTI

Publicistika

<i>Dripe Andrejs</i> . Publicistikas gads — 1986	7
--	---

Kritika

<i>Skapars Jānis</i> . Vai kritika ir pielāpāma?	20
<i>Vāverniece Ingrīda</i> . Atskatoties. Pārdomas par literatūras kritikas stāvokli mūsdienu sabiedrisko un radošo procesu kop-sakaros	38
<i>Mozaīka</i> no replikām par kritiku	52

Dzeja

<i>Ķikāns Valdis</i> . No apļa — uz spirāli! Dzeja 1986. gadā	59
<i>Valeinis Vitolds</i> . Dzeja un tās kritika 1986. gadā	87
<i>Caklā Inta</i> . Atrast pareizo balsi	98

Proza

<i>Udre Dace</i> . Romānu saraksts ar kritiskām piezīmēm — 1986	110
<i>Plēsuma Anda</i> . 1986. gads: stāsti un pārējā īsā proza	136
<i>Kiršentāle Ingrīda</i> . Prozas situācija ne tikai 1986. gadā vien	165
<i>Damberga Dace</i> . Autores tēls Reginas Ezeras daiļradē	173
<i>Grigorjevs Aleksejs</i> . Latviešu «jaunā proza»: varoņi un apstākļi	191

Dramaturģija

<i>Burtniece Anda</i> . Skices par dramaturģiju 1986. gadā	201
--	-----

2. PORTRETI

<i>Caklais Māris</i> . Siltums Sirmbārža krāsni	210
---	-----

<i>Kronta Ildze</i> . Vārda pievilksanas jauda. Par Zigmunda Skujiņa prozu	215
<i>Kavacis Andris</i> . Tikumu un netikumu enciklopēdija daiļprozā. Par Andra Kolberga daiļradi un personību	225

3. ZIŅOJUMI. HRONIKA.

INFORMĀCIJA

<i>Pozingiss Olaifs, Vāka Ināra</i> . Par latviešu literatūras popularizēšanu VDR 1986. gadā. Ziņojums Andreja Upīša konferencē 1986. g. 4. dec.	246
<i>Acītis Valdemārs</i> . Literārā dzīve 1986. gadā	252
<i>Sirsons Skaidrite</i> . Grāmatas un publikācijas periodikā 1986. gadā	274

СОДЕРЖАНИЕ

1. ОБЗОРЫ. ПРОБЛЕМНЫЕ СТАТЬИ.

Публицистика

<i>Дрипе Андрей.</i> Год публицистики — 1986	7
--	---

Критика

<i>Шкапарс Янис.</i> Заплаты критики?	20
<i>Ваверниеце Ингрида.</i> Оглядываясь назад. Раздумья о состоянии литературной критики в контексте современных процессов общественной и творческой жизни	38
Реплики о критике — мозаика	52

Поэзия

<i>Киканс Валдис.</i> Из круга — на спираль! Поэзия 1986 года	59
<i>Валейнис Витолдс.</i> Поэзия и критика поэзии в 1986 году . .	87
<i>Чакла Инта.</i> Найти верный тон	98

Проза

<i>Удре Даце.</i> Список романов с критическими заметками — 1986	110
<i>Плесума Анда.</i> 1986 год: рассказы и короткая проза . . .	136
<i>Кишентале Ингрида.</i> Состояние прозы не только в 1986 году	165
<i>Дамберга Даце.</i> Образ автора в творчестве Регины Эзеры	173
<i>Григорьев Алексей.</i> Латышская «новая проза»: герои и обстоятельства	191

Драматургия

<i>Буртниеце Анда.</i> Эскизы на тему драматургии в 1986 году	201
---	-----

2. ПОРТРЕТЫ

<i>Чаклайс Марис.</i> Жар поэтической печи Сирмбардиса . . .	210
--	-----

Кронта Илдзе. Сила притяжения слов. О прозе Зигмунда Скуиня	215
Кавацис Андрис. Энциклопедия нравов и пороков в художественной прозе. О творчестве и личности Андриса Колберга	225

3. СООБЩЕНИЯ. ХРОНИКА. ИНФОРМАЦИЯ

Позингис Олаф, Вака Инара. О популяризации латышской литературы в ГДР в 1986 году. Сообщение на конференции Андрея Упита 4 декабря 1986 года	246
Анцицис Валдемарс. Литературная жизнь в 1986 году	252
Сирсоне Скайдрите. Книги и публикации в периодике в 1986 году	274

ЕЖЕГОДНИК КРИТИКИ 15

Составитель Б. Табунс

Редакционная коллегия: А. Григулис,
Я. Калныньш, Я. Шкапарс, П. Зейле

Рига «Лиезма» 1988

На латышском языке

Художник И. Егере

Фото Ю. Криевиньша

ИБ № 5418

KRITIKAS GADAGRĀMATA, 15

Sastādītājs Bronislavs Tabūns

Redaktore I. Krontāle

Mākslinieciskais redaktors I. Zvagūzis

Tehniskā redaktore I. Soide

Korektore I. Kalniņa

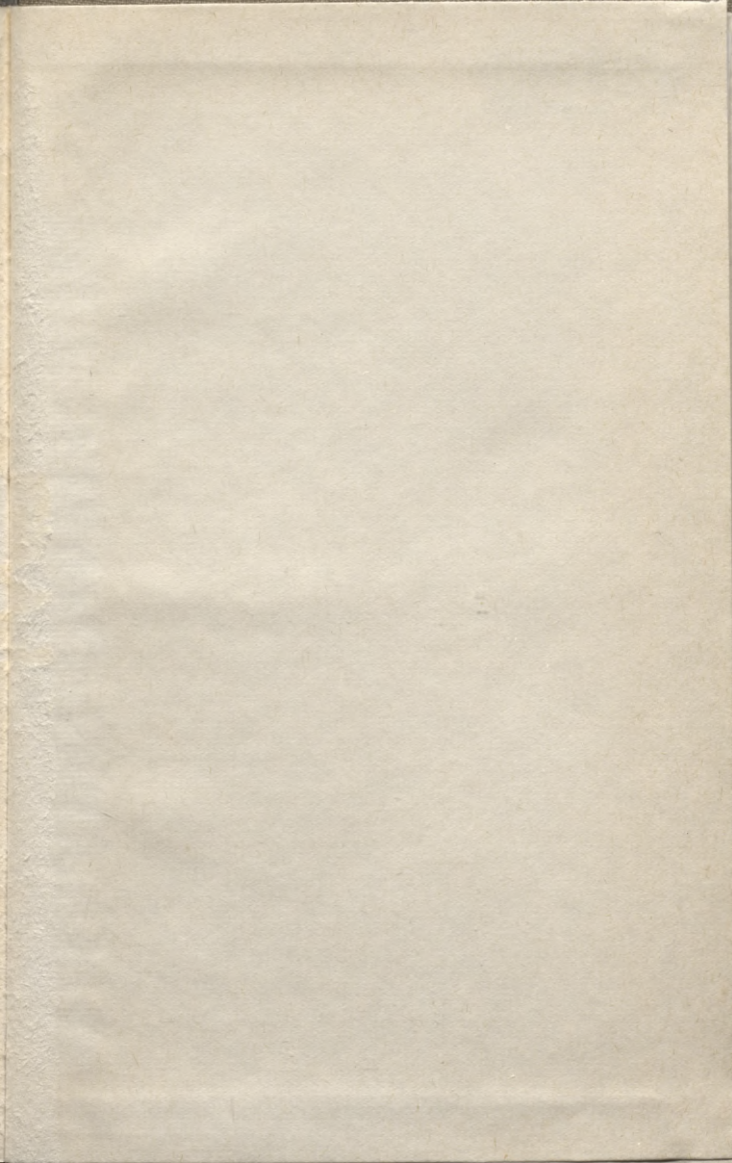
Nodota salikšanai 08.05.87. Parakstīta iespēšanai 27.01.88. JT 12018. Formāts 84×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 17,22 uzsk. iespiedl.: 17,22 uzsk. krāsu nov.; 19,75 izdevn. I. Metiens 3000 eks. Pasūt. № 619-4. Cena 1 rbl. 30 kap. Izdevniecība «Liesma», 226256 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 32/32771/Klm-458. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

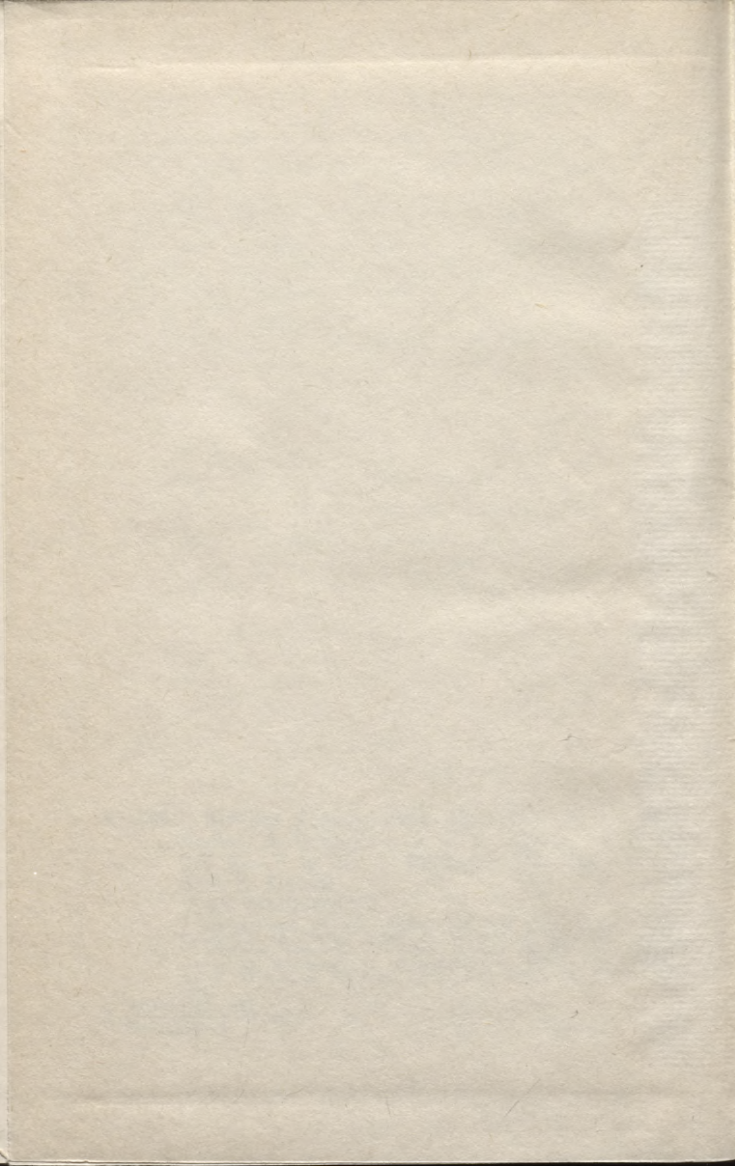
Kr 660 **Kritikas gadagrāmata: 15 /** Sast. B. Tabūns;
Redkol. A. Grigulis u. c. — R.: Liesma, 1988. —
310 lpp. 8 lp. il. — Bibliogr.: 274.—306. lpp. /
Sast. S. Sirsone.
ISBN 5-410-00306-3

Gadagrāmātā ievietoti pārskati par 1986. gadu literatūrā: par publicistiku (A. Dripe), kritiku (I. Vāverniece), dzeju (V. Kikāns, V. Valeinis), romāniem (D. Ūdre), isprozu (A. Plēsuma), dramaturģiju (A. Burtniece), kā arī problēmraksti, portreti (J. Sirmbārdis, Z. Skujiņš, A. Kolbergs) un literārās dzīves hronika (V. Ancitis).

K 4603010202—32
M801(11)—4—4—87

83.3(2L)7.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0305049467

230